

MARIJA DMITRIJENKO

VELASKESAS

MARIJA
DMITRIJENKO

VELASKESAS

MARIJA
DMITRIJENKO

VELASKESAS

Iš rusų kalbos vertė
VIKTORAS BUFAS

VILNIUS 1974

М. Дмитриенко **Веласкес**
М., «Молодая гвардия», 1965

PASKUTINIAISIAIS AMŽIAUS METAIS

Andaluzijoje, Gvadalkviviro slėnyje, yra nuostabus miestas — Sevilija. Toli už galingosios Ispanijos ribų žinomas šis prekybos uostas — didžiulės valstybės pasididžiavimas. Čionai, į didžiausių kontrastų šalį, į niūrių ir nuostabiai gražių šventovių bei pašėlusiai linksmų liaudies švenčių kraštą, plaukia gėrybės iš viso pasaulio. Sunkiai pakrauti laivai iš Anglijos, Prancūzijos, Flandrijos, Italijos, Graikijos, Genujos, Portugalijos plukdo čia kilimus ir krištolą, vilną ir šilką, brokatą ir kailius, brangenybes. Du kartus per metus atplaukia laivų vilkstinės iš Amerikos — su auksu karališkajam valstybės iždui ir Amerikos kolonijų dirbiniais parduoti rinkoje. Vandeninguoju Gvadalkviviru susisiekianti su Atlanto vandenynu, Sevilija gerokai pranoko kitus Ispanijos miestus ir teisėtai buvo laikoma svarbiausia grandimi tarp Europos ir Amerikos.

Tačiau ne vien dėl atvežamų lobių garsus šis Andaluzijos perlas. Visuose pasaulio kraštuose, kuriuos tik pasiekia ispanų laivų vilkstinės su medvilne, alyvomis, šafranu, pipirais, cukrumi, vaisiais, marmuru, galima išgirsti pasakojimų apie Sevilijos grožį. Gamta dosniai apdovanojo Andaluziją. Jos slėniai iškloti margaspalvių gėlių kilimais, o kalnai, tarytum siūbtelėjusios atgal ir sustingusios okeano bangos, kvepia rožėmis ir mirtomis. Dėkingi žmonės šioje nuostabiai vešlioje gamtoje pristatė puikių pastatų, ir nuo to Andaluzijos žemė dar labiau išgražėjo.

Sevilija garsi dar ir poetais, rašytojais, dailininkais, kurie išgarbino gimtąją šalį savo kūriniuose. Čia žmonės moka mylėti grožį. Štai kodėl prekybiniuose kvartaluose, tarp gausybės įvairiausių prekių, neretai galima pamatyti nuostabių emaliuotų daikčiukų iš Kinijos, Niderlandų, tapytojų šedevrų, krūveles knygų spaustinės odos viršeliais — senovės poetų eilėraščius.

Ankstyvas rytas. Gražuolis miestas saldžiai miega apelsinmedžių ir alyvmedžių giraičių, kiparisų ir mirtų sodų žalumoje. Bet štai padvelkė iš kalnų vėjelis, o jam iš paskos tuščiomis gatvėmis žaismingai nuraibuliavo pirmieji saulės spinduliai. Aikštėje jie prižadino fontaną, ir šis ištryško, purkšteldamas jiems pavymui šimtais smulkiausių purslų, nuo kurių ore pakibo linksma vaivorykštė. Miestas budo...

O siauroje ir vingiuotoje Gorgochos gatvėje, nedideliame kukliame name, pažymėtame aštuntu numeriu, jau seniai niekas nemiegojo. Donja Cheronima dar naktį pajuto, kad tai, ko de Silvos šeima nekantriai laukė, turi įvykti kaip tik šiandien. Ji gulėjo, įsiklausiusi į save. „Būtinai turi būti berniukas,— galvojo ji,— stiprus, vyriškas, garbingas, kaip ir jo senoliai." Moters žvilgsnis nuslydo griežtais grandų veidais portretuose, ir ji nusišypsojo — iš dalies jiems, bet daugiau jam, savo seniai laukiamam.

Tuo tarpu už langų jau triukšmavo Sevilija. Štai gatve nudardėjo aukštas vežimas, pilnas gėlių. Staigiame posūkyje jo didžiulis tekinis pakrypo, nušoko nuo ašies ir nuriedėjo žemyn pasišokinėdamas, linksmai šūkaujant berniukams. Vežėjas įširdęs trenkė skrybėlę žemėn, kaip jo vietoje būtų pasielgęs bet kuris vežėjas visame pasaulyje. Kaip apmaudu! Juk gėlės nepatvari prekė, nuvys. Staiga namelyje priešais plačiai atsivėrė durys, ir laipteliais skubiai nusileido aukštas lieknas senjoras. Juodos jo garbanos beskubant plaikstėsi, atidengdamos aukštą kaktą. Akys iš laimės šypsojos.

— Kiek? — Valstietis netikėjo savo ausimis.— Senjoras nori nupirkti visas?

— Visas! Visas! Man gimė sūnus!

Namuose buvo laukiama kunigo. Donjos Cheronimos motina, garbinga ir įžymi senjora Katalina Velaskes i Buen Rostro i de Saijas, vis žvilgčiojo pro vidinio kiemelio vartus į gatvę, ar nematyti ateinančio gerbiamojo dono Grigorijo de Salasaro, seno jų šeimos draugo ir parapijos kunigo: metas berniuką krikštyti.

...Pablas de Ocheda, vadinamasis krikštatėvis, atsargiai įnešė į bažnyčią jam patikėtą nešulį. Katedroje buvo ta klusi tyla, kokia esti tik apleistuose namuose, muziejuose ir dar bažnyčiose. Ją lengvai nubaidysi vienu garsiai ištartu žodžiu, ir tada ji,

čaižiai skardaus aido genama, pasislėps pustamsėse kertėse ir iš ten budriai klausysis.

Tėvas Salasaras paėmė ant rankų mažylį. Senasis kunigas buvo daug matęs gyvenime. Bet kiekvieną kartą, imdamas ant rankų mažą ką tik gimusį žmogų, senasis dvasininkas jaudinosi. O, kad su vardu būtų galima duoti vaikui ir laimę, didelę žmogišką laimę! Tėvas Salasaras pakėlė galvą. Laukdamas, ką jis pasakys, į jį žiūrėjo naujagimio tėvas — donas Chuanas.

— Diegas — labai gražus vardas, mano vaikai,— lėtai ištarė kunigas,— šituo vardu vadinosi daugelis garbingų žmonių. Tegul ir mūsų berniukas bus vardu Diegas. *„In secula seculorum"*,[1] — iškilmingai nuskambėjo paskutinieji maldos žodžiai, ir tyla iš visų kampų tarsi iškvėpė: „Amen."

Tėvas Salasaras išlydėjo procesiją iki pat bažnyčios laiptų. Paskui sugrįžo, pasiėmė didelę knygą ir rūpestingai įrašė: „Šiandien, sekmadienį, 1599 metų nuo K. g. birželio 6-tą dieną, Sevilijoje, San Pedro bažnyčioje, pakrikštytas berniukas, vardu Diegas. Jo tėvas donas Chuanas Rodrigesas de Silva kilęs iš senos portugalų bajorų giminės iš Oporto, motina, donja Cheronima Velaskes, duktė žinomų garbingų tėvų iš Sevilijos, taip pat labai senos giminės." Jis padėjo tašką ir susimąstė.

1599 metai. Pati XVI amžiaus pabaiga. Ką gero davė šis į praeitį nueinantis amžius? Seniai praėjo tie laikai, kai jauna ir drąsi Ispanija tvirtai kopė į savo galybės viršūnę, tapdama pirmąja Europos valstybe. Tie laikai pasidarė kronikų nuosavybe, prasidėjo nauja era. Ir jo, tėvo Salasaro, tautiečiai ėmė veržtis už okeano, karaliaus ir šventojo tikėjimo vardu grobti didžiulius žemės plotus. „Lyg savo žemės būtų per maža,— su kartėliu mąstė senasis kunigas.— Tereikia tik pagirdyti ją iki soties. Pamyluoti žemdirbio rankomis. Žemė šimteriopai atsilygintų už palaimintą triūsą." Tačiau Ispanijos sūnūs griebėsi ne arklų, o kalavijų — plėšė svetimas tautas. Auksas į šalį jau ne lietumi lijo, bet upe tekėjo. Užplūdusi gausybė naujų pinigų pakėlė visų prekių kainas. Savos gamybos prekių turguose niekas nebepirko: užjūrinės buvo pigesnės. Aukso atsirado tiek daug, kad jo spindesys apkvaitino net pačius blaiviausius, ir jie nepastebėjo svarbiausio dalyko: kad kartu su brangaus metalo

---

[1] Per amžių amžius *(lot.)*.

spindesiu į Ispanijos žemę ateina skurdas. Turtai plaukė per šalį, nelyginant upė pro smėlio kopas, nepadarydami jos turtingesnės. Milžiniška valstybė pradėjo merdėti. Silpna pramonė nepajėgė varžytis su kitų šalių pramone. Buvo uždarinėjamos dirbtuvės, manufaktūros. Darbininkai — audėjai, ginklakaliai, puodžiai, odininkai — vis labiau skurdo, virto elgetomis ir valkatomis. Atrodė, kad elgetos krepšys Ispanijoje pasidarė madingas. Karti likimo ironija! Ir visa tai vyko šios valstybės didžiausio išorinio blizgesio laikotarpiu.

Tėvas Salasaras gerai prisiminė dabar jau mirusio Pilypo II viešpatavimo epochą. Jo laikais ispanų vėliavos jau plevėsavo abiejuose Žemės pusrutuliuose. Karaliui vien terūpėjo savo valdžioje išlaikyti užkariautas žemes, jis tarėsi esąs pasaulio valdovas, svajojo diktuoti savo valią Europai. Jo paties šalis vis labiau skurdo, bet karalius uoliai dalyvavo visuose religiniuose karuose. „Teatleidžia man dievas, bet kam visa tai buvo reikalinga? O gal karalius vien dėl savo garbės atimdavo gyvybę daugeliui žmonių, upeliais liedamas kraują Vokietijoje ir Niderlanduose, palikdamas verkiančius vaikus nusiaubtos Prancūzijos gaisravietėse?" Karai skurdino ir pačią Ispaniją, stūmė ją į negarbę ir smukimą. Pralaimėjimai kautynių laukuose vertė ieškoti „kaltininkų" šalyje. Sustiprėjo „raganų medžioklė". Religiniai fanatikai puolė bet kokį laisvesnės minties pasireiškimą. Kraupiai liepsnojo inkvizicijos laužai, degindami laisvamančius ir knygas, kurias „baudė mirtimi" kaip ir žmones... „Kaip atsitiko,— lingavo žilą galvą tėvas Salasaras,— kad pasišventę tarnauti dievui dvasininkai ir vienuoliai atsisakė dorų darbų, tapo budeliais?"

Čia, lyg ties kažkokia nematoma riba, baigėsi jo supratimas apie tai, kas darėsi šalyje, iki skausmo jo mylimoje Ispanijoje, kuriai jis kasdien meldė dievą laimingo likimo. „Tegul Ispanijoje gimsta daugiau sūnų, apdovanotų genijaus talentu,— mąstė senasis kunigas.— Gal jie sugebės padaryti tai, kas nebuvo lemta tėvams?" Jis dar labiau palinko ties nebaigtu įrašu. Kuo bus tas šiandien pakrikštytas berniukas? Karvedžiu ir drąsiu kariu, kaip jo garsus protėvis, o gal imsis prekybos,— juk dabar idalgams leidžiama verstis pramone ir prekyba. Nieko nepaveiksi, visiems atėjo sunkūs laikai. O gal jis bus garsus poetas? Kad ir kas jis būtų — tegul būna žmogus.

Iš kur senasis Salasaras galėjo žinoti, kad kaip tik tą dieną Sevilijoje gimė žmogus, kuriam bus lemta tapti Ispanijos meno „aukso amžiaus" pasididžiavimu. Visagalinčio meno, liepsnojančio karšta meile žmonėms, skatinančio žmonių širdis siekti kilnių idealų. Taip, tais paskutiniaisiais amžiaus metais Ispanijoje gimė didysis dailininkas, kurio vardą palikuoniai aukso raidėmis įrašys į pasaulinės istorijos metraštį. Bet visa tai bus ateityje — ateinančiame amžiuje.

PASAULIO ATRADIMAS

— Tu jau visai užaugai, mano sūnau,— pasakė tėvas Salasaras aštuonmečiui Diegui, kuris, kaip paprastai, užėjo pas jį pavakare į bažnyčią.— Atėjo laikas, berniuk, parodyti tau gyvenimą. Kiekvienas žmogus turi išmokti matyti.

— Matyti? Ką jūs, padre! — papurtė juodų kaip derva garbinių sruogas Diegas.— Mano akys geros. Kai senelė Katalina pažymi ornamentų raštus, aš išvedžioju angliuku...

Padrė neleido Diegui baigti skubraus pasakojimo. Jis paėmė berniuką už rankos ir nusivedė į bažnyčios vidurį. Paklusdamas jo gestui, Diegas pakėlė galvą. Tiesiai prieš juos per visą sieną kabėjo paveikslas. Ten, aukštybėse, šventoji Marija ėjo per debesis, atsargiai nešdama ant rankų savo sūnų — kūdikėlį Kristų. Ne pirmą sykį Diegas matė tą paveikslą, bet, klausydamasis tėvo Salasaro aiškinimo, jis pirmą kartą suprato, kas ten pavaizduota. Prieš jį buvo gyva moteris, moteris — motina. Jam net pasirodė, kad ji tylutėliai atsiduso. Diegas dar atidžiau įsižiūrėjo į jos besiplaikstantį rūbą ir staiga apmirė: rūbų kraštelis virpėjo! Iš viršaus krisdami šviesos spinduliai apšvietė tik dalį sienos, ir jis aiškiai įsivaizdavo, jog dar akimirka — ir moteris žengs į priekį, išeis iš prieblandos, iš paveikslo rėmų. Ji, visa nutvieksta saulės, eis pasitikti žmonių, nešdama jiems ant ištiestų rankų savo kūdikį.

Motina davė žmonėms kūdikį, tikėdama, kad jo kančios išgelbės juos iš vargų ir skurdo. Jos žvilgsnyje matėsi ir meilė ir liūdesys, ir meldimas...

Diegas pasisuko į tėvą Salasarą.

— Kas jį nutapė, padre?

— Didis menininkas, mano berniuk. Menas jam buvo brangesnis už viską pasaulyje. Dėl jo jis net paaukojo gyvybę.

— Jis mirė?

— Taip, mirė. Jis nutapė štai šitą paveikslą per keletą dienų. Ji,— tėvas Salasaras pakėlė akis į madoną,— pasirodė jam štai tokia. Sapne ar iš tikrųjų,— niekas to nežino. O gal jis pamatė ją širdimi. Sako, dailininkai turi tokią dovaną. Pamatė ir atkūrė žmonėms. Tačiau kažkas įskundė jį inkvizicijai, kad jis amžinai degtų ugnyje. Matyt, pavyduolis, o gal paprasčiausiai blogas žmogus. Ilgai posėdžiavo šventosios inkvizicijos teismas. Jis pasiūlė maestro pačiam sunaikinti paveikslą. Pripažino, kad jo madona nepanaši į dievo motiną, tarytum kuris iš jų būtų galėjęs pasakyti, kokia ji buvo iš tikrųjų!

— Jis atsisakė, taip? — Diego balsas suvirpėjo.— Tegu būtų išpildęs inkvizicijos nuosprendį. Po kiek laiko būtų nupiešęs kitą paveikslą, gal dar geresnį už šitą.

— Ne, mano sūnau. Žmogus neprivalo atsisakyti savo darbų, savo kūrybos. Koks gi jis tada žmogus? Ne,— purtė žilą galvą senis,— jis pats mirė, .o paveikslas liko jo vardu skelbti grožį.

— Kodėl gi paveikslo nesudegino?

— Paveikslą areštavo. Kaip žmogų. Paskui įmetė į kalėjimą. Jam tinkamiausia vieta pripažino vienuolyno rūsį. Slinko metai, paveikslą užmiršo. O kai atsitiktinai kažkas surado, visi teisėjai seniai buvo mirę, jau beveik niekas neprisiminė, kodėl paveikslas atsidūrė kalėjime. Ištraukė paveikslą į dienos šviesą ir apstulbo. Visi vienu balsu pripažino: tokia grožybė! Ir pakabino mūsų parapijos bažnyčioje. Negailėk dailininko, vaikeli, kol yra paveikslas, meistras nemiršta. Čia ir yra didžiųjų žmonių gyvenimo prasmė. Iki šios dienos apie šį paveikslą žinojau tiktai aš, o dabar žinosi ir tu. Tai dailininko ir tikro žmogaus nemirtingumas.

Senasis kunigas išvedė berniuką iš bažnyčios. Jie ėjo miesto gatvėmis pro netvarkingai išmėtytus baltus namukus su pavėsingais žaliais vidiniais kiemais, ėjo abu paskendę savo mintyse. Berniukas stipriai laikėsi įsikibęs kunigo rankos, tarytum ieškojo atramos, žengdamas į jam nežinomą pasaulį — gražų ir nesuprantamą.

Jie priėjo Didžiąją aikštę. Joje 1481 metų sausio mėnesį įvyko pirmoji Ispanijoje autodafė. Kaip tik iš čia pradėjo savo žygį prieš ereziją negailestinga ir žiauri inkvizicija. Apsiginklavusi plačia šnipinėjimo sistema, kodeksais, ji norėjo su šaknimis išrauti Ispanijos žemėje bet kokią laisvą mintį. Tačiau šioji,

nieko nepaisydama, gyvavo. Per inkviziciją bažnyčia tapo baisiausiu absoliutizmo ginklu.

Daug pavadinimų toji aikštė turėjo senovėje. Jų tarpe buvo „laiptai į rojų", net „meilės vartai". Čia buvo baudžiami mirtimi eretikai, ir šie pavadinimai skambėjo kaip pasityčiojimas. Tai, kas vyko Didžiojoje aikštėje, buvo be galo tolima meilei.

Dar visai neseniai šioje aikštėje autodafė buvo vykdomos kasdien. Tėvas Salasaras gerai atsiminė, kaip pasmerktieji voromis slinkdavo į bausmės vietą. Kiekvienam į burną buvo įkišta „geležinė kriaušė", kad niekas negalėtų tarti paskutinio žodžio. Priekyje eidavo vaikai, aprengti kaip angelai, merginos baltais drabužiais giedodavo šventas giesmes. Išdidžiai žingsniuodavo dvasininkai, baltomis ir juodomis marškomis apsigaubę vienuoliai su fakelais, visos procesijos gale eidavo kareiviai.

Berniukas įdėmiai klausėsi savo mokytojo. Tėvas Salasaras jautė: sėkla turi sudygti. Diegas neapkęs prievartos ir savivalės. Ką gali žinoti, gal jis taps geru dailininku, juk taip puikiai piešia. Visus savo sąsiuvinius pripiešė. Gal ateityje jis sukurs nemirtingą paveikslą, kuriame pavaizduos visa, ką šiandien išgirdo. Tegul palikuoniai sužino apie praeities baisumus ir niekada neleidžia tam pasikartoti. Tiktai reikia išmokyti berniuką matyti gyvenimą, matyti teisingai, o ne kreivame veidrodyje.

Jie ėjo toliau pro įmantrius barzdaskučių namelius, nudažytus žaliai arba melsvai, su geltonomis juostomis. Languose matėsi išstatytos manekenų galvos su perukais, stiklainiai su dėlėmis ir instrumentai įvairioms operacijoms. Linksmi žmonės barzdaskučiai! Jie ne tiktai rūpestingai skuta, bet ir traukia dantis, deda dėles, nuleidžia kraują. Berniukas ir senasis kunigas tapo įdomios scenos liudininkais: vikrus meistras, padėjęs į šalį gitarą, greitai sukosi apie savo klientą, užkišęs jam už žando didžiulį riešutą, kad būtų patogiau skusti. Skusdamas jis pasakojo paskutines miesto naujienas! O kaipgi! Barzdaskutys privalo viską žinoti. Pas jį žmonės eina kaip į klubą.

Berniukas godžiai stebėjo staiga jam atsivėrusį pasaulį. Štai kalvis, laukdamas darbo, prie kalvės durų valo savo įrankį. Pusnuogių berniūkščių būrys gatvės viduryje žaidžia bulių kautynes. Štai, žvangindamas raktais, praėjo naktinis sargas — *sereno,* kuris gali padėti kiekvienam atsirakinti namus, pasakyti laiką, patalkininkauti darbe. Ant asiliuko prajojo dabita, švil-

paudamas sarsuelą*. Raitelis vilki margomis arabeskomis išsiuvinėta striuke, mėlynos kelnės aptemptos, su daugybe metalinių sagų per šonines siūles, aukšti, iki kelių, šilkais išsiuvinėti odiniai štibletai ir baltos kojinės. Vaizdą papildė gėlėta šilkinė skarelė, apmuturiuota ant kaklo, ir žema, užriestais kraštais, šauniai ant šono pakreipta skrybėlė.

— Sakykite, padre, kodėl jūs nusprendėte visa tai man parodyti? — berniukas tiriamai žiūri į mokytoją.

— Mano brangusis, kiekvienas žmogus privalo pažinti savo tėvynę. Gali atsitikti taip, kad tu užaugsi, išvyksi iš mūsų miesto ir gyvensi svetimoje šalyje. Žmogui nedera pamiršti savo gimtinės. O panorėsi ją prisiminti — ir negalėsi. Nieko nebus išlikę atmintyje, saugok viešpatie. Todėl žiūrėk dabar, įdėmiai stebėk žmones, jų papročius ir būdą, namus, pastatytus mūsų protėvių, šventoves. Tavo širdyje jiems turi atsirasti vietos.

— O kodėl būtent šiandieną?

— Aš senas, mano sūnau. Rytoj jau galiu nebespėti tau visko parodyti. Tokio amžiaus žmonės, kaip aš, rytojaus gali nebesulaukti. Aš matau, tu mėgsti piešti. Tačiau, jei nori tapti tikru dailininku, išmok žiūrėti ir matyti. Nežinia, kas bus tavo mokytojai. Dievas mato, aš nenoriu apkalbėti žmonių, kurių nemačiau ir nepažįstu! Bet ar jie parodys tau teisingą kelią? O aš, atrodo, supratau, ko tau reikia, berniuk.

Nuo tos dienos įvairiausiuose triukšmingos, tarškios Sevilijos kampeliuose buvo galima pamatyti seną dvasininką su berniuku, oriai vaikštinėjančius gatvėmis.

Jie ilgai stoviniuodavo prie senųjų šventyklų, kurias pastatė darbščios maurų rankos. Ir išmintingas senis pasakodavo savo mokiniui šios tautos istoriją, kuri labiau priminė nuostabią pasaką iš „Tūkstančio ir vienos nakties".

Tai buvo seniai seniai. Paklusdami pranašo balsui, arabai nukreipė savo klajokles gentis į vakarus ir pasiekė Atlanto krantus. Arabai Mahometo tikėjimą nešė į svetimus kraštus. Bet ilgainiui, kai jų karinė narsa priblėso, kariai nulipo nuo žirgų, nukreipė savo žvilgsnius į žemę ir ėmė ją puošti. Visur, kur šiandien bepažvelgsi, matyti jų ilgaamžio darbo pėdsakai. Didžiules lygumas jie užsodino puikiais sodais, iš rytų šalių parsivežė naujų kultūrų — ryžių, cukranendrių, granatmedžių. Ir

* Lengvo turinio dainelę *(isp.)*.

visur, kur tik buvo galima; sodino rožes — savo mėgstamiausias gėles.

O paskui jie,— tie patys, kurie kažkada sudegino nuostabią biblioteką Aleksandrijoje,— staiga godžiai ėmėsi mokslų. Jie po grūdelį rinko graikų ir romėnų išminties paminklus, vertė knygas į arabų kalbą. Jų valdovai — kalifai ir emirai — kvietė į savo dvarus mokslininkus iš viso pasaulio, nepaisydami jų religijų skirtumo, steigė akademijas ir mokyklas. Ispanija sužydėjo.

Arabai nesikišo nei į nugalėtųjų buitį, nei į jų tikėjimą. Visos šalyje gyvenančios tautos buvo lygiateisės. Arabų Ispanijoje buvo 70 viešųjų bibliotekų, visada prieinamų norintiesiems. Didžiausios bibliotekos valdytojas buvo laikomas žymiu asmeniu, tos pareigos buvo labai garbingos. Nematytų aukštumų pasiekė astronomija, medicina, matematika, botanika, muzika ir poezija.

Pranašo garbei miestuose buvo statomos mečetės. Pati gražiausia iš jų pastatyta Sevilijoje X amžiuje. Pagal padavimą, ją statęs architektas al Geboras (esą, algebros išradėjas). Slinko amžiai, o ji stovėjo tvirta, ir visi ja žavėjosi. Metai ir žemės drebėjimai buvo bejėgiai. Savo dydžiu mečetė neprilygo tik vienai šventyklai pasaulyje — šv. Petro bazilikai Romoje. Rausvas šios mečetės Chiraldos bokštas, išdidžiai kylantis į aukštį, buvo gerai matomas iš visų pusių, įvažiuojant į Seviliją. Atrodė, arabai visą savo meną, visą savo lakią vaizduotę sudėjo į tą mečetę.

Vėliau, XV amžiuje — XVI amžiaus pradžioje, mečetė buvo perstatyta į katedrą. Buvo perdirbtas ir Chiraldos bokštas. Garsus architektas Ernanas Ruisas paaukštino jį keliais aukštais, ir jis tapo pačia dailiausia varpine pasaulyje. Chiraldos bokšto viršuje, vietoj dantyto kuoro, buvo pristatyti keli siaurėjantys aukštai. Bokštą vainikavo Tikėjimo statula su bažnytine vėliava rankoje.

Apie išdidų gražuolį bokštą žmonėse sklido legenda. Kai Kastilijos karalius, bylojo legenda, atkariavo iš arabų Seviliją, nugalėtieji didžiai sielvartavo. Tačiau ne savo likimu rūpinosi arabai tą liūdną valandą. Visos jų mintys sukosi apie Chiraldą. Pasitarę jie nusiuntė pas karalių nugalėtoją pasiuntinius, prašydami apsaugoti Chiraldą nuo gėdos būti nugalėta ir siūlė jam milžinišką išpirką už teisę nugriauti bokštą. Karalius nesi-

leido į derybas, nes kas bent sykį matė tą baltai rausvą stebuklą, negalėjo jo nevertinti. Bokštas liko stovėti.

Šventovė turėjo devynis įėjimus. Padrė įsivedė berniuką pro Krokodilo duris. Neieškokite šio pavadinimo tarp oficialiųjų portalų pavadinimų. Žmonės patys jį sugalvojo. Mat, prie šito įėjimo katedroje ant grandinių kabojo didžiulė šiaudų prikimšta krokodilo iškamša. Krokodilą dar 1260 metais karaliui Alfonsui padovanojo Egipto sultonas. Nuo to laiko jis ir kabo katedroje.

Pakėlę sunkią odinę užuolaidą, atstojančią duris, keliauninkai atsidūrė viduje. Gigantiški stulpai-kolonos traukė žvilgsnį aukštyn. Berniukas atlošė galvą. Ten, neįtikimoje aukštybėje, skliautus laikančios kolonos atrodė nepaprastai lengvos ir permatomos. Pačių skliautų beveik nesimatė, buvo galima tik numanyti, kad jie skendi fantastiškuose nuo žvakių kylančių ir kažkur vėstančių dūmų šešėliuose.

Didysis altorius bažnyčios vidury per visą savo plotį iš trijų pusių buvo išgražintas puikiais medžio raižiniais. Čia viešpatavo gotika su jai būdingomis griežtomis, į dangų kylančiomis linijomis. Kairėje ant sienos pro šviežiai užteptus dažus švietė paauksinimai. Per visą sieną, nutapytą Senojo įstatymo siužetais, atkakliai veržėsi vingrus senasis arabų pintinis raštas. Vos tik jis pasimatydavo, su tokiu pat atkaklumu buvo užtepamas nauju dažų sluoksniu.

Mažajam dailininkui atrodė, jog pateko į pasakų pasaulį. Visa, kas jį supo, buvo taip paslaptinga ir neįprasta, kaip senovėje.

Kartą tėvas Salasaras atnešė berniukui nedidelę, prastais viršeliais, niekuo nesiskiriančią knygelę. „Išmintingasis idalgas Don Kichotas iš Lamančos".

— Perskaityk, mano sūnau,— tarė jis, duodamas knygelę Diegui.— Aš įsitikinęs, kad tu tinkamai ją įvertinsi, ji tau tikrai patiks. Ją parašė donas Servantesas — didelio ir reto talento žmogus.

Po kelių dienų padrė paklausė Diegą apie knygą. Berniukas, rodos, šito tik ir laukė. Jis kalbėjo skubėdamas, praleisdamas žodžius, tarytum bijodamas, kad jo nesustabdytų. Diegas visa širdimi pamilo šlovingąjį riterį Don Kichotą iš Lamančos. O vargšas Sanča Pansa? Jis amžinai patenka į juokingas istorijas...

— Taip, mano berniuk,— prabilo tėvas Salasaras, davęs išsikalbėti Diegui,— ten iš tikrųjų daug juokingų istorijų, tačiau ne tuo įstabi ši knyga. Nesistebėk mano žodžiais. Praeis kiek laiko, ir tu suprasi, kad senasis Salasaras sakė teisybę. Knyga panaši į pasaką, tai tiesa. Bet kokia karti ir drąsi teisybė papasakota apie mūsų vargšę šalį! Rašytojo neapakino Ispanijos galybės blizgesys. Gyvenimas, kaip ir drabužiai, turi išvirkščiąją pusę. Rašytojas matė kitą medalio pusę. Išorinę pusę mato visi, o kas ten, viduje,— tik išrinktieji. Tu supratai?

— Bet, padre...

— Neskubėk, tau dar viskas prieš akis. O dabar tu privalai įsiminti tai, ką aš tau tuojau perskaitysiu. Tvirtai įsiminti.

Kunigas atsivertė knygą ir lėtai, darydamas ilgas pauzes, perskaitė:

— „Laisvė... yra vienas brangiausių gėrių, kuriais dangus apdovanojo žmogų; jai negali prilygti jokie turtai, kurie glūdi žemėse arba slypi marių dugne; ir, priešingai, nelaisvė — pati didžiausia blogybė, kokia tik gali ištikti žmogų." Nors ir kažin kur būtum, Diegai, mokėk ginti laisvę ir gerbk žmones, kurie už ją kovoja.

Netrukus tėvas Salasaras kaip paslaptį pasakė savo Diegui naujieną. Diego tėvai, matydami sūnaus pastangas ir žinių troškimą, nutarė leisti jį mokytis į lotynišką mokyklą.

Berniukas nepatikliai sutiko žinią. Jis mokėsi namuose su tėvu Salasaru, tai buvo įprasta. Mokykla jam buvo svetima, todėl baugino.

Senasis Salasaras pasiskubino nuraminti jaunąjį draugą:

— Mokykloje tave daug ko išmokys. Mokytojai atvers tau duris į žinių pasaulį. Literatūra ir filosofija, menas, istorija! Kokie prasmingi pasidarys tau tie žodžiai! Aš džiaugiuosi, kad mano Diegas turės gerus mokytojus.

Diegas nesiliovė klausinėjęs. Ateityje, į kurią turėjo žengti kaip lotynų mokyklos mokinys, jis būtinai norėjo palikti vietos ir tėvui Salasarui. Senąjį kunigą jaudino, kai berniukas, žiūrėdamas jam į akis, žadėjo kasdien užbėgti pas jį į bažnyčią. Mažasis žmogus bijojo likti vienas, be jam įprastų artimųjų.

Namie, Gorgochos gatvėje, berniuko tėvai taip pat nuolat kalbėjo apie mokyklą. Donja Cheronima, matydama, kaip keičiasi jauniausias jos sūnus, jaudinosi. Anksčiau jis buvo toks

linksmas ir judrus, o dabar iš karto lyg subrendo, pasidarė tylus, užsidaręs. Motina rimtai susirūpino, kai gerasis jų šeimos genijus tėvas Salasaras atnešė Diego sąsiuvinius: visi jų puslapiai buvo pilni piešinių. Ar tik jis nemano, kad berniukas, ko gero, turi tapti dažytoju? Jų giminėje nebuvo dailininkų. Ir ką gero gali gyvenime pasiekti žmogus, dienų dienas stovėdamas prie molberto?

Donas Chuanas buvo kitos nuomonės. Jis, kaip ir tėvas Salasaras, buvo įsitikinęs, kad berniukas turi talentą. Žinoma, tai nereiškia, kad jo mokslas turi apsiriboti tiktai piešimu. Kada nors gal jis taps literatu, tačiau nieko blogo, jeigu jis piešia. Galima būti tikru idalgu ir kartu dideliu dailininku. Talentas nepažemins protėvių bajorų.

Donją Cheronimą buvo sunku įtikinti. Ji kaskart pakeldavo akis į savo didžiai gerbiamų protėvių portretus. Svarbiausias iš jų senasis Diegas Velaskesas. Jo vardas kaip perkūnas griaudė rekonkistos ir konkistadorų dienomis. Šlovingojo Kalatravos* riterių ordino įkūrėjas, karingas grandas ir pirmasis Kubos salos gubernatorius, jis atrodė jai sektinas pavyzdys. Tokį motina norėjo matyti ir savo mažąjį Diegą. Nors ir sakoma, kad tikras savo darbo meistras, net ir dailininkas, nė kiek ne blogesnis už karį. Taip, laikai pasikeitė, ir Sevilijoje retai besutiksi kabaljerą, nemokantį prekiauti. Vis dėlto būtų geriau, jei jos sūnus pasirinktų juristo karjerą.

Donja Cheronima sutiko leisti berniuką mokytis tapybos tiktai tada, kai vyras pažadėjo atiduoti jį mokiniu į garsaus Fransisko de Ereros dirbtuvę.

1609-tieji metai buvo baisūs Ispanijai. Jie prasidėjo kardų žvangėjimu. Karalius Pilypas III įsakė visoje šalyje ruoštis karui. Iš Italijos buvo atšaukti seni ispanų daliniai, į jūrą nuleistas visas turimas laivynas — Sicilijos, Portugalijos ir Katalonijos galeros; mobilizuota Kastilijos kavalerija. Miestuose pasklido kraupūs gandai — įvairiausi spėliojimai ir pranašavimai. Kalbėjo, kad karalius davė iškilmingą įžadą šventam Jokūbui — „kad sėkmingai baigtųsi žygis".

Prieš ką gi karas? Tai paskelbtas kryžiaus žygis prieš arabų gentį, kuri taikiai dirbo laukus ir cukranendrių plantacijas, prieš

* Karinis dvasininkų riterių ordinas. Nuo 1523 m. Ispanijoje jų buvo keturi - Santjago, Kalatravos, Alkantaros ir Montesos.

vargšus, seniai pakrikštytus ir beginklius moriskus. Sena kadaise nugalėtų ispanų neapykanta savo užkariautojams nedavė ramybės Ispanijos didikams ir dvasininkams. Jie pamiršo, kad arabai pavertė Ispaniją žydinčiu sodu, nusausino pelkes, iškasė kanalus, nutiesė tiltus ir kelius, pastatė puikius miestus. Jie negalėjo atleisti, kad arabai užkariavo jų šalį per dvejus metus, kai tuo tarpu ispanams atkovoti savo žemes prireikė 3700 kautynių ir teko sugaišti 800 metų! Per tą ilgą laikotarpį karas su kitatikiais tapo tradicija. Dvasininkija siautėjo, didieji bažnyčios pareigūnai kurstė laukinį nežabotą tikinčiųjų fanatizmą. Arabams buvo primetamos visos mirtinos nuodėmės. Juos kaltino tuo, kad, priėmę naująjį tikėjimą, jie esą nepakankamai uolūs katalikai ir slapta išpažįsta savojo Mahometo tikėjimą. Jie, girdi, neiną į dvasininkus ir vienuolius, visi vedą, todėl pernelyg dauginąsi. Armijoje jie elgiasi kaip šnipai, monopolizavo amatus, prekybą ir taip praturtėjo, kad papirkinėja visus ir visur, už tai privalo būti visuotinai pasmerkti.

Taip dešimtmečiais ir šimtmečiais buvo piudoma liaudis. O visai neseniai, užimant Granadą, dvasiškija surengė pasibaisėtiną „tikėjimo aktą". Ant didžiulio laužo miesto aikštėje buvo sudeginta apie milijonas tomų. Knygos ir rankraščiai buvo naikinami tik dėl to, kad juose buvo rasta arabiškų raidžių. Jas vadino „prakeiktuoju" koranu ir metė į visa naikinančią ugnį. Kokia barbariška tamsybiškumo šventė! Moriskams keršijo net už humanizmą jų protėvių, kurie buvo tolerantiški kitoms religijoms ir leido visiems „garbinti dievą pagal savo protėvių papročius ir įstatymus".

Bet buvo ir kita — pagrindinė — šio karo priežastis. Ispanijos dvasininkai jų neapkentė ir norėjo jais atsikratyti, kad galėtų užgrobti jų turtą, atimti namus ir dirbtuves.

Katalikiškieji šventeivos negalėjo to padaryti be karaliaus leidimo ir pagalbos. Ir štai rugsėjo 22 įvyko tai, apie ką žmonės kalbėjo nuo pat metų pradžios. Valensijoje buvo viešai pagarsintas karaliaus dekretas, kurio pagrindiniai punktai skelbė: „Visi moriskai, tiek gimusieji Ispanijoje, tiek ir svetimšaliai, išskyrus vergus, paskelbus šį įsakymą, per tris dienas privalo atvykti į uostus ir sėsti į laivus; su savimi leidžiama pasiimti tik tiek kilnojamo turto, kiek gali panešti."

Greitai valdžia išleidžia naujus dekretus dėl moriskų išgujimo iš kitų sričių — Kastilijos, Lamančos, Granados, Andaluzijos.

Daug kentėjusios šalies žemėse vėl aidėjo pagalbos šauksmai. Kiekviena diena atnešdavo naujų žinių. Tai vienur, tai kitur moriskai nenorėjo paklusti įsakymui ir liko savo vietose. Kiti vijo ispanus su ginklu, pasiryžę iki galo ginti savo laisvę ir nepriklausomybę. Liaudis murmėjo. Kam varyti žmones į nežinomus kraštus? Daugelis, nebijodami, jog juos išgirs, garsiai kalbėjo, kad jie nieko blogo nemano apie kaimynus moriskus, su kuriais šalia pragyveno visą gyvenimą, ir kad moriskai ne blogesni katalikai, kaip patsai Romos popiežius.

Prislopinusi balsą, gaudė Sevilija. Gatvėse būriavosi sunerimę žmonės. Bet vos iš skersgatvio pasirodydavo juoda sutana, vidinių kiemų vartai užsitrenkdavo, slėpdami žmones, visi žinojo, kad šventoji inkvizicija visada budi. Neramu buvo ir de Silvos i Velaskeso namuose. Tarnaitė Marianela liejo graudžias ašaras — ją skyrė su mylimuoju. Sena virėja, kuri giminiavosi kone su puse miesto, ištisas dienas būdavo pas savuosius.

— Cheronima,— sakydavo vakarais donas Chuanas žmonai,— šiandien aš buvau pas Chuaną Sorolją. Ten pasakojo, kad daugelis idalgų pasirodė esą labai kilnūs ir nutarė neleisti skriausti savo vasalų. Kad jų pakeliui nenužudytų ir neapiplėštų, hercogas Gandija ir markizas Albaida patys lydi moriskus į uostus, iš kur jie plauks į Berberiją, o hercogas Makeda davė jiems ginkluotą palydą iki paties Orano.

— Dar yra šioje žemėje riterių,— dūsavo donja Cheronima,— telaimina juos dievas.

Diegas, užsiėmęs savo mėgstamu darbu, viską girdėjo. Prieš jį gulėjo paveikslų eskizai. Štai du raiti moriskai joja plačia lyguma — nuostabi tamsiaplaukė gražuolė arabė su raudona rože plaukuose ir kūdikis, tiesiantis rankutes į gėlę.

Tomis dienomis berniukas daug galvojo. Vienas klausimas nedavė jam ramybės: kodėl dievas, didis ir visagalis, leidžia daryti žemėje tokias baisybes. Vėl karas! Kas gali būti baisiau už karą? O jis, visažinantis ir teisingas, nenori padėti nelaimingiesiems. Gal iš tiesų jų kaltė tokia didelė? Gaila, serga tėvas Salasaras, jis padėtų jam susigaudyti. Tiesa, pastaruoju metu jis nelabai noriai atsakinėja į tokius klausimus. Tik kartą

pasakė, kad jei gyvenime visada nugalėtų ne gudrumas ir jėga, o sąžiningumas, išsilavinimas ir darbštumas, tai arabai amžinai galėtų gyventi Ispanijoje. Ką senasis kunigas turėjo omenyje? Kol Diegas mąstė, angliukas jo rankose klusniai vedžiojo vingrius raštus, panašius į arabiškas pynes ir įmantrius užjūrio mezginius.

Būsimasis dailininkas negalėjo žinoti, kad po kelerių metų jis vėl įsigyvens į šią dieną ir, galutinai išsiaiškinęs įvykius, nutapys puikų, genijaus vertą paveikslą.

MEISTRIŠKUMO PAGRINDAI

Tolesnis Diego likimas buvo galutinai nuspręstas. Tėvas jį atidavė į naują mokyklą, žinomą toli už Sevilijos,— Fransisko Ereros dirbtuvę.

Peržengus didžiulio namo slenkstį, berniuką nustebino baisi netvarka ir sambrūzdis. Dirbtuvė buvo pilna žmonių, jie bėgiojo iš vieno kambario į kitą, garsiai kaukšėdami kulnimis, kažką darė ir be perstojo kalbėjo. Ne mažiau už Diegą sumišo ir donas Chuanas. Jo paties namuose visi žinojo, kad vienas iš idalgo privalumų — ramybė, todėl ten visuomet būdavo tylu. O čia — tikras turgus.

Staiga viskas nurimo. Į kambarį sutikti svečių įžengė aukštas liesas kokių trisdešimt ketverių metų vyriškis. Jis ryžtingai priėjo prie Diego ir dviem pirštais suėmė jį už smakro. Berniukui į akis įsisiurbė kiaurai veriantys juodi be vyzdžių taškai. Neleisdamas įėjusiems atsitokėti, donas Fransiskas skubiai nuėjo į priešingą kambario kampą ir, sugriebęs už krašto karantį nuo molberto audeklą, jį atitraukė.

Atsivėrė nuostabus reginys. Berniukas negalėjo atitraukti akių nuo drobės, kurioje jau beveik baigtas tapyti šventasis Bazilijus, ištiesęs ranką, kažką pasakojo mokiniams. Pasimėgavęs padarytu efektu, meistras vėl skubiai užtraukė audeklą.

— Jis gali čia pasilikti, jeigu nori,— kreipėsi Erera į doną Chuaną. Pagalvojęs pridūrė: — Žinoma, jeigu jūs nesumaišėte adreso ir berniukui reikia mokytojo, o ne auklės.

Vos tarus jam tuos žodžius, už durų kažkas sukikeno, ir donas Fransiskas, nebekreipdamas dėmesio į svečius, puolė tenai. Tą pačią akimirką už sienos pasigirdo verksmas, o paskui kažkas gailiai, pasisriūbaudamas užtraukė giesmę.

Donas Chuanas pasisuko į sūnų. Tačiau šis, rodos, nieko nematė ir negirdėjo. Jo žvilgsnis tebebuvo nukreiptas į molbertą, nors uždangalas dengė paveikslą.

— Pasilik, jis puikus meistras, tik keistas žmogus. Būk atidus ir stenkis perprasti meistriškumo paslaptis,— tiek tepasakė tėvas sūnui.

Taip Diegas pradėjo mokytis pas tapytoją. Tai buvo gana keista mokykla. Čia net per maestro pamokas mokiniai šūkaudavo, ginčydavosi, pešdavosi ir verkdavo. Kartkartėmis mokytojas apramindavo nenuoramas. Jo rūstus riksmas nustelbdavo klegantį mokinių spiečių, stodavo tyla, tačiau neilgam. Nepraeidavo nė pusvalandis, ir vėl kildavo baisus triukšmas ir spygavimas. Tada donas Fransiskas imdavosi ryžtingesnių priemonių. Be rinktinių turgaus keiksmų ir plūstamų žodžių, ant mokinių galvų pasipildavo liniuotės smūgiai, per pečius tvodavo lazdelė su gale pritvirtinta anglimi piešimui. Tokiomis valandėlėmis, o jų netrūkdavo, kliūdavo ir tinginiams, ir uoliesiems.

Visa ši aplinka smarkiai paveikė jautrų įspūdžiams Diegą. Jis pasidarė dar uždaresnis, nekalbesnis ir visą laiką be paliovos piešė. Iš dono Fransisko (miesto gyventojai jį vadino Erera Vyresniuoju) buvo ko pasimokyti. Jis, be jokios abejonės, buvo talentingas. Iš jo dirbtuvės iškeliaudavo tobuli paveikslai.

Sevilijoje iš kitų dailininkų Erera skyrėsi savo nuoseklia ištikimybe realizmui. Siužetus maestro pasirinkdavo tiesiog iš gyvenimo. Pradedančiam savarankiškai piešti Diegui labiausiai jo darbuose patikdavo žanrinės kompozicijos. Iš Ereros Diegas išmoko pasirinktas temas vaizduoti lakoniškai.

Berniukas ištisas valandas stebėdavo, kaip dirba mokytojas. Kai Ererą pagaudavo įkvėpimas, jis tapydavo užtikrintai ir greitai, plačiais potėpiais. Bet kartais, nepatenkintas savo darbu, maestro staiga čiupdavo ąsotį su dažais ir šliūkšteldavo ant drobės.

Ereros dirbtuvėje ėmė formuotis jaunojo tapytojo individualus braižas. Mokykloje už mėgdžiojimą maestro griežtai bausdavo. Mokytoją siutindavo, jei kuris iš mokinių visai neprieštaraudavo, klausydamasis griežtos savo paveikslo kritikos. Karščiuodamasis jis šaukdavo — girdi, kam čia tas apsimestinis kuklumas, jei negabus žmogus nesugeba apginti savo kūrinio. Kai būdavo gerai nusiteikęs, Erera aiškindavo Diegui, kuo savita jo tapybos maniera. Jo tapyboje paprastai vyraudavo ryškūs šviesos ir šešėlių deriniai, tuo tarpu bendras tonas likdavo tamsus, o detalės būdavo rūpestingai, kruopščiai nupieštos. Jis leisda-

vosi į ilgus samprotavimus, kokie genialūs buvo praeities meistrai, palikę savo palikuonių pavydui nepasiekiamus šedevrus.

Diegas mylėjo jį tomis valandėlėmis, kai jis, visas išsitepęs dažais, sėsdavo į ne mažiau vaizdingai ištepliotą krėslą ir sakydavo monologus apie genialius tapybos meistrus, apie įvairias nacionalines mokyklas, žanrinį paveikslą, kuris, jo manymu, tiesė kelią į ateitį.

Vakarais tėvo Salasaro namuose Diegas smulkiai papasakodavo, kaip praleidęs dieną. Neretai pasiguosdavo, kaip jis nusikamavo, ieškodamas siužeto, kurį susirasti meistras buvo išvaręs jį į gatvę. Žinodamas karštą, nesuvaldomą maestro būdą, senasis kunigas linguodavo galvą. Taip, Erera — talentas, jam galima daug ką atleisti, matant, kaip jis dirba. Iš jo yra ko mokytis. Ir vis dėlto berniukui reikia kitokio mokytojo.

Po ilgų pokalbių su donu Chuanu Velaskesu tėvui Salasarui pavyko įtikinti jį atiduoti Diegą mokytis pas garbingąjį doną Pačeką. Pas jį berniukas išsimokslins, ir tai atvers jam kelius į platų pasaulį. Ne veltui dabar mėgstama patarlė: „Koks čia kabaljeras, jei neišsimokslinęs." Pačeko namai atviri visiems, kas myli mokslą ir meną. Net tolimame Madride jo namai garsėja kaip tikra mokyčiausių žmonių „akademija". Vakarais erdviame vidiniame jo kieme renkasi Pačeko draugai — rašytojai, poetai, dailininkai.

Didžiulė ir šviesi Pačeko sodyba buvo pačiame Sevilijos centre, šalia *Casa de Contraccion* — Prekybinių sandėrių rūmų. Gatvėje prie jų visada būdavo triukšminga. Miestiečiai, pirkliai, svetimšaliai, eidami į Prekybos biržą, sustodavo čia pasišnekučiuoti apie savo reikalus ir senojo Rodrigo rūselyje išgerti stiklą rūgštaus vyno. Vyninėje rinkdavosi mėgėjai pašokti ir padainuoti, o kiti — pasigėrėti šeimininko dukra, gražiąja Marianela. Šokdama ji būdavo žavinga. Aistringa ir veržli, ji mėgdavo šokti „olą". Visi žavėjosi jos gracingumu, laksčiu kaip nendrė liemeniu, kai ji, tartum nuvargusi, nuleisdavo rankas ir galvą, o paskui staigiai atsitiesdavo ir plaukte praplaukdavo tarp neaukštų medinių staliukų. Dažnai vyno rūsyje pasirodydavo solidūs svetimšaliai. Jie užsisakydavo olją — nacionalinį ispanų patiekalą, primenantį karštą mišrainę iš mėsos ir daržovių, ir be perstojo žavėdavosi Sevilijos grožiu. Į vyno rūsį užsukdavo taip pat ir valkatos, elgetos ir driskiai iš skaitlingos armijos, sudarančios neatskiriamą miesto dalį, kur šalia

nepaprastos prabangos susisuko sau gūžtą apgailėtinas skurdas. Šie žmonės buvo užmiršę arba praradę savo vardą. Aplinkiniai vadindavo juos tik pravardėmis, kurios buvo žinomos visoje Sevilijoje. Vakarais pas Rodrigą būdavo pasakojami kraupūs atsitikimai, kaip pernai Kiaunė persmeigė savo priešininką navacha, kaip Kukurūzų Burbuolė su savo gauja apiplėšė Sevilijos uoste laivą. Ir vis dėlto rūsys buvo jauki, rami poilsio ir linksmybės vieta. Azartiškai tauškėjo kauliukai, liejosi linksmi gitaros garsai.

Donas Pačekas savo namuose palaikė pavyzdingą tvarką ir švarą. Sienos buvo rūpestingai išbaltintos kalkėmis, grindys ištiestos meniškais kilimais iš įvairiaspalvių šiaudelių; ištaigingi citrinmedžio baldai su perlamutro ir dramblio kaulo inkrustacijomis puošė didžiulį priimamąjį ir svetainę.

Viename kambaryje iš rytų pusės buvo šeimininko kabinetas. Palei sienas stovėjo ilgos raudonmedžio spintos. Jose šeimininkas rūpestingai saugojo vertingas knygas — daugelio pasaulio mokslininkų darbus. Kruopščiai buvo surinktos knygos apie meną. Juk Pačekas — dailininkas, aistringas didžiojo Renesanso garbintojas, poetas ir menotyrininkas.

Donas Pačekas, iš prigimties labai švelnus ir mandagus žmogus, savo svečius sutiko prie vidinio kiemo vartų.

— Mano namai jūsų paslaugoms, — su geraširdiška šypsena tarė jis tradicinę frazę, sveikindamas doną Chuaną, savo bičiulį, tėvą Salasarą ir Diegą.— Užeikite į mūsų buveinę, draugai.

Kol tėvas ir padrė aiškino šeimininkui savo apsilankymo tikslą, Diegas žvalgėsi aplinkui. Vidinis kiemas jam atrodė kaip didžiulė salė, virš kurios sumanus dailininkas, negailėdamas melsvai žalsvų dažų, nupiešė dangų. Nuo fontano, trykštančio vidur kiemo, dvelkė vėsa. Sienomis raizgėsi rožės. Berniukas priėjo prie fontano. Meniškai įvairiaspalviais akmenukais iškloto baseino dugne plaukiojo nematytos lyg šilkiniais pelekais žuvelės. Diegas pasilenkė, norėdamas geriau įsižiūrėti piešinį po vandeniu, ir nejučiomis krūtine paspaudė ornamentuotas groteles. Tą pačią akimirką prie pat nosies čirkštelėjo plonos vandens srovelės. Fontanas turėjo „siurprizą". Nupurtęs nuo savo juodo švarkelio rankovės vandens lašus ir atsipeikėjęs nuo netikėtumo, berniukas pažvelgė į suaugusius. Jis pamatė, jog visi atsistojo ir, pasisukę į namo duris, pagarbiai nusilenkė įeinan-

čiai donjai Marijai de Paramo, Pačeko žmonai. Kartu su ja ėjo Diego amžiaus mergaitė, miniatiūrinė savo gražuolės motinos kopija.

Donja Marija nešė svečiams ant sidabrinio padėklo aukštus bokalus, sklidinus šalto vandens.

— Išgerkit vandens mūsų namuose, kabaljerai. Vanduo tiesiai iš šaltinio, švarus ir šaltas, tyras kaip ašara.*

Donas Pačekas pasisuko į berniuką.

— Prieik arčiau, Diegai. Aš noriu tave supažindinti su mūsų Chuana. Tikiuosi, jūs būsite draugai.

Diegas negalėjo atitraukti akių nuo mažosios juodaplaukės gražuolės. Jos plaukai, susukti į daugybę ilgų garbanų, kaip sunkus šalis krito ant pečių. Atrodė, vos tik ji krestels galvą, suskambės, atsimušusios viena į kitą, stangrios garbanos. Raudona rožė plaukuose ryškino jos veido baltumą. Tačiau užvis gražiausios buvo akys. Tarp ilgų tankių blakstienų, didžiulės ir truputį pailgos, kaip tamsiai mėlynos alyvos.

Mergaitė padarė gilų reveransą. Diegas pagaliau atsitokėjo, atmetė atgal dešinę ranką su skrybėle ir žemai nusilenkė. Sužavėtas mažosios karalienės grožio, kaip jis mintyse pavadino naująją pažįstamą, berniukas nė neįtarė, kad po penkerių metų, užaugusi gražiausia mergina, ji taps jo žmona.

Pakalbėjęs su Diegu, peržiūrėjęs tarno atneštus jo piešinius ir paveikslus, donas Pačekas, patyręs ir atidus mokytojas, iš karto pastebėjo juose tai, ką kitiems buvo lemta išvysti tik po daugelio metų. Didelė ateitis laukė jaunojo dailininko. Jau dabar jis nieko nemėgdžiojo, o ėjo savo keliu. Žinoma, jo meistriškumas dar buvo toli gražu netobulas. Bet juk jis dar visai vaikas! Donas Pačekas nusprendė: tegul Diegas iš pradžių ateidinėja pas jį į namus, prisižiūri, pripranta, o paskui juodu su donu Chuanu sudarys sutartį, kurioje numatys mokymo sąlygas ir abiejų šalių įsipareigojimus.

Praslinko keletas mėnesių. Diegas apsiprato Pačeko namuose. Jis labai prisirišo prie savo naujojo mokytojo. 1611 metų rugsėjo 27 dieną Pačekas vėl priėmė svečius. Šį kartą dono Chuano Velaskeso vizito tikslas buvo dokumentais įteisinti Diego mokymąsi Pačeko dirbtuvėje. Pagal sutartį, pasirašytą dalyvaujant tėvui Salasarui, donas Fransiskas Pačekas privalėjo

* Vanduo Ispanijoje buvo ir yra laikomas prašmatniu gėrimu. Ispanai juo vaišina, pagerbdami svečius.

mokyti berniuką savo meno, nieko nuo jo neslėpdamas, suteikti jam pastogę, patalynę, maistą ir aprangą. Sutartyje buvo pažymėta, kad būsimasis dailininkas turi ir pareigų. Jis privalo teikti mokytojui pagal savo jėgas įvairias paslaugas, nežeminančias jo orumo. Pastaroji sąlyga atsirado dėl bajoriškos Diego kilmės. Sutartis buvo surašyta penkeriems metams.

Donas Pačekas buvo vienas iš labiausiai išsilavinusių savo meto žmonių. Jo manymu, dailininkui maža vien talento ir gerai įsisavinto stiliaus. Tikram meistrui reikia pažinti gyvenimą. Jis pats daug dirbo ir sugebėjo kitiems įskiepyti darbo meilę. Jo mokyklos mokiniai pasižymėjo stropumu ir geru skoniu. Jau keletą metų donas Fransiskas rašė didelę knygą „Tapybos menas senovėje ir jo didybė", kurioje ne tik dėstė savo pažiūras į meną, bet ir, kiek galima objektyviau, stengėsi apibūdinti savo laikmečio ispanų tapybą. Diena iš dienos jis, kaip į dienoraštį, rašydavo į ją naujus įrašus, už kuriuos vėliau dėkingi palikuoniai jį prideramai pagerbs.

Kaip minėjo tėvas Salasaras, vadinamoje Pačeko „akademijoje" rinkdavosi labai įdomūs žmonės — žymūs meno, literatūros ir mokslo atstovai. Dažni svečiai čia buvo rašytojas Migelis Servantesas, teisininkas-mokslininkas Rodrigas Karo, poetas Luisas Velesas de Gevara, iš Madrido atvykusieji dailininkai, ir vietiniai, iš Sevilijos, poetas, dailininkas ir meno teoretikas Pablas Saspedesas iš Kordobos ir daugelis kitų. Į vakarus ateidavo Pačeko globėjas Fernandas Enrikas de Ribera, hercogas Alkala.

Ilgais vakarais namuose būdavo gyvai ginčijamasi. Tai buvo laikai, kurie po dviejų šimtmečių istorijoje bus vadinami ispanų meno „aukso amžiumi".

Labiausiai iš visų Diegui patiko judrus ir karštas donas Servantesas, kurio knygą jis perskaitė su tokiu susižavėjimu. Donas Migelis visuomet žinojo daugybę nepaprastų naujienų. Dirbdamas tokį proziškąir varginantį darbą, kaip grūdų supirkimas valstybei Sevilijos apylinkėje, jis spėdavo kurti eilėraščius ir net dalyvauti poetų varžybose. Viename turnyre jis gavo aukščiausią apdovanojimą. Prizas buvo trys sidabriniai šaukšteliai! Draugai jam priekaištavo, kam jis gaištąs laiką smulkmenoms. O Servantesas tiktai juokėsi ir tvirtino, kad „viską daro didesnei savo dešiniosios garbei". Juk kairės rankos jis neteko ispanų kautynėse su turkų laivynu prie Lepanto.

Kiekviena diena vis kuo nors pradžiugindavo doną Pačeką. Jis džiaugėsi, matydamas savo mylimo mokinio pastangas. Dažnai, atidėjęs į šalį Leonardo da Vinčio manuskriptą, jis imdavosi plunksnos, norėdamas išlieti džiaugsmą popieriuje: „Nelaikau skriauda mokytojui, jei galima girtis mokinio pranašumu (sakau tiktai tiesą). Nieko neprarado Leonardas da Vinčis, turėdamas mokinį Rafaelį, Jorė Kastelis Frankas — Ticianą, Platonas — Aristotelį... Visa tai rašau ne tiek norėdamas girti šitą asmenį... kiek išaukštinti tapybos meną." Jis turėjo pagrindą taip rašyti.

Kartą Pačeko knygoje atsirado įrašas apie tai, kaip jaunas dailininkas pasikvietė į savo dirbtuvę valstietį berniuką ir užmokėjo jam už pozavimą. „Jis piešė jį visaip, įvairiomis pozomis,— rašė donas Pačekas,— tai verkiantį, tai besijuokiantį, nepaisydamas jokių sunkumų. Berniukui pozuojant, jis nupiešė ne vieną galvą anglimi ant melsvo popieriaus, pašviesindamas balta kreida, o taip pat daugelį kitų natūrų ir taip įgudo piešti portretus."

Mokytojas, mielai pripažinęs mokinio pranašumą, kasdien perdavinėjo jam savo įgūdžius ir patirtį, sukauptą per visą gyvenimą. Jis mokė Diegą pasirinkti paveikslui drobę, patarė daugiau naudoti standžias, rupias saržos drobes iš lino pluošto. „Įkypo", įstrižo audimo drobės savotiška faktūra labai tinka tapybai. Be to, ji patvari ir atspari atmosferos veikimui bei temperatūros svyravimams. Ant tokios drobės nutapytas paveikslas išlieka ilgam.

Jie abu kartu ištempdavo ant porėmio audeklą, truputį jį suvilgydavo vandeniu, pradžiovindavo ir ištepdavo skystu šiltu klijų tirpalu. Vos klijai išdžiūdavo, drobės paviršių nušlifuodavo su pemza ir dar kartą ištepdavo klijais, o paskui padengdavo ploniausiu grunto masės sluoksniu. Daug įvairios sudėties grunto pavyzdžių žinojo donas Fransiskas Pačekas, bet geriausiu laikė gruntą, paruoštą iš gerai išmirkyto, smulkiai sumalto puodžių molio su silpnu klijų skiediniu ir nedideliu kiekiu virinto sėmenų aliejaus. Ant grunto, kuris būdavo dedamas du kartus, jie užtepdavo dar vieną ploną specialių gruntinių dažų sluoksnį.

Paskui mokytojas imdavo storą foliantą ir sėsdavo į krėslą, o Diegas kviesdavo tarną, ir jie kartu iš daugybės eilėmis sudėtų maišelių, dėžių ir dėželių rinkdavosi reikiamas spalvas. Ko

tik čia nebuvo! Balti dažai su specifiniu švino atspalviu; ochra — nuo šviesiai geltonos iki tamsios, natūrali siena*, Neapolio geltona, švino gelsvi dažai, gelsvas lakas. Štai dėžutės su tvarkingais užrašais: raudoni dažai — „kinoberis", „ispanų raudonoji žemė", „kraplakas", „karminas"; žali — „žalia žemė", „veroniškieji", „kalnų žalieji", „svogūnų žalieji"; mėlyni — „ultramarinas iš lazurito", „indigas", „smalta".

Dažų buvo be skaičiaus. Donas Pačekas smulkiai apibūdindavo jų ypatybes. Bet atskirai paimti jie buvo negyvi. Juos atgaivinti, priversti žėrėti, prabilti galėjo tik meistro teptukas. Pačekas suprato, kad primesti savo valią, pasirenkant siužetą, arba priversti naudotis kitų meistrų tapybos technikos sistema — vadinasi, žlugdyti talentą. Ir jis sumaniai leisdavo jaunajam dailininkui dirbti laisvai, nors nepraleisdavo progos parodyti, kaip puikiai tapė praeities meistrai. Jo knygoje dialogas vyksta tarp dviejų menininkų kartų atstovų — senojo meistro Fransisko ir jauno dailininko Lopės. Maestro karštai įtikinėjo jaunąjį kolegą neiti eretikų keliu, neimti iš gamtos visko, kas papuola, bet mokytis išsirinkti siužetą, atmesti, kas biauru, panaudoti iš supančio pasaulio tik tai, kas reikalinga nuostabiai puikiems paveikslams sukurti. Bet Lopė nesutinka su senuoju dailininku, gindamas teisę vaizduoti natūralų gyvenimą — tokį, koks jis yra. Jis didžiai vertina venecijiečius ir mano, kad senoji mokykla slopina įkvėpimą.

Galimas dalykas, kad donas Pačekas knygoje aprašė savo ginčus su jaunuoju Diegu, bet vis dėlto juose aiškiai atsispindi laiko dvasia. Tuometinę Seviliją galėjai atpažinti kiekviename jo knygos puslapyje. Dialoguose buvo aiškiai apibūdintos abi Sevilijos tapybos mokyklos kryptys — idealistinė ir realistinė.

Supratingas ir įžvalgus Pačekas po dialogo įrašė dar vieną pastabą: „Viskas, kas čia pasakyta arba dar galėtų būti pridurta, nepretenduoja įrodyti, kad tėra vienintelis kelias į meno viršūnes. Yra ir kitų kelių (gal lengvesnių ir geresnių); ir tai, ką mes išdėstėme iš savo pozicijų, neprivalo... varžyti didelio talento laisvės."

Šnekučiuodamas su Diegu, mokytojas mėgdavo sakyti:

— Šviesos ir spalvų efektus geriausiai pastebėdavo ir perteikdavo Rafaelis de Urbinas, Leonardas da Vinčis, Antonijas

* Rudos spalvos dažai.

Koredžas ir Ticianas. Jie taip mokėjo atkurti spalvas, kad jų paveikslai atrodo veikiau pati gamta, negu menas. Atidžiai įsižiūrėk į juos, Diegai, ir tu suprasi didžiųjų menininkų meistriškumo paslaptį.

Ir Diegas godžiai, nenuilstamai, smalsiai žiūrėjo, tyrinėjo. Jo gimtajame mieste turtingi mecenatai turėjo ištisas paveikslų galerijas. Fernandas Enrikas de Ribera hercogas Alkala savo paveikslų kolekcijai net pastatė specialų pastatą, vėliau žinomą kaip Pontijaus Piloto namas (*casa del Pilato)*, nes jis buvo tarytum kopija rūmų, kuriuose, pagal padavimą, esą, buvęs sargybos saugotas ir nuteistas mirti Kristus. Labiau netinkantį meno kūriniams pastatą sunku buvo rasti. Taip sugalvoti Ispanijoje galėjo tik ištikimas bažnyčios sūnus! Šiaip tų vadinamojo mudecharo stiliaus rūmų statyboje nuostabiai derinosi gotikos ir itališkojo Renesanso elementai su mauriškosios architektūros savitumais. Piloto namų kambariuose su drožinėtomis medinėmis lubomis ir puikiomis koklių sienomis, papuoštomis dažyto gipso ornamentika, rado prieglobstį didžiųjų italų — Ticiano, Leonardo da Vinčio, Tintoreto, Furinio, Benedeto — ir įžymių ispanų kūriniai. Iš jų paveikslų aiškiai matėsi, kas buvo leidžiama menui katalikiškojoje Ispanijoje. Visuose paveiksluose kartojosi maldos motyvas. Griežti juodi kostiumai, orios pozos. Dėmesį traukė savotiški Moraleso veikėjai — bedančiai budeliai, kankinantieji Išganytoją, Antonijo Moro ir Alonso Sančeso Koeljo portretai, Chuano de Roelaso drobės.

Į hercogo rūmus Diegas nuėjo kartu su kitais dviem Pačeko mokiniais — Alonsu Kanu ir Fransisku Surbaranu. (Vėliau visi trys tapo įžymiais tapytojais ir pelnė pasaulinę šlovę gimtajai Ispanijai.) Jie ilgai klaidžiojo po gaudžiai aidinčias Alkalos rūmų sales. Tik vakarop, dosniai apdovanoję juos lydėjusį raktininką, draugai išėjo į gatvę. Diegas pirmasis prabilo:

— Visuose paveiksluose, išskyrus Ticiano ir dar nedaugelio, ryškus ištikimybės dogmoms pėdsakas. Gaila...

— Ir vis dėlto, kas gi tau labiausiai patiko iš šios kolekcijos? — pertraukė jį Surbaranas.

— Piteris Artsenas ir Piteris Breigelis, dar Jakopas Basanas.* Jų paveiksluose jaučiama kažkas naujo. Pažiūrėkite, kaip

---

* Piteris Artsenas (1508—1575) ir Piteris Breigelis Vyresnysis (1525-30—1569) — Niderlandų dailininkai, Jakopas Basanas (1515—1592) italų dailininkas.

savotiškai jie traktuoja modelių pasaulį, o juk tas varganas pasaulis, rodos, toks tolimas menui. Ir, beje, kiek ten darbo meistrui!

— Tu daraisi Karavadžo sekėju, Diegai. Tau, be abejo, tiks „šešėliavimo" maniera,— nusijuokė Kanas.— Ko gero, netolimoje ateityje Sevilijos horizonte iškils nauja žvaigždė — de Silva i Velaskesas, kuris spalvomis išreikš tai, dėl ko dabar vargsta mūsų literatūra.

Diegas paraudo.

— Neverta, bičiuli, juoktis iš to, ko nesupranti,— sviedė jis neįprastai griežtai. Ir, staigiai pasisukęs, skubiai nužingsniavo Sevilijos turgaus link.

Turgus jį pasitiko triukšmu, riksmais, neįmanoma grūstimi. Tiesiai prieš centrinį įėjimą buvo apvali estrada su turėklais, iš viršaus pridengta vielos tinklu. Aplinkui stovėjo suoleliai ir dar kažkokios sėdynės, matyt, kažkada buvę minkštasuoliai. Jaunuolis energingai prasiyrė į priekį. Buvo ruošiamasi tradicinėms gaidžių peštynėms. Aukštas, liesas ispanas su auskaru ausyje, ant peties užsimetęs apsiaustą, laikė du gaidžius. Jo kaimynas — gudrus besišypsantis snukutis su veltine skrybėle — garsiai šaukė:

— Skubėkite, skubėkite! Kas statys už tą gražuolį ilgais pentinais, neapsigaus! Ne, neapsigaus, nors jo varžovas taip pat baisus ir prityręs peštukas, įveikęs ne vieną priešininką ir laimėjęs pergalę praeitoje kovoje.

Džiūsna nusilenkė susirinkusiems ir padėjo ant svarstyklių gaidžius su baltais gobtuvėliais ant galvų. Priešininkai buvo vienodo svorio. Paskui, nutraukęs gobtuvėlius, sviedė „dvikovininkus" į estradą. Gaidžiai piktai dairėsi į šalis. Paskui, šokinėdami ir liesdami snapais žemę, leidosi vienas prie kito.

Atėjo ilgai laukta akimirka! Papurtę galvas, gaidžiai puolė vienas kitą. Pasklido į šalis plunksnos: peštukai negailestingai kapojosi snapais, pentinais, plakė sparnais.

Diegas žiūrėjo susidomėjęs ir kvatojosi kartu su visais. Bet štai jis apsidairė, ir jo dėmesį prikaustė aplink estradą susibūrę žmonės. To paties įkarščio pagauti, jie stengėsi kuo geriau pamatyti gaidžių kovą. Žmogus su veltine skrybėle užlipo ant medinės nudriskusio minkštasuolio atkaltės ir komentavo kovą. Minia, jam pritardama, sutartinai kvatojo.

Vaizdas buvo toks tapybiškas, kad Diegas, paėjęs į šalį, išsitraukė anglies gabaliuką ir ant keturlinkai sulenkto popieriaus greitai nupiešė eskizą.

Saulė jau krypo į vakarus, kai jis, labai pavargęs, grįžo į mokyklą. Ankstesnio pykčio kaip nebūta. Dabar jis žinojo, kad teisus buvo donas Pačekas, tvirtindamas: kiekvienas gyvenime eina savo keliu.

Prie senojo Rodrigo vyninukės Velaskesas išgirdo muziką. Paskui nuskardėjo juokas. Jis buvo toks užkrečiantis, kad Diegas pasuko tenai. Pirmiausia jam į akis krito būrelis žmonių rūsio gilumoje. Jis prašyte prašėsi nutapomas drobėje: tai buvo tikras „bodegonas"*. Gyvenimas dosniai dalijo dailininkui siužetus.

Po to keletą dienų niekas nedrįso trukdyti užsiėmusio jaunojo dailininko. Į dirbtuvę užeidavo tik donas Pačekas. Jis linguodavo galvą ir eidavo į savo kabinetą. Tačiau daryti išvadų nesiskubino. Diegas dirbo.

Po savaitės į didžiąją Pačeko svetainę susirinko svečių.

Šį kartą krėslai buvo sustatyti pusračiu tam tikru atstumu nuo molberto, ant kurio buvo užkelta didelio formato drobė. Paveiksle stambiu planu pavaizduotas trejetas sėdėjo pustamsėje patalpoje prie kukliai padengto stalo. Visi jie — senis, berniukas ir jaunuolis — lengvai atpažįstami Rodrigo vyno rūsio lankytojai. Tai buvo gyvi žmonės, tiksliai iš natūros perkelti į drobę. Kairėje pusėje sėdintis senis ramus, jaučiąs savo vertę. Dailininkas kruopščiai nutapė jo žilus plaukus, kuriuose dar juoduoja tamsių sruogų. Aukšta kakta išvagota raukšlių — išgyventų metų pėdsakai. Ramiai, išmintingai žvelgia geros akys. Priešais senį — jaunuolis. Jo išraiškingas veidas truputį šypsosi. Dešinės rankos mostu jis skatina berniuką, kuris juokdamasis laiko pakėlęs virš stalo siauragurklį butelį vyno. Jo vaikiškame veide švyti šypsena, spindi balti stambūs dantys. Ant stalo — rupi duona, dubenėlis su žuvimi, granatai ir vynas. Santūrumas, lakoniškumas, paprastumas visur: pozose, spalvose, vaizduojamoje aplinkoje. Gerai žinant natūrą, nutapytos staltiesės klostės, tvirtas storas dubens fajansas, prinokę granatai. Daili-

* Nuo ispanų k. žodžio „bodegon" — smuklė, rūsys,— specialus terminas, apibūdinantis buitinio žanro paveikslus, o taip pat religines ir alegorines aiškaus buitinio charakterio kompozicijas, turinčias ir natiurmorto elementų.

ninkas rūpestingai nupiešė kontūrus, kad žiūrovai juodame, slėpiningame fone gerai matytų vaizduojamas formas.

Kai visi pakviestieji į paveikslo apžiūrą susirinko, donas Pačekas pasiūlė kiekvienam iš eilės pasakyti savo nuomonę.

Hercogas Alkala kalbėjo trumpai, su pertrūkiais, pabrėždamas kiekvieną žodį. Velaskeso herojai esą ne kas kita, kaip šelmiai, atkakliai besibraunantys iš *novela picaresca** į tapybą. Jis patarė Diegui (savo jaunajam draugui!) panaudoti talentą grožiui ir palikti ramybėje „tuos perėjūnus". Keista, kad tokie dalykai pretenduoja būti vadinami „tapyba".

— Tapyba yra menas,— su būdingu jam švelnumu prabilo donas Pačekas,— kuris linijų ir spalvų įvairove tobulai parodo akiai tai, kas yra natūroje. Apie tai aš rašiau savo knygoje. Man, kaip ir jums, nepatinka siužetas, bet nutapytas jis puikiai.

Su kartėliu klausėsi tėvas Salasaras nuomonių apie savo numylėtinio darbą. Kad ir kaip stengėsi būti nešališkas ir patikėti tuo, ką šneka gerbiami kabaljerai, jam patiko nutapytieji drobėje. Paprasti žmonės, dori prieš dievą ir sąžinę, kodėl gi jų netapyti?

Paveikslas patiko ir jaunam poetui Luisui Chimerai. Jis pastebėjo Velaskeso herojuose savotiškai meniškai išreikštą tikėjimą liaudies jėga, paprastų žmonių tyrumą ir gerumą. Įsikarščiavęs Luisas ėmė įrodinėti, kad kukliomis tapybos priemonėmis dailininkas atskleidė gilią prasmę. Nors ir juoda tų žmonių duona, tačiau rūsčių išbandymų metu jie paims ginklą ir stos į didvyriškų Ispanijos sūnų gretas kaip tikri idalgai!

Hercogas Alkala reikšmingai nusišypsojo donui Gasparui de Neklidui.

— Bravo, donai Luisai! Jūs poetas, o viskas, apie ką tik prabyla poetai, visada skamba poetiškai. Bet eilės lieka eilėmis, o gyvenimas — gyvenimu. Paveikslas neabejotinai vertingas. Diego meistriškumas auga su kiekvienu nauju paveikslu. Kai dėl siužeto, tai palikime jį istorijai.

Jis patylėjo ir visai netikėtai pridūrė:

— Aš perku šį paveikslą.

---

* Novela picaresca — šelmių romanas. Savotiškas literatūrinis žanras, atsiradęs Ispanijoje XVI a. Jo personažas gudrus šelmis, dažnai avantiūristas. Per šito personažo išdaigas, gudravimus ir apgaudinėjimus buvo reiškiama feodalinės visuomenės kritika.

Paveikslas tapo hercogo nuosavybe. Jis papuošė Piloto namų kolekciją.

Diegas be gailesčio išsiskyrė su savo kūriniu. Nauji veikėjai prašyte prašėsi į jo paveikslus. Dešimtys eskizų gulėjo jo dirbtuvėje, laukdami eilės. Tarp jų — virėja Marta ir šlubas kareivis, du berniukai, donjos Marijos tarnaitė, aklas smuikininkas iš San Lorenso aikštės ir elgeta, stovįs prie San Migelio bažnyčios. Dailininkas jau įsivaizdavo, kaip jie su Chuana de Miranda, tapusia jo ištikima drauge, senjoros Martos lydimi, vaikštinės po Sevilijos Alkazaro* apylinkes,— kiek paveikslų jo laukė ateityje!

O donas Pačekas tą vakarą ilgai negalėjo nusiraminti. Sėdėdamas prie atversto rankraščio, jis mąstė apie paskutiniuosius Diego darbus. Jis labai norėjo, kad mylimas mokinys žengtų savo mokytojo pėdomis. Geriau tapytų paveikslus šventojo rašto siužetais (dėl jų nebūna jokių nesusipratimų). Ne, nelinksta jo širdis prie tų *bodegones*. Jis pasilenkė prie stalo ir užrašė: „Tai netapybiški siužetai su juokingomis figūromis; jie gali sukelti tik juoką." Paskui, prisiminęs Diego paveikslą, nesusilaikė ir pridūrė: „Galima vertinti ir tą tapybos rūšį, jeigu paveikslas nutapytas taip, kaip Velaskeso."

---

* Alkazaras — Ispanijos karalių rūmai.

TAIP KYLAMA Į ŽVAIGŽDES

Judri Sevilija sutiko Chuaną, Diegą, senjorą Martą, Alonsą ir įkandin jų sekantį Pedrą — berniuką pozuotoją, kaip jį vadino namuose, energingu gyvenimo ritmu. Būrelis ėjo į Alkazarą. Prieš keletą dienų Diegas paprašė grafą Enrikę Olivaresą, karališkojo Alkazaro valdytoją, leisti aplankyti rūmus. Grafas, kurį su donu Pačeku siejo ilgametis prieraišumas ir draugystė, labai vertino talentingą dailininką. Jis mielai leido apžiūrėti Alkazarą, perspėdamas, kad, deja, esąs labai užsiėmęs ir negalįs lydėti Diego: gauta nauja paveikslų siunta, ir jie su donu Pačeku privalą juos įvertinti ir nuspręsti, kur patalpinti.

Keliauninkai vieningai nutarė eiti pėsčiomis. Greitai parko žalumoje jie pamatė aukštą sieną su siaurais vartais. Ant pagrindinio fasado baltavo užrašas. Alonsas garsiai perskaitė: „Didysis, kilnusis, galingasis ir pergalingas donas Pedras, iš Dievo malonės Kastilijos ir Leono karalius, įsakė pastatyti šitą Alkazarą ir rūmus ir tas galerijas, kas ir buvo padaryta 1402 metais."

Senasis raktininkas, įspėtas apie vizitą, pagarbiai nusilenkęs, įleido juos į vidų. Pagal visas Mauritanijos meno taisykles pasodinto sodo žalumoje slypėjo nuostabiai gražūs rūmai — čia kažkada gyveno maurų valdovas, paskui rūmai atiteko Ispanijos karaliams. Jie ne kartą buvo perstatyti, pakeitė savo planą, ornamentuose pusmėnulis užleido vietą kryžiui.

Ilgainiui su įkvėpimu arabų meistrų statytiems rūmams Vakarai uždėjo savo griežtą žymę. Tačiau nuo to jie pasidarė dar labiau meniški ir originalūs

Keliauninkai ėjo pavėsingomis sodo alėjomis, kur augo plačialapiai bananai, o gilumoje nuo pašaliečio akių slėpėsi citrinmedžių pavėsinės. Visur girdėjosi skubrus vandens čiurlenimas. Upeliukų dugnas buvo išklotas įvairiaspalvėmis plytelėmis. Saulė pliuškenosi vandenyje, tikšdama tūkstančiais žėrinčių kristalų.

Fontanai gaivino karštą orą drėgme. Takeliai budriai glūdėjo žalumoje, laukdami neatsargaus praeivio, kad galėtų apipurkšti jį gausybe ploniausių vandens čiurkšlių. Tai arabų meistrai prie kiekvieno akmenėlio išvedžiojo daugybę varinių vamzdelių, šį netikėtą „siurprizą". Aplinkui lapojo laurai, mirtos, citrinmedžiai.

Nuščiuvę keliautojai įėjo į rūmus. Net labai atsargūs žingsniai skardžiai aidėjo tarp negyvenamų sienų. Alkazaras buvo pavyzdys tokio meno, kai akmenys meistro rankose netenka savo masyvumo, kietumo ir tampa gudriai suraizgytu mezginiu. Akmens puta nuo vėjo gūsių, rodės, ims virpėti. Kai kurių kambarių lubos buvo panašios į stalaktitus olose, lyg ledo varvekliai kabojo eilės baltų marmuro kolonų. Sienos atrodė tarsi ištisai išaustos margais raštais. Gėrėdamasis šiuo architektūros stebuklu, Diegas su gailesčiu galvojo apie silpnąsias arabų meno puses. Visi šios epochos pastatai, be skulptūrų ir tapybos darbų (šventasis koranas draudė vaizduoti žmones ir gyvulius), buvo tik muziejai, kurių salės tarytum laukė ateinant žmogaus.

Kai keliauninkai išėjo į sodą, jau buvo visai vakaras. Silpnai apšviestų medžių švelnūs šešėliai krito ant vandens ir balto marmuro. Alkazaras atrodė kaip užburta šalis. Freskos, kurios dieną buvo išblukusios, pasikeitė, atgijo, visur blizgėjo paauksinimai. Melsvai blykčiojo emalis.

Susijaudinęs Diegas stipriai suspaudė Chuanos ranką. Patirtų įspūdžių sukrėstą, Chuana atsakė jam paspaudimu. Jis norėjo paimti mergaitę ant rankų, prispausti prie stipriai plakančios širdies ir nešti per sodą, per švelnius žydinčių jazminų nėrinius.

Bet prie sodo vartų jų laukė ekipažas, o senjora Marta murmėjo, kad metas grįžti.

Dienos bėgo viena po kitos, įkvėpimo minutes pakeisdavo kankinančio mąstymo valandos. Diego paveikslų jau nebebuvo galima laikyti mokinio darbais. Donas Pačekas, gerbiąs visų pirma žmogaus talentą, nevaržė jaunojo tapytojo kūrybinės laisvės. Dailininko tėvų namų sienas puošė paveikslai, apie kuriuos žinovai kalbėjo su pagarba.

Donjai Cheronimai labiausiai patiko paprasto siužeto paveikslas „Tarnaitė", vaizduojantis jaunutę mergaitę iš liaudies. Rami, be jokios pozos ir sentimentalumo, stovėjo ji tarp virtuvės rakandų. Iš po balto kyko truputį baikščiai žvelgė į pasaulį dė-

mesingos akys. Dešinioji mergaitės ranka, ieškodama atramos, buvo įsikibusi į stalo kraštą, nuleista kairioji lietė ąsočio ąsą. Tarnaitė buvo nutapyta tarp kasdien vartojamų daiktų.

Velaskesas turėjo dar kelis bodegono ciklo paveikslus „virtuvine tema", kaip juokais juos vadino donas Pačekas: „Sena virėja", „Sena moteris, kepanti kiaušinienę". Pačiam maestro labiau patiko pastarasis paveikslas. Jam atrodė, kad šiame darbe geriau, negu kituose ankstesniuose kūriniuose, jis atskleidė individualius savo herojų charakterius. Beje, ir šis galėjo būti geresnis.

Rimtas senos, kiaušinienę kepančios moters veidas. Liūdnos veido raukšlės, šešėliai paakiuose, prie smakro liudijo apie nelengvą gyvenimą. Rodos, moteris kažką sako berniukui, atnešusiam skaidriame butelyje vyno.

Jeigu donui Pačekui šie paveikslai, lygiai kaip ir „Du valgantys jaunuoliai", „Jauna moteris", „Muzikantas", buvo tik pakopos Velaskeso kūryboje. palikuoniai juose pamatys ir kitką — savotišką siužetų „bodegono" tema traktavimą vaizduojamajame mene. Nors Velaskesas tik pradėjo savarankišką dailininko kelią, jis jau stengėsi išplėsti savo tapybos rėmus, vaizduodamas pasirinktus siužetus taip, kaip jis pats suprato gyvenimą, tapyboje išreikštą tiesą Kur anksčiau viešpatavo tiktai tobulybė, atsirado paprastumo, kasdieniškumo, tipiškumo.

Tuo metu mokinys savo mokytoją labiau džiugino kuo kitu. Diegas pradėjo užsiminti apie „nekalto prasidėjimo" paveikslą ir jau padarė pirmuosius eskizus. Be to, atidžiai įsižiūrėjęs į paskutiniąsias jaunojo dailininko drobes, Pačekas atkreipė dėmesį į puikius natiurmortus, kuriuose dailininkas tarytum mėgaujasi aiškiomis daiktų formomis, tiksliai nupiešdamas jų siluetus.

Ėjo 1617 metai. Jie nešė Diegui daug permainų. Vieną kovo mėnesio dieną, kai iš bundančios žemės stiebėsi į saulę pirmosios pavasario gėlės, donas Pačekas pasikvietė Diegą į savo kabinetą.

— Aš noriu pranešti tau, mano drauge,— pasakė jis,— kad jau neturiu ko tavęs mokyti. Ištisus penkerius metus mano namai buvo tau gimtaisiais namais. Dabar ereliukui išaugo sparnai. Tau reikia gauti maestro vardą.

1617 metų kovo 14 dieną dailininkui Diegui Rodrigesui de Silvai i Velaskesui buvo išduotas dokumentas, suteikiantis teisę

„piešti bažnyčioms ir visuomeniniams pastatams, o taip pat turėti mokinių". Jaunasis tapytojas, gavęs *maestro en el arte* — meno meistro — laipsnį, buvo priimtas į Sevilijos dailininkų korporaciją — šventojo Luko gildiją.

Nepastebimai prabego metai. Dailininkas įkūrė savo dirbtuvę ir dirbo nuo aušros iki sutemų. Tik retkarčiais, atidėjęs į šalį teptukus, jis užsisvajodavo.

Praėjo penkeri metai nuo to laiko, kai jis pirmą kartą pamatė Chuaną de Mirandą. mažąją „karalienę", tada taip paveikusią jo vaizduotę. Gražutė mergaitė dabar tapo žavia mergina.

Pradžioje jų draugystė buvo panaši į tūkstančių kitų berniukų ir mergaičių draugystę. Jis piešė jai tai piestu stovintį Bucefalą*, tai beveik skrendantį Babjeką** su prigludusiu prie karčių raiteliu. Chuana labai mėgo gyvulius, ypač arklius. Kartais jie, susėdę vidinio kiemo pavėsyje, skaitydavo Lasarilją iš Tormeso, kvatodavo iki ašarų iš dono Servanteso novelių. Žiemos vakarais, kai donja Marija ir tarnaitės susėsdavo prie rankdarbių, Diegas sekdavo joms pasakas. Chuana, išplėtusi akis, klausėsi apie drąsaus milžino Fjerabraso*** nuotykius, apie pinkles ir išdaigas išmoningojo Periko, kurio vardą išgirdę drebėdavo visi, kieno nerami sąžinė.

Paprastai tuo laiku, kai dono Pačeko šeima ir mokiniai susirinkdavo didžiojoje svetainėje pasiklausyti eilinio skyriaus iš jo knygos, Diegas piešdavo. Jo grifelis mikliai lakstydavo lapu. Bet vis dažniau, kai jis atitraukdavo ranką, įmantriuose rėmeliuose matydavos gražios galvutės. Visos jos buvo panašios, ir tai duodavo pagrindą Alonsui Kanui pasišaipyti iš Diego. Jis širsdavo, plėšydavo piešinėlius, bet netrukus neklusnus grifelis vėl piešdavo moters profilį.

Pasibaigė Diego vaikystė. Jaunystė atnešė meilę. Prasidėjo puikus laikotarpis, kada kiekvienas mylimosios ištartas žodis skamba kaip daina, gestai ir žvilgsniai įgauna ypatingą reikšmę, o širdis visuomet atvira gėriui. Jeigu būtų galėjęs, Diegas savo išrinktajai būtų surinkęs viso pasaulio gėles ir paklojęs kaip kilimą po kojomis. Kol kas anksti rytais jis bėgdavo jų į soko — seną arabų turgų.

---

* Aleksandro Makedoniečio arklį.

** Sido Kampeadoro, legendinio ispanų epo riterio arklį.

*** Riterių romanų personažas.

Toje aikštėje nebuvo taip triukšminga, kaip paprastame turguje. Regėdami gležnas, puikias prekes, pritildavo net patys šnekiausieji.

Gėlių pardavėjai kartais atveždavo savo brangius krovinius net iš tolimiausių vietovių. Auštant jų asiliukai, įkinkyti į vežimėlius, rimtai tipendavo miesto gatvėmis, o iš vežimėlių sklisdavo švelnus kalnų aromatas.

Diegas lėtai ėjo tarp gėlių eilių. Tyros baltos lelijos puikavosi lyg merginos balinėmis sukniomis. Tarp vešlių šviesių žalumynų koketiškai slėpėsi našlaitės, jas išduodavo tiktai kvapas. Grakščios saulutės ant plonų stiebelių išdidžiai laikė savo auksines galvutes-sagutes. Liepsnojo gvazdikų kepurėlės. Virš visos šitos kvapų jūros viešpatavo orios magnolijos, apjuosusios visą turgų lakuotų lapų gyvatvore.

Bet užvis daugiausia vežimėliuose buvo rožių, lelijų ir gvazdikų. Ne veltui Sevilija buvo vadinama rožių miestu, nors Sevilijos gyventojų širdys linko prie pilnavidurių gvazdikų.

Diegas pats parinkdavo puokštę, gyvai įsivaizduodamas, kaip šiandien per pusryčius Chuanos de Mirandos plaukuose raudonuos rožė, kurią ji ispanių papročiu įsisegdavo į plaukus. Diegas jau prisipažino jai mylįs, ir mergina atsakė tuo pačiu. Dabar, gavęs maestro vardą ir galimybę išlaikyti šeimą, jis pagaliau nusprendė prašyti doną Fransiską ir donją Mariją sutikimo išleisti už jo savo dukterį.

1618 metų balandžio 23 dieną, pirmadienį, Sevilijoje, San Migelio bažnyčioje, įvyko maestro Diego Rodrigeso de Silvos i Velaskeso jungtuvės su vienintele dono Fransisko Pačeko ir donjos Marijos de Paramo dukra.

Kai dvasininkas sujungė jaunųjų rankas, Diegas apsidžiaugė, pajutęs, su kokiu pasitikėjimu ilsisi jos ranka jo delne. Abu buvo labai susijaudinę ir negirdėjo, kaip kunigas ištarė paskutinįjį amen, kaip vestuvių liudininkai donas Chuanas Peresas Pačekas — jaunosios tėvo brolis, jo žmona, daktaras Akosta, tėvas Pavonas ir didelis jų draugas Fransiskas de Riocha pasakė savo vardus ir laipsnius bakalaurui Andresui, kad šis įrašytų juos į liudininkų knygą.

O gatvėje jaunųjų porą pasitiko saulė. Jaunasis maestro apsidairė aplink. Jo žvilgsnis siekė mėlynus debesis, tolumoje dūluojančias Siera Morenos viršūnes. Diegas, jei būtų įmanęs,

būtų apglėbęs visą pasaulį. Tai buvo pati laimingiausia Diego ir Chuanos diena.

Laiminga ši diena buvo ir Ispanijai — tą saulėtą dieną Sevilijoje, senoje Magdalenos bažnyčioje, Estebano vardu buvo pakrikštytas berniukas, sutuoktinių Muriljų sūnus, kuris ateityje taip pat taps dideliu menininku, visos šalies pasididžiavimu.

Vakare donas Fransiskas, pavargęs nuo dienos įvykių, atsivertė savo rankraštį ir įrašė: „Diegas de Silva Velaskesas užima (visai pagrįstai) trečią vietą (tapyboje); po penkerių metų mokymosi aš išleidau už jo savo dukterį, paskatintas jo gerumo, tyrumo ir kitų gerų savybių, o taip pat tikėdamas įgimtu didžiuliu jo genialumu. Kadangi būti mokytoju reiškia daugiau, negu būti uošviu, tegul niekas nepasisavina šios šlovės."

Metai greitai vertė kalendoriaus lapelius. Pagal laikus Sevilija keitė ir savo apdarus. Nedrąsią pavasario žalumą pakeitė ryškios vasaros spalvos. Kamuodamasi nuo saulės karščio, ji slėpėsi sidabriniame ūke, tūkstančiais karštų basakojų takelių subėgdavo prie gelsvavandenio Gvadalkviviro. Šis, nešdamas pasauliui pasakojimus apie gražuolę Seviliją, vingiuotas ir galingas, plūdo po tiltų arkomis. Praslinko mėnuo, ir Sevilija užsimetė naują drabužį iš auksinių lapų, pasipuošė alyvų perlais ir vynuogių brangakmeniais. Vakarais buvusi karališkoji sostinė vis dažniau apsisiausdavo rūko skraiste, dūsavo ir klausėsi gitarų skambėjimo, darnaus kastanječių tauškėjimo arba dainavo svajingas seraniljas*.

Kalendoriaus lapeliai šlamėjo, skaičiuodami dienas. Jaunieji Velaskesai nepastebėjo gamtos permainų. Kai į dirbtuvę užeidavo donja Chuana, donas Diegas padėdavo teptukus, ir abu eidavo pasivaikščioti. Tačiau Diegas net tada likdavo dailininku. Kiekvieno tokio pasivaikščiojimo pagrindinis tikslas buvo kuo daugiau pamatyti, sužinoti.

Paskutiniu metu jis tapė kelis paveikslus religiniais siužetais. Tai, žinoma, nebuvo netikėta. Ispanijoje fanatiškai nusiteikusi dvasininkija dar nuo niūraus domininkono Tomo Torkvemados** laikų viešpatavo visose gyvenimo srityse. Religiniai mo-

* Kalnų daineles *(isp.)*.

** Tomas Torkvemada (1420—1498) — inkvizicijos Ispanijoje veikėjas, pirmasis didysis inkvizitorius, domininkonų vienuolis, karalienės Izabelės Kastilietės nuodėmklausys, parengęs kruviną inkvizicijos kodeksą ir inkvizicinio teismo procedūrą.

tyvai dailininkams būdavo primetami. Žymiausiems iš jų bažnyčia užsakydavo paveikslus. Menkesnieji, bijodami pykčio, patys piešė pagal evangelijos siužetus. Dono Diego tėvynėje dvasininkija sudarė beveik ketvirtadalį visų gyventojų. Devyni tūkstančiai vienuolynų, išmetytų po visą šalį, lenktyniavo, didindami savo turtus tikėjimo šlovei. Įtarus tikėjimo saugotojų žvilgsnis prasiskverbdavo visur. Triane, Sevilijos priemiestyje, nuo 1481 metų reguliariai posėdžiaudavo inkvizicijos teismas. Budri bažnyčios kontrolė buvo jaučiama visur.

Tokioje atmosferoje, kai visi nuolat buvo įtarinėjami erezija, vystėsi Ispanijos menas.

Bažnyčia neįtarinėjo tik dviejų dalykų — katalikų religijos ir gamtos. Čia ispanų tapytojai buvo priversti ieškoti sau paguodos. Todėl Ispanijoje, kaip jokioje kitoje šalyje, tokią gausybę paveikslų evangelijos siužetais nutapė visame pasaulyje žinomi dailininkai.

Velaskesas turėjo savų priežasčių imtis religinių siužetų. Tai daryti jį visokeriopai skatino Pačekas, kuris nuo 1618 metų buvo bažnytinės tapybos cenzoriumi Sevilijoje.

Buvo dar viena priežastis, paskatinusi doną Diegą nutapyti madoną.

1619 metų gegužės 18 dieną, sekmadienį, bažnyčioje, kurioje tuokėsi jaunasis maestro, buvo prikrikštyta jo pirmoji dukra Fransiska. Stebėdamas namuose, kaip jaunoji motina rūpestingai vysto savo kūdikį, kaip, pasiguldžiusi ant kelių, gėrisi vaiku, dailininkas nejučiomis prisiminė madoną. Kankinio Kristaus motina liaunu paauglės mergaitės liemeniu, darbščiomis rankomis, lygiai taip pat augino, mylavo savo kūdikį. Argi ji neverta būti išaukštinta?

Tokią jis ir nutapė ją paveiksle, kokią įsivaizdavo,— jauną andaluzietę mergaitę — ne tiek gražią, kiek patrauklią.

Vos baigęs „Nekaltą prasidėjimą", Velaskesas tuojau pradėjo naują madonai skirtą paveikslą „Kūdikėlio pagarbinimas". Jis užsibrėžė ir čia vengti to varginančio negyvenimiško grožio, tapyti taip, kad paveiksle vyrautų natūralios formos, o šventieji turėtų gyvų žmonių bruožų. Paėmęs kilnų siužetą, jis norėjo paveikslą taip nutapyti, kad dingtų toji dirbtinė siena tarp religinės ir pasaulietiškos tapybos.

Pirmųjų savo eskizų donas Diegas niekam nerodė. Net jam padedančiam tarnui nepavyko nors viena akimi į juos pažvelgti.

Diegas pasikvietė į dirbtuvę keletą žmonių iš tų, kurie dažnai lankydavosi senojo Rodrigo vyno rūsyje, ir nupiešė šiuos negrabius žmones kaip Marijos „aukštus svečius". Kai paveikslas buvo beveik baigtas, dailininkas jį parodė donjai Chuanai.

— Dieve mano, Diegai, nerūstink dangaus! — sušuko ji, pažvelgusi į drobę.— Labai jau žemiška tavoji madona!

Tačiau maestro norėjo išgirsti ką kita.

— Pasakyk, ką tu jauti, pažvelgusi į šį paveikslą?

Įpratusi prie tokių klausimų tėvo namuose, neblogai nutuokianti apie tapybą, donja Chuana atsakė:

— Tu nutapei vakarą, o gal net naktį. Jauna motina paėmė ant rankų savo pirmagimį — nes taip švelniai, su tokiu lipšniu nuolankumu galima laikyti tiktai pirmąjį kūdikį. Ji visa — didžiosios motiniškos meilės įsikūnijimas. Stiprios motinos rankos sugebės apginti savo kūdikį. Ji truputį sumišusi nuo išminčių jai rodomos pagarbos, bet kartu jaučia savo vertę, kaip ir kiekviena motina... Tai himnas motinystei...

Donja Chuana sutriko ir nebaigė sakinio, pamačiusi džiūgaujantį vyro žvilgsnį.

— Tu nuostabiausia moteris Ispanijoje, brangioji! Viską teisingai supratai, ačiū tau.

Donas Pačekas šį kartą buvo santūrus. Tiesa, talentui daug kas atleidžiama, tačiau kur tai matyta, bažnyčios užsakymą nupiešti „bodegono" dvasia! Jis įtariai apžiūrinėjo ir naują Veleskeso paveikslą „Kristus Mortos ir Marijos namuose". Pirmame paveikslo plane stalas, ant stalo — ąsotis, lėkštėje gražiai sudėtos keturios didelės žuvys. Dar lėkštutė su dviem kiaušiniais. Kairėje, prie stalo,— dvi moterys, jauna ir sena. Abi, matyt, gamina valgį. Viena grūda prieskonius varinėje piestoje, kita tuo metu jai kažką sako, tur būt, moko. Dešiniajame drobės kampe durys, pro kurias matyti šviesus kambarys. Ten krėsle sėdintis Kristus kalbasi su Marija ir Morta.

Štai kokį kelią pasirinko jo žentas! Parodė dvi scenas įvairiose erdvės zonose, nutapė dviplanį paveikslą, sujungė į vieną du žanrus — buitinį ir religinį. Nieko nepasakysi — originalu. Bet ar tik ne perdaug drąsu? Nauja ir tapybos technika. Dailininkas naudojo gerai apgalvotą metodą. Pradžioje jis uždėjo spalvotą gruntą, o paskui tamsiai rudą, rudai raudoną ir pilką toną. Tai padėjo jam sukurti tapybinį spalvinį paveikslo derinį. Koloritinė gama derinosi lengvai ir laisvai, vieninga to-

nacija. Paveikslo privalumai buvo tokie akivaizdūs, kad Pačekui pamažu vėl grįžo gera nuotaika.

Kol donas Pačekas mąstė, kaip bus reaguojama į Velaskeso paveikslą, dailininkas ėjo į de la Koridado bažnyčią, kuriai jau baigė naują paveikslą „Kristus Emause".

Garsas apie seną Koridado parapijos bažnyčią sklido toli už Sevilijos ribų. Diegas dar vaikystėje kartu su Miranda buvo girdėjęs tėvo Salasaro pasakojimą apie sevilijietį suvedžiotoją.

Kažkada, laikas išdildė iš žmonių atminties tikslią datą, Sevilijoje gyveno drąsus idalgas donas Chuanas de Marina. Jo špaga neturėdavo poilsio. Bet liūdna buvo jos šlovė. Ja donas Chuanas šalindavo riterius, pastojančius jam kelią į eilinės moters širdį. Sevilijoje tuo metu gyveno ir drąsus komandoras donas Gonsalesas su dukterimi Ana Uljoa... Toliau toji legenda pasakojama įvairiai, bet pabaiga tokia pati: kai atėjo metas suvedžiotojui mirti, jis pajuto sąžinės graužimą ir pasikvietė kunigą.

— Padre,— tarė jis,— jėgos apleidžia mane, ir artinasi valanda, kai aš stosiu prieš išganytojo veidą. Didelė mano nuodėmė, tačiau dievas maloningas. Paimkite visą mano auksą ir kas mėnesį už mano sielos ramybę atkalbėkite noveną*. Ir dar prašau palaidoti mano kūną po bažnyčios durimis, kad dievobaimingi žmonės eitų į bažnyčią per mano kapą.

Atgailautojo prašymas buvo išpildytas. Jis palaidotas de la Koridado bažnyčioje. Tačiau parapijiečiai nusprendė toje pat vietoje pastatyti jo nužudyto Komandoro statulą. Taip ir stovi ji būsimosioms kartoms pamokyti, o žodžiai ant postamento primena: „Čia ilsisi viešpaties vergas ir laukia, kada išdavikui bus atkeršyta."

Kai Diegas pirmą kartą išgirdo legendą, jam kilo mintis nutapyti Komandorą. Bet praėjo vaikystė ir jaunystė, o jis vis dar nesutiko žmogaus, atitinkančio jo įsivaizduojamą Kalatravos ordino komandorą.

Prie bažnyčios durų kažkas Velaskesą negarsiai pašaukė. Jis atsisuko. Prieš dailininką stovėjo Cheronima de la Fueta, moterų vienuolyno vyresnioji. Jos portretas — paskutinis dailininko darbas.

Vienuolė palaimino jį ir tyliai dingo dešiniajame bažnyčios priestate. O donas Diegas liko stovėti vietoje. Nepaprastos jos

---

* Novena — dešimties dienų maldos *(isp.)*.

akys. Liūdnos, pratusios žiūrėti į žemę, jos spinduliavo moterišką gėlą ir slepiamą sielvartą. Ar jam pavyko perduoti tą akių išraišką portrete? Rodos, taip, o gal ir ne?

Jis skubėjo į namus. Šiandien turi dar daug reikalų. Reikia pažiūrėti, kaip sekasi Diegui de Melgarui, kuris nuo 1619 metų vasario mėnesio pagal sutartį yra jo mokinys ir jau visai neblogai tapo. Paskui, kad nepamirštų patikrinti, ar gerai naujasis tarnas skiedžia dažus. Vakar jis, matyt, nepagailėjo levandų aliejaus*, ir išėjo tik paspalvintas retušas — nei šis, nei tas. Piešinys išskido, teks viską perpiešti.

Vasara tais metais Andaluzijoje buvo nepakenčiamai karšta, temperatūra siekdavo iki penkiasdešimt laipsnių. Velaskesas nejučiom šyptelėjo, žvilgterėjęs į rankoje sugniaužtą apsiaustą. Nereikalingas etiketas. Prireiks ar ne, bet, eidamas iš namų, pasiimk apsiaustą, lyg kiekvieną kartą kažkam norėtum įrodyti, kad jį turi. Keistas nereikalingas paprotys.

Tą vasarą mieste atsirado daugybė vandens pardavėjų. Dažniausiai tai būdavo pagyvenę korsikiečiai, išsipirkę miesto taryboje teisę pardavinėti vandenį. Miesto gatvių sankryžose nuolat girdėjosi jų šūkavimai:

— *Agua fria!* Šaltas vanduo, tik iš fontano! Gaivus, krištolinis vanduo! Tyras kaip dievo motinos ašara, kaip Gvadaramos ledas! Šviežias kaip merginos skruostai! Gerkite vandenį, senjorai!

Iš už kampo pasirodė eilinis vandens pardavėjas. Sunkus jo ąsotis buvo pilnas šalto vandens.

— Gal išgersit stiklinaitę, gerbiamas senjore?

— Gal reikėtų, įpilk.

Vandens pardavėjas neskubėdamas, oriai, kaip ir dera žmogui, gerbiančiam savo amatą, praskalavo didžiulę sunkią stiklinę ir pripylė pilną iki viršaus.

— Tegul dievas duoda jums ilgą gyvenimą, kabaljere.

— Sakyk, seni, kiek tu per dieną surenki už šitą darbą?

Vandens pardavėjas ne iš karto atsakė. Ar senjoras jo klausia, ar jam tik pasigirdo? Jis žvilgterėjo į doną Diegą — šis laukė.

— Nedaug, gerbiamas senjore. Lygiai tiek, kiek reikia išmaitinti šeimai.

---

* Aliejinių dažų skiediklis, kurį naudojo XVII a. ispanų dailininkai.

— Jeigu nesunku, ateik rytoj pas maestro Diegą Velaskesą — taip aš vadinuosi,— nutapysiu tave. O už vargą gausi, na... sakysim, tris kartus daugiau, negu surenki per dieną.

Dideliais žingsniais matuodamas Sevilijos gatves, maestro galvojo: „Koks puikus siužetas!" Jis suprato, jog tai, kad jis surado šį siužetą, nebuvo atsitiktinumas. Jo teptukas iš viso nemėgo atsitiktinumų. Tai buvo kasdieninio gyvenimo prozos detalė, pro kurią jis, dailininkas, negalėjo praeiti.

Jis užkopė laipteliais į savo namus. Dirbtuvėje buvo linksmas sujudimas. Jam nesant, atėjo svečių. Įpratę rasti dailininką dirbantį, jie atėjo tiesiai į dirbtuvę ir dabar čia jo laukė.

Alonsas Kanas atnešė draugo teismui du savo paskutiniuosius darbus, ir tarnas pastatė juos prie lango, kad visi galėtų matyti. Diegas de Melgaras, pagarbiai nulenkęs galvą, klausėsi poeto Luiso Veleso de Gevaros, kuris juokdamasis kažką jam pasakojo. Priešais donją Chuaną įsitaisė senas Pačeko namų draugas — Rodrigas Karas. Ant stalelio prieš donją Chuaną gulėjo graži vėduoklė, padovanota dono Rodrigo, retų daiktų mėgėjo.

Visi buvo taip įsitraukę į šnekas, kad niekas nepastebėjo įžengusio dono Diego.

— Tikriausiai, įrodinėsite, senjorai, kad manęs laukiate ir nesulaukiate, o aš tuo tarpu gana ilgai čia stoviu, ir jau galėjote mane pastebėti.

— Nepyk, Diegai,— nusišypsojo jam Kanas.— Andaluziečiai — nuoširdūs žmonės. Kai jų susirenka daugiau negu trys — galima atidaryti linksmų žmonių klubą.

— Aš ir nemanau pykti, draugai. O tu, Alonsai, man labai reikalingas.— Jis paėmė jį už alkūnės ir pasivedė į šalį.

Donja Chuana retkarčiais iš savo vietos pažvelgdavo į vyro pusę, iš kur girdėjosi karšti žodžiai:

— Tapyti būtinai taip. Dailininkas paveiksle privalo skirti žmogui tokią vietą, kokią jis turi gyvenime. Tiktai žmones piešti reikia ne vien dėl jų kostiumų. Kilnūs gestai ir puošnūs rūbai — tai tik išorė, visada išorė. Tu supratai mane, Alonsai? Siužetas neturi varžyti dailininko. Jeigu jis tikras talentas, privalo pats, pasinaudodamas siužetu, kad ir kokią gyvenimo sritį jis liestų, atskleisti žmogaus paveikslą...

Tą vakarą ilgai degė šviesos vaišinguose maestro namuose. Išeidamas Alonsas Kanas žemai nusilenkė draugui.

— Beveik kiekvienas žmogus yra dailininkas,— pasakė jis,—

bet dažname jis neprabyla. Tavyje jis kalba. Tai reta dovana. Ką tu šiandien sakei, aš visuomet atsiminsiu.

Rytą į dirbtuvės duris kažkas tyliai pasibeldė. Velaskesas, mėgęs anksti rytais padirbėti, pats atidarė duris vandens pardavėjui. Šis, laukdamas seanso, atsisėdo ant neaukštos arabų meistrų darbo kėdės.

— Donai Diegai, ar nesutrukdysiu, jeigu paklausiu?

— Man kalbos netrukdo, bičiuli. Aš mėgstu dirbti, kai dirbtuvėje kas nors yra.

— Kas šis gerbiamas ponas, kurio paveikslą jūs tapote?

— Portretas jau baigtas, Lorensai. O dabar aš jį padengsiu aliejumi, labai panašiu į laką. Plonai užteptas ant drobės, jis sujungs dažus, paskui sukietės, sudarydamas tvirtą, elastingą, skaidrią ir neblunkančią plėvelę. Plėvelė amžiams išlaikys blizgesį, apsaugos paveikslą nuo gedimo. Čia mano draugo portretas.

Iš drobės į Lorensą žvelgė vidutinio amžiaus žmogus. Jo vyrišką veidą puošė neklusnūs plaukai. Žvilgsnis įdėmus ir atkaklus, tarsi jis kažką apžiūrinėtų. Nuo baltos apykaklės ant liesо veido krenta atspindžiai.

Velaskesas atsitraukė kelis žingsnius nuo molberto. Ir jam pačiam patiko portretas. Kaip nesigėrėti kontūrų lakoniškumu ir grožiu, visu siluetu, kurį gobė tarytum virpčiojanti alyvinio fono skraistė. Lyginant su pirmaisiais jo paveikslais, buvo jaučiama pažanga, nors visoje spalvinėje gamoje išliko tie patys tonai. Maestro nusišypsojo. Jis staiga suprato, kodėl jam toks patrauklus šis paveikslas. Jame buvo jo įsivaizduojamo Komandoro bruožų. Nusišypsojo ir Lorensas, tarytum suprasdamas, jog dalyvauja didžiausiame įvykyje — gimstant puikiam portretui.

Praslinko įtempto darbo mėnuo. Velaskesas tai atidėdavo, tai vėl imdavosi savo „Vandens pardavėjo". Pradžioje jis niekaip nerado kompozicinio sprendimo. Paskui darbas ėjo lengvai ir greitai. Dailininkas taip priprato prie paveikslo, kad net užbaigęs liepė tarnams pakabinti jį dirbtuvėje. Tie, žinodami ramų šeimininko būdą, juokavo: pasiliko, kad visada po ranka turėtų šalto vandens stiklą.

Svarbiausia figūra paveiksle buvo vandens pardavėjas Lorensas. Dešine ranka jis laikė pirmame plane nupieštą didžiulį molinį ąsotį už ąsos, kaire tiesė paprašiusiam atsigerti berniukui pilną gaivinančio gėrimo bokalą. Maestro rūpestingai tapė

įdegusį vandens pardavėjo veidą, šešėliu paryškino sielvartingą antakio išlenkimą, giliai įkritusias akis. Susimąsčiusio žmogaus veide buvo žymu liūdesys. Nelengvas senio likimas atsispindėjo ir visoje jo išvaizdoje. Tačiau kartu buvo jaučiama vidinė jėga, likimui nepasiduodančio žmogaus ištvermė. Nuo aušros iki sutemų vandens pardavėjas-duonpelnys nešioja savo ąsočius, ir taip nešios, kol jam užteks jėgų.

Vandens pardavėjo figūrą maestro stipriai apšvietė iš kairės krintančia šviesa, o berniuką nupiešė paveikslo gilumoje. Jo tamsi figūra švelniai susilieja su fonu. Antras berniukas, geriantis vandenį, visas skendi šešėlyje, kurio prieblandoje vos matosi veido bruožai.

Spalvos atgaivino paveikslą. Kaip tikras stovėjo rausvas ąsotis ir visai natūrali buvo bronzinė Lorenso oda. Krintanti šviesa, išryškindama veidus, atsispindėjo baltoje apykaklėje, ir nuo to žaižaravo vanduo, įpiltas į bokalą, krito blyksniai ant vandens pardavėjo rankovės. Jau iš kitų paveikslų gerai žinomi dažai sušvito naujai, sudarydami skambų spalvų akordą.

1621 metų sausis buvo reikšmingas Velaskesų šeimoje nauju įvykiu — gimė duktė Ignasija. Ją pakrištijo toje pačioje Magdalenos bažnyčioje. Krikštatėviu buvo dono Diego vyresnysis brolis Chuanas.

Atrodė, niekas negalėtų pažeisti ramaus laimingos šeimos gyvenimo ritmo. Gimtoji Sevilija, pripažinusi dailininką, negailėjo jam šlovės. Net jis pats, peržvelgdamas nueitą kelią, turėjo pripažinti, kad jo kūryboje įvyko daug permainų. Jis subrendo kaip dailininkas, išmoko tapyti, komponuoti, saviškai perteikti aplinkinį pasaulį. Viską susumavęs, galėjo pasakyti, kad visada ėjo į priekį ir tikslingai. Ateityje dailininko kūrybos periodas Sevilijoje bus pavadintas realistiniu — už teisingą gyvenimo vaizdavimą, ir demokratiniu — už gilią simpatiją ir pagarbą liaudžiai, jos kasdienybei.

Aukšta kilmė, pasiturimas gyvenimas, ištikimi draugai — visa tai žadėjo Velaskesui ramią ateitį. Tačiau nerimas buvo užvaldęs maestro sielą. Jo talentui buvo ankšta gimtojoje Andaluzijoje. Mintyse dailininkas savo žvilgsnį vis dažniau kreipė į šiaurę, į Madridą. Kaltas dėl to buvo ir donas Pačekas, nuolat tvirtindamas, kad Diego laukia pasaulinė šlovė.

Tuo metu Ispanijoje dėjosi įvykiai, kurie iš pagrindų pakeitė tolesnį dono Diego likimą.

GĖLIŲ MĖNUO

Po visą Ispaniją gūdžiai aidėjo varpai — mirė karalius Pilypas III. Nuėjo pas protėvius dar vienas nešlovingas Habsburgų dinastijos atstovas, niekam tikęs sūnus galingo ir rūstaus tėvo, kurio vardą paminėjus, drebėdavo ne viena karūnuota asmenybė. Lydėdama į paskutinę kelionę velionį valdovą, Ispanija su viltimi žiūrėjo — kelintą jau kartą! — į sostą: ką jai žada naujasis viešpats?

Paveldėjęs tėvo sostą, šešiolikmetis Pilypas IV panoro savaip valdyti valstybę, dar tebeturinčią buvusios didybės žymių. Buvo priverstas atsistatydinti mirusio karaliaus favoritas, laikinas galiūnas markizas de Denija hercogas Lerma, iš tikrųjų buvęs nekarūnuotas šalies valdovas. Jis ilgą laiką valdė valstybę savo nuožiūra, nesiskaitydamas nei su karališkąja taryba, nei su karaliaus teise paskutiniajam tvirtinti sprendimus. Po hercogo Lermos savo postus paliko hercogas Useda ir donas Rodrigas Kalderonas.

Tačiau jaunasis karalius neapskaičiavo savo jėgų. Ir ką galėjo šis sostą gavęs berniukas pakeisti savo didžiulėje valstybėje? Ką naujo jis galėjo priešpastatyti senajai Ispanijos politikai? Į valdžią atėjo tiktai nauji žmonės, o politinė sistema šalyje liko kaip buvusi. Niekas nepasikeitė — nei reakcinis užsienio politikos kursas, nei skurdus liaudies gyvenimas. Praeities blizgesio nutvieksta, puikiuose griuvėsiuose pamažu merdėjo didžioji valstybė. Tačiau daugelis žmonių šalyje, jų tarpe ir didelis būrys išsilavinusių grandų ir idalgų, nenorėjo apsiprasti su mintimi, kad Pilypas IV, jo valdymas neatneš nieko naujo. Juos džiugino, kad iš politinės arenos dingo anksčiau visagaliai ir valdingi buvusio karaliaus favoritai, jie sveikino iš ištrėmimo sugrįžusius žmones, stengėsi iškelti ir priartinti prie karaliaus savo lyderius. Kaip tik tuo laikotarpiu daug pareigų vals-

tybėje buvo laisvų Laisva buvo ir karaliaus rūmų dailininko vieta.

Donas Diegas vis dažniau pagalvodavo, kad reikėtų nuvykti į Madridą ir ten išbandyti savo laimę. Tačiau daug labiau už jį jaudinosi garbingasis donas Pačekas. Ar tai įmanomas dalykas! Pastaruoju metu iš Madrido vis dažniau pasiekdavo gandai, kad donas Gasparas Gusmanas grafas Olivaresas, jo draugo grafo Enrikės Olivareso jaunesnysis sūnus, tapo artimu sostui asmeniu, karaliaus draugu. Nebuvo pagrindo tuo netikėti. Ne per seniausiai grafas Enrikė tapo Sevilijos gubernatoriumi.

Sicilijos ir Neapolio vicekaralius, paskui karališkojo Alkazaro Sevilijoje valdytojas ir pagaliau jos gubernatorius grafas Enrikė buvo didžiai garbingų tėvų sūnus. Jo tėvas, donas Pedras, garsus Karolio V generolas, buvo pirmasis Olivaresų grafas. Sūnus prie šito tėvo titulo pridėjo dar vieną, vedęs labai gerbiamą ir kilmingą damą — donją Fonską grafienę Monterei. Savo abu sūnus grafas Enrikė puikiai išauklėjo. Vyresnysis, įpėdinis, padarė puikiausią karinę karjerą, o jaunesnysis Gasparas buvo pasiųstas į Salamankos universitetą, kur jo laukė dvasininko laipsnis ir mokslininko karjera. Tačiau likimas taip lėmė, kad vyresnysis brolis greitai mirė. Visas tėvo ir motinos palikimas, tame tarpe majoratas, dabar turėjo atitekti jaunesniajam sūnui. Ir jaunas energingas grafas Gasparas Olivaresas be ypatingo gailesčio iškeitė mokslininko togą į pasaulietišką apsiaustą ir špagą. Dabar jam iškilo kitas uždavinys — vedybos. Daug Ispanijoje gražių moterų, kurių akys spindi kaip deimantai, kurių plaukai juodi kaip naktis! Grafas neieškojo sau gražuolės. Tokia prabanga leistina tik švaistūnams. Jo manymu, žmona privalo atsinešti turtingiausią kraitį. O kai dėl grožio, tai šis turtas neamžinas!

Sunku būtų buvę surasti ką nors nepatrauklesnio, kaip jaunojo Olivareso nuotaka. Jis vedė pusseserę — neišvaizdžią, net truputį kuprotą Peru vicekaraliaus dukterį — Inesą de Sunjiga. Vedęs grafas Olivaresas persikėlė į Seviliją, kad būtų arčiau savo dvaro. Čia, šalia tėvo, jo puikių aristokratiškų rūmų, visada atvirų talentingiems žmonėms, jis gyveno nuo 1609 metų.

Mokslininkai, poetai, dailininkai — Sevilijos kultūros žiedas — visada būdavo laukiami grafo Enrikės, mecenato, meno žinovo ir humaniško jų globėjo svečiai. Grafo namuose Gaspa-

tas Olivaresas ir susipažino su donu Pačeku. Grafas savo išsilavinimu sugebėjo atkreipti net hercogo Lermos dėmesį, kuris ir sudarė jam galimybę priartėti prie sosto.

Kartą, karaliaus Pilypo III premjerui lankantis Sevilijoje, jam kilo mintis supažindinti riteriškai mandagų, galantišką ir išsilavinusį Olivaresą su princais. 1615 metais grafas buvo iškviestas į Madridą. Olivaresas žengė pirmą žingsnį hierarhijos laiptais, vedančiais į viršūnę. Pradžioje jis buvo būsimojo karaliaus dešinioji ranka tiktai žaidimuose, paskui įgavo tokį pasitikėjimą, jog netrukus užėmė aukštą valstybės postą. Nemažą vaidmenį čia suvaidino ir jo dėdė Sunjiga.

Svaiginanti Olivareso karjera karaliaus rūmams buvo netikėta. Iki šiol visi žinojo, kad šis vidutinio amžiaus grafas nelabai domėjosi valstybės reikalais ir šioje srityje nerodė ypatingo talento. Buvo galima tik numanyti, kokia bus jo politika. Tačiau pirmieji pradedančio rūmininko žingsniai bylojo apie jo ryžtingumą ir gebėjimą padaryti savaip.

Kaip tik Olivaresu ir pasikliovė savo svajonėse donas Pačekas. Be grafo, kurį jaunasis karalius tuo metu apdovanojo hercogo San Lukaro titulu ir padarė savo premjeru, Madride gyveno dar vienas įtakingas maestro žemietis — Chuanas de Fonseka.

Aukštas dvasininkas, karaliaus katedros klebonas ir karališkasis kapelionas donas Fonseka taip pat buvo didelis Pačeko draugas.

Daugelis pažįstamų sevilijiečių jau persikėlė į Madridą įtakingon globon Jų tarpe buvo dailininkų ir poetų. Tačiau donas Pačekas nė vieno negalėjo sulyginti su savo žentu. Kodėl jis negalėjo galvoti, kad Velaskesas privalo užimti jam deramą vietą karaliaus rūmuose? Jis — labai garbingų tėvų sūnus. Jo protėviai — šlovingi riteriai ir grandai. Motinos pavardė — Velaskes — žinoma dar didžiojo Karolio I valdymo metais. 1520 metų valstybės dokumentuose tarp dvidešimties aristokratiškų pirmojo rango bajorų giminių buvo minima Velaskesų giminė, kuriai suteikta paveldėjimo teisė į grando titulą. Ne mažiau gerbiama ir jo tėvo — bajoro iš Oporto — giminė. Tačiau jaunasis dailininkas pasirinko motinos pavardę, kaip labiau šlovingą ir kaip ženklą, kad jis, kaip ir jo protėviai iš Velaskesų giminės, visada bus garbingas karaliaus riteris. Donas Diegas ne-

paprastai talentingas ir puikiai išauklėtas. Tai jam labai pravers ateityje.

Įsitikinęs, kad yra pakankamai apsišvietęs politiniuose ir, kiek reikia, diplomatiniuose reikaluose, donas Paćekas pradėjo ruošti jaunąjį maestro į kelionę. Tam reikėjo kantrybės ir ištvermės. Bet mokytojas būtų sutikęs kažin ką padaryti dėl savo mylimo mokinio ir dukters laimės!

Ilgais žiemos vakarais jis pasakodavo Diegui apie Madridą ir karalius.

Rūškanas galingasis Pilypas II, ilsėdamasis kartą po medžioklės plynose Kastilijos lygumose, atkreipė dėmesį į nedidelę arabų gyvenvietę Macheridą. Tiktai tokiam asketui, kaip Pilypas, galėjo patikti šitokia nyki vieta, toli nuo didelių upių ir kelių. Jis įsakė perkelti čionai sostinę. Karaliaus valia valstybei įstatymas. Ir štai 1569 metais karaliaus dvaras iš Valjadolido persikėlė į Madridą.

Lygumos viduryje po pilku nejaukiu dangumi ėmė dygti puikūs rūmai. Madridas — mažas miestelis prie Mansanareso upės — tapo sostine, valstybės širdimi. Tokia yra jo politinės istorijos pradžia. Tačiau Madridas buvo išimtinai karaliaus ir jo dvaro rezidencija. Alkalos ir Salamankos universitetai, kaip ir anksčiau, sutraukdavo smalsaus jaunimo elitą, o senos dailės mokyklos Sevilijoje, Kadise, Granadoje, Tolede — geriausius tapybos ir architektūros meistrus. Miestas prie Mansanareso buvo nejaukus, tarytum negyvenamas. Šiaurėje ir šiaurės rytuose apjuostas Samosieros ir Gvadaramos viršukalnėmis, jis stūksojo aukštas ir neprieinamas. Ne veltui žmonės kalbėjo, kad Ispanijos karaliaus sostas po dievo sosto aukščiausias pasaulyje!

Iš viso pasaulio į Madridą plaukė turtai. Karaliai negailėjo lėšų išpuošti savo sostamiesčiui. Geriausi Italijos ir kitų kraštų architektai statė ten šedevrus, įkūnydami savo svajones granite ir marmure. Karaliai sudarinėjo puikiausias kolekcijas. Viena jų, Armerija, buvo turtingiausia pasaulyje senovinių ginklų kolekcija. Gaudžiose rūmų salėse amžiams susirado sau vietą Sido Kampeadoro ir Kristupo Kolumbo špagos, Alfonso Aragoniečio šarviniai marškiniai ir Chuano Austrijiečio šarvai, plieninė Boabdilo čalma ir nuostabaus kalimo, nepaprasto grožio hercogo Albos ginklai.

Madrido rūmuose buvo gausu neįkainojamos vertės teptuko riterių kūrinių, pelniusių pasaulinę šlovę — Ticiano, Rubenso,

Veronezės, Tintoreto ir daugelio kitų Didingos karalių portretų galerijos. Nuo tuščių salių sienų vieni į kitus žiūri išdidūs karaliai su pergamento ritinėliais rankose, apsirengę juodais puošniais drabužiais, liūdni princai ir infantai, rūsčios ir didingos karalienės — be jokio nuoširdumo veiduose.

Klausydamasis savo uošvio, Velaskesas tarytum keliavo po šalį, sukaustytą šalto mandagumo ir etiketo. Karaliaus dvaro dailininkai tapė beveik visada taip, kaip to reikalavo rūmų etiketas, pagal kurį bet koks betarpiškumas buvo laikomas nederamu, garsus juokas — neišsiauklėjimu. Visuose portretuose buvo jaučiama tų reikalavimų žymė, ar jų autoriumi būtų svetimšalis Antonijas Moras, nutapęs karalienę Mariją ir Pilypą II, ar ispanas Alonsas Sančesas Koeljas,. sukūręs Pilypo vaikų portretus, ar dvaro dailininkas Chuanas Pantocha de la Krusas, dirbęs prie Pilypo III.

Nuo tokių pasakojimų stingo širdis, nors donas Pačekas buvo puikus kalbėtojas ir nešykštėjo pagyrimų karaliams, liaupsindamas jų dosnumą. Jaunasis maestro mąstė apie tai, kad, patekęs į rūmus, jis, kaip ir daugelis kitų iki jo, neteks svarbiausio dalyko — laisvės ir savarankiškumo. Jis prisimindavo tėvo Salasaro žodžius apie laisvę. „Tiktai stiprus gali būti jos vertas",— sakydavo senasis kunigas. Ar sugebės jis, Velaskesas, būti ten, Madride, stiprus? Donas Pačekas stengėsi išblaškyti žentui tokias mintis. Juk jis turi nepaprastą talentą! Talentui nebaisios jokios užtvaros, prieš jį nusilenkia net karaliai.

— Tu privalai pats pamatyti karalių,— primygtinai kartojo donas Pačekas,— dėl to reikia važiuoti į Madridą.

1622 metų balandžio mėnesį donas Chuanas kartu su tarnu ir mokiniu mulatu Chuanu Parecha paliko gimtąją Seviliją. Gerų šeimos pamokymų palydėtas, aprūpintas rekomendaciniais laiškais daugeliui aukšto rango asmenų sostinėje, maestro skubėjo į Madridą. Du slaptus troškimus turėjo jis širdyje — nutapyti karaliaus portretą ir patekti į legendinį Eskorialą, didžiulius karalių rūmus užmiestyje.

Puikiu ketvertu pakinkyta karieta sparčiai riedėjo palei ganyklas prie Gvadalkviviro. Paskui kelias peršoko į priešingą krantą, kur kilo San Chuan Asnalfaragės šlaitas, apvainikuotas senovinės pilies griuvėsiais. Dar keletas minučių — ir Sevilija dingo iš akių, paskutinį kartą blykstelėjusi savo Chiraldos grožiu. Velaskesas stengėsi susikaupti, tačiau negalėjo. Vežėjas

linksmai dainavo nepabaigiamą dainelę, kuri lyg paukštė skriejo plačiomis Andaluzijos lygumomis. Retkarčiais pakelėje pasitaikydavo nedideli vieniši užeigos namai su jaukiais vidiniais kiemais, kurių stogas buvo tiršta vynuogienojų lapija. Mažyčiai apelsinmedžių sodai viliojo nokstančių vaisių kvapais. Juo toliau ėjo kelias į šiaurę, tuo dažniau pakelėje pasitaikydavo didžiuliai alijošiai, vietomis styrojo kaktusai. Kai kur horizonte viršum javų jūros kilo vienišos grakščios palmių viršūnės.

Kelyje užsnūdęs, Velaskesas staiga prabudo nuo stipraus svaiginančio kvapo. Kai jis atsimerkė, vargiai patikėjo, kad tai ne sapnas: vežimas stovėjo viduryje slėnio, kuris atrodė tikras gėlynas. Stambios, įvairiausių spalvų ir atspalvių rožės kaip ištisa fantastinė siena gožė kalnų slėnį. Chuanas atnešė ir padėjo prieš Diegą visą glėbį tų puikių gardžiakvapių gėlių. Dailininkas žiūrėjo į jas ir negalėjo atitraukti akių. Rožės jam visada patiko, ne veltui savo vėlesniuose paveiksluose jis dažniau jas tapys, negu kitas gėles.

— Iki Kordobos liko ne daugiau kaip trys mylios, senjore,— paaiškino Velaskesui vežėjas.— Ten mes galėsime pailsėti ir pakeisti arklius.

Donas Diegas užsimąstęs linktelėjo. Karieta vėl leidosi tolyn.

Kordoba — pačios puikiausios maurų viešpatavimo epochos sostinė. Ji buvo nusitiesusi vidury didelio lauko, apsupta dantytomis sienomis ir plokščiastogiais bokštais. Maurai nepagailėjo jai nei darbo, nei lėšų, nei įkvėpimo. Kordoba neliko skolinga. Ji davė pasauliui garsų fiziką Ibn-Badžą, mokytą rabiną Moisiejų Maimonidą, enciklopedistą Ibn-Rošdą (Averoesą). Ten gimė atkariavęs iš arabų tėvynę Gonsalvas Chernandesas — drąsus karvedys, ten užaugo Chuanas de Menas, kurį amžininkai praminė ispaniškuoju Dante, ten gimė ir gyveno rašytojas Gongora, poetas ir dailininkas Pablas de Saspedesas.

Palaiminta Kordobos žemė, kurią arabai vadino rojaus varžove. Pro pat Kordobą teka Guad el Kebiras. Didžioji upė — taip ją vadino maurai.

Karieta, pravažiavusi baltus namukus, kiemelius su laibomis mauriškomis kolonomis iš įvairiaspalvio marmuro, sustojo užvažiuojamame kieme. Žemai lankstydamasis, šeimininkas sutiko aukštąjį svečią. Atvažiavusiųjų paslaugoms buvo didžiulio namo jaukūs vėsūs kambariai ir tankus ūksmingas sodas. Tačiau svečias nepanoro ilsėtis, nejautė nuovargio po dviejų die-

nų kelionės. Jis norėjo greičiau pereiti miesto gatvėmis, iš arčiau pažiūrėti į bokštus su ažūrinėmis marmurinėmis galerijomis, į arkų sienas su arabeskomis, primenančiomis gudriai supintus mezginius.

Buvo pavasaris, ir Kordoba atrodė kaip gėlių puokštė, marga ir kvepianti. Tokį miestą galėjo sukurti tik subtilios, poetiškos sielos žmonės, mąstė donas Diegas.

Keliautojai sustojo nebylūs prie didingos mečetės sienos. Arabai pradėjo statyti savo mečetę VIII amžiuje. Čia viešpatavo kolonos, viduje jų buvo daugiau kaip 900. Laikas ir žmonės griovė šventyklą, ardė kolonas, padarytas iš jaspio, porfyro ir marmuro. Tačiau mečetė, kaip ir anksčiau, stovėjo išdidi. Viduje ant sienų blizgėjo ištraukos iš korano, raidės buvo išdėliotos paauksuotais kristalais.

Tavernoje, kur jie apsistojo, maestro ir jo tarno laukė pora pabalnotų arklių. Reikėjo, kol dar šviesu, spėti pasiekti pasakišką maurų miestą, esantį už penkių mylių Gvadalkviviro aukštupyje. Senovės legenda siejo jo statybą su kalifu Al-Mansuru, kuris įsakęs pastatyti pilį nepaprasto grožio moters garbei.

Raiteliai spustelėjo arklius pentinais, ir eiklūs gyvuliai nušuoliavo galinga smarkia zovada. Kordoba nuo seno garsėjo savo žirgynais. Jų kaklai buvo išlenkti lanku, ilgi karčiai kabojo tartum sunkus šilkas, tankios tiesios uodegos siekė žemę. Jų judesių grožį buvo galima lyginti tik su paukščių skrydžiu.

Visą kelią į legendinį miestą keliautojai jojo šuoliais. Velaskesas mėgo greitai joti prieš gūsingą vėją, plaikstantį apsiausto skvernus, besitaikstantį nuplėšti skrybėlę ir iš pykčio švilpiantį ausyse.

Rūmai juos apstulbino ne mažiau, kaip mečetė. Puikusis Alkazaras su 4300 kolonų buvo gražus tuo nenykstančiu grožiu, prieš kurį laikas yra bejėgis. Išilgai viso sodo čiurleno upeliai. Kai kuriose vietose jie, sutikę kliūtis, tekėjo naujai išsirausta vaga, o paskui dideliais lašais krito į puikius marmurinius dubenis. Upeliai buvo pavadinti poetišku vardu „mauro ašaros".

Metas buvo grįžti. Sudie rūmai, sudie ir tu, Kordoba, kažkada garsėjusi savo universitetu, bibliotekomis, pirtimis, prekėmis ir kultūra, o dabar gyvenanti tik praeities didybe. Sudie, kelias dar tolimas.

Kiekviena kelionės diena atnešdavo ką nors naujo. Kelias po truputį kilo vis aukštyn, pasikeitė ir kraštovaizdis. Toli už-

pakaly pasiliko širdžiai miela Andaluzija. Keliautojai važiavo Kastilijos žeme. Visiškai dingo oleandrų krūmai, ištisi alyvų atžalynai ir sodai. Kastilija darė gana niūrų įspūdį. Kalvota dykynė atrodė gausiai primėtyta stambių pilkos ir beveik melsvos spalvos akmenų. Tolumoje matėsi pušynėliai. Smėlėta dirva buvo apaugusi kaktusais ir žole. Vietovė atrodė apleista. Joje ūžavo vėjas, pučiantis nuo uolėtosios Gvadaramos. Tekanti saulė nudažė viską aplinkui liūdna geltona spalva. Net plonavilnių avių kaimenės iš toli atrodė lyg kokia geltonuojanti kupstynė. Štai tokioje Kastilijoje, tuščioje ir monotoniškoje, tarp uolų ir retų miškų išaugo, subrendo, susiformavo ispaniškas charakteris. Jis buvo kažkuo panašus į šios šalies gamtą — iš pažiūros ramus, lėtas, viduje įkaitęs ir stangrus.

Karieta įvažiavo į Toledą — Ispanijos miestų motiną. Buvo šilta pavasario naktis. Tamsiai mėlyname danguje tarytum sustingo skaistus menulis. Miestas atrodė lyg didžiulė uola, išnirusi iš žemės. Po arklių kanopomis gūdžiai nudundėjo d'Alkantaro tiltas, permestas per juodas Tacho upės gelmes. Išilgai siaurų gatvių stūksojo aukšti namai su smailaviršūniais bokštais. Grindinys po ratais dundėjo, kartkartėmis skambiai žvangteldamas, kaip žvanga ginklai.

Daug iškentėjo Kastilijos žemė. Gausiai laistyta krauju, ji nuo to netapo derlingesnė. Didžiulės nebylios jos bažnyčios buvo panašios į aukštyn iškeltas akmenines rankas, karštai ir be perstojo meldžiančias dangų. Dangus liko nebylus. Tačiau žmonės atkakliai kėlė į aukštį gotikos bokštus, trokšdami sužinoti tylinčio dangaus paslaptį. „Ar dai toli iki dangaus rūmų? — klausdavo žmonės tų aukštųjų bažnyčių. Smailiagalviai milžinai tylejo. Ką galima atsakyti jiems, taip ilgai ir su viltimi laukiantiems apačioje?

Daug legendų saugo Ispanijos žemė. Gyvena jos ir senajame imperatoriškame Tolede. Pasakojama, kad naktimis gatvėse čia galima sutikti gotų karalių Vambą, nuo galvos iki kojų apkaustytą skambiu metalu. Jis važiuoja miesto gatvėmis ir kažko garsiai dūsauja. Ar tik ne buvusios Ispanijos šlovės gailauja?

Čia, praeities panteone, viskas taip reikšminga, jog kartais atrodo: iš už kampo pasirodys svitos apsuptas Sidas Kampeadoras su kovos apranga. Ispanijos bajardas net legendoje privalo gyventi tokiame mieste, kaip Toledas.

Kastilijoje buvo savos ypatingos spalvos, neįprastos dailininko iš Andaluzijos akiai. Velaskesas pastebėjo, kad šešėliai čia sidabrinėje šviesoje ryškiai gula po arkomis. Sodriame jų fone aiškiau matosi marmurinės kolonos. Dar daug kuo jam teks stebėtis gyvenime, daug ko mokytis, nes gamta tokia įvairi ir turtinga.

Ėjo tryliktoji kelionės diena. Keleiviai įvažiavo į Madridą. Miestas dailininkui pasirodė pažįstamas — taip vaizdingai uošvis buvo jį apibūdinęs. Tačiau nebuvo kada tuščiai dairytis į šalis. Maestro turėjo daug ką aplankyti.

Svečią iš Sevilijos maloniai sutiko broliai donas Luisas ir donas Melchnoras del Alkasarai. Jam malonus buvo karaliaus kapelionas Chuanas de Fonseka i Figeroja. Jis atidžiai perskaitė Pačeko ir giminaičių iš Sevilijos laiškus ir pažadėjo globoti. Donas Fonseka, pats nutapęs eilę portretų, buvo mecenatas ir didelis tapybos mėgėjas. Jis įžvelgė jaunojo dailininko savybes, kurios leido pristatyti sevilijietį karaliaus dvarui. Kol kas tik išgavo jam leidimą lankyti Eskorialą ir rekomendavo susipažinti su miestu. Jau buvo gegužė — gėlių mėnuo, kaip šis mėnuo vadinamas Madride. Kas gali būti gražesnio už pavasarį?

Apie jaunojo maestro atvykimą donas Fonseka pranešė grafui Olivaresui. Tačiau šis tik papurtė galvą. Karalius taip užsiėmęs, kad visiškai neįmanoma prašyti jį pozuoti.

Mėgdžiodamas savo valingą ir galingą senelį Pilypą II, Pilypas IV nusprendė sukaupti jėgas ir pats išsiaiškinti visus valstybės reikalus. Iš tėvo jis paveldėjo didžiausią pasaulyje imperiją. Juk iš Madrido tuo metu buvo valdoma pusė pasaulio: Pirėnų pusiasalis, Niderlandai, didesnioji dalis Italijos ir gausybė didelių ir mažų salų netoli šių valstybių. Centrinė ir Pietų Afrika taip pat įėjo į galingos valstybės sudėtį, jos valdžia siekė net tokias nuošalias žemes, kaip Okeanijos salos. Tačiau šis kolosas svyravo. Pirmoji smarki audra galėjo jį išversti. Ir ne berniuko-karaliaus jėgoms užkirsti kelią nelaimei. Karališkoji taryba kasdien posėdžiavo, ieškodama išeities iš susidariusios padėties. Pilypas studijavo prekybos klausimus ir davinėjo patarimus. Jis parašė įžangą italų istoriko Gvičardinio darbų vertimui ir susirašinėjo politikos klausimais su Marija de Agreda, apsišvietusia vienuole, garsia savo „regėjimais". Iš visų tų jaunojo karaliaus pastangų buvo maža naudos. Nieko negalėjo padėti ir jį supantieji žmonės, labiau patyrę, daugiau apsišvietę,

diplomatiški ir daugiau žinantieji. Tačiau jie darė jam įtakos. Energingas, vikrus, protingas grafas Olivaresas vis labiau į savo rankas ėmė valdžios vairą. Tačiau grafas neskubėjo. Galėjo palaukti ir Sevilijos maestro, užsiėmęs Eskorialo lankymu.

Už trisdešimt mylių į šiaurės vakarus nuo Madrido, tarp nykių Monsanareso aukštumų, tamsiame Siera Gvadaramos fone iš tolo matyti didžiulė, niūri El Eskorialo pilis. Apsupta masyviomis tvirtovės sienomis su sunkiais bokštais, šalta, nejauki, ji atrodo kaip didžiulis pilko granito luitas.

Į gyvenimo pabaigą Pilypas II nutarė savo rezidenciją perkelti už miesto ribų. Be to, sumanė šventojo Lauryno garbei pastatyti didingą bažnyčią ir šalia jos nepaprastai didelį laidojimo rūsį, kuriame galėtų ilsėtis visi Ispanijos karaliai. Pirmasis šiame panteone turėjo rasti amžiną ramybę Karolis V ir jo žmona. Daug rūmų projektų siūlė architektai, tačiau Pilypas II išrinko tą, kuris labiausiai patiko dievobaimingam karaliui. Pastatas buvo statomas taip, kad jis primintų iš akmens iškaltą kankinimo įrankį — savotišką keptuvę, ant kurios, pasak padavimo, kepintas šventasis Laurynas. Svarbiausiojo rūmų pastato sienos priminė didžiules grotas, į priekį išsikišę infantų rūmai buvo lyg rankena, o keturi masyvūs bokštai kertėse — nelyginant kojos. Pilypas II norėjo sumūryti pilį, kuri stovėtų amžių amžius, bylodama pasauliui apie stiprios katalikiškos imperijos didybę. Tvirtovė buvo akmenyje įkūnyta karaliaus svajonė.

Tuščiose priekalnėse užvirė darbas. Svarbiausiu architektu buvo paskirtas Chuanas de Toledas, o po jo mirties Chuanas Erera. Pamažu, lyg iš po žemių, dygo didžiulis pastatas, vertas „pietų šalių demono" ir galingo pasaulio valdovo.

Iš įvairių imperijos kampų buvo vežamos medžiagos. Puikus, lyg padūmavęs balkšvai pilkšvas Peralechoso granitas, baltas, rudas, žalias su raudonomis gyslomis marmuras — iš Granados, Araso, Filabrėjo kalnų, jaspis iš Burgo de Osmos akmens skaldyklų. Laivų karavanai plukdė į Ispanijos uostus vertingiausių rūšių medieną iš Vest Indijos salų. Viską surydavo nepasotinamoji baisybė, kuri karūnai kainavo 6 milijonus dukatų! Atrodė, kad statybai nebus galo. Mirdavo karaliai, o rūmai vis dar buvo nebaigti. Štai nusidriekė lygūs, platūs Eskorialo fasadai su daugybe langų, kurių skaičius siekė 2600. Rūmų keturkampį statė be pagražinimų, tiktai paradinis įėjimas buvo monumenta-

lus dviejų aukštų statinys su aštuoniomis masyviomis dorėnų ir jonėnų kolonomis, su klasikiniu frontonu, atiku ir triglifų frizu. Pamažu buvo užstatoma ir vidinė dalis — geometrinis labirintas iš 16 kiemų. Visas statinys turėjo 2673 langus, 1940 durų, 1860 kambarių, 86 laiptus, 89 fontanus, 51 varpą. Rūmai buvo baigti. Liko nebaigtas tiktai Panteonas.

Velaskesas įėjo į užburtą Eskorialo miestą. Dono Fonsekos paliepimu jį lydįs vienuolis nuvede svečią skliautėtais koridoriais. pilkomis granitinėmis galerijomis, kažkokiais slaptais perėjimais per visą dviaukštę galeriją, kur dorėnų ir jonėnų kolonos oriai laikė grakščias pusapvalias arkas.

Svarbiausiojoje bažnyčioje, kaip ir visur, juos pasitiko gaudi tyla. Žingsniai skardžiai aidėjo po gigantišku bažnyčios kupolu. Katedros durys atsiverdavo tiktai išrinktiesiems. Šalutinio altoriaus gilumoje, tamsiame kampe, pačiame galiniame iš bendrųjų suolų, iš krašto, vienuolis parodė donui Diegui imperatoriaus Pilypo II vietą. Už to suolo — mažos, nepastebimos slaptos durys, šalia, bažnyčios sienoje — mažytis langelis.

— Didysis karalius Pilypas II, dieve duok jam dangaus karalystę,— tyliai kalbėjo vienuolis,— galvojo apie savo pavaldinius net bažnyčioje. Ilgų pamaldų metu jam per langelį paduodavo peržiūrėti raštus, karo veiksmų suvestines.

Tuo tarpu Velaskesas mąstė, kad karalius norėjo prieš dievą pasirodyti pats mažiausias iš nusidėjėlių, didysis karalius katalikas, įvykdęs tiek darbų mylimos motinos bažnyčios labui!

Vidaus kiemeliuose stovėjo statulos — puikios graikų meistrų skulptūros. Rūmų paveikslų galerija buvo bene viena iš pačių turtingiausių Europoje. Daugiau kaip pusantro tūkstančio drobių buvo jos salėse. Be to, daug lobių slėpė „Relikarijas" — ten buvo aukso ir sidabro dirbiniai su įstatytais brangakmeniais, gulėjo evangelijos su gryno aukso puslapiais.

Apžiūrėjęs kas tik įmanoma, donas Diegas ėmėsi darbo, ir neilgai trukus Fonsekos name jiems skirtas kambarys buvo nustatytas Leonardo, Veronezės, Rafaelio, Rubenso ir kitų didžiųjų meistrų darbų kopijomis. Jis mokėsi iš jų, tobulino savo meistriškumą. Ypač jam patiko Ticianas. Galimas dalykas, kad kaip tik tuo laikotarpiu Ticiano ir Venecijos dailininkų įtakoje Velaskeso palete įgavo naujų tapybinių savybių, pasidarė šviesesnė ir skaidresnė.

Laikas bėgo, o donas Chuanas de Fonseka vis dar nenešė džiuginančios žinios. Jo namuose, kaip ir Sevilijoje Pačeko namuose, dažnai rinkdavosi svečiai. Neretai čia užsukdavo literatas donas Luisas de Gongora Argotė*, Pačeko jaunystės draugas. Jis ilgai šnekučiuodavo su donu Diegu apie Seviliją. Maestro pradėjo piešti jo portretą.

Po dviejų mėnesių Velaskesas atsisveikino su Madridu, erdviomis jo aikštėmis ir gatvėmis, puikiais rūmais ir jų kolekcijomis. Deja, svajonę pavergti sostinę teko kol kas atidėti. Grafas Olivaresas niekaip negalėjo išrūpinti dailininkui audiencijos pas karalių, o gerasis donas Fonseka turėjo skubiai išvažiuoti į Italiją. Tačiau Velaskesas nenustojo vilties: prieš akis dar buvo visas gyvenimas.

---

* Luisas de Gongora Argotė (1561—1627) — rašytojas ir poetas, kūrėjas literatūrinės krypties „Kultūringi žmonės", kuri reikalavo, kad kūrinys būtų labai ištobulintas, įmantrus, kas atitiko XVI amžiaus pabaigos Ispanijos aristokratijos skonį.

JO DIDENYBĖS DAILININKAS

Sevilijoje maestro laukė nelaimė. Karščiavo ir blaškėsi mažoji Ignasija, prie jos verkė nusikamavusi donja Chuana de Miranda. Mirtis, kuri jau keletą dienų budėjo prie mergaitės galvūgalio, rodės, tiktai ir laukė, kad sugrįžtų tėvas.

Kapinėse, kur amžinam poilsiui liko mažytės Ignasijos kūnelis, netoli bažnyčios, prie pat tvoros, donas Diegas surado tėvo Salasaro kapą. Ispanijoje nepriimta verkti prie kapo. Bet argi vien ašaros gali išreikšti skausmą? Dailininkas žiūrėjo į nedidelį, jau tankia žole apaugusį kauburėlį ir karčiai apgailestavo, kad taip ir neprisiruošė nutapyti savo auklėtojo portreto.

Mirusieji laidojami, gyvieji — toliau gyvena. Vėl bėgo dienos viena po kitos, nuolatinio darbo dienos nenuilstančiam maestro.

Tarnas Chuanas de Parecha negalėjo atsistebėti šeimininko ir mokytojo energija — ištisas paras jis išstovėdavo prie molberto. Atrodė, kad, mirkydamas teptuką į dažus, jis semiasi jėgų.

Pilypą IV Velaskesas buvo matęs tik vieną kartą, kai šis, svitos apsuptas, jojo į savo užmiesčio dvarą. Tačiau pastabi dailininko akis tą akimirką daug įsidėmėjo. Be to, jis buvo matęs karališkojoje kolekcijoje Pilypo portretus, nutapytus tada, kai jis dar buvo infantas. Velaskesas ryžosi nutapyti karaliaus portretą.

Praslinko beveik pusantrų metų nuo kelionės į Madridą. Per tą laiką daug portretų iškeliavo iš maestro dirbtuvės ir papuošė geriausias miesto svetaines.

Vieną rytą į Velaskeso namų duris kažkas pasibeldė. Išsigandęs Chuanas Parecha išskubėjo į prieangį. Pro jį, nieko nepastebėdamas, beveik tekinas įbėgo donas Pačekas. Po akimirkos visas namas sukilo ant kojų. Šį kartą juos aplankė džiugi

žinia: donas Pačekas gavo iš dono Chuano de Fonsekos laišką „Gerbiamas grafas pageidaūja vėl pamatyti jaunąjį maestro. Jo laukia rūmuose." Be to, donas Chuanas siuntė kelionės išlaidoms 50 dukatų, premjero subsidiją.

Į kelionę jie susiruošė greitai. Atsargiai į ritinius buvo susukta keletas drobių. Karieta, beveik niekur nesustodama, vežė doną Diegą ir jo uošvį, kuris šį kartą nutarė pats jį lydėti į Madridą. Pralėkė pro šalį gelsvu rūkeliu apsigaubusi Kordoba, blykstelėjo aukso kanopa su sidabrine pasaga Toledas.

Keliautojai įvažiavo į rūstų, manieringą Madridą.

Fonsekos namuose sevilijiečius sutiko šiltai. Pakvietimo į karaliaus rūmus buvo galima tikėtis kiekvieną dieną. Per neilgą laiką sostinėje daug kas pasikeitė. Karaliui įkyrėjo valstybinė veikla. Šalies valdymo reikalų naštą jis vis mieliau užversdavo ant plačių savo pirmojo ministro pečių, o pats medžiodavo, domėjosi korida ir kitomis, tik karaliui derančiomis pramogomis. Radęs tinkamą momentą, atsargusis grafas Olivaresas įteigė karaliui mintį, jog metas pasirūpinti, kad liktų palikuoniams atminimas, įamžinti save geriausio dailininko drobėse. Karalius sutiko, jog grafas teisus. Tada grafas paprašė Fonseką iškviesti į Madridą jaunąjį maestro iš Sevilijos.

Laukimo dienos paprastai slenka labai lėtai. Velaskesas nusprendė veltui negaišti laiko ir ėmėsi tapyti savo globėjo dono Fonsekos portretą.

Nespėjo išdžiūti dažai, kai grafo Penjarando dono Antonijo sūnus, buvęs infanto kardinolo kamerheras, paprašė dailininką leisti parodyti portretą dvare.

Jaunasis maestro šį kartą buvo pripažintas iš karto. Vienoje rūmų salėje susirinko dvariškiai. Iš visų pusių girdėjosi pagyrimai Velaskeso talentui, jo teptuko liaupsinimai. Durys atsivėrė, ir į salę įėjo karalius. Visi, pagarbiai nusilenkdami, atsitraukė ir padarė taką. Jis nužingsniavo į salės vidurį.

Susirinkusieji laukė, ką pasakys karalius, kuris buvo laikomas meno žinovu ir gerbėju. Pilypas IV įsižiūrėjo į portretą. Nė vienas raumuo nevirptelėjo jo veide. Tyla truko ilgai. Paskui jis pasisuko į premjerą ir pasiteiravo, kas dailininkas. Po to, visų nuostabai, išreiškė norą pozuoti maestro, pridūręs, kad jis puikus portretistas.

Tą vakarą visuose sostinės aristokratų namuose buvo kalbama vien apie dono Fonsekos portretą ir kol kas nežinomą jauną

maestro. Samprotaujama buvo įvairiai, bet visi sutiko, jog Velaskesas neabejotinai talentingas ir jam pasisekė, jeigu pats karalius Pilypas IV patiki jaunuoliui tapyti savo portretą.

Sujaudintas donas Pačekas tą vakarą rašė į Seviliją draugams ir saviškiams: „Per vieną valandą visi rūmai teigiamai įvertino portretą." Mokytojas džiaugėsi pasisekimu labiau už mokinį.

Karštą 1623 metų rugpiūčio 10 dienos vidurdienį, kai sostinė kamavosi nuo nepakenčiamos kaitros, karališkųjų rūmų vėsiomis galerijomis, aplenkdami didžiules sales, į karaliaus kambarius skubėjo keli žmonės. Jų tarpe buvo nelabai aukštas, liesokas, dailaus sudėjimo jaunuolis. Stamboka galva tvirtai laikėsi ant stipraus raumeningo kaklo. Aukštą iškilią kaktą supo ilgi juodi plaukai, garbanomis krisdami ant stačios sniego baltumo mezginių apykaklės. Nedidelės juodos, labai išraiškingos akys blizgėjo po tankiais antakiais. Lūpos šypsojosi. Į jį pažvelgęs, niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kad po kelių minučių bus sprendžiamas jo likimas.

Prie aukštų raižytų durų atėjusieji sustojo: čia reikėjo laukti iškvietimo. Tuo tarpu grafas Olivaresas referavo karaliui apie dailininką. Netikėtai Pilypas IV nusišypsojo, o tai pasitaikydavo gana retai. Grafas Olivaresas pernelyg jau protegavo sevilijietį! Karalius linkterėjo premjerui, atseit, viską puikiai suprantąs, ir davė ženklą hofmaršalui įleisti laukiančiuosius.

Durys plačiai atsivėrė, ir karališkojo kabineto tyloje nuskambėjo:

— Diegas Rodrigesas de Silva i Velaskesas.

Maestro žengė į kabineto vidurį, priklaupė ant vieno kelio ir žemai nulenkė galvą. Tyla užtruko vos kelias sekundes. Kai jis pakėlė akis, priešais save pirmą kartą taip arti išvydo Ispanijos karalių. Abu — aštuoniolikmetis karalius ir dvidešimt ketverių metų dailininkas — atidžiai, susidomėję žiūrėjo vienas į kitą. Karalius dar lukterėjo kelias sekundes, paskui pirmasis pradėjo pagal ispaniškojo ceremonialo papročius.

Tarp žmonių, stovinčių už maestro nugaros, pasigirdo prislopintas murmėjimas. Negirdėtas dalykas — karalius su tokia pagarba kreipiasi į šitą jaunuolį! Net numirėliai iš nuostabos sukrutėtų, išgirdę ką nors panašaus iš kilniausiojo lūpų. Karalius susiraukė, jam nepatiko perspėjantieji atodūsiai. Pilypas aiškino, kad svarbūs reikalai atima labai daug laiko, todėl neleistina specialiai gaišti pozavimui. Ir visai netikėtai paliepė

hofmaršalui nuo šios dienos duoti parėdymą, kad maestro būtų įleidžiamas į karaliaus kambarius bet kuriuo metu. Tegul pats pasirenka laiką ir nutapo paveikslą.

Dailininkas žemai nusilenkė. Audiencija buvo baigta.

Rugpiūčio 30-oji buvo ta diena, kuri ne tik išgarsino jaunąjį sevilijietį, bet ir atnešė jam šlovę. Karaliaus portretas buvo baigtas ir išstatytas rūmuose visų apžiūrai. Pilypas IV buvo patenkintas. Šiaip jis nebuvo koks gražuolis, tačiau maestro gebėjo suteikti karaliaus veidui jėgos, žvilgsniui budrumo. Portrete buvo įamžinta rūsti karaliaus didybė. Dvariškiai vienu balsu tvirtino nieko panašaus iki šiol nematę. Visi kartojo visagalinčio Olivareso žodžius. Triumfas buvo akivaizdus.

Kitą dieną karaliaus vardu dailininką pasikvietė premjeras.

— Nuo šiol, maestro, tapysite jo didenybės ir jo šeimos narių portretus. Karalius kaip ypatingą malonę suteikia jums karaliaus dailininko titulą. Tai didelė garbė. Tiktai savo darbu jūs galite ją pateisinti.

Žiūrėdamas į išeinantį dailininką, grafas galvojo, jog šis talentingas jaunuolis privalo, būtinai privalo nutapyti ir jį, kad išgarsintų amžiams. Kaip klydo visagalis grafas! Dailininko drobės galėjo išgarsinti tiktai vienintelį žmogų — Velaskesą.

„Paskutinę 1623 metų spalio mėnesio dieną,— rašė donas Pačekas savo dienoraštyje,— Velaskesui buvo suteiktas titulas su 20 dukatų atlyginimo per mėnesį, dar mokestis už jo kūrinius, be to, įskaitant gydytoją ir vaistus."

Dailininkas atsisveikino su Sevilija, žydinčiu vaikystės, išsipildžiusių svajonių miestu. Su savimi į Madridą jis vežėsi dalelę Andaluzijos saulės, kad ten, tarp padūmavusių pilkšvų kalvotų lygumų, ji primintų gimtinę. Visi daiktai ir paveikslai buvo kruopščiai supakuoti. Susijaudinęs Chuanas Parecha bėgiojo tarp krūvomis sudėtų daiktų ir davinėjo vežėjams paskutinius nurodymus. Jis buvo to laimingo amžiaus, kada nelabai tesirūpinama, kas laukia kelionėje, svarbu tik viena — keliauti.

Paskutinį kartą maestro perėjo dar miegančiomis Sevilijos gatvėmis, pakeliui užsuko į senojo Rodrigo vyno rūsį, kur senukas ir Marianela prišnekėjo atsisveikindami tiek gerų žodžių, jog su kaupu jų būtų užtekę trims gyvenimams. Sudie, Sevilija, baltutėle gražuole! Jis paliko gimtinę, kad amžiams padarytų jos vardą nemirtingą.

Velaskesas tapo karaliaus rūmų tapytoju. Nuo to laiko visas dailininko gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su karaliaus dvaro gyvenimu, organiškai įsiliejo į jį, kad paskui palikuoniams kaip veidrodyje atspindėtų Pilypo IV epochą.

Dailininko šeima įsikūrė pačiame Madrido centre, netoli didžiulės naujos Didžiosios aikštės (*Plaza Mayor),* kur vykdavo įvairiausios iškilmės, riterių turnyrai, liaudies šventės, o taip pat būdavo vykdomi tikėjimo aktai — „teisingojo" bažnytinio teismo nuosprendžiai — autodafė. Dailininko namai buvo šviesūs ir erdvūs. Tik naujieji gyventojai niekaip negalėjo priprasti prie didelių langinių ir akmeninių grindų kai kuriuose kambariuose — Sevilijoje tokių nebuvo. Mat, vasara Madride trunka vos ne devynis mėnesius, mieste būna baisiai karšta, ir tik langinės bei vėsios grindys padeda apsisaugoti nuo kaitros.

Dailininkas turėjo dvi dirbtuves, viena — Didžiojoje aikštėje, kita — viename karališkųjų Alkazaro rūmų priestate.

Alkazaro rūmai turėjo rytietiško stiliaus bruožų. Perstatyti iš senovinės maurų tvirtovės, jie buvo tamsūs ir niūrūs. Pirmą kartą čia patekusį dailininką nustebino vidinių kambarių nejaukumas. Nors ir ištaigingai apstatyti, jie atrodė negyvenami. Dailininko dirbtuvės langai, labiau panašūs į tvirtovės ambrazūras, buvo į vakarus, į seklų Mansanaresą. Kai pavakare per dieną pavargusi saulė pagaliau pažvelgdavo į dirbtuvę, ji visada matydavo skubiai teptuku besidarbuojantį žmogų.

Jau pirmomis savo naujosios tarnybos dienomis Velaskesas suprato nebeturėsiąs gyvenime ramių ir laisvų dienų. Rytą jis pradėdavo, rūpestingai patikrindamas savo drabužius: karaliaus tapytojas privalo būti nepriekaištingai apsirengęs. Reikli Ispanijos karališkojo dvaro mada! Rodos, kas gali būti paprasčiau — juoda liemene su didele balta krakmolyta apykakle. Bet taip galėjo atrodyti tik iš šalies. Liemenės kirpimas taip pat buvo griežtai nustatytas, medžiaga privalėjo atitikti metų laiką — šilkas, aksomas, gelumbė. Maestro nenoromis šypsojosi, prisimindamas, kad pirmoji Madride nusipirkta knyga buvo „Dvariškio elgesio taisyklės". Taip, taip, dvariškio.

Rytais ir vakarais, eidamas į rūmus ir vėl grįždamas namo, jis leisdavo sau pailsėti ir pamąstyti. Įdomu, ką pasakytų velionis tėvas Salasaras, pamatęs jį dabar? Gal būt, jis suraukų savo vešlius, iki senatvės išlikusius juodus antakius, krestelėtų žilą galvą didžiai nepatenkintas. Arba paprasčiausiai pasakytų: „Ma-

no berniuk! Ar tu neapsirikai, paskubėjęs išvykti iš Sevilijos? Ką duos tavo talentui Madridas ir rūmai? Ar nesusmulkės tavo teptukas, ar nenublanks genijus, jei tu kasdien tapysi tokius vienas į kitą panašius portretus? Tavo modelių ratas pasidarė labai siauras. Visi karališkosios šeimos nariai panašūs. Jei dar spėsi ką nutapyti nuo miego nuvogtomis valandomis, tai nenulems tavo kūrybos. Ar tau taip neatrodo?" — „Ne, padre,— maestro tęsė pokalbį mintyse,— man taip neatrodo. Jūs sakote, panašūs, bet panašūs tik tiems, kurie tapo juoda spalva — visada juoda. Tuo tarpu man egzistuoja daugiau kaip penkiasdešimt juodos spalvos atspalvių. Taip yra ir su gėlėmis. Nepanašūs ir modeliai. Netgi du vieno ir to paties veido portretus dailininkas tapo skirtingai. Žmogus, be išorės bruožų, turi dar vidinių, aš juos pastebiu. Nereikia įsižeisti, padre. Jūs, matyt, dar norite priminti man laisvę? Iš tikrųjų man nelengva. Bet aš jums, brangusis mano mokytojau, įrodysiu, kad ne veltui buvau jūsų mokiniu."

Dienomis nebūdavo kada mąstyti. Velaskesas tapė antrą karaliaus portretą.

Salonuose, kurie plačiai atvėrė duris jo šviesybės numylėtam dailininkui, jam gana dažnai tekdavo dalyvauti literatūros vakaruose.

Dono Fonsekos namuose jis susitikdavo su poetu Luisu Gongora, savo amžininku dramaturgu donu Pedru Kalderonu de la Barka, kurio kylanti žvaigždė jau švytėjo literatūros padangėje. Ateidavo čia taip pat publikos numylėtas ir lepinamas donas Lope Felisas de Vega Karpijas, kurio pjesės buvo vaidinamos karališkojo teatro ir visų Madrido teatrų scenose, taip pat donas Fransiskas Suaresas, žinomas filosofas, ir donas Luisas Velesas de Gevara, dramaturgas ir satyrikas, donas Fransiskas Gomesas de Kevedas i Viljegas, kuris savo puikiu drąsiu talentu susilaukė didelio populiarumo. Donas Kevedas neseniai buvo grįžęs iš ištrėmimo, ir kandžias jo epigramas, pritaikius muziką, jau dainavo visas Madridas...

Daugiau klausydamasis, negu kalbėdamas, jaunasis maestro vis labiau artėjo su tais žmonėmis, kurie sudarė demokratiškai nusiteikusios visuomenės avangardinę dalį ir skyrėsi iš kitų dideliu kūrybiniu aktyvumu. Net čia, salonuose, vyko slapta kova, po šypsena dažnai slėpėsi idėjinis priešas.

Daug naujų įspūdžių patirdavo dailininkas šiuose vakaruose. Literatai ir poetai, kurie buvo Ispanijos gyvenimo veidrodis, svajojo sukurti „didžios asmenybės" paveikslą. Jiems atrodė, kad jų šaliai reikalingas toks stiprus, galingas žmogus, tvirtai laikantis savo rankose valdžios vairą. Visa tai buvo aiškinama labai paprastai: ekonominė krizė, ūkiniai nesklandumai, kurie šimtmečio pradžioje atrodė būsią tik laikini reiškiniai, įaugo į buitį, įsigalėjo, pasidarė pastovūs. Valstybiniai bankrotai sekė vienas po kito (1597—1607—1627), pasikartodavo kas dvidešimt metų. Krizės, pralaimėjimai karuose kėlė grėsmę, kad Ispanija jau nebebus viešpataujanti šalis, ir stūmė ją iš didžiųjų valstybių tarpo. Pripratusiai prie pasaulinės šlovės Ispanijai sunku buvo su tuo susitaikyti. Ir štai to laikotarpio literatūroje ir mene atsiranda personažas, turintis grąžinti šalį į pirmykštes pozicijas.

Nemažas viltis visa Ispanija dėjo į Pilypą IV: iš jo laukė reformų, galinčių pakeisti padėtį šalyje ir išgelbėti valstybę nuo krizės.

Galvodamas apie tai, maestro suprato, kad jo, menininko, laukia atsakingas uždavinys — atvaizduoti Pilypą IV kaip šalies viltį, sukurti didžiai reikšmingą paveikslą.

Jo aukštybė pozavo jam keletą kartų, tačiau maestro dar nepasisekė perteikti drobėje to, ko jis pats norėjo iš portreto.

Pagaliau portretas buvo baigtas.* Jame buvo nutapytas karalius visu ūgiu. Jo truputį ištempta figūra užėmė beveik visą drobę. Portreto spalvų gama griežta ir santūri: juodas paradinis ispaniškas kostiumas su būtinu apsiaustu, balti rankogaliai ir balta apykaklė, rankoje — popieriaus lapas. Vos vos blizga per petį permesta auksinė „Aukso vilnos" ordino grandinė. Fono spalvos prislopintos.

Viskas drobėje pajungta dailininko norui suteikti karaliui kuo daugiau reikšmingumo. Velaskesas nutapo tikslų Pilypo IV portretą: negražus ištįsęs veidas su būdingu Habsburgams smakru, stambi nosis, didelė burna, šaltas melsvai pilkų akių blizgesys, išdidi, abejinga išraiška. Nežiūrint viso iškilmingumo ir pa-

* Knygos „Margaretta Salinger, Diego Velazquez" (1961, Niujorkas) duomenimis, šį portretą buvo įsigijusi donja Antonija de Ipenareta. Yra Velaskeso pasirašytas raštelis, kuriame minima, kad jis pirktas 1624 m. gruodžio 4 d. Tokiu būdu tai pirmas iš mums žinomų karaliaus portretų Pats pirmasis, apie kurį kalbama anksčiau, dingęs.

tadiškumo, nenorom jauti, kad prieš tave aiškius išsigimimo požymius turinčios giminės atstovas. Nors iš pažiūros jis atrodo ramus, tačiau galima justi nuovargis ir prislėgtumas. Menininkas realistas ne tik giliai išanalizavo karaliaus asmenybę, bet ir įkūnijo portrete savo požiūrį į šį žmogų.

Nesuskaitomai daugybei karaliaus portretų pradžia buvo duota. Metams bėgant, iš jų bus galima nustatyti, kaip laikas keitė karaliaus veido bruožus, jo laikyseną.

Su kiekviena nauja drobe augo maestro portretisto meistriškumas. Jis daro be galo daug eskizų.

Kartą maestro dirbtuvėje apsilankė aukšti svečiai: Anglijos karūnos įpėdinis Velso princas ir jo favoritas hercogas Bukingemas. Princas, būsimasis Karolis I Stiuartas, atvyko į Madridą labai svarbiu reikalu — prašyti Ispanijos infantės Marijos rankos. Rūmuose sosto įpėdinis buvo priimtas nepaprastai iškilmingai. Tačiau dvariškių tarpe sklido gandai, kad infantė griežtai atsisakiusi tekėti už „protestanto". Kol karalius Pilypas ir Olivaresas stengėsi sutvarkyti reikalus, princas linksminosi. Apžiūrėjęs maestro paveikslus, jis panoro turėti jo darbo portretą. Pilypas IV maloniai sutiko, kad Velaskesas tapytų. Ir maestro ėmėsi teptuko. Kai portretas buvo baigtas, princas atsiuntė dailininkui dosnų atlyginimą — 100 dukatų. Tie pinigai labai pravertė jaunai, dar negalutinai Madride įsikūrusiai šeimai.

Nors Ispanijos karaliaus dvare, nepaisant jokių įvykių, visada būdavo ramu ir kiekvienas dvariškis iš anksto žinojo, ką jis po kelerių metų darys tą pačią dieną, Velaskesas sugebėjo paįvairinti savo gyvenimą. Jis turėjo ištikimų draugų, kurių tapyti paveikslai puošė karališkųjų rūmų sienas,— juk laikas bejėgis neleisti bendrauti įvairių epochų genijams.

Be to, dailininką savotiškai, kažkaip ypatingai, ėmė veikti gamta. Jis atidžiai stebėdavo ją tomis retomis valandėlėmis, kai jam pavykdavo su donja Chuana de Miranda ir mažąja Fransiska išvažiuoti už miesto.

Čia gamta buvo visai kitokia, negu Sevilijoje. Iš ten jis atsivežė mėgiamus baltai ir melsvai pilkus tonus: žydrą jūros pilkumą, balkšvai žydrą orą, kalnų mėlynę, svajingą lapijos žalumą ir retą savo spalvų gama šviesos harmoniją.

Ispanijos gamtoje gausu pilkų tonų. Madride jie perlų spalvos, pilkšvai sidabriniai. Tokie jie įamžinti ir dono Diego drobėse. Jis prisiminė kitų ispanų dailininkų peizažus. Donas Ere-

ra mėgo sidabriškai pilkus tonus. Šurbaranas, šalia gausybės kitų spalvų, nepamiršdavo peleninės. El Greko darbuose tarp įvairių blizgančių spalvų būtinai pasitaiko geležies atspalvio granitinių sidabrinių tonų. Tai negalėjo būti mėgdžiojimas arba sekimas. Tiesiog Ispanijos gamta buvo jų mokytoja. Kitaip tapyti jie negalėjo.

Susidomėjęs Madrido apylinkių gamta, maestro ėmė taikyti peizažo elementus ir portretams. Palaipsniui tobulindamas šį naują savo kūrybos bruožą, jis pasiekė, kad jo drobėse, kaip sakydavo žinovai, buvo jaučiamas figūrą supantis oras. Kiek vėliau peizažas, anksčiau tarnavęs tik fonu, pradėjo harmoniškai įsilieti į piešinį, pasidarė tapomo asmens charakterizavimo priemone.

...Dar iš vakaro karaliaus dvare tarp dvariškių pasklido naujiena. Rytoj priešais San Filipo bažnyčią Didžiojoje gatvėje bus visiems rodomas Velaskeso tapytas valdovo ant arklio portretas. Daugelis nekantriai laukė rytojaus.

Buvo ir tokių, kurių šleikščiai saldžios šypsenos slėpė apmaudą.

Dėl to nėra ko stebėtis. Karaliaus rūmų aplinkoje veidmainystė slapta buvo laikoma puikia charakterio ypatybe. Juk kartais po dvaro etiketo formalumais gudriai slėpdavosi karjerizmas, po išoriniu šventeiviškumu — pasileidimas. Karališkuosiuose rūmuose nuolat būdavo rezgamos intrigos. Nespėjo jaunasis maestro peržengti karališkųjų kambarių slenksčio, kai rūmuose it gyvatės nusirangė apkalbos. Melo ilgos kojos. Priešai nesigailėjo spalvų, juodindami doną Diegą. „Nesuprantama,— šnibždėjo pikti liežuviai,— kodėl jo didenybė taip globoja tą sevilijietį. Juk visas jo meistriškumas (teatleidžia mums viešpats už to žodžio išniekinimą) tik tas, kad jis moka piešti galvas."

Daugiau už visus naujuoju karaliaus dailininku piktinosi Visentė Kardučas.

Iš savo gimtosios Italijos į Madridą jis atvažiavo visai jaunas. Nežiūrint to, jo pažiūros į tapybą jau buvo susiformavusios — romantizmą jis laikė vienintele teisinga kryptimi. Tačiau laikas praaugo dailininko pažiūras, o jis pats nesikeitė. Ispanų nacionalinė dailės mokykla jam buvo svetima, lygiai kaip ir realistinė italų tapyba, kurios jis taip pat nenorėjo suprasti. Ispanijos karaliaus rūmuose jam nebuvo ko bijotis naujovių. Čia viešpatavo pastovumas, sena visada buvo labiau vertinama už

nauja. Jis susisuko čia lizdą, tapė nuobodžias drobes ir, be to, įniko rašyti didelį traktatą. Kardučas sumanė teoriškai visiems įrodyti, kad romantizmas, kaip meno kryptis, yra nemirtingas, o visokios naujovės tiktai žlugdo tapybą ir stumia ją į pražūtį.

Velaskesas pasidarė tuo objektu, į kurį Kardučas nukreipė visą savo pasipiktinimo ugnį. Tas berniūkštis drįsta tapyti portretus, o kiti jau ir pragydo, girdi, iš sevilijiečio yra ko pasimokyti!

Jaudinosi donas Diegas. Tą dieną jis pamiršo, kad bet koks pastebimas jaudinimasis gali sukelti kalbų, esą, jis nepasitikįs savimi. Donja Chuana de Miranda peržegnojo jį išleisdama. Velaskesas užsidėjo skrybėlę, Chuanas Parecha pasiėmė lazdelę — Madride jis darėsi puošeiva,— kai staiga, plačiai atvėrę duris, įėjo donas Pačekas ir Alonsas Kanas.

Jie atvyko į Madridą kartu su donu Fernandu de Ribera, skubančiu į Flandriją. Pasikalbėti nebuvo laiko. Tokiomis aplinkybėmis ramiausiai laikėsi Chuanas. Jis atvykusiems trumpai paaiškino padėtį.

Į Didžiąją gatvę susirinko minios žmonių. Drobė padarė tokį didelį įspūdį, portretas buvo toks natūralus, kad daugelis vos susilaikė nenusilenkę jo didenybei.

Karalius sėdėjo raitas ant puikaus žirgo. Atrodė, jis ką tik spustelėjo pentinais, o žirgas, pajutęs galingo raitelio ranką, atsistojo piestu ir tuoj pasileis šuoliais.

Kiek gerų žodžių išgirdo tą dieną maestro! Bet ir priešiškai nusiteikusiųjų pavydas prašoko visas ribas. Jau iš atokiau stovinčio dailininkų būrelio pasigirdo, kad arklys nutapytas tiesiog baisiai!

Prie jaunojo maestro priėjo dono Fonsekos tarnas.

— Gerbiamas pone! — pradėjo jis atmintinai išmoktą frazę.— Senjoras Fonseka kviečia jus ir didžiai gerbiamą doną Pačeką iš Sevilijos aplankyti jo namus tuo laiku, kai saulė atsisveikina su žeme.

Atsipūtęs po įmantrios ir pompastiškos frazės, jis kalbėjo toliau:

— Senjoro Fonsekos namuose jūsų garbei šiandien bus vakaras. Draugai ateis pagerbti talento, šiandien suteikusio tiek džiaugsmo.

Saulės kraštas palietė žemę, žara užgeso. Tuo laiku prie dono Fonsekos namų pradėjo važiuoti svečiai,

Svetainėje, kur Velaskesui buvo pažįstama viskas, iki įmantriais raštais išmarginto kilimo, susirinko nemaža žmonių. Donas Fonseka apžvelgė susirinkusius.

— Didžiai gerbiami senjorai, gerbiamos ponios ir ponai! Šiandien jūs dar kartą buvote jaunojo maestro triumfo liudininkai. Šlovė reikli, jai reikalingi sparnai. Geriausi poetai, kurie suteikė mūsų namams garbę, atvyko čia duoti šlovei sparnus. Mano susižavėjimas neatstos jų kalbų. Todėl mes prašome poetus perskaityti savo eiles.

Pirmasis atsistojo donas Fransiskas Pačekas. Jis prabilo:

O prakilnus jaunuoli! Žėri nimbe
Nepaprastas tavasis talentas!

Dailininkas pagerbė kitą dailininką. Čia, Fonsekos namuose, viešpatavo Menas.

Paskui pakilo poetas Luisas Velesas de Gevara, žinomas „Šlubo velnio" autorius. Jis, kaip ir donas Pačekas, sukūrė sonetą:

Sakyk, paveikslus matome ar žmones?
Karaliaus atvaizdas toks nuostabus,
Tarytum drobė gyvasčiu alsuoja.

Atsistojo trečiasis poetas — Cheronimas Gonsalesas de Viljanueva. Jis tyliai pradėjo:

Štai virpa ievos, puikios gėlės
Malonų skleidžia aromatą,
Ir paukščiai savo trelėm
Mums giria tavo talentą,
Visi, kas gyvas šioj planetoj,
Tau reiškia pagarbą, o Velaskesai,
Už šį stebuklą puikų,
Sukurtą tavo rankų...

Nuskambėjo giriančių eilių žodžiai, kuriuos iš visos širdies padovanojo įžymybės didžiajam menininkui. O jis sumišęs spaudė ranką prie kupinos dėkingumo ir smarkiai plakančios širdies.

Karaliaus Pilypo IV dovana buvo iš tikrųjų karališka. Kitą dieną dailininkui iždas įteikė kaip dovaną 300 dukatų ir teisės į pilną išlaikymą dokumentą. Jam pasiūlė persikelti į naują butą,

kurio nuomą — 200 dukatų metams — taip pat mokėjo iždas. Be to, švenčiausiojo popiežiaus Urbono VIII vardu į Romą buvo pasiųstas prašymas leisti mokėti karaliaus dailininkui po 300 dukatų iš pajamų tos parapijos, kurioje jis gyveno. Šventasis tėvas davė sutikimą.

Bet argi pinigais ir pagarbos reiškimu galima įvertinti genialumą?

VARŽYBOS

Draugai šlovino Velaskesą jo garbei skirtame vakare, o „Kolegos menininkai" iš Kardučo lagerio toliau pynė intrigas. Sevilijos maestro šlovė nedavė ramybės senjorui Visentei. Jis prisiminė laikus, kai, būdamas visai jaunas, taip pat svajojo panašiai iškilti. Tada jo brolis Bartalomėjas, dirbęs kartu su senjoru Tibaldžiu Eskorialo statyboje, juokėsi iš jo tokios lakios fantazijos. Dabar Visentė daug ką suprato, bet negi jis, patyręs meistras, nusileis tam išsišokėliui berniūkščiui, net 23 metais jaunesniam už jį? Niekada!

Velaskesas, kaip ir anksčiau, dirbo be poilsio. Baigęs „Kristų tarp piligrimų", jis ėmėsi mažosios Fransiskos portreto.

Padėtis tuo metu karaliaus dvare tebebuvo labai įtempta.

Nuo 1621 metų tolimoje Flandrijoje vyko karas. Ispanijos karalius niekaip negalėjo pripažinti, kad nusileido buvusios jo galybės saulė. Grafas Olivaresas buvo aršus karo tęsimo šalininkas, tikėdamasis, kad, laimėjus karą, karalius neužmirš savo pirmojo ministro. Bet didieji valstybės karo vadai suprato, jog karas ispanų ginklui neatneš šlovės.

Artimiausias Prancūziją paveldėjusios ispanų infantės patarėjas admirolas Ambrozijas Spinola taip pat buvo vienas iš nepritariančiųjų ir siūlė nutraukti karą. Tačiau Olivaresas apie ugnies nutraukimą nenorėjo nė girdėti. Bredos tvirtovės pasidavimas, vienintelė pergalė šiame kare, jam atrodė kaip karinio triumfo pradžia. Dėl to admirolas Spinola, patyręs ir autoritetingas karvedys, aršiai susikirto su grafu. Iš susidariusios padėties niekas nematė išeities.

Trisdešimties metų karas buvo pačiame įkarštyje, į jį buvo įtraukta daugelis Europos valstybių. Brendo visai nepageidautini Ispanijai įvykiai,— nuolatiniai karai buvo ištuštinę karališkąjį iždą. Prancūzija, visai nepaisydama vedybinių sąjungų, kurias buvo sudariusios karališkosios šeimos, karo reikaluose ėmė

laikytis savarankiškos politikos. To kaip tik ir bijojo Ispanijos karalius ir jo bendravaldžiai. Rūmuose buvo jaučiama prislėgta nuotaika.

Velaskesas tapė naują karaliaus portretą. Pilypas IV, kuris paprastai pozavimo metu teikdavosi net šnekučiuotis su savo dailininku, buvo nekalbus. Šaltas ir išdidus, jis sėdėdavo valandų valandas, įsmeigęs akis į vieną tašką. Dailininkui atrodė, kad dar visai jauname Pilypo IV veide atsispindi ilgi, seniai pragyventi metai. Tai protėviai sukrovė jam ant pečių, perdavė kaip palikimą savo nuovargį. Karalius atrodė kaip senis, kurio laukia ateitis, labai panaši į praeitį. Portrete jis buvo atvaizduotas visu ūgiu; šaltas, neperprantamas žvilgsnis, įsmeigtas į tolį. Nieko nebuvo galima įžvelgti tokiame veide.

Šiek tiek įvairesnės būdavo tos dienos, kai Velaskesas lankydavosi grafo Olivareso namuose. Galingasis grafas mėgo meną, bet labiau už viską pasaulyje mylėjo pats save. Menas turįs išgarsinti tik vertuosius. Karūnos vertą šlovę suteiks jam tasai truputį uždarokas sevilijietis, kuris tapys jo portretus.

Donas Gasparas Gusmanas grafas Olivaresas hercogas San Lukaras de Baraleda de la Machoras mėgdavo pasakoti apie save. Grafas buvo įsitikinęs, kad jo gyvenimą verta išgarsinti ir juo sekti. Bajoro sūnus ir jėzuitų auklėtinis greitai kilo socialiniais laiptais.

Kai Velaskesas tapė grafo portretą, šis nenutildamas kalbėdavo. Dailininkui ne kartą teko išgirsti, kad mokslininko šlovė nereikalinga žmogui, kuris jaučiasi esąs karys ir riteris. Kas iš arčiau nepažinojo klastingojo grafo, galėjo iš tikrųjų pagalvoti, kad, tik norėdamas padėti gimtajai šaliai išsivaduoti iš sunkumų, jis atsisakė garbingų Salamankos universiteto rektoriaus pareigų ir atskubėjo į Madridą. Grafas mėgdavo kartoti: „Ar gali žmogus ramiai mąstyti apie filosofinį akmenį, jeigu jo širdis trokšta griebtis špagos." Dailininkas daugiausia tylėdavo. Pirmojo ministro žodžiais nedera abejoti.

Grafas pasakojo savo gyvenimo istoriją, o tuo tarpu dailininko tapomame portrete ėmė ryškėti jo antrininkas su stambia galva, aukšta kakta, rodančią neeilinį protą, truputį papurtusiais skruostais, netaisyklinga didele nosimi. Veido išraiška, giliai įsodintų akių žvilgsnis, antakių lankas — visa išvaizda reiškė susikaupimą, slepiamą grafo pasipūtimą. Portretas buvo nutapytas tamsių ir šviesių tonų kontrastu. Tai stiprino visu didžiuliu

ūgiu drobėje atvaizduoto Olivareso asmenybės daromą įspūdį. Pirmojo rūmų ministro figūra dvelkė jėga ir galybe. Viena ranka grafas rėmėsi į stalą, kitą laikė ant apsiaustu pridengto kardo rankenos.

Slinko įtempto darbo dienos. Olivaresui patiko, kad jo antrininkas portrete darėsi vis panašesnis į originalą. Būdamas geros nuotaikos, niūrusis žmogus, kaip jis buvo vadinamas rūmuose, pasakodavo dailininkui apie Italiją, apie Romą, kurioje jis gimė. Tokiomis valandėlėmis maestro leisdavo sau atsipūsti.

Italija! Vien tas žodis skambėjo kaip muzika. Ką slepia toji nepaprasta šalis, davusi pasauliui ir menui tiek garsenybių? Kad taip nors kartą ją pamačius. Tuo tarpu jis susižavėjęs klausėsi, ką pasakojo Olivaresas. Pačiam ten nuvažiuoti, pasižiūrėti nebuvo nė mažiausios galimybės. Reikia geriau įsitvirtinti rūmuose. Pastaruoju metu tai jam kėlė vis didesnį rūpestį.

Pradžioje dailininkas buvo nusprendęs nekreipti jokio dėmesio į savo priešų spendžiamas pinkles, bet *fata viam invenient**. Rūmuose iš rankų į rankas ėjo Kardučo rankraštis „Dialogai apie tapybą". Nors juose Velaskeso vardas tiesiogiai paminėtas tik vieną kartą, tarp eilučių buvo galima išskaityti, kad senjoro Kardučo įtūžis nukreiptas kaip tik prieš jį. Iš nepagarbaus „Dialogų" tono jautėsi, jog autorius, smerkdamas maestro, kad šis nesimoko iš kitų, turi omenyje save.

Vienas „geradarys" atnešė rankraštį Velaskesui. Dailininkas atsivertė, kur papuolė. Akys užkliuvo už tulžingų ir veidmainiškų šeštojo dialogo eilučių: „Aš pažinojau kitą įžūlų tapybos favoritą, iš kurio, kaip mes galime pasakyti, išėjo Dailininkas todėl, kad jam pakluso teptukas ir spalvos; šisai vadovaujasi daugiau įgimtu įkvėpimu, o ne darbu." Ak, štai kaip!

Paprastai ramus Velaskesas nerado sau vietos. Dabar visas dvaras ims kalbėti apie užslėptą „Dialogų" esmę. Reikia tikėtis kokių nors nepalankių pasekmių. Tik karščiuotis beprasmiška. Geriau išklausyti viską, ką tik apie tave kalbėtų, o paskui ramiai pasiimti apsiaustą ir išeiti. Tai, deja, ne visada pasiseka.

Dvare bręstančių įvykių neteko ilgai laukti. Karalius, turėjęs įprotį užeidinėti į maestro dirbtuvę ir, patogiai įsitaisęs specialiai jam pastatytame krėsle, stebėti dailininko darbą, atėjo

* Nuo likimo nepabėgsi *(lot.)*.

anksčiau nei visada. Jis priėjo prie molberto ir įdėmiai, vertinančiu žvilgsniu nužvelgė drobę. Paskui iš Chuano rankų paėmė teptuką, pamirkė į auksinius dažus ir švarioje drobėje nupiešė žmogaus siluetą. Pilypas mėgdavo parodyti, kad ir pats moka viską daryti, net piešti, tik valstybinių reikalų našta neduoda jam nė minutės ramybės. Jei jis turėtų laiko, taptų dideliu poetu arba dailininku, o gal ir artistu!

Tuo metu maestro gruntavo drobę. Karalius pavaikštinėjo po dirbtuvę ir pagaliau pasakė frazę, dėl kurios, matyt, čia ir užėjo:

— Sakykite, maestro, kaip reaguojate į dvare sklindančias kalbas, kad jūs nieko, išskyrus galvas, nemokate piešti?

Pilypas, gudriai šypsodamasis, laukė atsakymo. Dailininkas atsisuko į jį visai ramiai: pasiruošti — prasideda.

— Jūsų didenybė suteikia man per daug garbės. Aš dar nemačiau ir nepažįstu tokio žmogaus, kuris gebėtų jas labai gerai piešti!

Įvykių daugėjo. Jo didenybės kamerheras pakvietė Velaskesą užeiti į audiencijų salę.

Pilypas IV pratiesė ranką į sidabrinį padėklą, ant kurio gulėjo susuktas į tūtelę lapelis, slepiantis paslaptį, dėl kurios čia buvo sušaukta pusė dvaro. Salėje ir šiaip buvo įtempta tyla, o dabar pasidarė dar tyliau. Ausyse ėmė spengti.

— Klausykitės mūsų valios. Rūmų dailininkams skelbiamas konkursas, kuriame dalyvaus keturi geriausi tapytojai. Jų vardai: gerbiamas senjoras Visentė Kardučas, senjorai Euchenijas Kaksesas*, Anchelas Nardis** ir donas Diegas de Silva i Velaskesas, mūsų rūmų dailininkas. Konkurso sąlygos tokios: aukščiau išvardintieji dailininkai privalo, kaip kuris sugeba ir įsivaizduoja, nutapyti istorinį paveikslą tema „Moriskų išvijimas iš Ispanijos 1609 metais". Jiems patiems leidžiama pasirinkti paveikslui veiksmo vietą, o taip pat modelius veikiantiems asmenims; paveikslas turi būti 3,35 metro aukščio ir 2,74 metro pločio. Kad nebūtų jokių kalbų, esą, kuris nors dailininkas globojamas iš aukščiau ir dėl to jo paveikslas nepelnytai gerai įvertintas, mes skiriame žiuri. Jais bus visų gerbiami ir verti pasitikė-

---

* Euchenijas Kaksesas (1577—1642) — Madrido dailininkas, dirbęs prie rūmų nuo 1612 metų.

** Anchelas Nardis (1601—1660) — florentietis dailininkas, dirbęs Ispanijos karaliaus dvare nuo 1625 metų.

jimo žmonės — senjoras dailininkas Chuanas de Mainas ir donas Chuanas Bautistas Kreščencis markizas de la Toresas, Santjago ordino riteris. Nugalėtojas bus apdovanotas mūsų malone ir karališkųjų durų saugotojo pareigomis dvare.

Teišsipildo mūsų valia, tenugali geriausias!

O, dabar Velaskesas puikiai žinojo, ką jam daryti. Dvariškiai buvo patenkinti. Kam čia rūpi, kas nugalės. Tiesa, kiekvienas turėjo savo mėgiamą dailininką, todėl šį kartą žmonės pasidalino į grupes. Giliau ši istorija nieko nejaudino. Visai kitą reikšmę ji turėjo konkurso dalyviams. Galų gale turi būti nustatyta visam laikui, kieno meistriškumas bus pripažintas oficialia tapybos kryptimi Ispanijos karaliaus rūmuose.

Dirbtuvėje buvo prietema. Vėjas pūtė į uždarytus langus taip stipriai, kad tarpais atrodė — dar akimirksnis, ir namas, didžiulis pilkas pastatas, sudrebės, susiūbuos ir nuplauks tamsiomis banguotomis kalvomis. Velaskesas neramiai vaikščiojo po kambarį, jo mintys nuolat grįždavo prie dienos įvykių. Įvyko tai, dėl ko verta rimtai susimąstyti. Štai jau penkti metai jis turi garbingą rūmų dailininko titulą. Kiekvienus čia, Madride, išgyventus metus galima pailiustruoti paveikslų serija. Nors ir ne visi jie nutapyti, kaip dailininkui norėtųsi. Bet nejaugi iš jų nesimato, kad jo meistriškumas taip išaugo, jog laikas visiems pretendentams prarasti viltį jo vietą gauti?

Jau kelintą kartą jis iš naujo pergyvena šios dienos įvykius. Audiencijų salė... Karalius, skaitantis įsakymą... Konkurso sąlygos. Tema „Moriskų išvijimas iš Ispanijos 1609 metais".

Na ką gi, priešai nori karo — kariausime.

Jis atsisėdo į žemą krėslą prie nedidelio arabų meistrų darbo staliuko. Ant stalo gulėjo krūva knygų. Sidabrinės žymelės ant plonos odos rodė, kad jų savininkas ką tik rūpestingai viską perskaitė, pasižymėdamas, matyt, tolimesniam darbui reikalingas vietas. Tai buvo knygos, būtinos dailininkui kūrėjui kaip kariui ginklas, be kurio jis negali apsiginti. Velaskesas prisiminė kronikas. Jos, žinoma, patars, kaip piešti tuos, kurie kažkada neteko paties brangiausio — tėvynės. Bet jeigu jis ten neras visko, ko reikia, skvarbios dailininko akys sugebės perskaityti tarp eilučių liūdną apysaką apie didžiąją liaudies tragediją.

Dailininko atmintyje kilo išvijimo vaizdai, dar vaikystėje matyti Sevilijoje. Dabar Velaskesas žiūrėjo į juos ne kaip vaikas, kurio širdis alpo iš gailesčio. Maestro privalėjo parodyti

pasauliui stipriųjų neteisingumą. Tapydamas jis vadovausis tiesa. Karalius nori įamžinti dievui patinkančius pirmtako darbus? Jis įvykdys karaliaus valią.

Velaskesas pakėlė galvą. Kambaryje jau nebebuvo grando. Didysis dailininkas-žmogus įtemptai žiūrėjo į baltuojančią ant molberto švarią drobę — savo būsimąjį paveikslą.

Dirbtuvės sienos tarytum išnyko, ištirpo. Prieš dailininką nusidriekė plati lyguma, kuria, šarvais ir geležimi ginkluotų ispanų apsupti, ilga virtine ėjo į ištrėmimą karaliaus ir visagalinčios motinos bažnyčios valia išvaromi žmonės — kito tikėjimo vaikai. Jiems nebebuvo vietos čia, rūstaus katalikų Kristaus palaimintoje žemėje. Įsiutę fanatiški jo tarnai žegnodamies varė į nežinią tuos, kurie kažkada pavertė šią žemę rojumi, papuošė ją žaliais sodais ir laukais — mėgstama savo pranašo spalva.

Išėję į lygumą, žmonės sustojo „didžiajai raudai". O raudoti buvo ko. Jau visą amžių galingoje Ispanijoje galiojo įsakymas, reikalaujantis, kad maurai atsisakytų visko, kas nors kiek primena jiems ankstesnę religiją. Bauginant rūsčiomis bausmėmis ir mirtimi, jiems buvo įsakyta išmesti savo nuostabias knygas, užmiršti savo kalbą ir kalbėti tiktai ispaniškai, dėvėti tik ispaniško kirpimo drabužius, atsisakyti įprastinės aprangos. Religiniams persekiojimams nebuvo galo. Buvo uždraustos pirtys, muzika, dainos. Veltui jie meldė pasigailėjimo — katalikiškosios bažnyčios tėvų fanatizmas buvo negailestingas. Aršiausias iš jų Valensijos vyskupas Chuanas de Ribera laiške karaliui reikalavo be gailesčio tremti kitatikius. Jis įrodinėjo, kad tik tai išgelbėsią valstybę nuo pražūties, nes per keletą metų kitatikiai savo turtais pranoksią krikščionis, o tada Ispanijai grėsiąs didžiausias pavojus. Ribera ramino karalių, kad nekiltų abejonių, kurios galėjo sutrikdyti kilniausią jo sąžinę: juk pats išmintingiausias ir didžiausias savo amžiaus valdovas Karolis V liepė maurams apsikrikštyti arba palikti Ispaniją... Jo lūkesčiai jį apvylė... Visur jų pavyzdys skleidžia islamo nuodus; savo veidmainišku nuolankumu jie išniekino bažnyčias ir altorius.

Prie Valensijos vyskupo reikalavimų prisidėjo Toledo arkivyskupas ir karaliaus premjeras hercogas Lerma. Buvo nuspręsta moriskus ištremti. Apie milijonas darbščiausių šalies žmonių turėjo palikti gimtąsias vietas vien todėl, kad juos apkaltino nenuoširdžiu tikėjimu. Įsakymas buvo viešai paskelbtas 1609 metais. Visiems „kitatikiams" buvo įsakyta per tris paras susirink-

ti savo daiktus ir iškeliauti į pajūrio miestus, kuriuose jų laukė laivai, paruošti nuplukdyti tremtinius į Afriką.

Tam tikslui dailininkui knygų nereikėjo. Jis gerai žinojo „humanizmą" tų tėvynainių, kurie meldėsi tik vienam savo akmeninių širdžių dievui — auksui.

...Baisi rauda sklido po visą slėnį. Kiek sielvarto, kiek širdies skausmo, kiek kartėlio buvo protėvių žemei skirtuose senojo mahometono žodžiuose. Net ispanai sustingo priblokšti.

„Sudie, mūsų žeme! Sudie, Andaluzija, nelaimė ištiko tave! Sudie, vietos, kuriose buvo mečetės, o dabar stovi bažnyčios! Mes apverkiame tave, mūsų tėvyne!

Tik prieš tave mes puolame ant kelių! Atleisk ir lik sveika!"

Paskutinį sykį su neapsakoma širdgėla žiūrėjo moriskai į tą pusę, kur besileidžiančios saulės spinduliuose, tarytum degdamos, auksu liepsnojo jų pastatytos pilys ir mečetės, kur liko jų žemė, mylima, bet nedėkinga ir žiauri tėvynė, išpuošta protėvių rankų kūriniais ir jų pačių triūsu. Viską, kuo jų giminę apdovanojo alachas— sugebėjimą ir meistriškumą,— jie sudėjo į šį nuostabų, tolumoje baltuojantį miestą. O saulė jau beveik slėpėsi už horizonto. Artyn slinko tiršti pilki debesys, leidosi juoda kaip neviltis naktis. Nuvyto raudona gėlelė juodakasės gražuolės plaukuose, o jos akys, pilnos ašarų, žiūrėjo į paliekamą miestą. Šalia stovėjo vyras, aukštai iškėlęs galvą. Pasitaiko gyvenime, kad skaudūs likimo smūgiai, užuot palaužę žmogų, jo valią, suteikia nepaprasto dvasinio tvirtumo. Taip atsitiko ir su tuo žmogumi. Jis dar pakovos už gyvenimą ir jokiu būdu nepasiduos.

Gęsta paskutinieji galingojo dangaus šviesulio spinduliai. Tolumoje beveik nebesimato žalumos. O jų dar laukia ilgas kelias, nuovargis ir nežinomybė. Žmonės verkė, atsisveikindami su savo tėvyne. Net kai kurių ispanų sargybinių veiduose galima buvo įžvelgti lyg ir užuojautą, nors žmonės, kurių širdys apkaustytos katalikų tikėjimo plienu, neturėtų būti gailestingi. Karaliaus įsakymas aukščiau visko! Ne, negalėjo vienas prie kito prisiderinti ir kartu gyvuoti kryžius su pusmėnuliu. Ispanija, kurioje religinis fanatizmas buvo stipresnis už sąžinės laisvę, trėmė savo nemylimus vaikus, o jos pačios ateityje laukė nė kiek ne geresnė dalia. Vis labiau ryškėjo materialinis ir dvasi-

nis smukimas, dėl kurio šālis vėliau atsidūrė apverktinoje padėtyje ir jau niekada nebepajėgė išsikapstyti.

Jei tą dieną Velaskesą būtų kas paklausęs, ar jis matė, kaip iškeliavo moriskai, kaip jie ėjo į saulės išdegintą Afrikos dykumą, kur jų laukė smėlynai, ašaros, skausmas ir ilgesys, jis Kristaus vardu būtų prisiekęs, kad matė. Dailininkas nepaprastai įsigilino į tai, ką jau visiems laikams nusinešė praslinkę metai ir ką atkakliai slėpė karaliaus bei bažnyčios tarnai — žiaurų ispaniškojo absoliutizmo neteisingumą kitai tautai.

Tokį jis ir nupieš savo paveikslą. Kad drobė atgytų, reikia joje atvaizduoti gyvenimo dalelę, o kad ji išlaikytų griežtą šimtmečių išbandymą, reikalinga tiesa. Tiktai tiesa, žiauri ir nė kiek nepagražinta. Tegul už sienų siaučia žvarbus vėjas, tegul į langus plakas medžių šakos, lyg dėl kažko jį perspėdamos,— jis vis vien tapys.

Maestro dirbo ištisas dienas. O dirbdamas galvojo, kad ateis toks metas, kai žemėje išnyks visos ribos, valstybių sienos, tikėjimo skirtumai — visa, kas skiria žmones. Ir didelė, broliška, viską nugalinti meilė vienas kitam suvienys žmoniją. Nebus nei nugalėtojų, nei nugalėtųjų. Žemėje gyvens Žmogus be ginklų, be iečių ir štai tų sidabru blizgančių šarvų. Tada žmonės supras dailininką, supras jo paveikslą ir įvertins.

Po kelių dienų vis toje pačioje dirbtuvėje didysis dailininkas nuvargusia ranka darė paskutiniuosius potėpius. Drobėje buvo atvaizduoti tremiami moriskai. Teptukas klusniai užrašė: „Velaskesas, 1627 metai".

Artėjo aukščiausiasis teismas.

...Baltos marškos, užmestos ant visų keturių paveikslų, slėpė dailininkų kūrinius nuo smalsių akių. Donas Kreščencis iškėlė ranką su skepetaite. Akimirka — ir skepetaitė kaip balta žuvėdra nusileido ant padėklo. Tarnai nutraukė uždangalus. Visi aiktelėjo iš nuostabos. Paveikslai buvo nepaprastai puikūs ir rodė kūrėjų talentą, didelį jų darbą. Bet kad jie būtų vienodi, negalėjo būti nė kalbos: Velaskeso paveikslas nustelbė visus.

Drobės centre buvo pavaizduotas raitas karalius Pilypas III su puikiais ginklais. Rankoje laikydamas skeptrą, jis valdingai rodė į verkiančių vyrų, moterų ir vaikų minią, ankštu žiedu apsuptą šarvuotų karių. Tolumoje, paveikslo fone, matėsi keletas vežimų ir laivų, kuriais tremtiniai turėjo vykti į kelionę. Jo didenybės dešinėje buvo Ispanija, pavaizduota kaip didinga mo-

teris, sėdinti prie didžiulio pastato slenksčio. Vienoje rankoje ji laikė skydą ir ietį, kitoje — špagą.

Karalius klausiamai pasižiūrejo į žiuri. Arčiau sosto esantieji jau žinojo jo nuomonę. Salėje pašnabždomis sklido karaliaus žodžiai apie paties jauniausio konkurso dalyvio paveikslą: „*Sui generis*"*. Bet negi ir be to nebuvo aišku, kas ngalėtojas? Meistriškai nutapytas paveikslas pakerėjo visus. Bet jame buvo dar ir kitkas — didi prasmė, atskleista žmonėms spalvomis. Nejučiomis pasipūtė senjorai, matydami, kaip jų tėvynainiai „valo" šalį nuo kitatikių. Tai negalėjo jiems nepatikti. Bet visai ką kita paveiksle įžiūrėjo karaliaus tarnai, širdimi pajutę čia pavaizduotą sielvartą.

Velaskeso paveikslą buvo nutarta pakabinti Alkazare, Veidrodžių salėje, kur kabėjo Ticiano ir Rubenso drobės. Dailininko laukė pelnyti apdovanojimai. Karališkųjų durų saugotojo pareigos dvare buvo laikomos labai aukštomis, daugelis riterių siekė jų. Tačiau ispaniškųjų rūmų papročiai buvo savotiški. Mat, į sąrašus atlyginimui gauti žmogaus pavardė būdavo įrašoma tik tuo atveju, jeigu jis priklausydavo žemesniųjų rūmų tarnautojų grupei. Buvo rasta išeitis· apskaitos knygose prieš Velaskeso pavardę buvo įrašyta „Barzdaskutys", ir atitinkanti toms pareigoms alga. Be viso to jam dar paskyrė dienpinigius — kasdien 12 realų (maistui).

Pergalė, be abejo, džiugino dailininką. Bet džiaugsmą drumstė kartėlis. „Barzdaskutys" — šitai davė pagrindą naujoms patyčioms. Buvo užgautas riteriškas išdidumas.

* Labai originalus (*lot*.).

DIDYSIS FLAMANDAS

1628 metų rugpiūčio pabaigoje atsitiko maestro gyvenime didelis įvykis. Į Madridą, Niderlandų valdovės infantės Izabelės Klaros Eugenijos pavedimu, su diplomatine misija atvyko žinomas visame pasaulyje Piteris Paulis Rubensas. Garsiajam dailininkui aukščiausiu įsakymu buvo pavesta prisidėti sudarant taiką tarp Ispanijos ir Anglijos.

Karalius Pilypas IV ilgai nelaukęs pristatė didžiajam flamandui savo rūmų dailininką. Neaukštas, kresnas, malonios išvaizdos žmogus sužavėjo Velaskesą. Pirmą kartą jam teko taip artimai bendrauti su dailininku, prie kurio pavardės, dar gyvam esant, kaip neatskiriama dalelytė buvo pridedamas žodis „didysis". Nepaprasto proto ir visapusiškai išsilavinęs Rubensas pasirodė esąs įdomus pašnekovas. Jau pirmojo susitikimo metu, vadindamas Velaskesą kolega, jis išreiškė savo didelį susižavėjimą Ispanija. Nežinoma ir paslaptinga, ji masino jo vaizduotę.

Nors ir penkiasdešimt ketverių metų amžiaus, vis dar labai judrus didysis flamandas nenustygdavo vietoje. Pasisakęs rūmuose, kad jis ketinąs daryti Ticiano kopijas, ir tuo apsidraudęs nuo pašaliečių smalsumo, jis valandų valandas išstovėdavo Alkazare prie jo drobių.

Visus devynis mėnesius, kurie mūsų maestro prabėgo kaip viena diena, jis nesitraukė nuo senjoro Rubenso, lydėjo jį kelionėse, net užleido jam savo dirbtuvę Alkazare.

Didysis maestro piešė greitai ir lengvai. Seansų metu jis kalbėdavo su donu Diegu apie tapybą. Griežtasis ispanas ne viską suprato Rubenso drobėse, kurios dvelkė dekoratyviniu puošnumu. Juk jis pats buvo iš tų, kurie neleidžia sau *corriger la nature* — koreguoti gamtos.

Daug išgyvenęs žmogus yra pranašesnis už jaunus — jis turi patyrimą. Nemažą patyrimą turėjo ir Rubensas. Skirtingai nuo

kitų, senjoras Piteris neslėpė per ilgus atkaklaus darbo metus įgytų žinių. Su būdingu turtingai ir talentingai prigimčiai dosnumu, jis ne perduodavo, o tiesiog dovanodavo jas Velaskesui. Labai pagarbiai žiūrėdamas į ispano darbus, jis matė juose talentą, užsidegimą, ieškojimus. Kai kurie dalykai Rubensui jau buvo įprasti, tuo tarpu Velaskesas toje srityje žengė pirmuosius žingsnius. Didysis maestro stengėsi atkreipti dailininko dėmesį į apšvietimą ir spalvas. Jis žinojo, kad tai suvokiama tiktai kartu, ir rodė, kaip greta esantys lokaliniai tonai reflektuoja vienas kitą. Donui Diegui bendravimas su Rubensu atstojo gerą mokyklą. Bet kai jis kartą bandė pavadinti jį mokytoju, senjoras Piteris pyktelėjo: jis neturįs ko mokyti gerbiamojo maestro ir prašąs netaikyti jam to garbingo vardo.

Kartą Rubensas, atidžiai apžiūrėjęs visus ispano darbus, lyg ir susumavo visą jo praėjusių metų kūrybą. Susijaudinęs klausėsi donas Diegas, kad Madride tapytose jo drobėse daug kas pasikeitė, lyginant su Sevilijoje sukurtomis. Kur dingo šviesotamsos ryškumas ir sunkios spalvos! Paveiksluose sušvito landšaftas, potėpiai pasidarė laisvi ir lengvi. Jis jau ir pats pastebėjo, kad jo paveiksluose atsirado visas spalvas vienijantis sidabrinis atspalvis, kurį jam davė Madridas.

Vakarais Rubensas sėsdavo rašyti laiškų. Į Flandriją keliaudavo žinutės, kad karaliaus dvaras Madride labai griežtas, kad Ispanija savotiška šalis. Dar jis rašė, kad visą laiką skiria menui.

Kartais iš pat ryto, užsimetęs puošnų apsiaustą, užsidėjęs didžiulę skrybėlę su balta strauso plunksna — šis apdaras visada išduodavo, kad jis svetimšalis,— senjoras Rubensas su donu Diegu išvykdavo pakeliauti. Jų karieta sustodavo visose bent kiek įdomesnėse vietose.

Viename iš nesuskaičiuojamų vyno rūsių jie matė, kaip mergina, tikra Ispanijos duktė, šoko ant stalo tarp taurių. Linksmai skambant gitaros muzikai, aidint būgnui ir tarškant kastanjetėms, ji vikriai laviravo tarp pilnų vyno taurių. Kokia gracija, koks miklumas ir sugebėjimas!

Rubensas buvo sužavėtas ir su didžiausiu malonumu ištuštino rūgščiausio vyno stiklą puikios šokėjos garbei. Paskui jis dar ilgai ją prisimindavo, pridurdamas, kad kiekvienas žmogus turi būti savo darbo meistras, tada jis bus artistas!

Senjoras Piteris norėjo kuo daugiau sužinoti apie Ispaniją. Jis valgė kuachadą* ir kasidą**, užgerdamas vandeniu, turguje nusipirko alpargatus*** ir ilgai žavėjosi jų meniškumu. Katedroje klūpodamas su ašaromis akyse klausėsi *„Ave Maria"* ir *„Gloria in excelsis"*, o vakarais, traukdamas į krūtinę rudens kvapus, žavėjosi Madrido gražuolėmis, kurios išeidavo pasivaikščioti su duenjomis, primenančiomis burtininkes iš senųjų pasakų.

Niekur pasaulyje nepamatysi panašaus vaizdo. Moterys vaikštinėdavo dažniausiai poromis, manieringai susikibusios rankomis. Juodais drabužiais, su nerūpestingai ant pečių užmestais nėriniais, jos visos atrodė grakščios ir paslaptingos. Gražuoles lydėdavo apsauga. Rubensas ne kartą sustodavo ir, nebijodamas būti pasmerktas ir išjuoktas, lydėdavo žvilgsniu vaikščiojančias merginas. Gudrios Madrido moterys! Žinodamos, kad niekas taip neišryškina grožio, kaip biaurumas, jos palydovėmis pasirinkdavo tikras raganas!

Ruduo ruošėsi atsisveikinti su žeme, dosniai papuošdamas svetingą šeimininkę karališkomis spalvomis. Išpuošta ir tingi, pavargusi nuo vasaros kaitros, ji snūduriavo, laukdama, kada pagaliau galės, apsiklojus sniego pūkais, užmigti ilgu žiemos miegu.

Žmonės lydėjo dosnųjį rudenį savaip. Jo garbei buvo rengiami karnavalai. Į vieną iš jų pateko ir donas Diegas su aukštuoju svečiu.

Vynuogių derlius jau buvo nuimtas, visur kiemeliuose matėsi nutiestos ilgos virvės, ant kurių, griežtai surūšiuotos, kabėjo sunkios mėlynos ir auksinės vynuogių kekės. Iš rūsių sklido svaiginantis kvapas· ankstyvojo derliaus vynas pradėjo rūgti, o į milžiniškas statines jau buvo pilamos naujai išspaustos sultys. Visi, ką tik dailininkai sutiko kelyje, skubėjo į turgaus aikštę. Iš ten turėjo prasidėti Bakcho vaikštynės. Kai abu dailininkai pasiekė tą vietą, pasirengimas šventei buvo pačiame įkarštyje. Buvo atvestas didžiulis baltas jautis. Du jaunuoliai variniame inde sutraiškė vynuoges ir, pamirkę į melsvas sultis skudurą, išmargino jautį dideliais mėlynais ratais. Kampe keli žmonės senovės papročiu puošė gražų jaunuolį Bakchu. Likęs vien su strėnjuoste, jis persimetė per pečius išdažytą avi-

* Patiekalas iš kapotos mėsos su daržovėmis, kiaušiniais ir cukrumi.
** Patiekalas iš mėsos ir daržovių.
*** Iš virvelių pinta avalynė.

kailį, turėjusį jam atstoti panteros kailį. Tuo metu jautį kažkas nuvedė prie aukšto vynuogienojais, žalumynais ir kaspinais apipinto vežimo. Jį skubiai pakinkė. Tada Bakchas oriai užlipo į jam paruoštą sostą. Ant galvos jam buvo uždėta „auksinė" karūna. Vežimas pajudėjo. Staiga iš skersgatvio pasigirdo šūkavimai. Į aikštę, kvatojant ir spygaujant miniai,— čia buvo susibūrę šelmiai, valkatos, elgetos, kareiviai, kaimiečiai ir garbingi miestiečiai,— išjojo ant asilo Bakcho juokdarys — Silenas. Jeigu iki tol visi, kas tik lydėjo vežimą ir dalyvavo eisenoje, kaip įmanydami stengėsi atrodyti griežti ir orūs, tai, pamatę Sileną, neištvėrė. Aikštė plyšo iš juoko. Silenas buvo nepaprastai juokingas. Visaip maivydamasis ir vaipydamasis, jis stiepėsi savo tariamose balnakilpėse ir mėgdžiojo orų Bakchą.

Senjoras Rubensas užmiršo viską pasaulyje ir, braudamasis į patį aikštės vidurį, taip pat šokinėjo į pasigirdusios dainos taktą. Jis juokėsi garsiau už visus, atkreipdamas į save garbingosios publikos dėmesį. Užmiršęs mandagumo taisykles, tampė už apsiausto Velaskesą ir, rodydamas į pajudėjusią eiseną, džiūgavo, kad Madride siužetai patys bėgioja gatvėse. Kai pavakare kupini įspūdžių jie ėjo namo, maestro įkalbinėjo jaunąjį draugą nupiešti šventės paveikslą. Veltui Velaskesas aiškino, kad visa, kas šiandien matyta, taip svetima jo paskutinėms drobėms. Rubensas buvo atkaklus. Jis net ir pats nusprendė tapyti kažką panašaus, tik tai greičiau bus flamandų šventė.

Ilgai Velaskesas galvojo apie siužetą. Jis paprašė pažįstamą vandenvežį už atlyginimą nuvežti jį į vieną Bakcho broliją. Ją įsteigė šelmiai, parodijuodami gausias religines brolijas.

Ruduo buvo jų metas. Beveik kasdien jie rinkdavosi pasilinksminti ir prie stiklo rūgščiausio vyno priimti į savo klajoklišką draugiją naują narį. Velaskesas atidžiai stebėjo priėmimo ceremonialą. Jis net ėmė daryti pirmuosius paveikslo eskizus.

Chuanas de Parecha pralinksmėjo, jam atrodė, kad grįžo Sevilijos laikai.

Tuo metu karališkasis dvaras kėlėsi į Eskorialą. Rūmų nuostatai reikalavo, kad karaliai po šešiasdešimt tris dienas per metus praleistų tame dvare. Ten vis dar nesibaigė karalių protėviams skirto Panteono statyba. Karalių rūmuose buvo atnaujinami granitiniai Judėjos karaliai. Iš geriausio marmuro laiptai ir arkos savo šalčiu pasitiko pirmuosius lankytojus. Tuščioje ty-

los karalystėje, amžino miego ir mirties liūdesio prieglobstyje pasirodė pirmosios „šmėklos".

Velaskesas, pats mėgęs tylą ir vienatvę, sudrebėdavo, kai iš tamsos nuo sienų atsiskirdavo biauri figūra ir nukėblindavo savo keliu. Tai buvo neūžaugos ir išsigimėliai, atvežti į karaliaus dvarą kaip rūmų tarnai. Jie, nelyginant gyvos lėlės, atstodavo mažiesiems infantams ir princesėms žaislus.

Tie mažyčiai, gamtos nuskriausti žmonės, iš kurių išsigimimo visi šaipydavosi, buvo laikomi ne vien ispanų karaliaus dvare. Jų ištisi būriai gyveno visuose Europos karalių rūmuose. Jais žaisdavo ir suaugusieji. Karaliai, pavargę nuo dienos darbų, taip pat pasismagindavo su jais. Pasigailėtinus ir gležnus jų kūnelius apvilkdavo žaliomis livrėjomis, ir jie pasidarydavo panašūs į žiogus. Iš jų buvo reikalaujama ne vaikščioti, o visada šokinėti, ne kalbėti, o čypsėti. Buvo sudarytas net ištisas rūmų neūžaugų elgesio taisyklių rinkinys. Neūžaugos buvo auklėjami juokdariais. Jo didenybė įsakydavo vežtis juos kartu į Eskorialą. Jie privalėjo, nenusikalsdami aplinkos rimtumui ir atsižvelgdami į situacijos reikšmingumą, neleisti liūdesiui prasiskverbti į karaliaus širdį. Dailininkas nuoširdžiai gailėjosi tų mažyčių žmogelių, kurių juokdariška dalia daug kam tebuvo tik teatro vaidinimas.

— Laba diena, Pablilai,— pasveikino Velaskesas nedidelį žmogelį ilgu, iki pat kulnų, juodu apsiaustu.— Šiandien gražus oras, tiesa?

Į doną Diegą pažvelgė akys — du kabliukai baltame gipso lipdinyje.

— Tiesa, maestro, tiesa. Greitai saulė, nustojusi mylėti žemę, pasislėps už tamsių debesų. Rytai pasidarys panašūs į vakarus, o dienos prilygs naktims. Panikos apimtos žmonių širdys mels pasigailėjimo, tačiau nepermaldaus užrūstinto dievo...

— Nereikia, drauge mano, čia ne teatras,— pertraukė jį dailininkas.— Geriau einame į mano dirbtuvę. Čia, nors ir storos sienos, rodos, iš visų pusių kiaurai košia vėjas. Eime, aš tau kai ką parodysiu.

— Dėkoju, maestro. Jums dievas nepagailėjo geros širdies.

Dirbtuvėje buvo šilta, ir dėl to atrodė šviesiau. Tiesa, kambarį dar apšvietė da brosero*. Pablilas ištiesė virš jo rankas.

---

* Varinis indas su žarijomis, pridengtas grotelėmis.

— Aš noriu tave nutapyti, Pablilai.

— Maestro daro man garbę,— karališkojo koralio* juokdarys teatrališkai nusilenkė.— Bet ką gali duoti menui, didžiajam menui, mano portretas? Argi maža jų „puošia" rūmų sienas? Gal maestro užmiršo, kad Alkazare, iš kurio jis išvyko ne daugiau kaip prieš tris dienas, visos paradinio įėjimo sienos nukabinėtos žaviais mano brolužių veideliais ir figūrėlėmis?

Jis krenkštelėjo ir prabilo tulžingai:

— Beje, aš sutinku, juk tik mano sutikimo betrūko, tiesa? Maestro, eidamas savo pirmtakų pėdomis, nori pratęsti idiotų galeriją. Praslinks amžiai, iškeliaus į kitą (be abejo, puikų) pasaulį visi šiandien gyvenantieji žemėje, o aš liksiu kabėti ant sienos, kaip amžių pergyvenusio kretinizmo pavyzdys. Mes galime didžiuotis,— juk fiziniai trūkumai darosi pranašumu. Gal ateityje bus kalbama apie mūsų tapybos tradiciją piešti tokius portretus. Tapykite, maestro. Kurgi teptukai, Chuanai?

Jis įsitaisė krėsle, atmetęs apsiaustą ir ištiesęs kojas.

— Aš nenorėčiau ginčytis ir pyktis su tavimi, Pablilai. Jeigu tu taip nepatenkintas, netapysiu. Tik, man rodos, tu neteisus. Kas blogo, kad maestro Alonsas Sančesas Koeljas tapė neūžaugų portretus? Tu panorai apibendrinti, bet tavo apibendrinimai, atleisk man, iš pikto žmogaus pozicijų. Tu menininkas, Pablilai, ir nenori suprasti menininko. Visa, kas gyva, verta atvaizduoti. Kodėl tu manai, kad aš noriu sukurti tavo portretą tik tam, kad ir po tavo mirties iš tavęs juoktųsi? Dievas mato, aš to nenorėjau. Juk jeigu juoksis iš tavo veido, juoksis iš mano darbo, mano drobės. Kodėl tu nepagalvoji, kad dėl to būtų apmaudu ir skaudu man?

— Maestro, per savo amžių man teko girdėti nemaža gražių žodžių, nemaža jų pasakau nuo pakylų ir pats. Bet jus... jus aš myliu, donai Diegai, ir labai bijojau, kad jūs staiga pasirodysite panašus į anuos...

Pablilas išraiškingai mostelėjo ranka.

— Dabar neširskite ir nevarykite manęs. Pasižiūrėsiu, pasėdėsiu čia pas jus.

Chuanas padavė donui Diegui teptuką. Maestro susimąstęs perbraukė juo per delną, paskui priėjo prie molberto ir tęsė darbą. Šį kartą jis tapė mitologinio siužeto paveikslą, tačiau

* Stacionarinis teatras Ispanijoje vietoj anksčiau buvusių klajojančių trupių.

dalyvavusieji karnavale Bakcho garbei turgaus aikštėje nejučiomis būtų prisiminę tą dieną. Tikriausiai nė vienas anksčiau nupieštas „bodegono" ciklo paveikslas nebuvo toks realistiškas. Realizmo jėga ir talentas padėjo dailininkui sukurti tobulą kūrinį.

Žalio medžio pavėsyje, kalnuoto landšafto ir vakarėjančio žydro dangaus mėlynės fone vaizdingai nutapyta devynių žmonių grupė. Būrelis Bakcho draugijos šelmių susirinko pasilinksminti. Viduryje iškilmingai sėdi plačiaveidis pilnokas jaunuolis — pats Bakchas — geras vyno ir linksmybės dievas. Bet kaip maža jis turi antikinio dievo bruožų! Tai greičiau vienas iš valkatų olimpiečio drabužiais. Kompanija linksminasi. Užmiršti gyvenimo negandai, sunkumai ir trūkumai. Bakchas — vienintelis „antikinis" personažas mitologiniame paveiksle. Visa jo išvaizda liudija, kad vaidmuo jam patinka. Jis visai nesijaudina dėl aplinkos. Prisidengęs kojas baltu ir rausvu apdangalu, Bakchas ištiesė rankas su didelių lapų vainiku, ruošdamasis apvainikuoti prieš jį klūpantį žmogų. Bakchą supa linksma draugija. Jam iš kairės žmogus su veltine skrybėle. Jo raukšlių išvagotame veide plati šypsena, rankoje — taurė vyno. Tai jis ir pralinksmino visus, ir pasaulis sušvito jiems naujomis spalvomis. Susirinkusieji pasilinksminti visai nepanašūs į mito herojus.

Kiek laiko sugaišo Velaskesas, kol rado savo paveikslui tinkamus modelius! Jis išvaikščiojo visus vargingiausius Madrido kvartalus. Vienos gatvės kampe jam pasimaišė tiesiog ant žemės sėdintis labai tapybiškas modelis.

— Kas tu, žmogau?

— Valkata, jūsų šviesybe.

— Kodėl tu taip vadini mane?

— Jūs užstojote man saulę, matyt, manydami, kad skleidžiate ne mažiau šviesos už ją. Aš nusprendžiau jūsų neliūdinti, gal ponui tai svarbu.

Velaskesas susijuokė:

— Juokdarys. Kuo tu vardu?

— Anksčiau vadino Padru, o dabar — Galjardu*. Nemanykite, aš užsitarnavau šį vardą *plaza de toros***. Ne visada toksai skylėtas apdaras puošė mane.

---

* Drąsuolis *(isp.)*.

** Cirko aikštė, kur vyksta bulių kautynės *(isp.)*.

Jis biaurėdamasis dviem pirštais pradengė apsiaustą. Ant kūno daugiau nieko nebuvo.

— Kitados gražios damos, išvydusios mane, leipdavo, o merginos mesdavo man po kojomis puokštes rožių,— jis svajingai pakėlė akis.— Ech, ką ir kalbėti... *prima espada**.

Gudruolis aiškiai melavo. Perdaug prasta buvo jo kalba ir manieros. Jis kažką nelabai vykusiai mėgdžiojo ir taip įsigyveno į vaidmenį, kad nuoširdžiai pats tikėjo, jog taip buvo. Velaskesas klausėsi jo tauškalų, vos laikydamasis nesijuokęs. Paskui padavė jam pinigą ir liepė po dienos ateiti prie rytinių Alkazaro vartų. Taip jis surado savo „žmogų su veltine skrybėle".

Gyvenimas vėl plaukė įprasta vaga: tualeto kambarys, sosto salė, miegamieji, žiemos sodas, medžiotojų namelis. O kada gi piešti? Manė, kol karalius su svita atvyks į Eskorialą, jis truputį padirbės — nepasisekė. Kad nors greičiau ateitų pavasaris, gal jis atneš kokių permainų.

Praėjo žiema. Senjoras Piteris Rubensas ruošėsi grįžti namo. Vieną iš paskutiniųjų dienų jis ilgokai užtruko pas karalių. Ką jis ten kalbėjo su jo aukštybe, Velaskesui liko paslaptis. Tiktai kitą dieną karalius užėjo į maestro dirbtuvę ir neva abejingu veidu pranešė, kad jam paruoštas siurprizas.

„Priešai nemiega ir naktį" — sako patarlė. Vis dar negalėjo nurimti ir maestro Visentė Kardučas. Su jam būdingu pasipūtėliškumu jis labai nepagarbiai pareikšdavo „tapybos favoritui" pagyrimus. Vėl pasirodė beveik baigtų jo „Dialogų" rankraštis, kuriame buvo tiesiogiai Velaskesui skirtų vietų. „Visai nepagrįstos jo ambicijos priežastis buvo piktnaudžiavimas portretais; kilnų meną jis privertė tarnauti kukliam skoniui. Tai rodo daugybė jo vulgarių ir menkų savo sumanymu paveikslų su natiurmortais, su girtuokliais ir žaidėjais... Dailininkas norėjo pavaizduoti... sukčius..., žemindamas patį meną ir dailininko reputaciją."

Velaskesas daugiau nebekreipė dėmesio į priešų stovyklos išpuolius. Jam nedavė ramybės vienintelis klausimas: ką gi rengia karalius?

Rubensas turėjo išvykti. Jau beveik baigė ruoštis kelionei. Didysis flamandas žadėjo rašyti savo jaunam draugui.

---

* Geriausia špaga, geriausias matadoras *(isp.)*.

Paskutinis jų pokalbis ypatingai sujaudino jaunąjį maestro. Jį, kurį Madrido dvaras išmokė santūriai reikšti savo jausmus, sukrėtė Rubenso emocijų stiprumas. Klausydamas gausių jo pagyrimų, Velaskesas sutrikęs tylėjo. Jo dėmesį patraukė eskizų krūva, o tarp jų žmogaus su admirolo uniforma portreto eskizas. Rubensas pastebėjo jo žvilgsnį ir, nebaigęs žodžio, „pristatė" Velaskesui admirolą Ambroziją Spinolą, kaip labai talentingą, apsišvietusį žmogų, garbingos giminės riterį. Rubensas tapė jo portretą 1625 metais, kai šis su palyda grįžo per Antverpeną, pasidavus Bredos tvirtovei. Dailininkas buvo susitikęs su juo dar keletą kartų, 1627 ir 1628 metais, ir kiekvieną kartą jam pajusdavo dar didesnę simpatiją.

Net eskize Bredos nugalėtojas atrodė labai nuvargęs. To negalėjo paslėpti nei vaizdinga poza, nei puošnus kostiumas, nei ryškios, gyvos spalvos. Velaskesas ilgai žiūrėjo į rankas, nervingai laikančias špagą ir maršalo lazdą. Tapyba supažindino maestro su įdomiu žmogumi. Ar teks jį sutikti gyvenime?

Dirbtuvė be Rubenso atrodė tuščia. Kaip trūko maestro, to gero ir atviros sielos žmogaus!

Tuo tarpu Velaskeso namuose brendo kažkokie įvykiai. Kambariai, kabinetas, svetainė ir dirbtuvė blizgėjo švara, viskas čia atrodė kaip nauja. Donjos Chuanos de Mirandos siuntinėjamas, Chuanas nuolat kažkur bėgiojo. Fransiska, kuriai jau sukako dešimt metų, vaikščiojo oriai, mėgdžiodama suaugusios damos eiseną ir išraišką, nors iš pirmo žvilgsnio buvo galima suprasti, kad ji slepia kažkokią paslaptį. Mokiniai taip pat nedirbo ir dingdavo kieme, užsiėmę kažkokiais, jų žodžiais tariant, neatidėliotinais darbais.

Nors ir labai stengėsi Velaskesas sužinoti paslaptingų pasiruošimų priežastį, jam nepavyko. Tik ištikimasis Galjardas, kaip didžiausią paslaptį, pasakė maestro, jog šeimininkė nori tinkamai atžymėti jo trisdešimtmetį. Ak, štai kas!

Teko nuolankiai laukti „siurprizo" ir neišduoti Galjardo. Pradžioje jis tik ateidavo į seansus ir pasakodavo maestro nebūtus dalykus, paskui namuose visi prie jo priprato, ir geroji donja Chuana de Miranda pasiūlė parsisamdyti pas juos tarnu. Galjardas pasirodė esąs doras vaikinas ir už gerą atsimokėdavo geru. Tik tas jo plepumas! Tačiau donas Diegas už tai nepyko, duok dieve jam tūkstantį metų gyventi!

Šeimos šventė praėjo nepaprastai linksmai. Net drovioji šeimininkė, svečiams atkakliai prašant, padainavo. Ji turėjo labai gražų balsą. Labiausiai doną Diegą sujaudino jo draugas Fransiskas Gomesas de Kevedas i Viljegas. Donas Fransiskas buvo kilęs iš bajorų. Likimas jį lepino titulais ir valstybinėmis pareigomis (jis buvo net Pilypo IV sekretorius). Bet labiau už visus valstybinius postus jis vertino kuklų poeto vardą. Eilės buvo jo aistra. Talentingas ir sąmojingas, Kevedas labiausiai vertino ir kitų talentingumą. Jo eilėraščiai virsdavo dainomis, buvo dainuojami Madrido gatvėse. Bet neduok dieve pakliūti jam ant liežuvio! Tačiau prieš Velaskesą išdidus ir nepriklausomas donas Fransiskas pirmasis nusiimdavo skrybėlę. Savo draugą jis mylėjo už tai, kad šis piešė tiktai teisybę, už kilnią menininko širdį. Šią dieną jis padovanojo donui Diegui eilėraštį „Teptukas". Maestro perskaitė jį keletą kartų. Eilės skambėjo taip:

Didysis tavo genijus, o Velaskesai,
Stebuklą teptuku sukurti gali,
Suteikdamas gyvybę grožiui.
Paveikslai tavo — tai gyvenimo tikrovė,
Nors skiriasi tarpusavy kiekvienas,
Tačiau visi jausmų gėlynu žėri.
Kai tu tapai, dažai tavoj paletėj,
Nebylūs ir neišraiškingi, tavajai
Vos prisilietus rankai, tuoj atgyja.
Ir jeigu veidą nutapai tu drobėj negyvoj,
Su juo ir drobė pradeda gyventi:
Paveikslas toks natūralus, toks gyvas,
Tarytum ne portretas būtų,
Bet veidrodyje atspindys tikriausias.

Dėkui, drauge, už aukštą įvertinimą. Dabar belieka sužinoti, kokią gi dovaną paruošė karalius Pilypas.

Grafas Olivaresas turėjo silpnybę — jis mėgdavo pirmasis pranešti malonias žinias, ypač jei būdavo kuo nors prie jų prisidėjęs. Anksti rytą, eidamas į kanceliariją, užsuko pas savo globotinį,— jis iki šiol tokiu laikė Velaskesą, nepastebėdamas, kad šis jo kūdikis seniai praaugo globėją.

Šiandien jo naujiena buvo ypatinga. Karaliui labai patikęs „Bakchas". Nors patį Olivaresą „tie sukčiai", kaip jis išsireiškė,

mažai jaudino — jiems labiau tiktų būti Saladere, Madrido kalėjime, negu nutapytiems drobėje,— jis buvo patenkintas, kad karalius pagyrė. Juk tai jis, Olivaresas, kadaise „surado" Pilypui rūmų dailininką!

Karalius pasirodė dosnus ne tik pagyrimais. Prisimindamas pokalbį su Rubensu, kad Madrido maestro neblogai būtų pamatyti pasaulį, jis leido Velaskesui išvykti į Italiją. Rūmų kanceliarijai jau duotas įsakymas išmokėti dailininkui 400 dukatų algą (už dvejus metus į priekį!), be to, doną Diegą apdovanojo aukso medaliu.

Iš pradžių Velaskesui pasirodė, kad grafas sumanė iš jo pasijuokti. Bet kai Olivaresas pasakė, kad jam reikia ateiti pinigų ir rekomendacinių laiškų, patikėjo. Jis važiuos į Italiją! Rodos, visą amžių neteko Velaskesui girdėti tokio melodingo žodžio! Italija! Italija! — skambėjo jam ausyse. Jis važiuos į Italiją!

Po kelių akimirkų maestro namuose visi buvo sukelti ant kojų. Donja Chuana de Miranda šypsodamasi žiūrėjo į vyrą, tiesiog skraidantį po kambarius. Staiga, liovęsis džiūgauti, jis paprašė Chuaną atnešti iš bibliotekos ką nors apie Italiją.

Chuanas atnešė knygą. Tai buvo Petrarkos sonetai! Dailininkas nusišypsojo. Taip, greitai jis pamatys palaimintąją didžiausių talentų žemę. Bet dabar jam reikia kitokios knygos.

Kabinete vėsoka. Lentynos palei sienas prigrūstos tomų. Velaskesas mėgo knygas. Bet vien to neužteko, norint susikomplektuoti puikią biblioteką. Jis visada su pavydu žiūrėjo į Fonsekos ir Olivareso bibliotekas, kuriose buvo sukaupti nesuskaičiuojami knygų lobiai. Jam neužtekdavo šitam svarbiausio dalyko — laiko; pinigų knygoms, kad ir labai brangiai jos kainuotų, jis nesigailėjo. Knygos — dailininko pagalbininkės darbe. Štai antikinių mąstytojų — Tito Livijaus ir Kvinto Kurcijaus Rufo darbai, toliau filosofiniai Aristotelio veikalai „Politika" ir „Etika". Matėsi poezijos antologijos, Horacijaus ispaniškojo vertimo, Ovidijaus „Metamorfozių", Ariosto „Pašėlusio Rolando" knygų nugarėlės. Tokiu knygų fondu galėtų didžiuotis bet kuris puikiai išsilavinęs žmogus Ispanijoje.

Atskirai buvo sudėtos knygos apie tapybą. Jų buvo daugiausia, nes jos tarnavo profesiniams dailininko interesams. Šalia tapybos, skulptūros, architektūros leidinių buvo laikomos

aritmetikos, geometrijos, perspektyvos teorijos knygos ir keturi anatomijos vadovo tomai.

Pagaliau jis surado, ko ieškojo. Migelio de Servanteso Savedros „Pamokomosios novelės", išleistos knygų prekybininko Fransisko de Robleso dar 1612 metų lapkričio mėnesį. Tos pačios „Novelės", apie kurias poetas Chuanas de Solis Mechija yra pasakęs:

O tu, kuris šiuos kūrinius skaitysi!
Jei tik suvoksi jųjų mintį,
Tiesa tau deimantu sušvis,
Iš žodžių šių ją atpažinsi.

Maestro greitai sklaidė knygą. Štai ko jis ieškojo,— ispano įspūdžių apie kelionę po Italiją. Kartu su herojumi jis keliavo gražiosios Genujos, pasaulio valdovės Romos, puikiosios Venecijos, puošnaus Neapolio, žydinčios Florencijos gatvėmis, labai greitai jis visa tai pamatys pats!

Iki išvažiuojant reikėjo baigti dar du paveikslus. Donjos Chuanos de Mirandos portretas buvo beveik baigtas. Pagaliau dailininkas surado laiko ir nutapė žmonos portretą. Anksčiau jis prašydavo ją pozuoti religiniams paveikslams, ir tyli, kukli donja Chuana de Miranda mielai sutikdavo. Ji be galo mylėjo vyrą. Kartą jaunystėje, dar Sevilijoje, prisiekusi būti jo ištikima drauge, ji liko ja visą gyvenimą. Atsidavusi, rūpestinga, ji buvo rami jauki salelė triukšmingame rūmų gyvenimo sraute.

Ne taip sekėsi Pablilo portretas. Maestro, nepaisydamas Chuano nepasitenkinimo, tapė jį iš naujo antrą kartą. Pagaliau pilkame paveikslo fone pasirodė aiški juoda figūros dėmė.

Pablilas stovėjo visu ūgiu, apsisiautęs juodu aktoriaus apsiaustu, plačiai pražergęs kojas. Matyt, jis ką tik, prieš nusileidžiant uždangai, baigė savo monologą. Salėje juokas, o jis, juokdarys, privalantis linksminti kitus, neturi jėgų juoktis. Jo akyse gilus liūdesys ir kančia. Taip atrodė šis portretas.

Kelionei į Italiją viskas buvo paruošta. Liko tik laukti, kada jis bus pristatytas markizui Ambrozijui Spinolai. Kaip paaiškėjo, dailininkui keliauti į Italiją teks jo palydovų tarpe. Velaskesas norėjo iki tol nors šį tą sužinoti apie karvedį, kurio vardas karaliaus apartamentuose buvo dažnai minimas. Gaila, nebėra prieš porą metų mirusio dono Chuano Fonsekos. Herco-

gas Olivaresas su Spinola turėjo ypatingų sąskaitų, iš jo teisybės nesužinosi.

Dailininkas užėjo į Valstybės tarybą. Čia, premjero įsakymu, tarybos sekretorius donas Chuanas de Velela parašė Velaskesui laiškus. Visi italų pasiuntiniai Ispanijos karaliaus rūmuose, to paties grafo-hercogo prašomi, parašė į savo dvarus rekomendacinius raštus, prašydami kaip reikiant priimti ir globoti jo didenybės Ispanijos karaliaus Pilypo IV dailininką.

Laiškų buvo daugiau, negu reikia, o donas Chuanas de Velela traukė iš stalčiaus vis naujus — štai laiškai į Veneciją, kurią tik paminėjus, maestro iš džiaugsmo apmirdavo širdis,— Ticianas! Štai į mažus Italijos dvarus, į Romą, popiežiaus legatams į Ferarą ir Boloniją. „Viešpatie! Jei šis laiškas dar ne paskutinis, mano bagažui gresia rimtas pavojus!"

Tvarkingai suvynioti laiškai buvo sudėti į didžiulį odinį krepšį ir palikti budriai saugoti Chuanui de Parechai.

Donas Chuanas de Velela nuoširdžiai linkėjo dailininkui gero kelio ir sėkmės visoje kelionėje. Jis laikė markizą Spinolą protingiausiu ir patraukliausiu žmogumi. Iš Velelos ir sužinojo Velaskesas dono Ambrozijo kilmės ir gyvenimo istoriją.

Spinolos giminė gyvavo Genujoje jau daug šimtmečių. Gimtajam miestui ji davė 11 dožų ir 13 kardinolų. Ši sena giminė garsėjo dar ir savo kariais. Didžiojo karaliaus Pilypo II laikais į Ispaniją atvyko garsus Federikas Spinola, kuris savo noru ėmėsi vadovauti didelei eskadrai. Reikia pažymėti, kad Ispanijos reikalai jūroje tada buvo ne kokie. Olandai taip suįžūlėjo, kad pasirodydavo su savo laivais net Ispanijos pakrantėse! Jau pirmieji Spinolos eskadros žygiai suteikė Ispanijai keletą garsių pergalių. Apie 1599 metų vidurį, jau prie naujo valdovo Pilypo III, Spinolai buvo pavesta vadovauti stambioms karinėms jūrų pajėgoms Jis iš jūros užblokavo Niderlandų pakrantes, sėkmingai užgrobė keletą olandų ir jų sąjungininkų anglų prekybos bei karo laivų. Bet pasisekimų jūroje buvo per maža galutinei pergalei. Sausuma viską gadino. Tada 1603 metais iš Genujos į Niderlandus atvyko gerbiamojo senjoro Federiko jaunesnysis brolis Ambrozijas, kuris tuo metu jau garsėjo kaip patyręs karvedys. Bet karaliaus iždas buvo perdaug tuščias, kad būtų galima kariauti. Senjoras Ambrozijas iš savo lėšų mokėjo kareiviams atlyginimus, pirko ginklus. Po truputį frontas gerėjo. Tačiau nors ir labai turtingi buvo broliai, jokios nuosavybės ne-

galėjo užtekti viską ryjančio karo reikalams. Madridas armijai siuntinėjo vien depešas, už jas nieko nenupirksi.

Viename jūrų mūšyje žuvo Federikas. Aplinkybės taip susiklostė, kad reikėjo sudaryti paliaubas. Nuolatiniai karai, važinėjimai, diplomatiniai pavedimai, ginčai su galinguoju premjeru, atkakliai nenorinčiu suprasti susiklosčiusių aplinkybių („tegul tai bus pasakyta tik jums", — įterpė donas Velela), išsekino ir nuvargino markizą. Tiesa, jam teko laimėti vieną didžiausių pergalių pastaruoju metu — užimti Bredos tvirtovę, bet apie tai geriau išgirsti iš jo paties lūpų. Dabar markizas važiavo į Italiją. Naujas karas — naujos pareigos. Kareivis visada turi būti pasiruošęs. Markizas bus visos ispanų kariuomenės rytuose vyriausiuoju karo vadu. Baigdamas donas Velela palinkėjo Velaskesui laimingo kelio, o jūroje palankaus vėjo.

Jausdamas kartėlį ir apmaudą, ėjo Velaskesas į grafo Olivareso priimamąjį. Po šios dienos pasakojimo jis pažvelgė į savo globėją kitomis akimis. Vadinasi, jis, toks malonus, mandagus, vaišingas draugams, būna negailestingas, užsispyręs, arogantiškas, nekantrus, grubus ir įžūlus su kitais. Reikia gerai į jį įsižiūrėti, tuo labiau kad grafas prašė nutapyti naują portretą.

Grafas Olivaresas maestro priėmė tuoj pat. Nuo karaliaus jis įteikė donui Diegui medalį su jo didenybės atvaizdu, o nuo savęs — atlasinį maišelį aukso.

Velaskesas buvo dėkingas grafui. Vienas sau jis pagalvojo, kad Olivareso dovana kaip tik laiku. Maišelyje buvo 200 aukso dukatų.

Markizas Spinola patiko dailininkui iš karto. Aukštas, lieknas ir žilas, jis tebebuvo gražaus stoto, o jo žvilgsnis — tiesus ir skvarbus. Visa jo figūra dvelkė tokiu vidiniu kilnumu, kad Velaskesas nekantravo imtis angliuko. Markizas maloniai pasiūlė donui Diegui vietą savo karietoje ir pristatė kartu važiuojantiems į veikiančią armiją savo bendrakeleiviams — admirolui Alvarui Basanui, markizui de Kruzui, hercogui Lermai ir abatui Skačilai.

Šnekučiuojant laikas bėgo nepastebimai. Nudundėjo ratai pusiau sugriautu akmeniniu tiltu per Ebrą, šone pasiliko Saragosa, o bendrakeleiviai vis dar negalėjo atsikalbėti. Velaskesas vis labiau žavėjosi Spinola. Jis buvo pasiruošęs mintyse ginčytis su senjoru Rubensu: „Na, argi markizas atsargiausias žmo-

gus iš visų, kokius tik jam teko matyti?" Gal būt, tada, vykdydamas diplomatinius įpareigojimus, jis privalėjo toks būti?

Keleiviai atvyko į Barseloną 1629 metų rugpiūčio 10-tą, švento Lauryno dieną. Uosto prieplaukoje jų turėjo laukti naujutėlė galera, kuri plukdys juos prie Italijos krantų. Čia, Barselonoje, Velaskesas pirmą kartą išvydo jūrą. Įnirtingai šniokšdamos, bangos kaip kareivių grandinės puolė krantą ir dužo, atsimušdamos į uolas savo tūkstančių tonų mase. Pasitikdamos jų smūgius, uolos draskė šias vientisas didžiules bangas į skutus. Purslų stulpai kilo aukštai į dangų. O ten, toli nuo kranto, kur vanduo atrodė visai juodas ir liejosi su dangumi į vieną tamsią masę, vėl formavosi virtinės bangų. Sutelkusi naujas jėgas, jūra kaip milžiniška pabaisa vėl puolė krantą. Vyko amžina stichijos kova.

Dailininkas klausėsi jūros riaumojimo, nuo kurio net oras atrodė tirštas.

— Mes jūsų ieškome, maestro,— netikėtai pasiekė jo klausą markizo balsas.— Chuanas nusivarė nuo kojų.

Senjoras Ambrozijas atsistojo šalia Velaskeso ir taip pat įsižiūrėjo į riaumojančią jūrą. Ką jam priminė ši jūra? Greičiausiai vaikystę. Jo tėvas norėjo matyti savo sūnus tikrais kariais, kovotojais ir patikėjo jų auklėjimą jūrai. Toji šlifavo charakterį, grūdino. O kartais ir glostė. Juk ne visada ji būna tokia kunkuliuojanti. Gyvenimas taip pat ne ištisa kova.

SVAJONIŲ ŠALIS

Galera greitai plaukė į rytus, į Italiją. Visą laiką senjoras Ambrozijas pasakojo maestro apie savo žygius. Atidžiai klausydamasis admirolo, donas Diegas pastebėjo, kaip taktiškai ir pagarbiai jis atsiliepia apie priešininką, jeigu tiktai šis kovojo didvyriškai. Po keleto metų dailininkui iki mažiausių smulkmenų teks atgaivinti atmintyje jo pasakojimus, kad galėtų nutapyti savo pirmąjį istorinio siužeto paveikslą.

Trumpai sustoję Genujoje, keleiviai atplaukė į Veneciją. Adrijos gražuolė pavergė ispano širdį. Jūrų karalienė statė savo puikiuosius pastatus tiesiog viduryje jūros. Rodės, pati jūra atslūgo, palikusi sustingusią putą — baltumu šviečiantį miestą. Jis taip ir stūksojo griežtomis marmurinių rūmų ir bažnyčių, kolonadų ir tiltų eilėmis, su ažūriniais balkonais ir bokštais, negalinčiais atsižiūrėti į savo atspindžius gatvių-upių vandenyje.

Ispanijos ambasadoriaus Venecijoje dono Kristoblio de Benaventės namuose Velaskesas buvo sutiktas labai pagarbiai, tačiau jis skubėjo kuo greičiau susitikti su tais, kurių vardai jį jaudino nuo pat vaikystės... Veroneze, Tintoretu, Ticianu, Beliniu, Vivariniu, su kurių paveikslais ir spalviniais sprendimais jis buvo susipažinęs dar Ispanijoje. Čia, savo tėvynėje, jie galutinai pakerėjo maestro. Jis dažnai girdėjo Venecijos tapytojų ir gyventojų minimą Tintoreto vardą. Neseniai miręs dailininkas tebebuvo gyvas miestiečių širdyse.

Velaskesas ilgai žiūrėdavo į meistrų paveikslus, mokėsi iš jų nuostabaus meno. Po keletą valandų per dieną jis skirdavo kopijavimui.

Feraroje, jo mylimo Ariosto mieste, maestro kartu su Chuanu de Parecha nuvyko į kardinolo Sakečio rūmus. Rekomendaciniai laiškai ir čia padėjo. Kardinolas pakvietė Velaskesą pietauti prie kardinoliško stalo.

Dailininkas padėkojo už garbę, tačiau atsisakė, teisindamasis, kad Ispanijoje pratęs pietauti kitu laiku. Šio atsisakymo priežastis buvo ne tik ilgametis įprotis, bet ir savotiškas tėvynės papročių pagerbimas svetur.

Išvengęs kviestinių pietų, Velaskesas buvo laisvas. Dabar jis turėjo dvi laisvas dienas.

Laisvė! Jis puikiai žino, ką tai reiškia.

Kardinolo Sakečio paliepimu dailininkui buvo duotas eikliais arkliais pakinkytas ekipažas. Keliauninkai tiesiog skriete perskriejo Sieną ir Boloniją. Priekyje buvo Roma.

Sveikas, didysis mieste! Didžiai susijaudinęs, dailininkas žiūrėjo į išdidžią Romą, plytinčią prieš jį slėnyje. Kiek su šiuo miestu susijusių vilčių nešiojosi jis širdyje! Roma jam sapnuodavosi naktimis tuščia, negyvenama, plačiai išsidriekusi ant savo septynių legendinių kalvų. Maestro atrodė: tik užsimerk, ir kojos pačios ims nešti tūkstantį kartų mintyse išvaikščiotomis gatvėmis. Štai Aventino kalva. Taip, žinoma, ji. Trys šventyklos vainikuoja jos viršūnę, toliau — kiparisų žalumoje skendintis Palatinas; truputį į kairę — Celijaus kalva... Bet pirmiausia reikia atlikti būtinus vizitus.

Jau šešti metai popiežiaus soste sėdėjo Urbonas VIII. Paprastam katalikui pasiekti šventąjį tėvą buvo nelengva, net jei esi jo didenybės Ispanijos karaliaus dailininkas. Tačiau Romoje jau visi metai didelėje popiežiaus malonėje buvo jo giminaitis kardinolas Barberinis. Didelės meno kolekcijos savininkas ir mecenatas, kardinolas maloniai priėmė svečią iš Ispanijos. Premjero rekomendacijos padėjo ir čia. Kardinolas Barberinis leido maestro, jei šis panorės, įsikurti Vatikano rūmuose. Kardinolas paliepė duoti dailininkui raktus nuo kambarių, kuriuose buvo saugomi dailės šedevrai, kad šis galėtų bet kuriuo metu juos apžiūrinėti.

Velaskesas padėkojo jo šventenybei ir Ispanijos ambasadoriui Italijoje grafui Monterėjui už malonų priėmimą. Jis pasistengs jiems neįkyrėti.

Į šventojo Petro aikštę Velaskesas su savo bendrakeleiviais pateko tik vakare. Tyla čia jau darė savo naktinę tvarką, pridengdama viską aplinkui minkštu juodu apdangalu. Štai koksai Vatikanas, kuriame nuolatos gyvena visagalis viešpats,— vyriausias žynys, prieš kurį ant kelių puola visas krikščionių pasaulis! Dar vaikystėje tėvas Salasaras pasakojo Diegui apie Va-

Pusryčiai (Leningradas, Ermitažas)

Kristus Mortos ir Marijos namuose (Londonas, Nacionalinė galerija)

Vandens pardavėjas. Detalė (Londonas, Velingtono kolekcija)

Kūdikėlio pagarbinimas (Madridas, Prado muziejus)

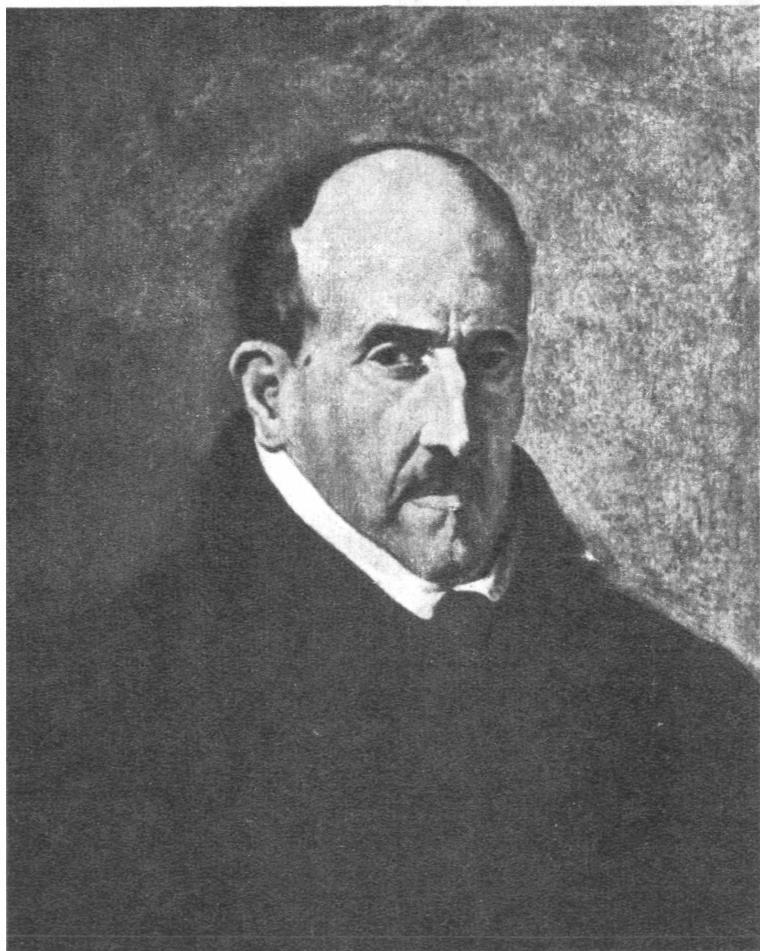

Kūdikėlio pagarbinimas. Detalė

Nekaltas prasidėjimas. Detalė (Londonas, Nacionalinė galerija)

Gongoros portretas (Bostono muziejus)

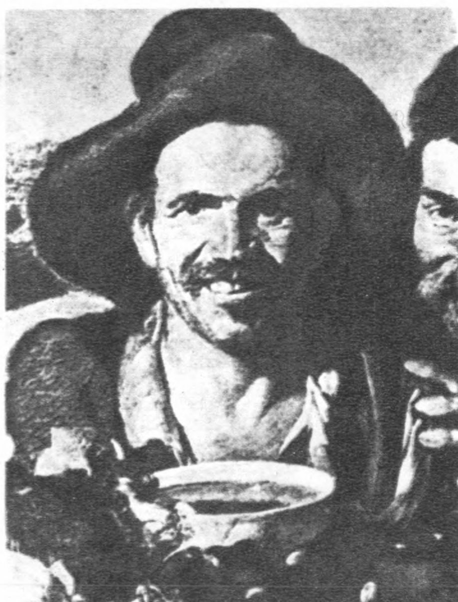

Pilypas IV su prašymu (Madridas, Prado muziejus)

Pilypas IV su prašymu. Detalė

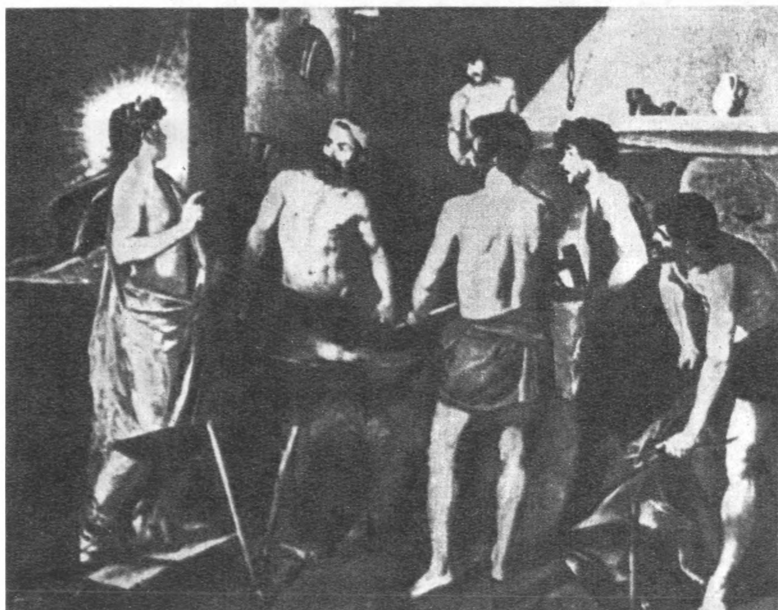

Bakchas (Madridas, Prado muziejus)

Bakchas. Detalė

Chuanos Mirandos portretas („Sibilė") (Madridas, Prado muziejus)

Vulkano kalvė (Madridas, Prado muziejus)

Raito Pilypo IV portretas. Detalė (Madridas, Prado muziejus)

Raito infanto Baltazaro Karolio portretas. Detalė (Madridas, Prado muziejus)

Infanto Ferdinando portretas (Madridas, Prado muziejus)

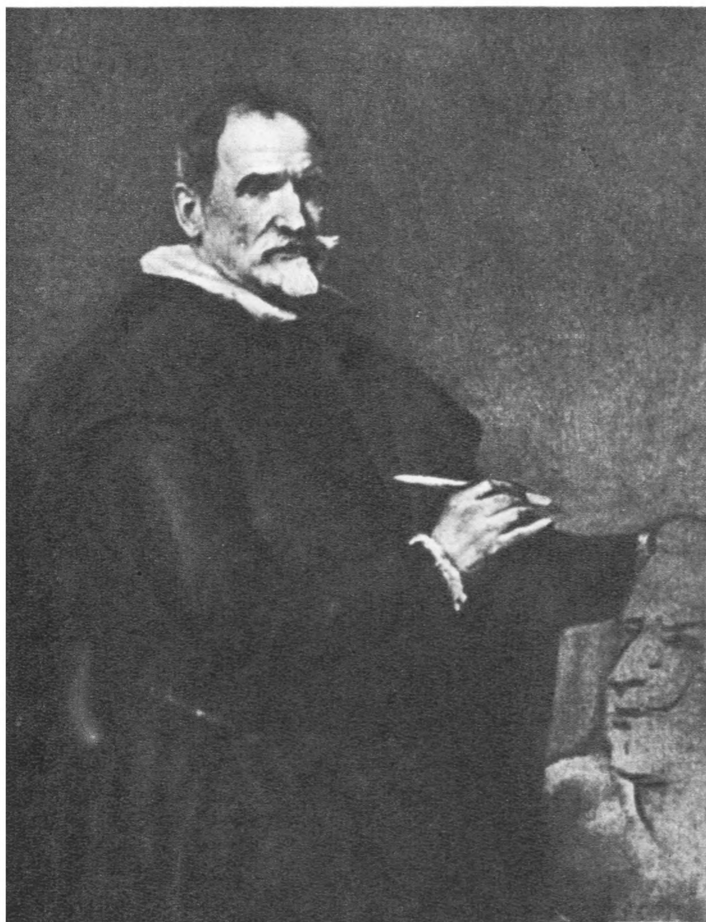
Chuano Mateoso portretas. Detalė (Drezdenas, Paveikslų galerija)

Olivareso portretas (Leningradas, Ermitažas)

Izabelės Burbonietės portretas. Detalė (Madridas, Prado muziejus)

Montanjeso portretas (Madridas, Prado muziejus)

Bredos pasidavimas. Detalė (Madridas, Prado muziejus)

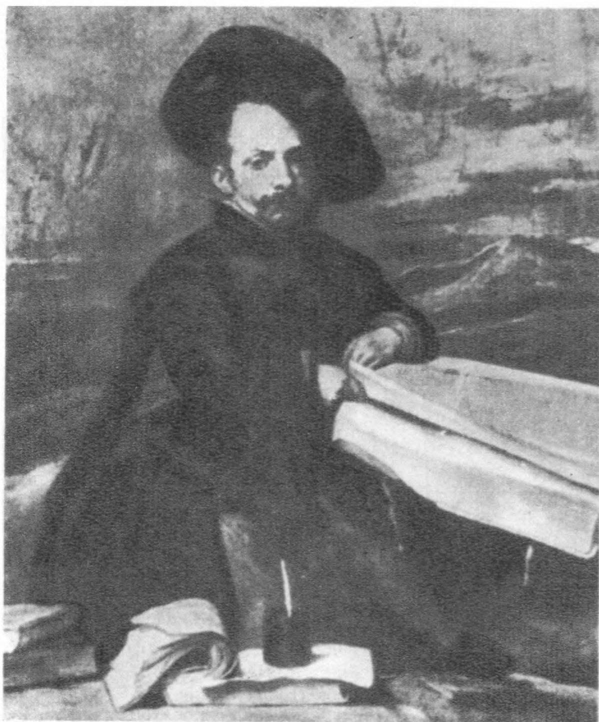
Menipas (Madridas, Prado muziejus)

Ezopas (Madridas, Prado muziejus)

Ezopas. Detalė

El Primas (Madridas, Prado muziejus)

El Primas. Detalė

Pilypo IV portretas („La Fraga") (Niujorkas, Friko kolekcija)

Pablilas iš Valjadolido (Madridas, Prado muziejus)

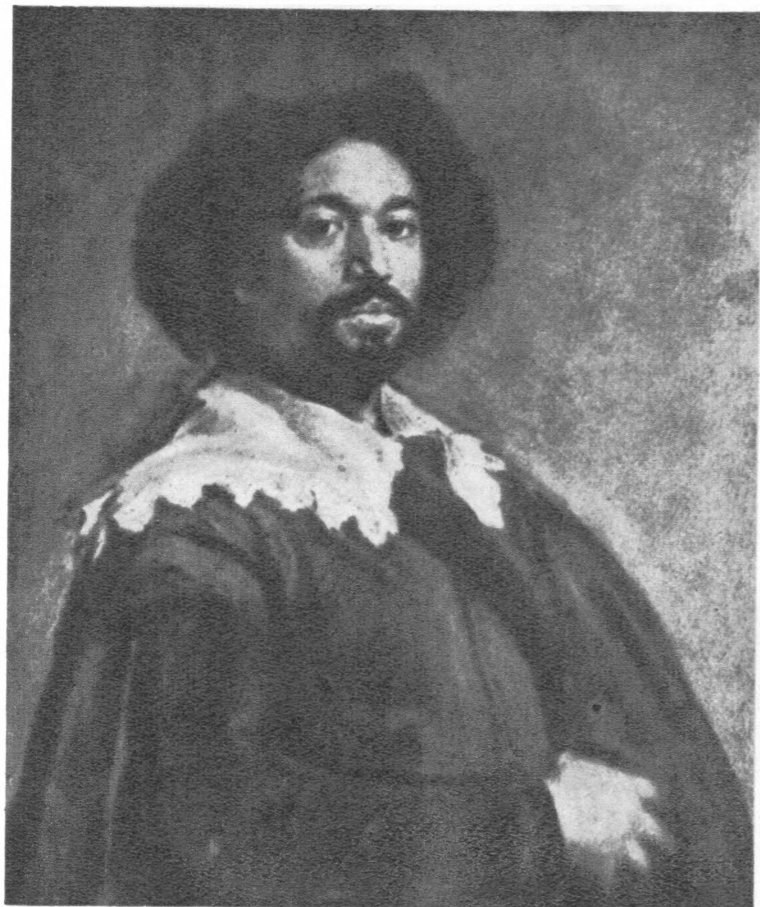
El Bobas del Korija (Madridas, Prado muziejus)

Kardinolo Borchos portretas (Niujorkas, Devino kolekcija)

Dama su vėduokle (Londonas, Voleso kolekcija)

Chuano Parechos portretas (Solsberis, lordo Radnoro kolekcija)

Inocento X portretas (Roma, Dorija galerija)

Inocento X portretas. Detalė

Kardinolo Pamfilio portretas (Niujorkas, Ispanų draugija Amerikoje)

Infantės Margaritos portretas (Kijevas, Vakarų ir Rytų meno muziejus)

Pilypo IV portretas (Londonas, Nacionalinė galerija)

Meninos. Detalė. Velaskeso autoportretas

Meninos (Madridas, Prado muziejus)

Meninos. Detalė

Meninos. Detalė

Meninos. Detalė

Verpėjos (Madridas, Prado muziejus)

Verpėjos. Detalė

tikaną. Jis pastatytas toje vietoje, kur, pasak senos legendos, stabmeldžiai nužudė pirmuosius krikščionis, apkaltinę savo ideologinius priešininkus Romos padegimu. Popiežių rūmai gavo vardą tos vietovės, kurioje jie pastatyti — Vatikanas. Taip ir stovi jie daugiau kaip tūkstantį metų, galingo ir rūstaus dievo žemiškas sostas.

Dabar, naktį, Vatikano rūmai atrodė didingi ir baugūs. Kolosalūs, paslaptingi, jie stovėjo prieš dailininką, kietai įmigę. Visi rūmų pastatai atrodė kaip ištisa akmens masė.

Pagyvenęs, juoda sutana vilkintis žmogus, kurį kardinolas Barberinis davė dailininkui už vadovą, nuvedė keliauninkus prie nedidelių durų su grotomis. Jos akimirkai atsivėrė, įleisdamos į vidų atėjusius. Blausioje lempelių šviesoje beveik nieko nesimatė. Didžiuliai tūkstančio ir šimto salių rūmai, beveik didžiausi pasaulyje, miegojo. Kokie jie? Tai bus galima išsiaiškinti rytoj.

Juodoji sutana atvedė keliauninkus į erdvų jiems skirtą kambarį. Dailininkas apsidairė: ištaigingi baldai, ant sienų didžiuliai gobelenai, virš jų — freskos. Į jas ir atkreipė dėmesį donas Diegas.

— Federikas Cukaris,— atsakė sutana į nebylų maestro klausimą.— Vienas geriausių jo darbų — Paolino koplyčios tapyba

Kol Chuanas tvarkėsi nakčiai, Velaskesas priėjo prie lango Kažkur ten, už storų Vatikano sienų, ramiai miegojo Roma.

Viešpatie! Nejaugi rytoj jis vaikščios šio miesto gatvėmis? Rytoj jis užkops į Kapitolijų, pačią didingiausią iš septynių Romos kalvų, kurioje dabar stūkso sugriuvusi šventykla, savo šlove, tur būt, galėjusi konkuruoti su Šventojo Petro bazilika! Skubėk greičiau, rytojau!

Rytojus atėjo, įsiveržė pro atvirą langą didelės minios triukšmu. Ryto garsai keistai aidėjo abejinguose žemiškiems reikalams rūmuose.

Velaskesas nusprendė pradėti pažintį su miestu nuo jo istorijos. Čia, kaip jokiame kitame mieste, ją buvo galima skaityti tiesiog gatvėse, nes kiekviena jų buvo istorija. Nuo ryto iki vėlaus vakaro jis vaikštinėjo su Chuanu ir maloniu abatu kuriam buvo pavesta jį lydėti, istorijos nutiestais keliais. Palatino kalva juos sutiko kiparisų mėlyne. Palydovas nuvedė juos prie grotos — gilios, tiesiog kalvoje išraustos nišos, kurioje pagal padavimą, vilkė išaugino Romulą ir Remą, tapusius mies-

to įkūrėjais. Toliau stūksojo griuvėsiai, beveik visai nuvirtę, pajuodę akmenys. Daugiau kaip dvidešimt penki amžiai praslinko nuo to laiko, kai senoji Roma, būdama savo galybės viršūnėje, statė šiuos rūmus. Slinko amžiai, apnešdami juos karų dulkėmis. O rūmai liko stovėti, užkloti sunkiais praėjusių metų klodais. Bet jiems buvo lemta sulaukti antrojo gimimo. Naujaisiais laikais žmonės, gerbdami savo šlovingus protėvius ir jų meistriškumą, atkasinėja tuos griuvėsius.

Jie praėjo Palatino aikštę, pro Kaligulos rūmus, Jupiterio šventyklą. Netoli nuo čia kažkada stūksojo Mugonijaus vartai — viena iš trijų senosios Romos arkų. Štai koks tasai senasis miestas! Bet istorija tiktai prasideda. Palatino papėdėje buvo šventoji Forumo žemė — liaudies susirinkimų vieta. Koliziejus apstulbino maestro. Žiūrėdamas į jo aukštus, amžių neįveiktus griuvėsius, donas Diegas mąstė, kiek jėgų, sumanumo, meistriškumo reikėjo žmonėms, stačiusiems šį pastatą, kad jis išlaikė amžius! Nebylus ir didžiulis, jis žiūrėjo į pasaulį nesuskaitoma daugybe žiojėjančių langų, tarytum stebėdamasis, kaipgi jis, pastatytas tūkstantmečiams, buvo nusiaubtas, sugriautas per šešiolika amžių.

Donas Diegas nuo dienos įspūdžių labai nuvargo. Grįždamas į rūmus, jis galvojo, kad, norint susipažinti su tokiu miestu, jam reikia ne dienų, o metų. Jo laukė žinios iš Ispanijos. Laiškai nuo dono Chuano de Velelos ir uošvio. Maestro skubiai juos atplėšė. Pirmajame tarp gausybės kitų naujienų jis perskaitė: „Jos didenybė karalienė Izabelė pagimdė berniuką, kurį pakrikštijo Baltazaru Karoliu. Mes sulaukėme sosto įpėdinio."

Dailininkas nusišypsojo: „Man naujas modelis."

Kita diena buvo panaši į vakarykščią. Atviru ekipažu Velaskesas su savo palydovais važinėjo po miestą. Jie sustojo Ispanijos aikštėje. Dailininkas užlipo plačiais, šimto trisdešimt dviejų pakopų laiptais, kad galėtų iš viršaus apžvelgti aplink stovinčius namus. Paskui tiesiog svaigo nuo Iškilmių aikštės didingumo ir palei Apijos kelią stovinčių antkapių grožio. Šitie didžiuliai laidojimo rūsiai buvo gausiai išgražinti marmuru ir puikiausiomis statulomis. Čia viskas buvo daroma, norint nustebinti. Atrodė, lyg kiekvienas čia palaidotas didikas demonstruotų kitų pavydui savo turtingumą.

Pačių Vatikano rūmų ir čia saugojamų lobynų, o taip pat Šventojo Petro bazilikos apžiūrėjimą dailininkas vis atidėliojo.

Kai grįždavo iš savo ilgų kelionių po miestą, tai, artėdamas prie Tibro, kur buvo nauji kvartalai, maestro greitai surasdavo akimis netoli Janikulaus virš visų pastatų iškilusią bažnyčią. Visame krikščioniškame pasaulyje nebuvo kitos tokios puošnios ir didžiulės bazilikos. Kiekvieną kartą, privažiuodamas prie bažnyčios, dailininkas ją matydavo vis kitokią. Kartą jis matė, kaip stebukladarė saulė padarė stebuklą: staiga pasirodė, lyg didžiulis kupolas būtų sušvitęs iš vidaus, o kitą kartą mėnuo užliejo jį sidabru. Bet tai, ką maestro pamatė viduje, sukrėtė jį labiau už viską. Šventykla išaugo antikos dirvoje, ir krikščionys negalėjo jos apsaugoti nuo antikinių šventyklų įtakos. Didžiulį pastatą statė parapijiečiai savo dievui, tačiau čia jo nesijautė. Bažnyčia su 30 altorių, 80 didžiulių marmurinių ir bronzinių statulų, 50 puikių antkapių ir įvairiai ištapytomis lubomis ir sienomis labiau priminė muziejų.

Maestro išvaikščiojo Vatikano rūmų sales, kuriose buvo sukauptos nesuskaičiuojamos meno vertybės. Čia, šalia žemėje rastų antikinių brangenybių, buvo eksponuojami ir vėlesnių laikų meno paminklai. Ištisus šimtmečius mirė ir niekaip negalėjo numirti „Mirštantis galas", Laokoonas su sūnumis veržėsi ir negalėjo išsivaduoti iš juos apsivyniojusių žalčių, amžiams sustingo šypsena Veneros lūpose, Apolonas nešė žmonėms nežemišką grožį. Antikos genijus, nepaisydamas laiko, dovanojo palikuoniams savo estetinius idealus. Kad ir kas būtų tie nežinomi meistrai, sukūrę tokius šedevrus, šlovė jiems! Žmonija, taip neapdairiai neišsaugojusi jų vardų, atiduoda pagarbą jų kūriniams.

Kiekvienas naujas kambarys iš begalinės Vatikano anfilados dailininkui atskleisdavo ką nors naujo. Paauksinimai, skulptūros, papuošimai, paveikslai, gobelenai. Jis godžiai apžiūrinėjo didžiųjų meistrų kūrinius, stengėsi suvokti jų nemirtingumo paslaptį. Tarp Vatikano sienų laikas, rodos, sustojo, supratęs esąs bejėgis. Ir kokių tik siužetų neišgalvoja dailininkai savo drobėms! Skubėjo į mišką nimfa Echo, viliodama paskui save jaunuolį, žiūrėjo į veidrodinį ežero paviršių save įsimylėjęs Narcizas, baltakūnę Europą vogė jautis Jupiteris, puikiosios Veneros gimė, miegojo, budo — čia gyveno įvairių epochų dievai, įvairių tautų legendos ir įvairių talentų meistrai.

Norint patekti į Siksto koplyčią, pastatytą, kai popiežiumi buvo Sikstas IV ir pavadintą jo vardu, reikėjo pereiti Švento Damazo kiemą. Šį kiemą, taip pavadintą pagerbiant pirmąjį val-

dovą, užsidėjusį popiežiaus tiarą, supo trys didžiuliai korpusai su nesuskaičiuojama daugybe langų ložėse.

Koplyčia jį sutiko Vatikanui būdinga tyla. Dailininkas, vos peržengęs slenkstį, iš karto žvilgtelėjo aukštyn, kur, užimdamas dalį vidinės sienos, iki pat karnizo leidosi Paskutinio teismo paveikslas. Genialusis Mikelandželas! Jis tarytum praplėtė koplyčios sienas.

Neįmanoma patikėti, kad vienas žmogus galėjo visa tai sukurti! Kokią jėgą reikėjo jausti savo rankose, kiek energijos turėti raumenyse, iš kokios nepaprastos medžiagos turėjo būti nervai, kuo išmatuoti jo talentą, jeigu jis vienas sugebėjo visa tai sukurti — be marmuro kalėjų, liejikų, bronzos darbų meistrų? Vienas, viską vienas! Jo teptukas turėjo būti stebuklingas, jeigu galėjo ištapyti beveik visą koplyčią, kuri lyg įrėmino grandiozinį paveikslą. O paveikslas, kurio paviršius keli šimtai metrų! Tokį paveikslą galėjo nutapyti tiktai darbo žmogus. Ištisus ketverius metus jis dirbo vienas prie savo kūrinio. Meistras šiam paveikslui atidavė savo talentą, savo širdį, savo gyvenimą. Todėl jo kūrinys išėjo toks gyvas ir liko gyventi daugelio kartų nuostabai.

Velaskesas apžiūrinėjo paveikslo detales, kurių kiekviena pati buvo atskiras paveikslas, kol ėmė svaigti galva. Ar titanas Mikelandželas, sukūręs gyvus žmones, davęs žmonėms grožio idealą, neprilygsta dievui kūrėjui? Štai koks yra nemirtingumas! Maestro pajuto, kad čia, Italijoje, jis ėmė laisviau mąstyti, anksčiau tokie palyginimai jam neateidavo į galvą.

Rafaelis ispano taip nesukrėtė, kaip jis tikėjosi. Jeigu didžiojo Mikelandželo paveiksle visur skambėjo jėga ir dvasios tvirtybė, tai Rafaeliui labiau tiktų epitetas „švelnus". Jo paveikslai traukė linijų išbaigtumu, savo harmoningumu ir melodiškumu. Tai buvo puikaus filigraninio darbo pavyzdys, kur materialumas sudvasinamas. Tačiau mūsų maestro artimesnis buvo Mikelandželas.

Vatikanas slėgė doną Diegą. Paveikslų gausumas, nuolatinio dėmesio reikalaujanti aplinka. Dailininkas pradėjo galvoti, kaip išvengti varginančio svetingumo.

Vakarais donas Diegas sėsdavo rašyti laiškų. Jo laiškai į tėvynę buvo apysakos apie italų žemės žavesį, apie žmones, apie tai, ką jam teko pergyventi ir pamatyti. Jis rašė apie puikius meistrus, kaip Fra Andželikas, Perudžinas, Botičelis, ste-

bėjosi jų darbų nuoširdumu. Akademinės krypties dailininkai ispanų maestro nesukeldavo nieko daugiau, tik profesinį domėjimąsi. Jų šlovė, kaip ir jų paveikslai, nepadarė jam įspūdžio. Tuo metu ypač populiarūs Romos dailininkai buvo broliai Karačai ir Gvidas Renis, kuriuos visi stengėsi mėgdžioti. Tačiau Velaskesas, dar Sevilijoje įpratęs vaizduoti gyvenimą tokį, koks jis yra, liko abejingas jų paveikslų išgalvotam grožiui.

— Chuanai!

Parecha net krūptelėjo. Taip neįprastai garsiai suskambo jo vardas šitų nebylių sienų tyloje.

— Mes persikraustome. Aš paprašiau grafą Monterėjų, mūsų ambasadorių, išprašyti iš Florencijos hercogo Medičio leidimą pagyventi jo garsiojoje viloje Romoje. Šiandien sugrįžo kurjeris. Hercogas leido.

Dar pirmą dieną, tik atvažiavęs, grožėdamasis Sabinų ir Albanų kalnų vaizdais, Velaskesas buvo sužavėtas Trinidado viršukalne, ant kurios puikavosi dvi lyg mergaitės grakščios mažyčių bažnytėlių varpinės. Pabuvojo jis ir prie baltos kaip sniegas Medičių vilos, iš kur matėsi nuostabus vaizdas — visa Roma.

Madride jis girdėjo iš dailininkų, pabuvojusių Romoje, apie šią vilą, tapusią vieta, kur stengiasi pabuvoti kiekvienas maestro, atvažiavęs į Amžinąjį miestą. Daugeliui didžiųjų dailininkų ji tapo savotišku meno vienijimo simboliu.

Velaskesas ėjo per šiugždantį sodo žvyrą. Koks puikus buvo šis sodas su senais galingais ąžuolais, tarsi bronziniais nusileidžiančios saulės spinduliuose! Dailininkui maloniai suspaudė širdį. Taip jam būdavo visada, kai jis pajusdavo tą nuostabų gamtos artumą. Jis tada jausdavosi esąs paslaptingos Didžiosios Amžinybės dalelyte.

Jaukus parko kampelis su lentomis užkaltu praėjimu, liekni aukšti kiparisai jį nepaprastai sujaudino. Šis kampelis, kurį sukūrė nuostabiausias dailininkas — gamta,— prašyte prašėsi perkeliamas į drobę. Maestro jau įsivaizdavo, kaip šis peizažas atrodytų rėmuose. Nedidelių matmenų, jis būtinai turi būti monumentalus, kad jaustųsi gamtos jėga ir didybė. Anksčiau dailininkas niekada taip nenorėjo piešti iš natūros. Jis ėjo toliau, nešdamasis visiems laikams širdyje pasilikusį peizažą.

Sodą gaubė tyli paslaptinga prieblanda, atrodė, štai ten, už alėjos posūkio, tuojau sudrebės pinija, susiūbuos citrinmedis, ir, vos siekdama kojomis žemę, pasirodys moteris su senovės dei-

vės galva. Ji, nieko nepastebėdama, nuplauks kaip baltas rūkas liūdna vakaro melsvuma, pakils laiptais į kalvos viršūnę. Prie jos kojų nusidrieks Roma, didžiulis senovinis miestas. Dailininkas suvirpėjo. Kažkieno ranka palietė jo petį.

— Maestro,— Chuano balse buvo jaučiamas susirūpinimas,— aš jau kelintą kartą jus šaukiu. Eikime į kambarius.

Didžiulis vilos valgomasis atrodė kaip galerija. Jame kabėjo visų kada nors čia pabuvojusių didžiųjų dailininkų ir artistų portretai. Bet kokie karališkieji rūmai galėjo pavydėti šių garsių vardų ir jų neblėstančios šlovės. Dabar dailininkas suprato, kodėl parke tiek liūdesio: jame amžiams išlikę prisiminimai visų tų, kurie nors kartą vaikščiojo pavėsingomis alėjomis. Gamta padarė šį parką savotiška šventove, skirta atminti žmonėms, kurių rankos tiek pasidarbavo, išgiriant jos grožį. Vilos bibliotekoje — erdvioje su dideliais langais salėje — buvo uždegtos žvakės. Jų šviesa, virpanti nuo mažiausio šlamesio, šokinėjo knygų lentynomis. Čia, kur tik pažvelgsi, visur pilna praeities laikų paminklų. Nežinomų talentingų antikos meistrų skulptūros taip derinosi prie vilos, ją supančio sodo, kad net tapo neatskiriama jų dalimi. Taip gyvavo įvairių epochų meno kūriniai, žmogaus sujungti į vienumą, kurios vardas — grožis.

Čia, Medičių vilos tylumoje, maestro pradėjo tapyti savo pirmą autoportretą*.

Naudodamasis visiška laisve pasirenkant modelius ir siužetus paveikslams, Velaskesas vis dėlto neužmiršdavo, kad jis yra jo didenybės dailininkas ir grandas. Net Italijoje jo padėtis įpareigojo dailininką laikytis Ispanijos rūmų vidaus taisyklių: jeigu esi bajorų kilmės, vadinasi, bet kokiomis aplinkybėmis privalai juo išlikti, net portrete.

Chuanas, stebėdamas, kaip dirba maestro, nejučiomis mintimis nuklydo į dailininkų portretų galeriją vilos valgomajame. Kaip skiriasi jo maestro autoportretas nuo įžymiųjų teptuko meistrų portretų! Velaskeso autoportretas niekuo nepriminė, kad jis yra dailininkas. Paveiksle Chuanas matė juodai apsirengusį grandą, su špaga prie šono, su paradinėmis pirštinėmis. Atrodė,

* Kalbama apie portretą, saugomą Kapitolijaus galerijoje Romoje. Be šio, dar yra keletas Velaskeso autoportretų: Uficių galerijoje Florencijoje, Valensijos ir Vienos muziejuose. Tačiau dėl šių autoportretų tikrumo specialistų nuomonės skiriasi. Visų nuomone, kad tikriausias jo portretas yra „Meninų" paveiksle.

kad tai bajoro portretas, atsitiktinai patekęs į dailininkų galeriją.

Štai kodėl po daugelio metų, 1860 metais (minint dušimtąsias Velaskeso mirimo metines), pagal tradiciją Paryžiuje, prieš Luvrą, bajorui dailininkui buvo pastatytas paminklas, vaizduojantis jį kaip riterį ant arklio.

Chuanas, kuris turėjo žymiai daugiau laiko, negu maestro, papasakodavo donui Diegui miesto naujienas, visa, ką matęs Romoje. Kartais dailininkas, klausydamasis jo pasakojimų, pertraukdavo jį: mokydavo Chuaną „matyti", kaip kažkada jį mokė tėvas Salasaras.

Kartą naktį, vaikštinėdamas su Chuanu ir asmens apsauga, kurią buvo atsiuntęs kardinolas Barberinis, donas Diegas tapo neįprastų laidotuvių liudininku. Laidotuvės Italijoje — oro ir saulės šalyje, kur visa gamta tarsi vykdo didįjį šūkį „gyventi!" — vyksta naktį. Ir nors viskas aplinkui kvietė gyventi, žmonės suspėdavo išaugti, susenti ir numirti. Tačiau jiems, gamtos vaikams, tarytum buvo nepatogu skaudinti savo gerąją motiną, todėl stengdavosi pasitraukti iš gyvenimo nepastebimai. Tuo laiku, kai gamta saldžiai miegodavo, žmonės slapčiomis laidodavo nuo gyvenimo pavargusius savo artimuosius. Tuščiomis gatvėmis greitai nuskubėdavo procesija. Kryžius, bažnytinės vėliavos, karstas tyliai nuplaukdavo miegančia gatve. Mirtis, kuriai šioje saulėtoje šalyje nepriimta lankstytis, skubėjo kuo greičiau, iki aušros, pasiimti naują auką.

Tuo metu Velaskesas baigė tapyti „Nukryžiavimą" ir jau galvojo, kad šį kartą privalo pasirinkti kitą siužetą — ką nors iš antikinių mitų. Čia, Italijos širdyje, reikia tapyti šios šalies spalvomis, „Nukryžiavime" joms negalima tvaskėti.

Daug puikių mitų saugo senųjų amžių istorija. Velaskesui ypač patiko vienas — apie ugnies ir žaibų dievą Vulkaną. Vulkanas be perstojo dirbo ir neturėjo laiko saugoti savo gražios lengvabūdės žmonos Veneros. Olimpe griežta tvarka, ir grožio dievas Apolonas kartą ryžosi įspėti darbštųjį dievą, kad jo žmona neištikima.

Maestro pasirinko šį siužetą. Paveiksle turėjo būti pavaizduota toji akimirka, kai Apolonas ištarė tuos lemtingus žodžius. Veiksmo vieta dailininkas pasirinko Vulkano kalvę. Tačiau veltui ieškotume dono Diego paveiksle „dangiškos aplinkos" ir an-

tikinių pavyzdžių. Dievo Vulkano kalvė buvo labai panaši į paprastą kaimo kalvę, o veikėjai — į paprastus kalvius, kokių Velaskesas nemaža buvo matęs Madride ir Romoje. Senasis maestro mokytojas — gyvenimas — ir čia neapleido dailininko realisto. Vėl jo užburtas teptukas kūrė žanrinį paveikslą, nors veikėjai ir aplinka buvo giliau traktuojami, negu Sevilijos laikotarpiu. Kitokios buvo ir maestro spalvos — įvairesnės, turtingesnės, ryškesnės, meistriškumas — tobulesnis.

Esantieji kalvėje įvairiai reaguoja į atėjusio Apolono pasakojimą. Pats dievas Vulkanas, senas, šlubas kalvis, įniršęs. Jo barzdotą veidą iškreipė pyktis, akys dega. Vulkano pameistriai — pagal mitą ciklopai — su nevykusiai slepiamu smalsumu įsistebeilijo į puikųjį dievą, jų akyse nustebimas ir vos dangstomas piktas džiaugsmas. Puikiai nutapyti jų apnuoginti kūnai. Jų judesiai natūralūs, gyvenimiški. Paveiksle du šviesos šaltiniai: šviesa sklinda nuo durų, kur ant slenksčio stovi dievas Apolonas, taip pat visas spinduliuojantis, ir nuo priekalo paveikslo centre, kur vėsta įkaitinta geležis. Maestro kruopščiai nutapė kalvio darbo įrankius. Vienintelė figūra paveiksle, primenanti, kad tai mitas, yra dievas Apolonas.

Paveikslas buvo gilaus antikos meistrų darbų studijavimo rezultatas, tačiau ne jų kopija. Savotiškai, ispanišku stiliumi, sprendė savo uždavinį dailininkas.

Chuanas pastebėjo, kad maestro, anksčiau ištisas valandas galėdavęs išstovėti prie molberto su teptuku, ėmė vis dažniau prisėsti ant žemos kėdutės pailsėti.

Rytą jis negalėjo pakilti iš patalo. Bloga ištikimojo Chuano nuojauta pasitvirtino. Asmeninis grafo Monterėjaus gydytojas, atsiųstas pas dailininką, nusprendė: karštligė. Ligonis atsargiai karieta buvo pervežtas į grafo namus. Rūpestingai slaugomas, maestro pradėjo pamažu taisytis. Dabar jis vis dažniau prisimindavo gimtąją Ispaniją. Metas jau buvo grįžti į Madridą, tačiau dar taip norėjosi pabūti Neapolyje.

— Jums, brangusis donai Diegai,— pasakė kartą grafas, užėjęs aplankyti Velaskeso ir užtikęs jį dirbantį,— gyvenimo eleksyras yra menas. Pakanka susirgusiam dailininkui pasakyti, kad jo paveikslai patinka žmonėms, ir tai jį vėl pastatys ant kojų. Aš atėjau su malonia žinia: jums leidžiama važiuoti į Neapolį.

Po kelių dienų Velaskesas, jau visai pasveikęs, išvyko į kelionę. Dar iš tolo keliauninkams atsivėrė dangiškai žydra Neapolio įlanka. Sunku buvo suprasti, ar dangus pasiskolino iš jūros savo spalvas, ar pats dosniai užliejo jomis jūrą. Tolumoje matėsi Kapris, pro ankstyvo ryto rūką bolavo Tirėnų jūra su mėlynu kalvų krašteliu. Neilgai trukus, minkštas rūko apdangalas nuslinko nuo dvigalvės salos viršūnės, ir ji suraibuliavo melsvo dangaus fone. Tačiau maestro neilgai gėrėjosi Neapoliu. Jo didenybės Pilypo IV sesuo, infantė Marija Ana, būsimoji Vengrijos Ferdinando žmona, sugalvojo įteikti broliui dovaną. Jai pageidaujant, kilniausiojo brolio rūmų dailininkas privalo nutapyti jos portretą. Ne, du! Vieną infantė norėjo pasilikti sau. Velaskesas ėmėsi darbo. O dailininko dirbtuvė, kad ir kur ji būtų — Madrido Alkazare ar Neapolyje, — tiktai kambarys su keturiomis sienomis.

Jis jau buvo bebaigiąs portretus, kai į dirbtuvės duris kažkas tris kartus pasibeldė. Kas tai galėtų būti? Svečiai čia, Neapolyje?

Ant slenksčio stovėjo Neapolio karalystės rūmų dailininkas Chusepė Ribera. Nedidelio ūgio, labai judrus, jis, rodės, spinduliavo simpatija.

Tą dieną, kai atvažiavo maestro, jo nebuvo karalystėje, todėl Ribera nesutiko Velaskeso. Dabar jis buvo laimingas, turėdamas progą susipažinti su virtuozišku teptuko meistru. Pajutęs tvirtą Riberos rankos paspaudimą, Velaskesas pagalvojo, kad tokia gali būti tik draugo ranka.

Abu maestro iš tikrųjų susidraugavo. Vakarais, ilsėdamiesi po darbo, jie ilgai šnekučiuodavo apie meno uždavinius, apie antiką, „grožio" sąvoką. Velaskesui buvo artimi jo naujojo draugo realistiniai ieškojimai, juk jis pats ėjo šiuo keliu. Fransisko Ribaltos* mokinys ir didelis Karavadžo garbintojas, donas Chusepė, kurį čia dėl mažo ūgio vadino Spanjoleto (ispaniukas), turėjo savitą tapybos manierą. Jį pripažino ir net išrinko Romos Šventojo Luko Dailės akademijos nariu. Ribera parodė donui Diegui savo paveikslus, tarp kurių buvo „Šv. Jeronimas", „Silenas", „Šv. Sebastijanas" ir du paveikslai iš puikiosios pusinių

---

* Fransiskas Ribalta (1551—1628) — garsus Valensijos mokyklos ispanų dailininkas. Jo kūrybai būdingas paprastumas ir griežtumas.

figūrų serijos, vaizduojantieji senovės graikų filosofus bei mąstytojus Archimedą ir Demokritą. Jis dar žadėjo nutapyti Heraklitą ir Diogeną.

Atėjo metas skirtis. Atsisveikindamas su svetinga Italija, dailininkas tikėjo, kad greitai jis vėl gėrėsis jos spalvomis. Per pusantrų metų maestro priprato prie Italijos ir spėjo pamilti linksmus jos žmones. Su liūdesiu važiavo iš Italijos ir Chuanas. Šioje šalyje laisviau alsavo ir jis, ir jo mokytojas.

KELIO VIDURYJE

Niekas nepasikeitė Madrido dvare, kol dailininkas buvo išvykęs. Dvaras, kaip ir visuomet, gyveno užsisklendęs. Atrodė, lyg karaliaus rūmai nuo viso pasaulio būtų atskirti kinų siena.

Velaskesas užlipo į jo aukštenybės apartamentus. Elegantiškas savo juodo aksomo drabužiais, karalius sutiko maestro maloniai, kiek tai leistina tokiam žmogui. Dailininko kelionės į Italiją metu Pilypas IV niekam iš tapytojų nepozavo ir dabar, pasakęs apie tai dailininkui, laukė iš jo dėkingumo.

Velaskesas žemai nusilenkė. Jis dar neatsitokėjo po laisvo gyvenimo Italijoje ir truputį atprato nuo frazių, už kurias pridera skubiai padėkoti. Pilypas IV paniuro, jis daugiau tikėjosi. Pagaliau maestro parinko tinkamus žodžius: jam esą džiugu matyti karalių ir jis turįs viltį, kad jo didenybė, kaip ir anksčiau, surasiąs laiko lankyti dailininko dirbtuvę. Iš Italijos maestro atvežęs keletą savo darbų ir prašąs Pilypą IV juos priimti kaip dovaną.

Karalius didingai linktelėjo. Vėl viskas grįžo į įprastas vėžes.

Dailininko dirbtuvę vėl užgriozdė įprastiniai daiktai: pradėti, beveik baigti paveikslai, etiudai, eskizai, didelės drobės, laukiančios savo eilės ant molberto. Jei maestro darbo aplinkoje niekas nepasikeitė, tai paveiksluose, net paskubom užmetus žvilgsnį, buvo galima pastebėti didžiulių permainų. Ne veltui taip įdėmiai, kruopščiai ispanų dailininkas studijavo Italijoje Venecijos tapytojus, jų tapybinę spalvinę techniką. Velaskeso paletės spalvos tapo nepaprastai lengvos, kitokie pasidarė koloritiniai sprendimai, sutvirtėjo potėpis, subtilesni šešėlių niuansai. Anksčiau jo drobėse vyravo tamsios, beveik juodos spalvos. Jas pakeitė šviesūs tonai. prisodrinti daugybės spalvinių derinių, išryškėjo švelniausi perėjimai. Rūmų dailininkai ir Mad-

rido meno teoretikai ėmė kalbėti apie naują maestro tapymo manierą.

Pasikeitė ir portretai. Dabar jie labiau priminė paveikslus — portretuose žmonės buvo tapomi išbaigtų peizažų fone.

Donas Diegas ėmė vis dažniau išvažiuoti į užmiestį. Susirūpinusi donja Chuana de Miranda ne kartą siuntė jam įkandin mokinius arba ištikimąjį Galjardą. Šie surasdavo maestro toli už miesto. Dailininkas stovėdavo įsižiūrėjęs į kalvotas Kastilijos tolumas, kad paskui galėtų perteikti savo paveiksluose tą pilkšvai sidabrinį toną, neaprėpiamas, paūkavusias, melsvas kalvas. Ispanijos žemė tarytum prašė nutapyti jos portretą. Nejaugi ji, subrandinusi jo talentą, nenusipelnė tokios garbės? Ir jis piešė ją — su perregima lengvute mantilija, švelniausiais tolimų kalnų viršūnių nėriniais, sidabru žėrinčia miškų žaluma.

Netrukus Velaskesas baigė pirmą mažojo Ispanijos karaliaus įpėdinio — infanto Baltazaro Karolio — portretą. Mažylis, kuriam buvo vos pusantrų metų, jokiu būdu nenorėjo pozuoti. O jį nupiešti būtinai reikėjo — taip norėjo karalius. Tada su infantu ėmė žaisti jo neūžauga, ir buvo jau galima dirbti. Paveiksle išlaikytos griežtos ispanų etiketo taisyklės. Vaiką aprengė, kaip dera princui, brokato drabužėliais. Karalių vaikai jau nuo lopšio turi jausti ant savo galvos karūną — skelbė nerašytas įstatymas. Negalėjo jo apeiti ir dailininkas, todėl paveiksluose mažieji princai ir princesės tokie liūdnai rimti.

Kartą grafas Olivaresas perdavė donui Diegui karaliaus pageidavimą: medžioklės pilis Tore de la Parade nepakankamai jauki, jo didenybė norėtų papuošti pilies sienas vaizdingais portretais.

Taip atsirado visa serija medžiotojų portretų.

Karaliaus brolį infantą Ferdinandą maestro nutapė visu ūgiu. Apsirengęs puikiu medžioklės kostiumu, jis stovi pamiškėje su šautuvu, tarytum sustojęs pailsėti. Didžiulis veislinis šuo tupi prie jo kojų. Šalia šio portreto pilyje pakabino ir princo Baltazaro portretą.

Visą tą laiką dailininkas svajojo sukurti paveikslą, kuris nebūtų tradicinis portretas, bet kartu neišsiskirtų savo naujoviškumu. Jis gerai žinojo, kaip rūmuose žiūrima į visas naujoves

Atsitiktinumas padėjo donui Diegui.

Kasmet įvairiu laiku karaliaus dvare būdavo organizuojamos trys didelės medžioklės. Į jas suvažiuodavo didikai iš daugelio miestų, būdavo kviečiami užsienio valstybių pasiuntiniai. Medžioklių metu ruošiami didžiuliai iškilmingi spektakliai, prašmatnūs riterių turnyrai — vikrumo ir medžioklės įgūdžių varžybos, bulių kautynės. Maestro, kaip dvariškis, būtinai turėjo dalyvauti iškilmėse. O jis nenorėjo palikti dirbtuvės, nors karališkosios medžioklės viršininkas donas Chuanas Mateosas, kurio portretą tuo metu piešė Velaskesas, ir įtikinėjo jį, kad šiais metais medžioklė žada būti nepaprasta. Juk karalius įsakė Santjago ordino kavalieriams atvykti paradine uniforma! Donas Diegas dirbo ir galvojo apie žmogų, kurio portretas po truputį ryškėjo drobėje. Medžioklė buvo dono Mateoso pašaukimas, mėgstamiausias jo užsiėmimas. Valandų valandas jis galėjo kalbėti apie jos privalumus. Dabar, praėjus tiek metų, kai apsunkusiam ir senstančiam medžiotojui pasidarė sunku šuoliais lėkti per kalnus, ieškant medžiojamų paukščių ir žvėrių, visą savo meilę medžioklei jis išliejo popieriuje — sugalvojo parašyti knygą. Maestro matė rankraštį — „Medžioklės kilmė ir jos privalumai", taip pavadino ją autorius.

Dailininkas piešė lengvai ir tvirta ranka. Niūriu tamsių akių žvilgsniu žiūrėjo į pasaulį iš drobės rūstus didikas.

Mateosas skubėjo į šventės pradžią. Seansus teko nutraukti. Dailininkui taip pat buvo metas ruoštis į kelionę.

Didelėje miško aikštelėje susirinko beveik visas karaliaus dvaras. Žvilgėdami pakinktų auksu, skimbčiodami sidabrinėmis kamanomis, nusistovėję žirgai kapstė kanopomis žemę. Prajodavo puošnūs kavalieriai ir damos paradiniais kostiumais. Būrys medžiotojų tikrino šautuvus, o aplinkui šią nepaprastai margą žmonių minią ir karaliaus apsaugą, tiesiog ant žemės įsitaisė miestiečiai, kaimiečiai, elgetos, žiopliai, susirinkę iš Madrido pažiūrėti karališkos šventės. Štai į susidariusio rato vidurį išjojo karalius ir karalienė. Sudundėjo litaurai, laibai suskardėjo trimitai, skelbdami medžioklės pradžią.

Dailininko mintys karštligiškai lėkė viena po kitos. Tai bus didžiulė trijų metrų pločio, pusantro metro aukščio drobė. Tikriausiai užteks vietos sutalpinti, sakysim, šimtą personažų. Reikia tiktai įsiminti kuo daugiau detalių...

Karaliui didžiai patiko dovana*. „Mano dailininkas,— mėgo kartoti jis,— tapo mūsų gyvenimo veidrodžiu." Karalius nežinojo, kokie pranašiški jo žodžiai. Maestro kūryba iš tikrųjų buvo panaši į darbą stropaus metraštininko, kuris fiksuoja palikuoniams savo kartos gyvenimą be jokių pagražinimų — tikrovė jo darbuose atsispindėjo kaip veidrodyje.

Negraži, bet pakankamai protinga karalienė Izabelė Burbonietė, Henriko IV duktė, nemėgo pozuoti. Pakankamai ją įskaudindavo veidrodžiai, o čia dar portretai! Tuo labiau ji nenorėjo pozuoti donui Diegui, kuriam nė į galvą neateis pataikauti savo modeliui! Tačiau karalius Pilypas buvo užsispyręs. Jos aukštenybė privalanti pakeisti savo nusistatymą, kitaip idėja sukurti porinius raitelių portretus liks neįgyvendinta. Tai turi būti paradiniai paveikslai, aiškino jis maestro.

Donas Diegas pasistengė įgyvendinti karaliaus norą. Galingi arkliai tarsi sustingo ant uolos, sulaikyti valdingos monarchų rankos. Balnuose išdidžiai sėdėjo raiteliai. Dėl to buvo juntama pakili ir iškilminga nuotaika.

Vieną dieną Velaskesas išsirengė padaryti vizitą galingajam grafui Olivaresui — jo paties kviečiamas. Jis tikėjosi, kad užmiesčio rūmuose, kur tuo metu gyveno valstybės premjeras, susirinks didelė draugija, tačiau apsiriko. Pas grafą svečių nebuvo. Olivaresas nepaprastai maloniai sutiko dailininką. Tai kėlė nerimą, ir Velaskesas stengėsi atspėti, ką gi slepia nelabai linksmo šeimininko šypsena.

Olivaresas ir dabar laikėsi savo nekeičiamos taisyklės — iš karto kalbėti apie reikalą. Jis pasakė, kad donja Inesa, jo didžiai gerbiama žmona, pageidauja turėti maestro darbo portretą. Velaskesas suprato, kodėl kilo šis noras. Jam ryžosi pozuoti karalienė, nekarūnuota karalienė nenorėjo nuo jos atsilikti. Velaskesas negalėjo prieštarauti pirmosios karalystės damos norui, be to, ir nenorėjo — donja Inesa seniai traukė jo dėmesį kaip labai išraiškingas modelis. Kodėl gi nepasinaudoti proga ir kartu nenutapyti paties grafo, jeigu, žinoma, šis taip užsiėmęs žmogus ištaikytų laiko? Grafas sutiko. Vis dėlto ne tai buvo svarbiausia, dėl ko premjeras pasikvietė dailininką.

---

* XIX a. pradžioje karalius Ferdinandas VII padovanojo anglų ambasadoriui Madride Gojos nukopijuotą „Šerno medžioklę". Dabar šis paveikslas yra Londono Nacionalinėje galerijoje.

Viename iš grafui priklausančių miško parkų, netoli Madrido, jau keletas mėnesių vyko paslaptinga statyba. Rūmuose dvariškiai patyliukais kalbėjo, kad grafas tikriausiai nusprendė nustebinti pasaulį nauju architektūros šedevru. Tačiau tai buvo netiesa. Olivaresas atskleidė paslaptį donui Diegui: jis ruošė dovaną jo didenybei gimimo dienos proga. Bet kokie gi rūmai be baldų ir paveikslų? Olivaresas pats nusprendė apstatyti patalpas. Rodydamas dailininkui planą, grafas atkreipė jo dėmesį į Karalių Salę — *Los Reinos*. Pagal jo sumanymą, salę turėtų puošti paveikslai didžiųjų mūšių temomis, tų mūšių, kurie, grafo žodžiais tariant, atnešė šlovę ispanų ginklui ir, aišku, vyko karaliaus Pilypo IV valdymo metais.

Velaskesas stengėsi prisiminti tuos „didžiuosius mūšius" ir negalėjo. Nešlovinga buvo Ispanijos karų istorija. Nebent Bredos pasidavimas? Tai, tur būt, pats tinkamiausias siužetas. Keliaujant į Italiją, markizas Abrozijas Spinola pats pasakojo dailininkui apie Bredos tvirtovės pasidavimą.

Grafas Olivaresas pritarė maestro pasiūlytam siužetui. Artėjo dešimtosios pergalės metinės. Paveikslas kaip tik pačiu laiku ją primins.

Kai Velaskesas rengėsi išeiti, grafas dar kartą jam priminė, kad kol kas niekam apie užsakymą nepasakotų,— jo didenybė neturi žinoti šio „sąmokslo".

Netrukus į Olivareso rūmus buvo atvežtas naujas paveikslas — didelis donjos Inesos de Sonjiga grafienės Olivares portretas. Ji buvo nutapyta beveik visu ūgiu. Tamsi rūmų suknia, paskutinis griežtos ispanų mados modelis, buvo glaudžiai apgulusi figūrą. Dešine ranka atsirėmusi į kėdės atkaltę, grafienė stovėjo, šaltai žvelgdama tiesiai prieš save. Negražus jos veidas buvo arogantiškas, stipriai suspaustose lūpose buvo vos pastebima išdidi šypsena.

Pirmoji karalystės dama liko patenkinta savo atvaizdu. Dailininku buvo patenkintas ir patsai grafas. Maestro, atidėjęs visus darbus, pradėjo tapyti raito grafo portretą. Laikydamasis reprezentacinio portreto schemos, donas Diegas sprendė tapybinį uždavinį grynai pagal savo dėsnius. Ispanijos premjeras buvo pavaizduotas raitas ant šuoliais lekiančio žirgo. Dešinę ranką su maršalo lazda jis buvo iškėlęs virš žirgo galvos, rodydamas į mūšio pusę. Tikriausiai buvo keista matyti tokia poza grafą, kuris per visą savo gyvenimą nelaimėjo nė vieno mū-

šio. Jį net sunku buvo įsivaizduoti raitą — grafas nemėgo jodinėti.

Ir Olivareso portrete maestro nepamiršo tėvynės. Ji ten buvo su įprastu sidabrinio ūko šydu, iki skausmo artima. Jos portretus Velaskesas galėjo tapyti be galo.

Ką tik dirbo tomis dienomis dailininkas, jam vis nedavė ramybės dar neišspręstas klausimas: kaip nutapyti Bredos tvirtovės pasidavimą? Gal kaip nugalėtojų triumfo eitynes? Arba geriau — kareivių poilsį po sunkios kovos?

Dailininkas prisiminė savo ilgus pokalbius su admirolu Spinola kelionės į Italiją metu. Tapyti tai, ką pasakojo markizas, negalima. Bet užmiršti taip pat negalima. Kokia čia „pergalė", jei tvirtovės įgula savanoriškai kapituliavo? Iš viso negarbingas žygis buvo apvainikuotas butaforine pergale. Priešo tvirtovės komendantas atidavė raktus ir gavo teisę su savo nenuginkluota kariuomene iškilmingai apleisti miestą.

Dailininkas dar niekada nebuvo tapęs istorinių siužetų. Jis panoro susipažinti, kaip tą uždavinį sprendžia rašytojai. Gal jie padės surasti tą paslaptingąjį siūlo galą, kuris išves iš abejonių labirinto. Jis vartė antikinių istorikų Tito Livijaus ir Kvinto Kurcijaus Rufo darbus, knygas apie Flandrijos karą. Tačiau išbandytieji patarėjai šį kartą nieko negalėjo jam padėti.

Velaskesas studijavo Rubenso darbo Spinolos portretą. Markizo portretą Rubensas tapė Antverpene 1625 metais, kai Spinola po Bredos tvirtovės pasidavimo vyko į Ispaniją. Nugalėtojas atrodė labai pavargęs, nuilsęs. Raumeningos rankos nervingai laikė špagą ir maršalo lazdą, visoje jo išvaizdoje buvo jaučiamas nepasitenkinimas. To negalėjo paslėpti nei graži poza, nei puošnus kostiumas, nei ryškių spalvų žvilgesys. Ar didysis Rubensas sugebėjo išpranašauti ateitį, ar pavaizdavo tik tai, ką jautė, žvelgdamas į karvedį tą akimirką? Savo abejonėmis donas Diegas pasidalino su donu Chuanu de Velela, kuris, sugrįžus maestro iš Italijos, pasidarė vienu iš artimiausių jo draugų.

Velaskesas atidžiai klausėsi draugo. Juk Velela visada taip gerai mokėdavo pasverti visus „už" ir „prieš", parinkti pačius tiksliausius, reikalingiausius žodžius, kad donui Diegui belikdavo tik imtis teptuko. Taip buvo ir šį kartą. Donas Velela tarytum atkūrė olandų tvirtovės žlugimo istoriją. Jis pasakojo, kad ten, prie jos sienų, susidūrė ir galynėjosi dvi valstybės. Bredos žlugimas — tai tam tikro istorijos etapo užbaigimas.

Ispanijos valstybė atsirado visai neseniai. Jos istorija dar neskaičiuojama šimtmečiais. Katalikų karaliai susiuvo tą galingą įvairiatautę valstybę iš įvairiaspalvių nedidelių valstybių lopinėlių. Ji palaipsniui stiprėjo, vis labiau kilo. Užvaldžiusi Neapolį, Siciliją ir didžiules užjūrio žemes, ji sukaupė savo rankose du trečdalius pasaulio tauriųjų metalų atsargų. Taip atrodė išorinė medalio pusė. O iš tikrųjų valstybė, nors ir keista, nyko nuo savo auksinės pilnakraujystės. Užteko tik pažvelgti į Valstybės tarybos ataskaitas, kad tuo įsitikintum. Kaimai skurdo, valstybės skolos augo. Šalyje plito erezija, ir galinga inkvizicija nieko negalėjo padaryti. Maištai sukrėtė kolonijas. Mažytės, kažkada tokios bejėgės valstybės ėmė kelti galvas. Visa tai tiesiogiai susiję su Breda. Ten, nugalėtame, tačiau nenusilenkusiame mieste, susidūrė dvi jėgos. Ispanija, galingoji Ispanija, pasirodė, nepasiruošusi kariauti. Dėl to tokia buvo toji „pergalė".

Atidžiai klausydamasis drąsios Velelos kalbos, Velaskesas įsivaizdavo, kaip tolimuose Niderlanduose, milžiniškoje lygumoje, susitiko dvi armijos. Vienos užnugaryje buvo galinga valstybė, žygiai į svetimas šalis, daugybė kovų. Kita ėjo į savo pirmą žygį, kuris turėjo grąžinti jos kariams prarastą tėvynę arba atnešti mirtį.

Donas Velela nė kiek nenustebo, kai maestro tylėdamas paėmė iš Chuano Parechos rankų skrybėlę, apsiaustą ir, netaręs nė žodžio, išėjo į tamsą. Velaskeso namuose seniai visi prie to buvo pripratę. Paskui šeimininką su žibintu skubėdavo ištikimasis Galjardas arba Chuanas.

Tokiais vakarais, Madridui užmigus, donjos Chuanos de Mirandos lange ilgai matydavosi šviesa. Laukdama vyro, tylioji Chuana de Miranda pasakodavo dukteriai ir dono Diego mokiniams apie savo gimtinę — saulėtąją Seviliją. Retkarčiais ji pastebėdavo, kaip įdemiai žiūri į jos jau beveik suaugusią Fransišką Chuanas Bautistas Martinesas del Maso. Jaunuolis kažkuo truputį priminė jai doną Diegą jaunystėje. Rimtas ir smalsus, Martinesas, kaip jį vadino Velaskeso šeima, labai daug dirbo. Jis išmoko taip kopijuoti savo mokytoją, kad kartais suklysdavo net labai dideli Velaskeso braižo žinovai. Kartą svečiai iš tolimosios Italijos, apsilankę jaunojo Maso studijoje, buvo apstulbinti, išvydę ant sienų tikrus Ticiano, Tintoreto ir Veronezės paveikslus. Bet kaip jie nustebo, sužinoję, kad jaunuolis

pats nutapė šias drobes! Donas Diegas, jau pripratęs prie tokių savo mokinio sugebėjimų, džiaugėsi, kad jam taip sekasi.

Vien moterims būdinga Chuanos de Mirandos nuojauta sakė, kad dukters santykiuose su Martinesu pasikartos jos pačios likimas.

Nieko nepastebėjo tik Velaskesas, visą laiką praleidžiantis dirbtuvėje. Jis gyveno tik paveikslu. Žmona neskubėjo atskleisti jam savo stebėjimų paslapties. Dabar buvo geriau jo netrukdyti.

Dailininkas tapė paveikslą su įkvėpimu. Sugalvojęs temos kompoziciją, vis nesiliovė jos tobulinęs. Vakar beveik iki aušros maestro prašnekėjo su vienu Bredos kapituliacijos dalyviu, o paskui visą dieną taisė dešinį paveikslo kampą. Prisimindamas, kad Olivaresas liepė saugoti paslaptį, Velaskesas darbo metu nieko, išskyrus Parechą, neįsileisdavo į dirbtuvę. Parecha pasakojo, kad nieko panašaus į šį paveikslą kaip gyvas dar nėra matęs.

— Mūsų donas Diegas panoro nustebinti pasaulį. Kur matyta, kad viename paveiksle būtų suderinti keli portretai ir puikus peizažas! Jis visai nukamavo senjorą Chuaną, sutikusį jam pozuoti!

Tačiau Parecha klydo. Dailininko brolis Chuanas Velaskesas de Silva, atvažiavęs iš Sevilijos aplankyti savo giminių, mielai leisdavo laiką maestro namų dirbtuvėje. Jis tikėjosi, kad brolis pasigailės ir leis jam nors viena akimi žvilgtelėti į paveikslą.

Pagaliau atėjo diena, kai paveikslas buvo baigtas. Donas Velela buvo pirmasis, kuriam teko garbė jį pamatyti. Tai, ką jis išvydo, viršijo visus lūkesčius.

Maestro įamžino drobėje momentą, kai kalvotoje lygumoje prie Bredos tvirtovės susitiko du karvedžiai — Spinola ir Nasau. Dešimties mėnesių apsupimą atlaikiusios miesto-tvirtovės įgulos komendantas išėjo sutikti nugalėtojo: jis nešė jam vartų raktus. Šis epizodas tikrai buvo istorinis. Bet ne dėl to dokumentalumo jis tapo geriausiu istorinės tematikos paveikslu. Laikydamasis savo įsitikinimų, maestro liko ištikimas gyvenimo tiesai, kuri ir padarė jo kūrinį nemirtingą. Tiesa padarė paveikslą gyvu istorijos puslapiu.

Centre Velaskesas nutapė riteriškai pagarbų Ambroziją Spinolą ir truputį prieš jį palinkusį Justiną Nasau. Buvo pavaizduotas raktų perdavimo momentas. Ispanų karvedys, tikras savo kla-

sės atstovas, ir čia neišvengė pozos: jo veide švietė globėjiška šypsena, o visoje išvaizdoje jaučiamas nugalėtojo atlaidumas nugalėtajam. Nasau veido išraiška atspindi sudėtingą jausmų gamą: ir kario pagarbą drąsiam priešininkui, ir karvedžio nepasitikėjimą savo neseniai buvusiu priešu. Dailininkas atkūrė šią akimirką labai tikroviškai, nes tie personažai žiūrovui turėjo reikšti ne atskirus asmenis, o dvi valstybes. Ir kad Spinola neatrodė rūstus nugalėtojas, tai irgi atitiko tikrovę — juk ir pati Ispanija nebuvo nugalėtoja.

Už abiejų karvedžių matėsi jų svitos. Už Spinolos nugaros lygiomis gretomis išdidžiai stovėjo išsirikiavę grandai. Grandų galerija. Nebuvo galima perprasti griežtų, lyg suakmenėjusių jų veidų. Virš jų galvų styrojo iškeltos ietys. Ištisas tankus miškas į dangų kylančių iečių — Ispanijos galybės simbolis.

Nasau armija atrodė daug paprasčiau. Čia nesimatė tų išdidžių figūrų ir įtemptų pozų. Įdėmiau įsižiūrėjus į jų veidus, iš karto jautėsi, kad tarp nugalėtųjų nėra pasidavusių. Olandai paprasčiausiai priversti pripažinti stipresniojo valdžią. Jų dvasia nepalaužta. Ir nejučiomis jauti, kad Niderlandų kariai nesudės ginklų.

Velaskesas neragino draugo pasakyti nuomonę apie jo darbą. Pagaliau donas Velela tarė:

— Brangus maestro! Jūs leisite iš pradžių man būti oficialiu asmeniu ir užduoti keletą klausimų? — juodos jo akys juokėsi.

Donas Diegas nusilenkė.

— Jūsų paslaugoms, senjore.

— Sakykite, jūs, jo didenybės dailininke,— pradėjo savo kalbą Velela,— ką jūs norėjote pasakyti savo paveikslu, kuriame ir tie nugalėti eretikai, ir mūsų katalikiškieji kariai nutapyti su vienoda pagarba? Ar ne per daug toleruojate kitų tikybą? Neskubėkite atsakyti. Aš dar nebaigiau klausimų. O ką turėtų reikšti šis drąsinantis mūsų maršalo gestas? O gal jums patinka, kad didžioji imperija vis labiau virsta metropolija?

— Tu manai, kad gali būti tokių klausimų? — pagaliau prisitaikė įsiterpti Velaskesas.

— Pamiršti, Diegai, kad čia ne Italija, o mūsų palaimintoji, iki kaulų smegenų katalikiška Ispanija. Paveikslas puikus. Dabar eime. Pakeliui papasakosiu, ką aš jame išvydau.

Jie išėjo. O į paveikslą žiūrėti liko ant dirbtuvės sienų kabantys kilniausiosios šeimos narių portretai, aukštieji valdininkai, grandai.

Ankstus liepos rytas dvelkė iš drobės. Kalvotas peizažas labai priminė Kastiliją. Ir nenuostabu. Velaskesas niekada nebuvo matęs Niderlandų. Tolumoje gesc gaisro liespna, paskutiniai jos atšvaitai nyko, nutvieksti rytmečio saulės spindulių. Visas peizažas su pilkšvai žydra toluma ir rudai pilkšva dirva pirmame plane buvo persunktas švelnia sidabrine šviesa. Žmonių figūros žalsvai žydrais ir auksinio atspalvio rudais drabužiais šitame fone buvo ryškiai matomos. Spalvingomis dėmėmis išsiskyrė balti žmogaus iš Nasau svitos rūbai, rausvos vadų šerpės, žydros ir rausvos spalvos vėliavos.

Paveikslas iš tikrųjų buvo puikus. Kas gi vis dėlto buvo jo autorius? Puikus portretistas ar nuostabus peizažo meistras, gal dailininkas istorikas arba tikriausiai filosofas? Gal subtilus poetas ir psichologas? Tiktai laikas, visagalis laikas galės pilnai įvertinti drobę. Pats to neįtardamas, dailininkas kaip tik jam ir paliko savo darbą. O kol kas paveikslas, paslėptas nuo pašalinių akių, laukė, kada bus pastatyti rūmai.

Dvare tuo metu visi ruošėsi artėjančioms iškilmėms. Dvariškių tarpe sklido gandai, kad grafas Olivaresas nejuokais ėmėsi darbo ir būtinai nori pralinksminti visiškai nusiminusį karalių.

Dvaro teatro trupė ruošė grandiozinį vaidinimą. Tam buvo net specialiai parašyta pjesė.

Dailininkų dirbtuvėse, prašmatniuose Madrido salonuose visi tik ir tekalbėjo apie dovanas jo aukštenybei, apie tai, kas bus pakviesta į pokylį, kuo karalius apdovanos savo premjerą. Velaskesas turėjo bent dešimt kartų per dieną išklausyti visokiausių spėliojimų ryšium su artėjančiais įvykiais. Ilgais Alkazaro koridoriais jis stengdavosi eiti kuo skubiau, kad greičiau patektų į dirbtuvę. Nedaug kam užtekdavo drąsos ten jį trukdyti.

Bet šitame triukšme dar buvo salelių, kurių prieigose dvariškių aistros atvėsdavo. Tokia vieta buvo dono Chuno Martineso Montanjeso dirbtuvė. Senas įžymus skulptorius atvyko į Madridą iš Sevilijos metų pabaigoje. Savo gimtinėje pripratęs prie ramaus darbo, jis visai nesidomėjo rūmų intrigomis. Donas Diegas mėgo vakarais užsukti pas jį. Tomis vakaro valandėlėmis Montanjeso dirbtuvė, užlieta gelsva žvakių šviesa, virsdavo pasakų karalyste. Jos gyventojai — skulptūros — tarsi atgydavo.

Virptels žvakės šviesa, jos taip pat krustels, bailiai pasitrauks į šalį šešėliai, sudrebės madonos ranka, laikanti sūnų, labiau prie motinos prisiglaus kūdikėlis Kristus: kas ten už durų?

Šioje karalystėje viešpatavo nepaprastas karalius. Neaukšta kresna jo figūra oriai judėdavo tarp skulptūrų. Jis sustodavo prie biustų, įsižiūrėdavo į juos, paskui jo ranka su steka ryžtingai pakildavo, skulptorius padarydavo vos pastebimą judesį. Tačiau kiek tame judesyje buvo profesinio meistriškumo, įkvėpimo!

Skulptoriui Montanjesui labai patiko donas Diegas. Jie galėdavo kalbėtis ištisas valandas, kiekvienas dirbdamas savo darbą. Velaskesas pasidėdavo priešais save ant staliuko standaus melsvo popieriaus lapą. Ranka su angliuku vikriai judėdavo, vedžiodama lape pionas linijas ir štrichus. Menininkai tyliai kalbėdavosi.

Chuanas Parecha, kartą tyliai įėjęs į dirbtuvę, buvo maloniai nustebintas. Jo mokytojas ir šeimininkas, pastaruoju metu nė minutės nenustygstantis vietoje, ramiai kalbasi su Montanjesu, visiškai pamiršęs laiką. Chuanas žvilgtelėjo jam per petį. Popieriuje buvo nupiešta skulptoriaus ranka. Truputį gruboka, plačiu riešu ir tvirtais lanksčiais pirštais. Pratusio dirbti žmogaus ranka, stipri ir savotiškai graži. Dabar Chuanas jau galėjo pasakyti, kad donas Diegas tapys Montanjeso portretą.

Po mėnesio skulptoriaus dirbtuvėje atsirado jo antrininkas. Portretas tapo šeimininko pasididžiavimu. Skulptorius brangino jį ir todėl, kad portretą nutapė draugo ranka.

PILIŲ ŠALIS

Sausis tais metais pasitaikė nepaprastai šaltas. Ledinis vėjas mėgino įsibrauti pro bet kokį plyšį, negailestingai varė šilumą iš jaukių kampelių. Didžiulėse karališkojo Alkazaro salėse, nors ir labai stengėsi tarnai, temperatūra buvo ne ką aukštesnė, kaip gatvėje. Tačiau ir tokiame šaltyje Velaskesas savo darbo dieną atkakliai pradėdavo šeštą valandą. Paskutiniu metu karalius labai susidomėjo jo darbu. Matyt, jo didenybė pavargo nuo karų. Nuolatiniai Valstybės tarybos posėdžiai, amžinos kalbos apie įvykius karo veiksmų laukuose jį erzindavo. Visi sunkumai, susiję su valstybės valdymu, galutinai užgulė ant visagalio Atlanto — pirmojo ministro pečių. Olivaresas, tiktai ir svajojęs gauti neribotą valdžią, dar labiau pasipūtė. Karas, jau tapęs tradicija, ne per labiausiai jį vargino. Donas Gusmanas džiaugėsi, kad nuvargęs karalius rasdavo paguodą Velaskeso dirbtuvėje. Pilypas IV liepė pastatyti joje specialų krėslą ir, sėdėdamas jame, ilgas valandas stebėdavo, kaip dirba maestro. Karaliaus buvimas nervino Velaskesą. Jis dažnai pajusdavo, kad daugiau galvoja, kaip atrodo jo kostiumas, negu apie tai, ką tapo. Visada švelnus su namiškiais, jis pasidarė suirzęs ir ūmus. O namie tuo metu brendo gana svarbūs įvykiai.

Alonsas Kanas seniai nebuvo Madride. Vis atidėliojo ir atidėliojo savo kelionę. Susitikęs su Fransisku Pačeku, į jo nebylų klausimą „kada?" jis tik skėsteldavo rankas. Skubus darbas moterų vienuolynui, užsakymas iš Valensijos... Pagaliau dabar, nepaisydamas šalčio, atmetęs visus „bet", Alonsas važiuoja pas savo jaunystės draugą. Daug vandens nuplukdė žilasis Gvadalkviviras į jūrą nuo to laiko, tačiau abiejų sevilijiečių draugystė išliko tokia pat jauna.

Svečiu džiaugėsi ir donja Chuana de Miranda. Pagaliau atsiras proga papasakoti vyrui apie dukters ir Chuano Bautisto del Maso santykius. Jaunuoliai mylėjo vienas kitą. Maso toksai

puikus vaikinas. Kam atidėlioti vestuves, jei tai ir dievui patinkamas dalykas? Ji įsakė tarnams ruošti vestuvėms visa, kas reikalinga, pasitikėdama dievo pagalba.

Stiprūs vyriški apsikabinimai. Lengviau iš akmens išspausti vandenį, negu ašaras iš ispano akių. Tačiau abiejų vyrų akyse blizgėjo ašaros. Susitikimo akimirką jie staiga pajuto, ko jiems trūko per visą tą laiką. Draugo, tikro draugo! Susitikimo džiaugsmas — ne tas žodis; tokį jausmų prasiveržimą, ko gero, tiktų pavadinti meile.

Laikas draugams neegzistavo. Viešpatie! Kaip greitai bėga valandos besikalbant! Jie nenorėjo išsiskirti nė minutėlei. Donas Diegas rodė Alonsui savo paskutiniuosius darbus.

Marija de Rogan hercogienė Ševrez portrete atrodė kaip karalienė. Apie šią moterį, turėjusią aibę meilės romanų ir intriguojančių nuotykių, nuolat kalbėjo visi dvariškiai. Buvo kalbama, kad geriausiu jos draugu galėtų būti patsai Rišelje! Bet nors ir labai graži būtų hercogienė, donja Chuana Eminenta buvo ne mažiau žavi. Tikra ispanė!

Ilgai gėrėjosi donas Alonsas nutapytu elniu. Šakoti žvėries ragai netilpo paveikslo rėmuose. Jo išdidžiai iškelta galva buvo atsukta į žiūrovą, o šnairom žvelgiančių didelių liūdnų akių išraiška beveik žmogiška.

Svečias tuoj pat pridūrė, kad ne nuodėmė būtų tokiu paveikslu papuošti svetainę, bet dar geriau atiduoti jį dukrai kaip kraitį. Velaskesas suglumo. Nejaugi atėjo laikas ir tuo pasirūpinti? Dabar teko nustebti Alonsui. Nejaugi gerbiamas donas Diegas nežino, kad jo duktė išteka?

Vakare konfliktas buvo sureguliuotas. Donja Chuana de Miranda, patenkinta, kad vyras pagaliau sužinojo paslaptį, dosniai vaišino svečią. Vestuvės turėjo įvykti po savaitės, ir tai namuose sukėlė malonų pagyvėjimą.

Visame tame chaose, kuris viešpatavo maestro namuose, tik vienas Velaskesas išliko visiškai ramus: jis dirbo. Reikėjo būtinai nutapyti Alonso portretą. Draugas vėl išvažiuos, ir nežinia, kada jie vėl susitiks. Kad paskui, neduok dieve, netektų gailėtis, kaip atsitiko su tėvu Salasaru.

Vestuvių išvakarėse paveikslas buvo baigtas. Iš drobės žvelgė gražus ir dar jaunas vyriškis, dailus elegantiškas idalgas.

Dailininkas pasistengė perteikti portrete būdingiausius Alonso bruožus. Neeilinis žmogus, tvirto charakterio, su įdvasintu

veidu, jis buvo valingas, atkáklus, kartais net įžūlus. Nervinio įtempimo akimirkomis judrusis Kanas pasidarydavo kaip įtempta styga, jo žvilgsnis būdavo išdidus, ir, nors iš pažiūros jis atrodydavo ramus, buvo justi, kad bet kuriuo momentu jis gali pratrūkti. Maestro nutapė draugą tą akimirką, kai jis, staiga pasukęs galvą, ramiai žiūri į pašnekovą. Tačiau kokia vidinė energija, nervinė įtampa perteikta portrete!

Maestro šį portretą pakabino savo kabinete. Dabar draugas visada bus šalia.

...Vieną dieną grafas Olivaresas atsiuntė pas Velaskesą savo neūžaugą. Gudrus žmogeliukas greitai apėjo visą dirbtuvę su žinovo išraiška. Sustojęs prieš nebaigtą portretą, jis pakėlė akis į doną Diegą.

— ?

— Tokio žmogaus nėra. Aš jį išgalvojau.

— Išgalvojai? Hm!

— Kaip tau tai paaiškinti, Nikolazitai? Jaunystėje aš labai troškau nupiešti žmogų, apie kurį girdėjau iš savo mokytojo,— vieno riterių ordino komandoro portretą. Bandžiau, bet man nesisekė. Praėjo daug metų, o šis troškimas išliko. Štai jis, mano Komandoras.

Nikolazitas, mėgęs tapybą, matęs daug įvairių meistrų kūrinių, žiūrėjo į portretą neatsitraukdamas. Iš paauksuotų rėmų taip pat įdėmiai žiūrėjo į jį pagyvenęs vyriškis. Nikolazitui portretas kažką priminė. Tačiau ką? Jis įtemptai galvojo. Šventoji madona! Juk tai Sidas, prisiekiu Išganytojo kryžiumi! Pasenęs donas Rodrigas Dias de Bivaras, valdingas maurų nugalėtojas, Sidas Kampeadoras. Praslinko šimtmečiai, ir štai senjoras maestro vėl jį atgaivino. Žinoma, Nikolazitas niekada Sido nematė, bet daug skaitė ir kaip tik tokį jį įsivaizdavo. Kaip maestro sugebėjo išskaityti jo mintis? Mažasis protingas, tačiau gamtos nuskriaustas žmogeliukas, likimui lėmus, tapęs tarnu, turėjo tikro menininko širdį. „Viešpatie! — galvojo jis.— Kokie puikūs tie paveikslai! Juose taip maža spalvų, bet kiek juose gyvenimo!" Nikolazito mintys skriejo toliau marga virtine: „Kokie panašūs ir kartu skirtingi jo paveikslai! Laisva tapymo maniera, griežta spalvinė gama. Ir staiga sidabrinis žilumas ir žaižaruojantis auksinės ordino grandinės blizgesys, nupieštas vienu potėpiu. Taip gali tapyti tiktai tikras maestro. Ar patsai

Velaskesas supranta, kad jis didelis menininkas? Tikriausiai, ne. Juk tai kasdieninis jo darbas."

Neūžauga pasisuko į doną Diegą. Šis stovėjo prie lango, nusisukęs nuo Nikolazito.

Nė vieno žodžio Nikolazitas nepasakė garsiai. Jis tylomis priėjo prie Velaskeso ir savo mažomis rankutėmis paėmė maestro ranką. Ne, prieš dailininką stovėjo ne paprastas neūžauga juokdarys, bet žmogus, tik labai mažas. Lūpose nebesimatė įprastinės visažinio pašaipos, dingo perdėtas laisvumas, blizgėjo akys. Abiem rankom jis pakėlė prie savo lūpų maestro ranką ir pabučiavo. Šiame poelgyje buvo tiek nuoširdumo, kad donas Diegas, atsargiai ištraukęs ranką, stipriai apkabino Nikolazitą.

Olivareso rūmuose, į kuriuos Nikolazitas nusivedė dailininką, buvo didelis sambrūzdis. Salėse, kambariuose, koridoriuose gulėjo kalnai paslaptingų, gerai supakuotų ryšulių, dėžių su perspėjančiais užrašais ant šonų. Kai kuriuose iš jų maestro spėjo esant paveikslus. Tarnai melsvomis livrėjomis — tai buvo mėgiama Olivareso spalva — bėgiojo laiptais aukštyn ir žemyn, nešiodami pilnus padėklus skambančio krištolo ir ploniausio švelniai balto porceliano. Grafas buvo savo kabinete. Priešais jį ant stalo gulėjo ilgas sąrašas, kuriame juodavo pažymėti paukščiukai. Galingasis premjeras, suraukęs ir taip rūsčius antakius, kažką įsakinėjo dvariškiui. Pamatęs svečią, Olivaresas nušvito.

— Nekreipkite dėmesio, mano brangusis žemieti, į šitą netvarką. Šiandien pas mus niekas net nepranešinėja. Štai, pažvelkite į šį jaunuolį,— grafas parodė ranka į dvariškį, kuris stovėjo nei gyvas, nei miręs.— Jis visut viską supainiojo. Lyg man būtų maža valstybinių reikalų, dar ir namuose viskas aukštyn kojomis! Iš Italijos gauta nauja siunta prekių, o jis nerado laiko jų sutvarkyti! Ištisa armija veltėdžių trainiojasi pakampėm, tik nesulauksi, kad kas dirbtų. Štai, pasakyk senjorui, kiek tarnų turi savo žinioje?

— Šimtą dvidešimt, mano pone.

— O pas mus visoje Ispanijoje tik devyniasdešimt grandų!..

Baisus buvo Olivareso pyktis, tačiau Diegas žinojo, kad visas šitas pokalbis nevertas dėmesio Šeimininkas, mėgaudamasis valdžia savo namuose, gyrėsi svečiui turtais, taip pat ir tar-

nų skaičiumi. „Dieve mano,— galvojo maestro,— kad tik greičiau baigtų šitą farsą!"

Pagaliau jiedu liko vieni.

— Mano Diegai,— metams bėgant, Olivaresas neatsikratė manieros įmantriai kalbėti,— pagaliau atėjo toji diena, kai aš galiu įteikti jo didenybei Ispanijos karaliui naujųjų rūmų raktus. Tačiau prieš tai aš noriu tau parodyti viską, kas turėtų juos puošti. Kai kurios salės visai tuščios. Ten reikėtų pakabinti nors keletą paveikslų. „Breda" puikiai atrodo Karalių Salėje. Aš įsitikinęs, kad karaliui Pilypui paveikslas patiks. Žinai, kaip šį paveikslą pavadino Nikolazitas? Gudrus mažylis ištisą dieną sukinėjosi apie tą paveikslą — jis juk tavo talento gerbėjas, o paskui sako: *„Las Lanzas"* (Ietys) puikios." Tu tik pagalvok, kaip taikliai jis pavadino paveikslą — „Ietys". Tikiuosi, maestro neprieštaraus, kad šį kūrinį tokiu pavadinimu įrašytume į katalogą?

Apžiūrinėdamas daiktus iš užjūrio, donas Diegas grafo namuose išbuvo iki vakaro. Kitą dieną visi daiktai užėmė savo vietas karaliui skirtuose užmiesčio rūmuose.

Buen Retiro — Maloniosios Vienatvės rūmai — stovėjo didžiuliame ūksmingame parke. Kelias į juos ėjo per ąžuolų giraitę, levandų ir rozmarino atvašynus, todėl atrodė, kad jis veda į neregėtą pasakų karalystę, taip gerai žinomą iš vaikystės. Didžiuliai rūmai išdidžiai baltavo virš seno miško. Įmantri pastato architektūra dar labiau didino įspūdį, kad čia pasakų šalis. Vešlios krūmų šakos, svyrančios ant kelio iš abiejų pusių, šį pavakarės metą buvo panašios į pūkuotas fantastinių gyvūnų letenas.

Prie rūmų vežėjas staiga sustabdė arklius. Karietos durys atsivėrė, ir atvykusius, žemai lankstydamiesi, sutiko karališkieji pažai žaliomis livrėjomis. Ryškiai apšviesti paradiniai laiptai vedė į rūmus. Donas Diegas, jo draugas donas Gasparas de Fuensalida ir senjoras Chuanas de Velela suėjo į vidų.

Pagaliau dievas pasigailėjo ispanų: prancūzai buvo sumušti prie Fuenterabijos. Olivaresas pats paruošė strateginį planą, kuris ir nulėmė pergalę. Karalius Pilypas dosniai apdovanojo grafą. Jam suteikė Fuenterabijos generolo titulą. Galingasis Olivaresas šiandien buvo dvigubas solenizantas. Dabar jis, generolas, nors šiek tiek pateisins savo portretą, kuriame Velaskesas nutapė jį raitą ant arklio.

Žemai lankstydamiesi rūmų damoms ir kavalieriams, aukštiems valstybės valdininkams ir užsienio šalių pasiuntiniams, draugai nuėjo į teatrą. Tai buvo didžiulė salė su pusiau apvaliu paaukštinimu — scena. Minkšti kilimai slopino žingsnius, neaukšti, labai patogūs lenktais atlošais krėslai kvieste kvietė atsisėsti. Šventė turėjo prasidėti teatro vaidinimu. Į teatrą rinkosi publika. Tyli ir švelni, lyg iš viršaus sklindanti muzika žadino neaiškius troškimus, žadėjo kažką ypatingo. Velaskesas pajuto, kad jo viduje viskas įsitempė, kad jis visas tarsi pavirto stipriai įtempta styga.

— Gerbiamas donai Diegai,— pasigirdo gana garsus Fuensalidos šnabždesys,— aš žadėjau šiandien būti jūsų gidu. Jūsų nuolankus tarnas jau kelios minutės klusniai laukia įsakymo, o maestro mintys skrajoja toli už rūmų sienų. Nusileiskite į žemę. Tuojau į salę įeis pačios gražiausios Ispanijos moterys. Jos — scenos karalienės. Daugelis jų jau nebevaidina, tačiau hercogas Olivaresas — šios dienos iškilmių kaltininkas — pakvietė jas didesnei Maloniosios Vienatvės rūmų garbei. Pažvelkite į didžiąsias duris. Štai kilimu žengia aktorė Cheronima de Burgos. Ši dama savo šlove iškilo aukščiau už Pirėnų kalnus. Tada, kai jūs dar tiktai mokėtės laikyti teptuką, ją įsimylėjęs Lope de Vega parašė puikią komediją „Kvailutė". Lope tada buvo penkiasdešimt vienerių metų, o puikioji Cheronima — vos septyniolikos. Štai toji grakšti pagyvenusi dama su balta vėduokle rankoje — išdidi gražuolė Chusepa Baka. Dieve mano! Žiūrėkite! Toji su juoda prancūziška suknia — neprilygstama Marija Rikelmė, kurios mimika nuostabi ir kuri vaidina taip tikroviškai. Šalia jos Fransiska Baltazara de los Rejes — puiki vyriškų vaidmenų atlikėja. Turiu prisipažinti, kad geriausia jai sekasi vaidinti peštukus. Va! Gražioji Amarilis!

— Amarilis?

— Tai pravardė, o ji vadinasi — Marija de Kordoba. Nepaprastai gera deklamatorė, įvairiapusiškai talentinga aktorė... Štai, žiūrėkite! Teikėsi atvykti ir Manuelis Valjechas.

— Aš jį gerai pažįstu. Taip pat ir Pedrą de Moralesą. Geriausias komedijinis aktorius iš visų man žinomų, mirusio dono Servanteso draugas.

Savotiškam scenos žvaigždžių paradui atrodė nebus galo. Jų garsūs, kaip ir šlovė, vardai ėjo iš lūpų į lūpas. Į salę rinkosi vis nauji ir nauji žmonės.

Teatras buvo sausakimšas. Per damų vakarinių tualetų šnaresį, daugybės vėduoklių brazgėjimą ir balsų ūžesį beveik nebesigirdėjo muzikos.

— Gerbiami ponai!

Salė staiga nutilo, girdėjosi tiktai šilkų šnarėjimas.

— Gerbiami ponai! — scenoje stovėjo artistas Rokė de Figeroja, garsus ne tik Ispanijoje, bet ir toli už savo tėvynės ribų, su savo trupe apvažiavęs Italiją, Flandriją, Vokietiją.— Mes pradedame savo pirmą vaidinimą pasakiškų Malonosios Vienatvės rūmų scenoje. Daug puikių meistrų padirbėjo, statant šį šedevrą. Inžinieriai, dekoratoriai, dailininkai ir skulptoriai įdėjo į šiuos rūmus ir dalelę savęs, todėl jie spindi tobulybės blizgesiu. Dabar mes, artistai, turime atiduoti savo duoklę meno altoriui. Mes pradedame.

Jis pasislėpė anapus uždangos, ir tą pačią akimirką kažkieno ranka ten, už blizgančio aksomo, švelniai palietė viuelos* stygas. Į salę liejosi užuolaidos prislopinta stygų daina, tarytum gitaros skundas. Dailininkas užsimerkė. Malonūs, švelnūs ir gryni muzikos garsai tai pritildavo, tai vėl trūkčiojančiai su skambėdavo.

Staiga muzika nutilo. Atmerkęs akis, tiesiai priešais save, kylančios užuolaidos fone, jis pamatė griežtą moters profilį. Ji sėdėjo per kelis žingsnius nuo jo kaip iš muzikos kilusi vizija. Tarytum pajutusi į ją įsmeigtą žvilgsnį, senjora pasuko galvą. Į maestro pažvelgė liūdnos akys. Ploni antakiai iš nuostabos virptelėjo, ji nukreipė žvilgsnį į sceną. Maestro toliau gėrėjosi taisyklingu veido ovalu, iškilia lygia kakta, švelniomis lūpomis, nuostabiai ilgomis blakstienomis.

Scenoje siautėjo aistros. Pjesės personažai — jaunuolis Kristus, apaštalai, kariai, fariziejai, rudaplaukis žvairas Juda keitė vienas kitą. Tačiau Velaskesas žiūrėjo tik į nuostabiai gražią nepažįstamąją. Ji buvo apsirengusi labai skoningai ir santūriai. Ant žalsvai rudos suknelės nuo galvos leidosi juoda mantilija, gili iškirptė buvo atidengusi kaklą su žėrinčiu kruvinai juodų granatų vėriniu. Odos baltumas ir brangakmenių blizgesys, rodės, lenktyniavo — kas labiau akina. Balta pirštine aptempta ranka ji prilaikė mantilijos kraštą, auksinis rožančius buvo nuslydęs iki pat alkūnės, o puikus briliantinis kryželis buvo įsipainiojęs

* Viuela — gitara su iškilia apatine deka.

mėlynos, iš kaspino padarytos ir prie sijono prisegtos gėlės lapeliuose; kitoje rankoje, blіksėdama laku, virpėjo plonalapė vėduoklė.

Tokią moterį rūmuose retai galėjai sutikti. Gražių ir gražuolių — daugybė. Tačiau grožis nepajėgdavo pridengti jų vidinio tuštumo, dirbtinio maivymosi ir koketiškumo. Čia gi, nepaisant griežtos išvaizdos, jautėsi vidinė energija, išdidus ir liepsningas charakteris.

Po kiek laiko dama su vėduokle, kaip mintyse ją pavadino maestro, vėl atsigręžė. Kiek kilnumo, subtilaus intelektualumo skleidė jos akys! Ji buvo tokia žavinga, kad Velaskesas beveik jau rizikavo linktelėti jai. Bet tą akimirką donas Chuanas de Velela prisilietė jo liemenės rankovės. Atsargus draugo gestas grąžino maestro į tikrovę. Kaip rūmų dailininkas gali užsimiršti tokioje aplinkoje! Tačiau juoda jos akių gelmė vėl kaip magnetas traukė jo žvilgsnį. Velaskese prabilo dailininkas, pamatęs retą, nepaprastą modelį.

— Aš siūlau jums, maestro,— nežymiai palinkęs draugo pusėn, tyliai prabilo donas Velela,— pertraukos metu apžiūrėti galeriją.

Velaskeso akyse matėsi nustebimas.

— Aš norėčiau,— toliau kalbėjo donas Chuanas, tyčiomis nieko nepastebėdamas,— aš norėčiau žvilgtelėti į Surbarano darbus. Sako, kad „Heraklio žygių" serija, nutapyta specialiai šiems rūmams, verta atidaus dėmesio.

— Bet ką ten įžiūrėsi dabar, žvakių šviesoje?

Velela neišgirdo arba nenorėjo aiškinti. Donui Diegui beliko tik kantriai laukti veiksmo pabaigos. Vėl tylus sėlinantis gitaros kuždesys pripildė salę. Uždanga nusileido. Dabar buvo galima išeiti iš teatro salės.

Grafas Olivaresas nepagailėjo lėšų rūmams išpuošti. Kambariuose blizgėjo paauksuoti kandeliabrai, nuo visų sienų žiūrėjo vienas į kitą veidrodžiai. Kabėjo paveikslai, ištisi paveikslų rinkiniai, kuriais galėtų didžiuotis bet kuris pasaulio muziejus. Velaskesas staiga patraukė į Karalių Salę, kurioje kabojo jo kūrinys — „Bredos pasidavimas". Ir jis, niekieno nepastebėtas, pasuko į ten. Jau kelintą sykį stovėjo jis šitaip prieš paveikslą, žiūrėdamas į jį ir kaip dailininkas, ir kaip žiūrovas. Niekas paveiksle nepasikeitė. Komendantas Nasau vis dar tiesė rafinuotam Spinolai didžiulį tamsų raktą, kuris dabar, prie vakarinio ap-

švietimo, ryškiai matėsi šviesiame fone. Visi tvirtovės pasidavimo dalyviai, kaip ir pirma, buvo susidomėję įvykiu, ir tiktai du — malonaus atviro veido jaunas olandas, apsirengęs pilku kostiumu, ir giandas su didžiule baltais kraštais skrybėle,— kaip ir anksčiau, žiūrėjo į maestro su amžinu klausimu — kas gi bus toliau?

Staiga Velaskesas pajuto, kad už jo pečių kažkas stovi. Jis greitai atsisuko. Beveik per penkis žingsnius nuo jo stovėjo nepažįstamoji. Ji žengė žingsnį į priekį. Nuo staigaus judesio mantilija nukrito jai ant pečių, atidengdama juodų kaip naktis plaukų garbanas.

— Atleiskite, senjora... — pats to nesitikėdamas, pradėjo maestro, tačiau jo balsas nutrūko. Iš prigimties uždaram Velaskesui buvo sunku parinkti žodžius, būtinus bendraujant su aukštuomenės dama, kuriai, be to, jis nebuvo pristatytas.

Nepažįstamoji nusišypsojo pasitikinčia šypsena ir, tiesdama ranką, paprastai ištarė:

— Marija Osuna.

Maestro sudrebėjo, tačiau ne nuo šaltų donjos Marijos pirštų prisilietimo. Išgirdęs Osunos vardą, galėjo sudrebėti kiekvienas žmogus Ispanijoje. Tai štai kas buvo prieš jį! Pati hercogienė Osuna, kurios giminės blizgesys ir prabanga galėjo aptemdyti karališkosios karūnos spindesį, o nepaprasti jų turtai,— jie turėjo net nuosavą eskadrą Viduržemio jūroje,— kėlė ne vieno karūnuoto asmens Europoje pavydą. Osuna! Velaskesas vėl norėjo atsiprašyti, tačiau pajuto, kad tai šią akimirką mažiausiai reikalinga. Jie stovėjo vienas priešais kitą — puikioji hercogienė, nužengusi prie jo nuo didingo pjedestalo aukštumos, ir didysis dailininkas, staiga apimtas nežinia iš kur atplūdusio noro nutapyti šią nepaprastą moterį.

Donas Velela jau perėjo kelis kambarius, ieškodamas maestro, bet niekur jo nerado. Atsitiktinai susitiko Diegą de Asedą, mylimą karaliaus neūžaugą. Jis ėjo, smarkiai mosuodamas rankomis ir tokia veido išraiška, kad donas Chuanas negalėjo jo nesustabdyti.

— Ei Primai! Tu, drauguži, leki taip greitai, tarytum tave gintų žinia apie gaisrą Alkazare.

Neūžauga sustojo.

— Brangusis donai Velela, aš iš tikrųjų skubu su nepaprasta žinia: karalienė pagimdė dukterį!

Donas Chuanas mylėjo ir vertino Asedą, karaliaus valia dvare vadinamą El Primu — pusbroliu. Šis protingas, gabus žmogus buvo apdovanotas tikro tyrinetojo talentu. Būdamas karaliaus dvaro juokdariu, Asedas dažnai turėdavo vaidinti komišką mažą gudruolį, žinantį karališkąją genealogiją geriau už bet ką valstybėje. Jis pasakodavo juokingus anekdotus iš mirusių karalių gyvenimo ir sotindavo jais jo didenybę, mėgusį viską, kas neįprasta. Be to, mažasis išminčius vedė rūmų Gyvenimo knygą, savotišką visų įvykių kroniką. Velela ir Velaskesas mėgo leisti laiką jo draugijoje.

„Bet kur dingo mano maestro?" — galvojo Velela, perėjęs nuostabių kambarių anfiladą.

Pagaliau Karalių Salėje jis pamatė doną Diegą.

Velaskesas kažką kalbėjosi su hercogiene Osuna. Viena ranka — ant špagos rankenos, kita tampė liemenės apykaklės šilkinį varstį. Visa gerai sudėta maestro figūra rodė neryžtingumą. Donas Velela, stengdamasis likti nepastebėtas, tyliai išėjo iš salės. Tegul maestro šiandien taip pat būna šventė, jos taip retai jam pasitaiko.

KELIAI IR TAKELIAI

Kiekvieno žmogaus gyvenime yra daug kelių. Savo gyvenimo pradžioje žmogus dažniausiai eina keliais, kuriuos jam nurodo artimieji ir globėjai, o neretai tais, kuriuos jam diktuoja socialinė padėtis. Betgi kuris žmogus, tvirtai atsistojęs ant kojų nepanorės gyvenime žengti savo paties keliu? Tegul pradžioje tai būna mažytis takelis, bet juo žmogus eina kupinas vilčių ir troškimų, jis jam gražesnis už plačius vieškelius. Taip galvojo maestro vieną vakarą, žingsniuodamas po savo dirbtuvę. Per dieną jis gerokai pavargo. Karalius surengė užsienio pasiuntiniams priėmimą dukters gimimo proga; ją pakrikštijo Marija Tereza. Iškilmės Alkazare sekė vienos po kitų, nors iš tikrųjų ne tiek jau daug priežasčių buvo linksmintis. Pikti liežuviai kalbėjo, kad greitai ateis laikas, kai dvare neliks lėšų net rūmų damoms pamaitinti. Kad ir kaip ten bebūtų, bet Velaskesui, kuris gavo naujas rūbininko pareigas, visai neliko laiko tapyti.

Mintimis — kelintą jau kartą! — jis grįždavo prie Maloniosios Vienatvės rūmų atidarymo iškilmių. Kaip sapnas jam atrodė pokalbis su pasakiškąja Marija Osuna. Velaskesas mintyse vėl vaikščiojo su ja parke prie Vienatvės rūmų, kažkuo panašių į senovės Elados šventyklas.

Štai taip susikerta, persipina žmonių keliai. Bet tai ne šiaip sau nauja pažintis, ne šiaip sau pokalbis, vienas iš tūkstančio vakarinių pokalbių. Maestro nutapys jos portretą svajonių vakarui atminti. Jis sukurs pasauliui šedevrą, apie kurį menotyrininkas po dviejų šimtmečių pasakys, kad ispanė (istorija nuslėps jos vardą) jungia savyje „aistringumą ir šaltumą, aukštuomenės manieras ir pamaldumą, nuoširdumą ir paslaptingumą".

Hercogienė Osuna iš tikrųjų buvo moteris, kokių reta. Būdama išdidaus ir nepriklausomo charakterio, ji sugebėjo pakilti virš savo aplinkos šabloniškumo. Nekreipdama dėmesio į am-

žinąjį „ką pasakys kiti?", hercogienė ėjo gyvenimo keliu drąsiai, nesigręžiodama. Velaskesas, apie kurį ji ne kartą buvo girdėjusi, kad tai genialus dailininkas, patiko jai.

Tas vienintelis vakaras Maloniosios Vienatvės parko prieblandoje, žalumos, vandens ir nakties šviesos karalijoje, ir hercogienei tapo akimirksniu, dėl kurio verta gyventi.

Bet apie jį liko tik atsiminimai ir knyga „Keletas kūrinių, skirtų Karališkiesiems Maloniosios Vienatvės rūmams". Hercogienė neprisiminė, iš kur jai pateko į rankas nedidelė mėlynais viršeliais knygelė su paauksuotu žymekliu. Jau karietoje, grįždama į namus, ji pastebėjo, kad laiko rankose knygelę. Mažytis portugalo Manuelio de Galjego eilėraščių rinkinėlis nuo to laiko tapo nuolatiniu jos palydovu. Viename iš eilėraščių, skirtų Karalių Salei, poetas apdainavo doną Diegą. Didis Menas turi Didžius talentus, rašė donas Galjegas. Poetas dosniai žarstė epitetus Velaskeso genijui, vadindamas maestro „retu talentu", „puikiu tapytoju", „dievišku meistru".

Ji atmintinai išmoko šias eiles:

...Paletei genijaus paklūsta Parka —
Rūsti likimo deivė.
O jo teptukas — meno skeptras,
Herojinės poemos vertas.
Jisai kaip pasakų valdovas
Paveikslus žadina gyventi.
Jo dieviška tapyba visagalė,
Tartum daina be žodžių
Ar nebyli istorija, kuri
Jausmams ir minčiai vadovauja.
Savuoju darbu jis pažino paslaptis,
Kurias per amžius saugo Išmintis.
Kaip puikiai moka perteikti jisai
Savosios sielos nuostabią ekspresiją.
Jis viską sugeba daryti,
Ir teatleidžia man nematomosios jėgos,
Bet jo paveiksluos galime matyti
Pasaulį tokį, koks yra.
O tobuliausioji ranka!
Tapybos nuostabi viršūnė!
Nepakartojamas stebukle! Jei dažai,

Gyvybę teikiantieji jojo drobems,
Pajėgs įkvėpti mano lūpas,—
Jos aukštins vis ir šlovins
Jo nuostabių paveikslų grožį.

Kada dar teks pasimatyti su nepaprastuoju donu Diegu? Ji suklupdavo ant kelių prieš madoną ir ilgai šnabždėdavo maldas.

Donas Diegas negalėjo būti vienas su savo mintimis. Jos ginė jį pas draugus. Chuanas Velela tik galva lingavo, klausydamasis karštų maestro kalbų ir nerealių planų, kurių tikslas buvo — dar kartą pamatyti hercogienę Osuną. Jis visur jos ieškojo. Kiekvienoje į mantiliją įsisiautusios moters figūroje, mėlynose Madrido naktyse. Jis surasdavo jai apibūdinimų, kokius gali sugalvoti tik dailininkas.

Velela sutikdavo su maestro Hercogienė Marija — nuostabi, reto grožio gėlė. Ji nepaprasta — *salero*. Šis žodis beveik neišverčiamas iš ispanų kalbos. Jame viskas — susižavėjimas gracija ir švelnumu, aukščiausias pagyrimas, kuriuo vyras gali apdovanoti moterį.

Tačiau jo draugas pamiršdavo vieną dalyką nejaugi galima hercogienės vardą, susidedantį iš trijų dalių su daugybe titulų, lyginti su trumpu kaip varpo dūžis naktį Velaskeso vardu? Nors jis didis maestro, kurio šlove didžiuojasi Ispanija, tačiau jam šitai nebus atleista. Aukšta buvo hercogienės kilmė, ir žmonės niekada neatleis Diegui, pasikėsinusiam pažeisti švenčiausius principus! Veidmainiavimas, susisukęs jaukų lizdą rūmuose, sugebės apjuodinti šventą jausmą, nužeminti jį iki paprastos meilės intrigos. Pasklis gandai, žiūrėk, ir sužinos karalius. Oi, neatleis tau, maestro, kad susidomėjai hercogiene Osuna!

Garbingojo Pedro de Itos namuose Konsepsion Cheronimo gatvėje, kur su šeima gyveno maestro, buvo ruošiamasi vasarai. Gamta puošė žemę, o žmonės — namus. Donja Chuana de Miranda išvalyti maestro kabinetą ir dirbtuvę pavedė Galjardui ir Chuanui Parechai. Tarnai nešė į kiemą, įrengtą kaip Sevilijoje, kilimus ir sunkias langų užuolaidas. Chuanas ir Galjardas tvarkė biblioteką*. Kokių tik ten nebuvo knygų! Lentynos linko nuo jų svorio. Galjardas, palypėjęs kopėtėlėmis, padavinėjo

* Kaip tvirtina savo darbuose Prado muziejaus direktorius F. Ch. Sančesas Kantonas, o taip pat menotyrininkas Bernardinas Pantorba, Velaskeso biblioteką sudarė 156 tomai. Jie remiasi dailininko testamento vykdytojo 1660 m. rugpiūčio 29 d. sudarytu aprašu.

Chuanui nuo viršutinių lentynų knygas. Pamažu ant grindų atsidūrė Petrarkos sonetai ir ferariečio Liudviko Ariosto „Pašėlęs Rolandas" italų kalba, greta — Horacijus ir Ovidijaus „Metamorfozės", poezijos antologija, Aristotelio „Politika" ir „Etika", daug knygų istorijos klausimais, kelionių aprašymai su spalvotų žemėlapių ritinėliu. Matematikos, geometrijos ir perspektyvos knygų seriją papilde keturi anatomijos vadovo tomai, kuriais taip pat domėjosi maestro! Nuo kitos lentynos nuėmė Albrechto Diurerio „Knygą apie proporcijas", darbus archeologijos ir bažnytinės dailės klausimais, keletą knygų apie architektūrą, astronomiją.

Galjardas, kuriam teko užsikarti pačion palubėn, kad galėtų pasiekti viršutines lentynas, iš „savo padėties aukštybių" apibėrė klausimais Chuaną Parechą. Šis vos spėjo atsakinėti, kad „Vargšo turtas" — knyga apie mediciną, kad ji reikalinga kiekvienam žmogui, o štai atokiausiame kampe stovinčių knygų, Džovanio Batistos dela Portos „Fiziognomikos" ir Žano Tanje „Astrologijos pradžios ir pranašavimo meno", jis niekada iki šiol nematęs ir kam jos reikalingos — nežinąs. Nenuorama Galjardas, apžiūrinėdamas paauksuotus viršelius, vis stengėsi tarp jų spėtinai surasti „dievišką jį" knygą. Pagaliau tarp topografijos ir mechanikos tomų jam pavyko rasti nedidelę knygutę tymo viršeliais. Pagal išorinius požymius joje turėjo būti pasakojama apie dangiškąjį gyvenimą. O, jis, Galjardas, tai iš karto pajuto! Jo kalbą pertraukė Chuano juokas. Knygutėje buvo išspausdinti mitai — nuostabios senosios Elados pasakos!

Viena knyga gulėjo ant stalo krašto, Chuanas netyčia ją užkliudė, ir ji nukrito ant grindų.

Parecha atsargiai ją pakėlė. Tame puslapyje, kur tomelis atsivertė, dvi eilėraščio eilutės buvo pabrauktos. Tikriausiai, knyga buvo skaityta visai neseniai:

Parecha perskaitė:

Exoritur neque fit laetum,
*neque amabile quidquam...**

— Ką tai galėtų reikšti? — garsiai paklausė jis.

...Velaskesas ir Fuensalida kiūtino vingiuota gatvele Madrido pakraštyje. Atėjus pavasariui, draugai gana dažnai taip

* Džiaugsmo nėra be tavęs ir jokio nėra malonumo",— Lukrecijaus eilės.

vaikštinėdavo. Prieš kiek laiko Diegui kilo mintis nupiešti kelių liaudies atstovų portretus. Donas Gasparas de Fuensalida pritarė jam. Ieškodami tinkamo modelio, jie klajojo po kvartalus, užsukdavo į apytamsius pusrūsius, kur šmižinėjo įtartinos žmogystos. Po jų suplyšusių rūbų klostėmis neretai būdavo galima pastebėti navachos rankeną, o pro apsiausto-munduro skyles kyščiodavo juodai grūdinto plieno peilis.

Vienoje smuklėje, į kurią jie užėjo išgerti po stiklą gaivinančio gėrimo, kelią jiems pastojo moteris, iki akių įsisiautusi į panjoloną — šilkinį, ryškiomis gėlėmis išsiuvinėtą šalį su ilgais kutais.

— Mano pone,— ji ištiesė ranką ir palietė Velaskeso liemenės varstį,— neskubėk atsikratyti vargšės čigonės. Mes su tavim vieno krašto vaikai, maitinti tos pačios žemės syvais. Duok ranką, nebijok, Milagra tau išpranašaus likimą, pasitarnaus patarimu. Negalvok, jog iš neturtingos čigonės nėra ko tikėtis. Delne, tarp susipynusių linijų, rasiu ir tau atskleisiu ateities paslaptis.

— Tai iš kur aš, pasakyk pradžiai, Milagra.

— Tu andaluzietis iš miesto, kuris kaip balta žuvėdra geria vandenį iš plačios Gvadalkviviro upės. Tu iš ten, kur saulę pirmas pasitinka rausvas bokštas, atitekęs mums nuo amžių. Juk teisybę sakau?

— Teisybę. Girdi, Gasparai, ką sako šis stebuklas?*

Fuensalida nusijuokė.

— Pabandyk laimę, Diegai. Gal ji tau pasakys, ką tu nori išgirsti.

Velaskesas atkišo delną Milagrai. Ji palinko prie jo, lyg snūduriuodama kažką sušnabždėjo.

— Tavo gyvenimo linija tiesi, kilnusis senjore. Audros ir perkūnijos tau nebaisios, klausyk senos Milagros. Tik niekaip nesuprantu,— tu ne artojas, ne sėjėjas, o tavo ranka tvirta. Ne, ne špaga ją tokią padarė. Kas gi tu? Štai šlovės linija, ji eina lygiagrečiai su gyvenimo linija. Šlovė pergyvens tave. Tu ne vargšas, bet kaip mažai tau šitai reiškia! Sakyk, neslėpk nuo čigonės, ko gi tu nori iš gyvenimo? Viskas, kas tave supa, dera vadinti laime, bet tavo maištinga siela ne to trokšta,— dabar ji žiūrėjo jam tiesiai į akis. Veriantys jos akių vyzdžiai, rodos,

* Milagra išvertus reiškia „stebuklas".

stengėsi įsiskverbti į priešais stovinčio žmogaus gyvenimo paslaptį.

— Spėk toliau, Milagra,— kreipėsi į čigonę Fuensalida.— Kam klausinėti?

— Ne, pone, ne, gerasis! Daug savo gyvenime regėjau aš, Trianoje gimusi, bet tokių linijų neteko matyti,— ji staigiai pasuko galvą į Velaskesą. Šalis nukrito jai ant pečių, atidengdamas veidą ir galvą. Aukštos šukos prilaikė ant pakaušio vešlius čigonės plaukus. Nuo to ji atrodė jaunesnė.

— Aš dailininkas, žemiete,— nusišypsojo jai donas Diegas.

— Štai dabar aš žinau, ką tai reiškia! — ji vedžiojo pirštu po delną, lyg skaitydama jai vienai matomą tekstą. Draugai susidomėję žiūrėjo į ją.

— Niekada neturėsi gyvenime ramybės. Tu — amžinai laisvės vėjo įtempta burė. Tavęs laukia pagarba, garbė, draugai ir apdovanojimai. Dar daug gyvenimo knygos puslapių užpildys tavo metai. Visko turėsi, išskyrus viena — ramybę. Štai meilės linija. Tu myli, aš girdžiu, kaip dreba tavo ranka. Bet ir tai, kas tau dabar atrodo viso gyvenimo prasmė, pasitrauks nuo tavo kelio. Dar ne kartą tau teks patirti nusivylimą, lieti netekimo ir skausmo ašaras, kurių priežastis gali būti tik moteris...

Čigonė pasitaisė šalį, jos akys, iki šiol švietusios kažkokia pranašiška ugnimi, staiga užgeso ir tapo panašios į pelenais apneštas anglis.

Fuensalida atkišo čigonei nedidelį raudoną kapšiuką. Jame skambėjo monetos.

— Nedėkok man, gerasis pone,— perspėjo ji doną Diegą,— už tai nedėkojama.

Visą dieną maestro ausyse skambėjo Milagros žodžiai „...Tu kaip burė, amžinai įtempta vėjo..." „O kurgi mano krantas ir uostas? — galvojo jis.— Kur svajonių ir troškimų riba?" Kas galėtų atsakyti į tokį klausimą?

Alkazaro dirbtuvės tyloje ieškojo jis nusiraminimo. Maestro skubėjo užbaigti dvi drobes. Rytais Chuanas Parecha atvesdavo pas jį į dirbtuvę du senius. Jie oriai atsisėsdavo į brangius krėslus ir laukdavo savo eilės. Donas Diegas pavadino juos filosofais; tiek stebinančios ramybės buvo jų pozose ir elgsenoje.

Kaip nesiderino jo „filosofų" išvaizda su rūmų aplinka! Tačiau Madrido valkatos jo didenybės rūmų dailininko skiriamą

dėmesį priimdavo aiškiai jausdami savo vertę. Jų neglumino prabangūs apartamentai. Kaip tik dėl to jie ir patiko maestro, tokius jų bruožus dailininkas ir stengėsi perkelti į drobę.

Vakarop į dirbtuvę užsuko Diegas de Asedas. Jis atėjo pasikalbėti su dailininku. Nusiėmęs tamsią plačiais kraštais skrybėlę ir atsisegęs liemenės apykaklę, neūžauga patogiai įsitaisė didžiuliame krėsle ir dėl to mažutė jo figūrėlė atrodė dar mažesnė. Pilypas IV neseniai suteikė jam didžiulę garbę, patikėdamas saugoti karališkąjį antspaudą ir savo korespondenciją. Tačiau mažąjį jo didenybės sekretorių naujos pareigos mažai jaudino. Tai buvo lyg ir koks tyčia sumanytas žaidimas. Jis ne kartą pastebėjo, kaip dvariškiai šaiposi iš jo. Nuo gyvenimo tuštybės jis bėgdavo prie mėgstamų knygų. Velaskesas kartais stebėdavosi, kaip viena galva sutalpina šitiek įvairiausių žinių.

Maestro baigė darbą, nusišluostė rankas ir atsisėdo į krėslą greta neūžaugos. Šis pasuko į jį savo negražų veidą, kurio vienintelė puošmena buvo didžiulės matinės akys, ir pradėjo neskubią šneką. Lankstaus proto El Primas dažnai komentuodavo maestro paveikslus.

Šiandien jis taip pat privertė Velaskesą mintyse nors akimirkai persikelti kokį šimtą metų į ateitį ir įsivaizduoti, kad galeriją, kurioje deramą vietą užėmė šitos drobės, aplanko aukšti svečiai. Kažkoks kuklus jų didenybių tarnas turi parodyti užsieniečiams savo tėvynės pasididžiavimą ir šlovę.

Dvi drobės, du Velaskeso poriniai portretai, iš karto atkreipė dėmesį. Keistos dviejų senių figūros kažkuo traukė. Jų drabužiai ir pozos buvo ryškus kontrastas viskam, kas įprasta paveiksle — elegantiškumui ir damų bei kavalierių rūbų puošnumui. Bet tai vargšams filosofams galima atleisti.

Vieno iš jų, pasikūprinusio, pusiau pasisukusio į mus, vardas Menipas. Taip vadinosi senovės graikų filosofas satyrikas. Mūsų maestro saviškai pavaizdavo senius. Drobėse nėra, kaip tradiciniuose Archimedą ar Diogeną vaizduojančiuose paveiksluose, nei gaublio, nei storų tomų. Herojai pavaizduoti po atviru dangumi, ryškiai apšviesti saulės. Įsižiūrėkite, kaip spindi, mainosi spalvos. Menipo veidas linksmas — jis pašaipiai šypsosi, kaip žmogus, žvelgiąs į ateitį. Jam daugiau nebereikalingos knygos, iš kurių jis iki šiol sėmėsi išminties. Rodos, dar akimirka — ir vargšas filosofas, stipriau susisiautęs savo skylėtą apsiaustą, peržengs per gulinčius prie jo kojų ritinius ir nueis

saulės nutviekstu taku, ironiškai šypsodamasis. Jo porininkas — Ezopas, pavadintas kaip antikinių pasakėčių rašytojas. Šis žmogus per savo amžių daug matė ir patyrė. Pažvelkite į jo didžiulę, negrabią, nevalyvai apsirengusią figūrą.

Melancholiškas, užgesusiu žvilgsniu Ezopas atrodo kaip žmogus, perpratęs būties paslaptį, blaiviai vertinantis tikrą išmintį ir gyvenimą. Atkreipkite dėmesį, kaip čia viskas nutapyta! Atrodo, kad maestro staiga, skubiais teptuko brūkštelėjimais nutapė tą grubią plaukų kepurę, sumodeliavo stiprius kaklo, kaktos ir krūtinės kaulus, vienu brūkštelėjimu nutapė tvirtą sučiauptą burną. Bet iš tikrųjų tai titaniškas darbas, gilių apmąstymų dienos.

Asedas pasuko galvą į maestro. Šis sėdėjo nejudėdamas. Jis žvilgtelėjo į Parechą, kuris stovėjo už maestro nugaros, alkūnėmis atsirėmęs į kėdės atkaltę. Mulato akys blizgėjo.

— Chuanai, paimk teptuką,— kreipėsi į jį maestro,— ir užrašyk ant paveikslų „Ezopas" ir „Menipas". Tarkime, kad paveikslai jau pakrikštyti.

Tą vakarą karaliaus sekretorius papasakojo dailininkui daug dvaro naujienų. Ypač viena kėlė nerimą. Šiandien karališkosios tarybos posėdyje didelę kalbą pasakė premjeras Olivaresas. „Karas,— pareiškė jis,— reikalauja iš ispanų aukų. Pavojaus akivaizdoje nereikia nuolaidžiauti. Iždui reikia pinigų. Man rodos, laikas priversti kataloniečius prisiimti dalį visos Ispanijos sunkumų."

Asedas teigė, kad tokia politika Katalonijos atžvilgiu nieko gero neduos. Hercogas nutarė įgyvendinti seną savo sumanymą. Dar 1621 metais jis rašė savo pranešime, kad „Katalonijos ir kitų Pirėnų valstybių autonomija turi būti panaikinta, ir visoje šalyje tikslinga įvesti tokius pat įstatymus, kaip Kastilijoje". Iki šiol Olivaresas nekeldavo šio klausimo, bet dabar nusprendė iš karto susidoroti su visomis kataloniečių privilegijomis. Jei prie to dar pridursime karių paskirstymą po butus... Įsakymas skambėjo taip: kareivius apgyvendinti, net jei ir šeimininkams neliktų kur miegoti. Dabar iš Katalonijos tebuvo galima laukti vien sukilimo. Hercogas pamiršo, kad Ispanija sujungta tik formaliai, o iš tikrųjų tėra nepriklausomų ir sunkiai valdomų provincijų sambūris.

Laukdamos neišvengiamų bruzdėjimų šalyje ir blaiviai vertindamos susidariusią padėtį, net pačios šviesiausios to meto

Ispanijos galvos negalėjo įžvelgti svarbiausio dalyko — kaip tos epochos feodalinės visuomenės gelmėse skausmingai gimsta nauja buržuazinė santvarka, kaip tuo pat metu laužomos gyvybinės visų Vakarų Europos tautų tradicijos. Reliatyvus Ispanijos provincijų-respublikų savarankiškumas su nominaliu suverenu valdžioje bendros valdančiųjų klasių krizės sąlygomis pasitarnavo pasipriešinimo jėgų augimui, valstybės centralizacijai.

Mažytės savarankiškos valstybėlės liko ekonomiškai atskirtos. Tai buvo vienas iš Ispanijos socialinės-ekonominės santvarkos savitumų, iš to kilo specifinis ispaniškojo absoliutizmo vaidmuo Europos kapitalizmo priešistorijoje. Pradinio kaupimo metu Ispanija nesugebėjo per šalį plaukiančių turtų panaudoti pramonės išvystymui. Bet taip toli numatyti Velaskeso laikų Ispanijoje niekas negalėjo.

Pokalbis truko iki vidurnakčio. Paskui susigriebęs Asedas išlydėjo doną Diegą ir Chuaną. Kai kuriose užmigusio Alkazaro salėse žvakės jau buvo užgesintos, ir dienos šlamesiai traukėsi į kertes naktigulto, girkščiodami krėslais ir dūsaudami. Kur-ne-kur prie dievo motinos paveikslų miegūstai žybsėjo melsvi lempelių liežuvėliai. Rūmai naktį pasikeitė neatpažįstamai. Prie išėjimo neūžauga pašaukė durininką, ir šis, paklusęs jo įsakmiam mostui, nusekė paskui juos, šiek tiek atsilikdamas.

Konsepsion Cheronimo gatvė buvo netoli karališkųjų rūmų. Namuose švietė langai. Laukė maestro. Asedas kilstelėjo skrybėlę ir atsisveikino. Greitai dvi figūros — pasakų nykštuko ir petingo milžino — ištirpo Madrido nakties tamsoje. Ant laiptų mindžikuodamas Velaskeso ir Chuano laukė ištikimasis Galjardas.

Vieną dieną Velaskeso dirbtuvės durys plačiai atsivėrė, ir, mažojo Asedo lydimas, įėjo karalius. Maestro metė tapęs ir žemai nusilenkė jo didenybei. Karalius pasuko į atokiausią apytamsį kampą.

— Kaip, admirole, tu dar čia? Juk aš su tavimi atsisveikinau ir maniau, kad tu išvykęs.

Admirolas neatsakė. Kampe, be portreto, nieko nebuvo. Nustebęs Pilypas pasisuko į maestro.

— Patikėk, aš iš tikrųjų portretą palaikiau pačiu admirolu.

Drąsiojo dono Adriano Pulido portretas tikrai buvo nepaprastai panašus į originalą. Maestro jį tapė su ypatingu malonumu. Jam labai patiko donas Adrianas, apie kurio narsumą

sklido legendos. Už didvyriškumą kare prieš prancūzus karalius jį pakėlė iš kapitono į admirolus ir apdovanojo liepsnojančiu Santjago ordino kryžiumi.

Paskui karalius priėjo prie filosofų portretų.

— El Primas štai jau kelinta diena apie juos šneka, donai Diegai. Manau, jie papuoš medžioklės namelį Tore de la Parada. Ten yra keletas Rubensų, dabar jiems nebebus liūdna,— nusišypsojo karalius iš savo sąmojo.

Jis apėjo visą dirbtuvę, žvilgtelėjo net į eskizus, tuo pat metu patarinėdamas. Maestro klausėsi. Negi jis galėjo, kaip kažkada pirmasis jo mokytojas Erera, pertraukti karalių per pusę žodžio replika: „Kiek daug neteko pasaulis, kad jūsų aukštenybė nedalyvavote jį kuriant. Dievas būtų galėjęs gauti nemaža vertingų patarimų." Velaskesas, karališkųjų rūmų dailininkas, taip pasielgti nedrįso. Protėviai nepaliko jam dvarų ir už okeano prisigrobto aukso.

Kaip per sapną jo sąmonę pasiekdavo karaliaus žodžiai. Donas Diegas prisivertė klausytis.

— ...Būtų neblogai,— tęsė Pilypas,— mūsų El Primas to nusipelnė. Be to, jūs draugai.

Maestro nusilenkė. Iš visko jis suprato tik tiek, kad karalius norėtų turėti savo mylimo neūžaugos portretą.

Beveik visi karališkosios šeimos nariai turėjo po savo neūžaugą arba mažytį išsigimėlį. Iš visos šalies, o kartais net iš užsienio, atveždavo į sostinės rūmus nelaiminguosius, kurie tapdavo gyvais žaislais. Rūmuose buvo įsigalėjęs laukinis paprotys linksmintis juokdarių draugijoje. Jie buvo rengiami puošniais drabužiais, juokais garbstomi skambiais titulais, keliamos komiškos neūžaugų vestuvės ir visai užmirštama, kad išsigimusiame kūne dažnai slypi šviesus protas, o mažytėje krūtinėje plaka jautri širdis.

Pirmą kartą patekęs į rūmus, Velaskesas buvo nustebintas, kad daugelį Alonso Sančeso Koeljo darbų, vaizduojančių rūsčiojo Pilypo III palikuonius, vienija bendras pavadinimas „truanes" — juokdariai. Karaliai užsakinėdavo dvaro dailininkams gyvų žaisliukų portretus, o paskui įsakydavo juos pakabinti rūmuose ant sienų šalia savų. Nevykusios karalių užgaidos būdavo tenkinamos. Nuo Alkazaro sienų žvelgė į pasaulį kokiu šimtu akių invalidų, idiotų, neūžaugų ir juokdarių armija. Apgailėtinos smulkutės figūrėlės, išsigimę veidai labiau išryškin-

davo išdidžias karalių figūras. Tokių kraštutinių priešingybių priešpastatymas nejučiom piršdavo mintį apie karūnuotųjų asmenų tobulumą. Tačiau įžvalgios dailininko akys čia įžiūrėjo didžiulę prieštaringą vienybę, kurią išreiškia sąvoka „žmogus". Žiūrėdamas į portretus, gretindamas juos, jis matė ne karalių ir neūžaugą tarną, o žmones. Iš tokio lyginimo karaliai maža laimėdavo.

Maestro sutikdavo neūžaugas prie rūmų kasdien. Neretai jie patys užeidavo į dailininko dirbtuvę ir ilgai stebėdavo, kaip jis dirba. Tokiomis valandėlėmis donas Diegas turėdavo galimybę ramiai į juos įsižiūrėti. Matydavo jis daug ką, gilius žmogiškus pergyvenimus, po nuolatine juokdario kauke slepiamas dvasios kančias. Gamtos ir socialinės neteisybės nuskriaustas, pasmerktas kasdieninėms patyčioms, kiekvienas tų žmogeliukų įprato savitai bendrauti su aplinkiniais žmonėmis. Savigynai jie panaudodavo viską: pasigailėtinas grimasas ir ašaras, kandų juoką ir nedideles „rūmų etiketo" leidžiamas nešvankybes. Neūžaugoms tekdavo būti išradingiems.

Juokdariai ir neūžaugos rūmuose dažnai atlikdavo ne vien jo didenybės karaliaus linksmintojų pareigas. Tai buvo žmonės, kurie dėl savo juokdariškos padėties galėdavo sakyti viską, kas šaudavo į galvą. Nebaudžiami jie skleisdavo paskalas, šnipinėdavo, nuo jų elgesio kartais daug kas priklausydavo.

Štai kodėl kartais ispaniškoji aristokratija ir didikai vienas per kitą meilikaudavo jiems, tikėdamiesi ateityje malonių iš jų valdovų.

Dailininko dirbtuvėje išsigimėliai greitai apsiprasdavo ir jausdavosi ramūs. Jie leisdavosi su Parecha į ilgus samprotavimus, ar gali medis augti šaknimis į viršų, arba užvesdavo rimtas kalbas apie ispanų ir anglų laivynų pranašumus, pateikdami tokius svarius argumentus, kokių galėjo pavydėti specialistai. Žiūrėdamas į juos tokiomis valandėlėmis, Velaskesas galvodavo, kokie žmogiški jų darbai ir poelgiai, ir kaip nesiderina juokdario drabužis su jų logišku protavimu. Nesijausdami pajuokos objektu, neūžaugos pasikeisdavo. Jų fiziniai trūkumai lyg ir išnykdavo, pasidarydavo nepastebimi. Taip tikriausiai atrodo artistai po spektaklio, kai grimas tebedengia jų veidus, drabužiai primena neseniai vaidintus įvykius, o jie kalba jau nebe atmintinai išmoktus scenos herojų monologus.

Donas Diegas nusprendė nutapyti visą galeriją šitų nelaimingųjų portretų. Karaliaus pasiūlymas buvo pačiu laiku. Niekas netrukdys. Jis pavaizduos juos ne vergais, o žmonėmis. Ne, ne juoką kels portretai, žiūrovai neras juose nieko karikatūriško.

Pirmasis iš tos serijos dienos šviesą išvydo Chuano Austrijiečio portretas.

Paprastai rūmuose juokdarys Chuanas vilkėdavo puošnų dvariškio kostiumą. Dėl išorinio panašumo į savo dėdę, nugalėtoją prie Lepanto, karalius jį praminė Chuanu Austrijiečiu. Velaskesas buvo matęs tikrojo dono Chuano portretą, nutapytą dailininko Koeljo. Jis buvo atvaizduotas visu ūgiu jūrų kautynių fone. Prie jo kojų gulėjo kario ginklai. Maestro šovė į galvą mintis pavaizduoti juokdarį lygiai tokia pat poza ir tokioje pačioje aplinkoje. Bet kaip jie skyrėsi vienas nuo kito!

Netvirtai stovėjo „donas Chuanas" tarp kario atributų, vietoje maršalo lazdos remdamasis į pagalį, o puošnus kostiumas ir plunksnomis papuošta skrybėlė nesiderino su pakumpusia kreivakoje juokdario figūra. Apsiblaususios akys žvelgė nepatikliai, po ūsais slėpėsi vos juntama šypsena. Geibi būtybė bandė ironizuoti savo juokdarišką padėtį ar, gal būt, tuos, kurie mėgino iš jo juoktis. Kas žino?

Paskui Velaskesas turėjo tapyti kitą mažąjį karaliaus apartamentų gyventoją — El Primą. Užgruntuota drobė jau laukė pirmojo seanso, kai į dirbtuvę įlėkė uždusęs Nikolazitas.

— Maestro! Katalonijoje sukilimas!

Taip, Katalonijoje prasidėjo pilietinis karas, kaip ir buvo numatęs Diegas de Asedas. Valstiečiai neišlaikė pas juos apgyvendintos samdytos kariuomenės siautėjimo. Ampurdamo kalniečiai pirmieji pradėjo kovą. Po visą provinciją pasklido lapeliai, kviečiantieji sukilti. O 1641 metų gegužės 22 dieną prie centrinių Barselonos vartų susirinko trys tūkstančiai valstiečių. Po penkių dienų miestas buvo užimtas. Tai atsitiko *dia de corpus* — dievo kūno šventės dieną. Vicekaralius grafas Santa Koloma buvo užmuštas. Sukilimo vadovai kaupė jėgas, norėdami smogti galutinį smūgį karaliaus kariuomenei ir paskelbti Kataloniją laisva ir nepriklausoma. Už jų pečių vis labiau ryškėjo figūra su raudona kardinolo mantija,— tai visagalis Rišelje pynė politines intrigas prieš savo pietinę kaimynę.

Iš pradžių rūmuose apie sukilimą buvo kalbama su panieka — segadoriškas* sukilimas. Bet kai jis apėmė visą provinciją ir kilo pavojus, kad Barselonos pavyzdžiu seks Saragosa, karalius nejuokais sunerimo: Ispanijai grėsė pavojus netekti tokių didelių ir derlingų žemių! Skubiai buvo ginkluojama kariuomenė. Jo didenybė nusprendė pats vadovauti baudžiamajai ekspedicijai. Karaliaus dvaras priminė apgultą tvirtovę. Visur girdėjosi ginklų žvangėjimas, dvariškiai tarytum užmiršo savo pareigas ir nuo ryto iki nakties svarstė karinių operacijų planus. Į Madridą iš visos Ispanijos plaukė idalgai, pasiryžę špaga tarnauti savo karaliui.

Hercogas Olivaresas perdavė maestro karaliaus valią: jis taip pat privaląs vykti. Kaip visada, kartu su savo šeimininku ir mokytoju į kelionę ruošėsi ir Chuanas Parecha. Tarp kelionės daiktų ir špagų keistai atrodė tvarkingai susuktos drobės, teptukų rinkinys, dažai, kelioninis molbertas.

Visi buvo jau seniai susiruošę, o karalius neskubėjo. Jis vėl staiga panoro politinės veiklos. Karalius tarytum pajuto savo priedermę šaliai ir, lyg atsibudęs iš miego, skubiai ėmėsi seniai apleistų reikalų. Vyskupas Galseranas Albanelis, labai įtakingas asmuo, Pilypo IV auklėtojas nuo tų laikų, kai šis buvo dar princas, vėl sušvito politinėje karalystės padangėje. Jis, išeivis iš Barselonos, tapo artimiausiu karaliaus patarėju.

Laiškuose jo aukštenybei nerimavo ir vienuolė Marija de Agreda. Aukštieji valdininkai ir žmonės, siekią normalizuoti visuomenės gyvenimą, atkakliai primindavo karaliui apie valstybei gresiantį pavojų.

Iškilminga kavalkada pajudėjo iš Madrido tik 1642 metų babandžio mėnesį. Karališkoje svitoje buvo El Primas, ir dėl to dailininkas labai džiaugėsi. Jie keliavo žeme, kuria neseniai buvo pražygiavusi baudžiamoji kariuomenė. Nualinta, gaisrų pelenais nuklota žemė, rodės, visam laikui liks nederlinga. Oras atsidavė degėsiais. Aikštėse baigė degti laužai, kuriuose dar juodavo nepaklususių ir verčiau mirtį pasirinkusių kataloniečių kaulai. Žiauri gyvenimo tikrovė staiga sutrikdė ramią maestro kasdienybę, neleido naktimis miegoti, reikalavo ieškoti atsakymų į klausimus nuo kurių šiaušėsi plaukai. Tokioje aplinkoje visai nebuvo galima piešti. O čia dar kardinolas Borchal

---

* Nuo žodžio „segador" *(isp.)* — javų piovėjas.

Gasparas Borcha buvo nepaprastai landus ir žiaurus žmogus. Istorijoje jo vardas susijęs su daugeliu labai įdomių dalykų. Karalius ne kartą jį siuntė tvarkyti diplomatinių reikalų, kai teko „kovoti" su Romos kurija. Vatikanas uždraudė Galilėjaus knygą — pas Urboną VIII nuskubėjo Borchos pasiuntinys su Pilypo „prašymu" nesikišti į ispanų reikalus. Popiežius nusileido, ir Galileo Galilėjaus „Dialogai" (1632 m.) išvydo šviesą. Grįžęs iš Romos, paskutiniuosius ketverius metus Borcha ištisai gyveno karaliaus dvare. Kardinolas priklausė dvariškių grupei, kuri manė, jog maišto liepsną galima užgesinti tik kraujo upėmis. Jo šventenybė buvo baisus, prakeikdamas kataloniečius. Pradžioje donas Diegas vengė bendrauti su tokiu įtakingu žmogumi, bet kartą neapsakomai nustebino Parechą, pranešdamas, kad rytoj pradės tapyti kardinolo portretą.

Klajonių dienomis, kaip Parecha apibūdino jų gyvenimą, buvo baigtas neūžaugos El Primo portretas. Maestro nutapė jį, sėdintį ant didžiulio pilko akmens. Už nugaros driekiasi kalvotas peizažas, o virš galvos, beviltiškai pilkame danguje, kaupiasi sunkūs debesys. Tragiškai rimtai žvelgia neūžauga tiesiai prieš save, negražiame jo veide atsispindi išmintis ir dvasios tyrumas. Šalia jo — didžiulė knyga. Lyginant su ja, Asedo figūrėlė atrodo dar mažesnė. Paveikslas dvelkė tokia vienatve, kad Parecha negalėjo į jį abejingai žiūrėti.

Madride tuo tarpu įvyko didelės permainos. Nesisekė galingajam Olivaresui. Karalius buvo vis labiau nepatenkintas jo politika ir po truputį šalino jį nuo reikalų. Ėmė nekęsti grafo-hercogo ir karalienė. Aplinkybės taip klostėsi, kad Olivaresas turėjo atsistatydinti. Dvidešimt dvejus metus jis stovėjo prie Ispanijos valstybės vairo, ir beveik visą tą laiką šalis kariavo su kitomis valstybėmis.

1643 metų sausio 17 dieną į nemalonę patekęs favoritas buvo atleistas. Kartu su grafu Madridą apleido ir dvariškiai, kuriuos jis globojo. Velaskesas atsidūrė keblioje padėtyje. Visus tuos metus Olivaresas rodė jam savo palankumą, padėdavo sunkiomis valandėlėmis, globojo. Sunku buvo patikėti, kad toks žmogus, kaip Olivaresas, gali prisirišti, tačiau taip buvo.

Maestro dirbtuvėje stovėjo nebaigtas Olivareso portretas. Metai neatpažįstamai pakeitė galingąjį Atlasą. Jis pastorėjo, veidas paburko ir suglebo. Nors lūpose liko maloni šypsena, ma-

žų akių žvilgsnis pasidarė neramus ir įtarus, neliko buvusio tvirtumo ir pasitikėjimo.

Teptukas tepė ant drobės paeiliui, tai tamsias, tai šviesias dėmes. Tamsiame fone vis labiau ryškėjo veidas ir sniego baltumo apykaklė smailiais kampais. Tamsių tonų gamą sudarė peruko, ūsų, retutės barzdos ir drabužių spalvos. Per kairįjį grafo petį klostėmis gulė žalsva juosta, ant krūtinės dešinėje pusėje neryškiai švytėjo ordino kontūrai. Paveikslas buvo baigtas. Reikėjo pasimatyti su Olivaresu ir įteikti jam dovaną.

Grafas aplenkė Velaskesą. Jis atsiuntė per ištikimąjį Nikolazitą laišką, kuriame rašė išvažiuojąs į savo dvarą Kadiso apylinkėse ir prašąs maestro, pasitaikius progai, jį aplankyti.

Dabar Velaskesui rūpėjo išsiaiškinti svarbiausia — savo dabartinę padėtį rūmuose. Bet tame sąmyšyje visi, rodos, užmiršo rūmų dailininką.

Pagaliau vieną dieną donas Velela pranešė žinią, išsklaidžiusią visas abejones: rūmų kanceliarijos popieriuose jis aptiko dokumentą su jo didenybės parašu. „Nuo šios dienos rūmų dailininkas donas Diegas Rodrigesas de Silva i Velaskesas mūsų skiriamas kamerdineriu, neinančiu tų pareigų, bet gaunančiu atlyginimą. Pilypas IV."

— Tu gimei po laiminga žvaigžde, drauge,— juokėsi donas Chuanas.

— Aš gimiau po Sevilijos žvaigždėmis! — paprastai atsakė Velaskesas.

Dabar buvo galima ramiai tęsti darbą prie pradėtos neūžaugų ir išsigimėlių serijos.

Maestro atidžiai stebėjo iš Flandrijos į karaliaus rūmus parsivežtą Sebastianą de Morą. Priskirtas patarnauti Baltazarui Karoliui, Moras amžinai kažkur dingdavo. Juo buvo pasiskųsta karaliui, bet išsigimėlio elgesys nesikeitė. Dvariškiai šnibždėjosi, esą, Pilypui malonu žiūrėti į slapuką neūžaugą ir žinoti, kad yra pasaulyje žmogus, dar niūresnis už jį. Sebastianas laikui praleisti pasirinkdavo pačias netinkamiausias vietas: tamsias salių kertes, įvijus laiptus. Kartą Velaskesas pamatė jį tuo metu, kai lengvabūdės rūmų damos tyčiojosi iš mažo žmogiuko. Didžiulės juodos akys su įniršiu žiūrėjo į pasaulį, padariusį žmogų vergu. Pykčio ugnelės blykčiojo akių vyzdžiuose, ir rodės, kad mažoji būtybė sudegs iš neapykantos. Sukilo žmogiškasis neūžaugos orumas.

Maestro turėjo nemažai vargo, kol nuramino Morą ir nuslvedė į dirbtuvę. Ten, pasodinęs neūžaugą į kampą jo mėgiama poza, ėmė tapyti portretą, kuris dėl nepakartojamos žmogaus individualybės stojo lygia greta su geriausiais jo darbais.

Dabar, kai dvare beveik nebeliko sevilijiečių, dailininkas ėmė vis labiau ilgėtis savo tėviškės. Fuensalida ir Velela ėmė net būgštauti dėl jo sveikatos, nes maestro labai išblyško ir pasidarė nekalbus.

Tuo metu Velaskesas buvo pasiekęs neregėtą šlovę. Maestro sužinojo, kad vieno priėmimo metu karalius pasakęs: „Istorikai pažymės, kad aš praradau kelias provincijas, bet jie negalės nutylėti, kad mano valdymo metu ispanų menas pasiekė nematytas aukštumas. Velaskeso neįmanoma nuslėpti, o jo vieno užtenka ryškiai nušviesti bet kuriai epochai!" Klausydamasis tokių kalbų, maestro tik karčiai šypsojosi. Jeigu jis galėtų, visas karaliaus malones iškeistų į saulę ir žydrą savo brangiosios Andaluzijos dangų, baltą žuvėdrą Seviliją ir svaiginantį jos pievų bei gėlių kvapą ir apelsinmedžio šakelės aromatą.

Vieną ūkanotą dieną, kai šaltas rūkas tankiu pilku šydu apsiautė visą Madridą, į Alkazaro dirbtuvę patyliukais įslinko Chuanas Parecha.

— Donai Diegai,— kreipėsi jis į ramiai krėsle sėdintį maestro,— jaunas dailininkas sevilijietis nori pamatyti jūsų malonybę.

Velaskesas atsisuko. Kas klausėsi jo minčių ir atsiuntė pasiuntinį iš Sevilijos?

— Įvesk jį greičiau!

Ant slenksčio pasirodė labai gražus jaunuolis. Velaskesą, puikų fizionomistą, iš karto sužavėjo jo atviras, truputį tamsokas veidas, aiškus, tiesus žvilgsnis ir paprasta, kukli laikysena. Jis žengė sutikti sevilijietį, išskėtęs rankas.

— Telaimina, jaunuoli, madona jūsų atvykimą iš mano vaikystės šalies. Ar neatvežėte savo rūbų klostėse mūsų Sevilijos kvapo ir truputėlio Andaluzijos dangaus?

Sevilijietis vadinosi Bartolomė Muriljas. Tik prieš metus jis pirmą kartą Sevilijoje pamatęs Velaskeso tapytą portretą ir tuoj pat pasiryžęs žūt būt pasiekti Madridą. Pinigų kelionei jis neturėjęs, todėl nemaža pavargęs, kol jų susitaupęs.

Velaskesas klausėsi šypsodamasis. Dabar jaunuolis galėjo būti ramus, visi nemalonumai praeityje. Jis stovėjo ant didžiojo

maestro mokyklos slenksčio. Mokytojas-gyvenimas, ko gero, su juo pasielgė taip pat griežtai, kaip kažkada su Velaskesu jo mokytojas Erera.

Maestro spėjo pastebėti, kad jo būsimojo mokinio apranga toli gražu ne nauja. Neturtingas jaunuolis siekė tikslo per vargą. Ką gi, pagalvojo Velaskesas, dailininkui tai beveik būtina. Tačiau žmogus negali visą laiką būti tarp kūjo ir priekalo. Galima pasirinkti kitą kelią. Jis supratingai linkčiojo galva, kai Muriljas atkakliai atsisakinėjo apsigyventi jo namuose, ir galų gale pridūrė, kad jis ne toks jau nesavanaudiškas. Už visa tai mokinys privalės jam pasakoti apie Seviliją.

Išleidęs jaunuolį įsikurti, Velaskesas priėjo prie lango ir pažvelgė į miestą. Tada jis prisiminė žodžius iš savo mėgiamo Servanteso „Pamokomųjų novelių": „O sostine! Sostine! Tu savo lepūnėliais darai akiplėšas kaulytojus, o pražudai kuklius ir garbingus žmones; tu skerdimui peni begėdžius juokdarius, o marini badu protingus ir drovius žmones." Teisus buvo didysis donas Migelis. Tai rodo ir šio sevilijiečio pavyzdys. Jis pražūtų, jei čia nebūtų dono Diego.

Pamatęs pirmuosius Bartolomės darbus, donas Diegas iš karto suprato, kad prieš jį reto talento žmogus. Savo draugams jis pasakė:

— Jei tik mano akys dar gerai mato, pas mane atvyko dailininkas, kurio genialumas neginčijamas. Ateityje jo šlovė nustelbs visus iki šiol žinomus ispanų dailininkus.

Nė vienu savo mokiniu taip nesirūpino Velaskesas. Suteikęs Muriljui prieglobstį, jis kasdien skirdavo jam po keletą valandų. Maestro tarpininkaujant, jaunuoliui buvo leista laisvai lankyti puikiąsias Alkazaro galerijas, Buen Retiro pilį, paveikslų kolekcijas vienuolynuose. Netrukus mokytojas negalėjo nepastebėti: jaunuoliui nebėra ko daugiau mokytis iš italų. O Bartolomė vis dar kopijavo Rubensą, Riberą, Van Deiką, patį Velaskesą.

Daug laiko praleisdamas dirbtuvėje, Muriljas atidžiai studijavo mokytojo drobes. Dailininko akis pastebėdavo mažiausius technikos pasikeitimus. Maestro mėgo tapyti aliejiniais dažais ant plonos drobės. Ankstyvųjų jo jaunystės darbų gruntas rausvai rudas, dažai tirštu sluoksniu dengia visą paveikslo paviršių. Vėlesnių darbų gruntas balkšvai rusvas, o dažai skystesni. Jau nėra ryškios šviesotamsos, daikto apimtį maestro perteikia su-

maniai kontrastuodamas spalvas. Labai savotiški paskutinieji darbai: dažai dengia drobę plonu sluoksniu, vietomis kiaurai persišviečia gruntas. Šventoji madona! Kaip užtikrintai jis valdo piešinį, teptuką, dažus!

Bartolomė susistatydavo šalia keletą paveikslų, gėrėdavosi jais, lygindavo. Štai protingas ir kaip reta žiaurus žmogus — jo šventenybė kardinolas Borcha; toliau mažasis princas Baltazaras Karolis puikiu juodu kostiumu! Kaip didingai gražus šitas berniukas! O kas gi ši nežinomoji?

Portretas stovėjo tolimajame kampe, visiškai užstatytas drobėmis. Norint jį pamatyti, teko atitraukti daugybę sunkių rėmų. Nuo ko jį slėpė maestro — nuo kitų ar nuo savęs? Damos akių išraiškoje buvo kažkas tokio, nuo ko iškaito Muriljo skruostai. Savo širdyje jis, dvidešimt penkerių metų sevilijietis, buvo poetas, o poetai ir įsimylėjėliai mato grožį ten, kur abejingieji praeina, nieko nepastebėdami. Bet kokiomis akimis žiūrėjo į ją, gyvą, didysis Velaskesas, jaunuolis nedrįso spręsti.

Kai kurių aukštų pareigūnų portretai Murilją pralinksmindavo. Nejaugi jie, nejudrūs storuliai, pasipūtėliai, nesupranta, kad maestro širdyje juokiasi iš jų, iš apgaulingo išorinio jų blizgesio? Jis tai jau žino jų tikrąją vertę. Tačiau, kad tą suprastum, matyt, reikėjo būti Murilju arba gimti keletą šimtmečių vėliau. „Velaskesas nepaprastas portretistas,— mąstė jaunuolis.— Flamandai ir italai, lyginant su jo paveikslais, blankūs. Kaip niekas kitas pasaulyje, jis apčiuopia prigimtyje tą gyvybinę esmę, kuri daro jo paveikslus šedevrais. Viešpatie! Išmokyk mane būti panašiu į jį!"

Velaskeso užsiėmimus su Murilju netikėtai teko nutraukti: karalius vėl vyko į nepaklusniąją Katalonija bei Aragoną ir ėmėsi su savimi maestro. Tik sunku buvo suprasti, ar vežėsi jį kaip tarną, ar kaip dailininką.

Visą 1644 metų kovo mėnesį buvo blogas oras. Be paliovos pūtė žvarbus vėjas. Karietos kratėsi duobėtame kelyje. Maestro siaustėsi apsiaustu, gaubėsi šiltu užtiesalu. Jauki Madrido svetainė dabar atrodė tikras rojus. Šios kelionės metu vietoj savęs vyresniuoju namie ir dirbtuvėje Velaskesas paliko savo jaunąjį draugą Murilją. Kaip šis talentingas, gražus ir moteriškai švelnus jaunuolis susitvarkys su amžinai maištaujančia mokinių bendrija? Chuanas mokėdavo su jais susitvarkyti, bet

reikalai privertė doną Diegą skubiai jį išsiųsti į Kadisą pas grafą Olivaresą.

Katalonijoje, Fragos mieste, Pilypas IV įsakė apsistoti trim dienom poilsio. Arkliai buvo nusivarę, o vėjas nesiliovė pūtęs. Net namuose, kuriuose keleiviai apsistojo, jautėsi jo šaltas dvelkimas. Namelis, kuriame maestro įsirengė dirbtuvę, nelabai tepriminė žmonių gyvenamą patalpą. Siauras, tamsus, drėgnas kambarys neatrodė panašus į vietą kurioje galėtų gyventi mūzos. Rytą į jo dirbtuvę užsuko karalius. Nepaisant visų kelionės nepatogumų, Pilypas IV atrodė karališkai. Žygio kostiumas teikė karaliaus figūrai ypatingo reikšmingumo. Raudonas vilnonis apsiaustas, išsiuvinėtas sidabrine juostele, matinis liemenės šilkas ir perlų spalvos mezginiai puikiai derinosi. Menkai apšviestoje patalpoje spalvų ryškumas buvo prislopintas. Velaskesas negalėjo atitraukti akių nuo karaliaus.

— Jūsų didenybe,— pradėjo jis,— dabar turime truputį laiko. Ar nesutiktumėte paaukoti keletą minučių ateičiai?

Tokia kreipimosi forma galėjo palenkti net Pilypą. Jis nusiėmė nuo galvos juodą plačiais kraštais skrybėlę su didele raudona strauso plunksna ir atsisėdo ant sudedamos kėdės. Dailininkas paėmė teptuką, ir po jo ranka, tarytum ant stebuklingos drobės, sužėrėjo, sumirgėjo spalvos.

Karalius pastebimai suseno. Tai rodė ne tik greitai vystančios odos raukšlelės; visa Pilypo išvaizda bylojo apie nuovargį. Pasikeitė net jo plaukų spalva. Anksčiau papurę, auksinio atspalvio plaukai nebeturėjo to blizgesio ir pasidarė rusvi. Niekas negalėjo pasislėpti nuo akylaus dailininko žvilgsnio.

Tuo tarpu ranka, virtuoziškai valdanti teptuką, vykdė smegenų jai diktuojamą darbą.

Nieko neperdėdamas, kurdamas artimą natūrai atvaizdą, dailininkas įdėdavo į jį dalelytę savojo poetinio „aš", ir dėl to paveikslas tapdavo reto pilnumo charakteristika. Meniškai suvokiamos karališkųjų drabužių spalvos nepaprastai pasikeitė. Raudona sušvelnėjo iki rausvai avietinės, sidabriniai siuvinėjimų siūlai įgavo plieno stangrumą.

Nuostabų portretą sukūrė dailininkas mažiau kaip per tris dienas. Visi ten buvusieji kalbėjo ne tik apie maestro genialumą, bet ir apie naują, nepaprastą jo kūrybos pakilimą. Karalius Pilypas, apžiūrėjęs paveikslą, įsakė pasiųsti portretą karalienei. Rytojaus dieną buvo duotas įsakymas žygiuoti toliau.

Šaltas pavasario vėjas padarė savo. Donas Diegas susirgo. Kelias namo visada trumpesnis, negu iš namų. Arkliai dūmė galvotrūkčiais. Velaskesas, vos išsilaikydamas ant sėdynės, galvojo apie kelius kelelius. Pastaraisiais metais daug kas pasikeitė karaliaus dvare ir pačiame Madride. Įprastas kelias iš namų Konsepsion Cheronimo gatvėje iki karaliaus rūmų staiga nusitęsė per Kataloniją ir Aragoną. Atmintinai žinomas takas netikėtai pasidarė siauras, ir dabar, kai gyvenimas skaičiavo penktąją dešimtį, jis panoro eiti kitu keliu. Sena kaip pasaulis ir amžinai nauja istorija.

Donas Diegas dar tebesirgo, kai į Madridą iš Kadiso sugrįžo Chuanas. Jo pasakojimai apie kelionę į grafo Olivareso dvarą buvo panašūs į pasaką.

Įsivaizduokite uolą, stūksančią vidury užburto okeano. Ji visa nuo papėdės iki viršūnės apstatyta sniego baltumo namais su įmantriausių formų bokštais. Kadisas tarytum sustingusi akmeninė užgaida.

Miesto apylinkėse, prie plačiojo Gvadalkviviro, tingiai plukdančio savo vandenis į jūrą, ir pasistatė hercogas nepaprastą pilį-rūmus. Jų architektūra arabiško stiliaus. Baltos aukštos sienos, langų nedaug, o virš viso pastato į dangų kyla grakštus sargybos bokštas plokščiu stogu. Aplink pilį sodas, terasomis nusileidžiantis iki pat upės. Apačioje, Gvadalkviviro slėnyje, kiek tik užmato akys, žaliuoja vešlūs vynuogynai, sidabru spindi alyvmedžių giraitės.

Rūmų kambariai nenusileidžia karališkiesiems. Kiek įvairiausių lobių iš visų pasaulio šalių prisigabeno ten senjoras Gusmanas! Visur marmuras, skulptūros, sietynai, paveikslai ir... neapsakoma daugybė laiptų.

Pradžioje Olivaresas buvo pasiryžęs nutraukti visus ryšius su pasauliu. Jis net sustabdė visus laikrodžius, neužmiršdamas nė saulės laikrodžių, kurių jo sode buvo ištisa kolekcija.

Jis priėmė iš Parechos atvežtą dovanų portretą, ilgai į jį žiūrėjo, paskui tylėdamas pasišalino. Grįžo, laikydamas rankose plačią špagą su dideliu efesu.

— Perduok ją savo ponui, Chuanai,— tarė Olivaresas,— jis vertas garbės nešioti tokį ginklą. Špaga priklausė mano proseneliui, kurį Pilypas II nubaudė mirties bausme.

Daugiau jis neištarė nė žodžio.

Chuanas padavė Velaskesui špagą. Išilgai jos, kaip siauras tamsus mezginys, matėsi žodžiai. „Ne dievui, ne karaliui, o sąžinei."

Tai buvo brangi dovana, ir dar turėjo ypatingą reikšmę.

Sveiko Velaskesas lėtai. Savaitės pabaigoje Fuensalida ir Velela atvyko pas jį gedulingai apsirengę — numirė karalienė Izabelė. Ispanijos karališkieji rūmai, ir be to nelabai mokėję linksmintis, paskendo giliame liūdesyje. Visose bažnyčiose buvo laikomos gedulingos pamaldos.

Naujieji 1645 metai taip pat neatnešė džiugių žinių. Mirtis nusinešė sąmojingą pašaipųjį Kevedą, o netrukus po jo mirė ir neramusis grafas Olivaresas.

Tik prieš keletą savaičių Diegas buvo susitikęs su Olivaresu, atvežusiu į Madridą eilinį laišką karaliui. Nušalintas nuo reikalų, grafas niekaip negalėjo nurimti. Jam atrodė, kad be tvirtos rankos valstybės laivas užplauks ant seklumos. Iš savo mauriškosios pilies netoli Kadiso jis siuntinėjo karaliui peticijas, kuriose ragino ryžtingai ir visiems laikams atsižadėti provincijose viešpataujančios viduramžiško separatizmo dvasios. Per paskutinį pasimatymą prieš maestro sėdėjo galutinai pavargęs ir susenęs žmogus. Tokį jį ir nutapė Velaskesas paskutiniame portrete.

Rūmuose maestro laukė daugybė susikaupusių darbų. Nors prie kai kurių jo pareigų ir buvo pridedama pastaba „neatliekant pareigų", vis dėlto joms reikėjo skirti šiokio tokio dėmesio. O čia dar artėjo nauja kelionė princo Baltazaro Karolio svitos sudėtyje į Aragoną.

Velaskesas seniai svajojo aplankyti šį kraštą. Kartą, prieš keletą metų, jam į rankas pateko sena knyga. Ji prasidėjo neįprastai: „Mes, kurie esame tokie pat vertingi, kaip jūs, ir kurie galime daugiau, negu jūs, renkame jus karaliumi su ta sąlyga, kad jūs gerbsite mūsų lengvatas ir privilegijas ir kad tarp mūsų ir jūsų bus kažkas, kuris gali daugiau už jus: jeigu ne — tai ne!" Velaskesas atidžiai perskaitė knygą iki galo. Senos knygos eilutės rūpestingai saugojo senovės padavimus — pasakojimus apie laisvę mylinčių aragoniečių privilegijas. Knyga prasidėjo priesaika, kurią daugiau kaip šešis šimtus metų (734—1336) duodavo Aragono liaudis. Penkiolika karalių buvo priversti taip prisiekti, nes jeigu ne jie, tai tas „kažkas", kas aukščiau už karalių, davė liaudžiai teisę kviestis kitą. Aukščiau

už viską toje mažytėje šalyje buvo Įstatymas, įkūnijamas aukščiausiojo teisėjo. Tačiau šimtametėms privilegijoms atėjo galas. Burbonai užgniaužė laisvę.

Į Saragosą važiavo per kalnuotą šalį siauru ir vingiuotu Chalono upės slėniu. Šiaurėje dar siautė kataloniečių „javų piovėjų" karas, o Saragosoje vyko judri prekyba. Viename iš miesto pakraščių, prie paties Ebro, svita pasistatė žygio palapines. Bet šaltas kovas privertė princą atsisakyti sumanymo gyventi žygio parengtyje, ir keliautojai persikėlė į miestą. Vien tik dailininkas leido čia visas dienas. Jis sumanė nutapyti didžiulį paveikslą. Drobėje bus atvaizduotas Ebro upės krantas su pusiau sugriautu akmeniniu tiltu. Kitoje upės pusėje — miestas su namų bokštais ir bažnyčių smailėmis. Tačiau svarbiausia vieta paveiksle bus skirta žmonėms. Velaskesas jau nutapė keletą žymių miesto gyventojų, damų ir kavalierių, laukiančių kelto per upę. O šalia jų bus nutapyta paprasta liaudis — prekybininkai, studentai, bastūnai, elgetos. Matydamas princo susidomėjimą paveikslu, Velaskesas nutarė padovanoti jam savo „Saragosą".

Dailininkas taip įniko į darbą, jog nepastebėjo, kaip bėgo laikas. O jis, skaičiuodamas pakelės stulpelius-minutes, skubėjo savo keliu pirmyn, į ateitį.

„ŽEMIŠKOSIOS ŽVAIGŽDĖS“

Velaskesas stovėjo prie altoriaus, žemai nuleidęs galvą. Iš šalies atrodė, kad jis meldžiasi. Tačiau dabar maestro negalėjo prisiminti nė vieno ilgų katalikiškų maldų žodžio. Vaikystėje tėvas Salasaras, žinojęs, kas yra tikrasis tikėjimas, išmokė jį negaišti veltui laiko beprasmiškam išmoktų žodžių kartojimui. Bažnyčia — tai vieta, kur žmogus lieka vienas su Amžinybe,— ten žodžiai nereikalingi.

Kasmet balandžio 23 dieną maestro ateidavo į bažnyčią, nupirkdavo iš bažnyčios tarno žvakių, uždegdavo jas už neramią dono Servanteso sielą. Šiandien jis jas uždegė jau trisdešimtą kartą. Velela ir Muriljas atėjo kartu su Velaskesu. Dono Chuano žvakės buvo uždegtos paminėti genialųjį anglą Šekspyrą, mirusį tą pačią dieną kaip ir didysis ispanas. Bartolomė meldėsi madonai ne už mirusiuosius. Savo žvakes jis uždegė, kad išsipildytų jo svajonė. Jeigu tuo metu būtų buvę įmanoma užrašyti jaunuolio mintis, jos būtų buvusios tokios: „Didžioji motina ir gražiausioji iš moterų! Šiandien aš palieku savo mokytoją ir jo svetingą pastogę — važiuoju į savo Seviliją. Viskas, ką aš sukūriau, niekis, lyginant su tuo, ką aš padarysiu tavo garbei. Tik suteik man gerą ateitį. Ir dar prašau: pratęsk mano mokytojo gyvenimą."

Donas Diegas seniai užbaigė savo „Saragosą". Tačiau nebuvo kam jos padovanoti: princas Baltazaras Karolis, vienintelis karaliaus sūnus, numirė. Jis buvo vos septyniolikos metų, bet negi karštinė klausia, kiek kam metų?

Skausmas palaužė Pilypą. Iš rūmų buvo pašalinta viskas, kas bent kiek priminė princą. Į provinciją išvažiavo net jo neūžaugos. O kažkur Austrijoje Baltazaro amžininkė Marijana laukė savo pusbrolio, tėvų valia tapusio jos jaunikiu.

Karalius neturi teisės ilgai liūdėti. Reikėjo skubiai imtis tvarkyti sosto paveldėjimo reikalus. Mintyse jis klausė patarimo savo senelį, tačiau rūstusis Pilypas tylėjo; nieko nepatarė ir

visagalis dievas. Tuomet karalius ryžosi: sūnaus nuotaka Marijana Austrijietė taps jo žmona! Sutikimas iš Austrijos netruko ateiti. Jo didenybė pralinksmėjo. Juodas gedulo rūbų aksomas jam netgi tiko. Jis vėl pradėjo užeidinėti į maestro dirbtuvę. Nuo sausio mėnesio Velaskesas ėjo senajame Alkazaro bokšte esančių paveikslų inspektoriaus ir karališkųjų statybų prižiūrėtojo pareigas. Kad būtų patogiau, jam buvo suteiktas butas Brangenybių Rūmuose.

Tai buvo erdvus daugelio kambarių butas. Velaskesas jį papuošė labai skoningai. Tiktai donja Chuana de Miranda atsisakė persikraustyti į naująjį namą. Savo atsisakymą ji motyvavo tuo, kad pačiam donui Diegui bus geriau turėti mieste, toli nuo rūmų, tykų prieglobstį. Miela, kukli žmona! Ji, kartą pamilusi Diegą, liko ištikima jam visą gyvenimą. Chuana de Miranda dažnai nesuprasdavo vyro, tačiau jam netrukdė. Nedaug reikalaudama, neįkyrėdama, ji darė viską, kad tik jam būtų ramu. Jis negalėjo būti jai nedėkingas. Chuana de Miranda buvo Velaskeso namai, įprasti ir ištikimi, tyki salelė nepastovioje rūmų gyvenimo srovėje.

O šis gyvenimas vis labiau jį vargino. Besikalbėdamas su draugais, jis vis dažniau prisimindavo Italiją. Niekas negalėjo uždrausti jam galvoti apie tą oro ir saulės šalį. Jis vis dažniau ją prisimindavo.

Kartą karalius Pilypas, kalbėdamasis su dailininku, prasitarė, kad metas sostinėje įkurti Ispanijos paveikslų galeriją ir surinkti joje geriausius tapybos pavyzdžius iš visos šalies. Velaskesas pridūrė, kad būtų neblogai galerijoje turėti ir kitų šalių dailininkų paveikslų. Italija — štai toji šalis, galinti duoti daugybę neprilygstamų drobių.

Po kelių dienų dailininkui buvo paskelbta karaliaus valia: jis važiuos į Italiją. Karalius nusprendė Madride atidaryti Dailės akademiją. Velaskesui pavedė susipažinti su Italijos akademijos ypatumais, be to, jis privalėjo nupirkti paveikslų Alkazarui. Pasiuntiniai vyko į Trentą pasitikti būsimosios karalienės Marijanos. Velaskesas buvo įtrauktas į tą grupę.

1648 metų lapkričio mėnesį maestro išvyko iš Madrido. Katalonijoje vis dar vyko karas, Barselona buvo prancūzų rankose, Alikantėje, Valensijoje ir Sevilijoje siautė maras. Todėl garbingieji pasiuntiniai, kurių tarpe buvo ir Velaskesas, vyko per Malagą.

Margas miestas buvo triukšmingas ir judrus. Po pilkos akmeninės Kastilijos maestro buvo sunku priprasti prie tokios begalinės mėlynės — mėlynas dangus, jūra, net oras. Malaga — tūkstantmetis miestas. Kartą čionai, į akmeningas Guadalmedinos upės žiotis, įplaukė laivai su įvairiaspalvėmis burėmis. Iki šiol neregėto krašto grožis apstulbino finikiečius. Pasitarę jie čia įkūrė savo stovyklą. Didžiulis jūrą siekiantis miškas turėjo atsitraukti, ir žydros jūros pakrantėje išaugo puikus baltasienis miestas. Miestą pavadino „Malak" — sūdyta žuvis, kurios, beje, čia buvo perteklius. Laikas suminkštino pavadinimo galūnę, o Malaga tuo tarpu augo, po pasaulį sklido garsas apie jos turtus ir grožį.

Velaskesas vaikščiojo vingiuotomis miesto gatvėmis, gėrėjosi į dangaus mėlynę kylančiais dantytais senovinio Alkazaro bokštais. Kažkuo šis miestas priminė jam gimtąją Seviliją. Gal lelijomis? Šios gėlės, kurias, pasak padavimo, iš dangaus numetė aukščiausiasis, išklausęs karštą šventojo maldą, ir jo tėvynėje žydi ištisus metus. Kol buvo ruošiamasi išplaukti, maestro piešė. Popieriuje ir drobėje atsirado eskizai, Granados vaizdų ir madonos gėlių — baltų lelijų vainikėlių.

Laivas su karaliaus pasiuntiniais iš uosto išplaukė sausio antrą dieną. Jų tikslas buvo Genuja.

Jūra buvo nerami. Iš mėlynos ji staiga pavirto juoda, horizonte susiliejo su debesimis ir taip įsisiautėjo, kad kapitonas ėmė būgštauti, ar laivas atlaikys.

Tiktai vasario vienuoliktą jie prisišvartavo Genujos uoste. Sveika, Italija! Kai maestro pirmą kartą išlipo į šią žemę, jam buvo tiktai trisdešimt metų. Nedrąsiai, kaip mokinys, žiūrėjo jis į didžiųjų italų kūrinius, sukurtus slėpiningoje žmogaus sielos atgimimo ir kultūros suklestėjimo epochoje. Šiandien Italijos žeme žingsniavo subrendęs vyras, kurio šlovė pasiekė ir Tibro krantus.

Po kelių dienų, iki valios pasigėrėjęs Genujoje Lauaro Kalvi kūriniais, jam patikusiu Andrea Doria portretu, kurį marmure iškalė Angelas de Montersolis, Velaskesas išskubėjo į Milaną. Lombardijos sostinė buvo toji vieta, kur po senos bažnyčios skliautais gyveno Leonardo da Vinčio „Paskutinė vakarienė". Jos pamatyti maestro plaukė per audringą jūrą, keliavo skardingais keliais. Tomis dienomis buvo galima matyti prie „Vakarienės" ilgas valandas stovintį nebejauną juodaplaukį vyriškį.

O senasis vienuolis raktininkas galėjo prisiekti madona, kad svetimšalio akyse regėjo ašaras.

Paskyręs Padujai tris dienas, maestro skuba į Veneciją. Nuostabus, vienintelis toksai miestas pasaulyje ramiai miegojo ant lagūnos kranto. Ryto saulė neskubėjo jo žadinti. Velaskesas nuo jaunystės mėgo drąsias, ryškias spalvas ir šio miesto, ir jo nuostabių meistrų, kurie paliko ainiams neįkainojamos vertės kūrinius. Tačiau nupirkti ką nors Alkazaro kolekcijai, pasirodo, buvo nelengva. Biržoje už paveikslus užsiprašydavo tiek, kad už tuos pinigus būtų buvę galima nupirkti visą karalystę. Tačiau Velaskesas taip atkakliai derėjosi, kad supirkinėtojai buvo priversti nusileisti. Ispanijos ambasadoriaus markizo de la Fuentės namuose, kur buvo apsistojęs maestro, netrukus atsirado penki paveikslai, tarp jų Ticianas, Tintoretas ir Veronezė.

Bolonijoje, nuoširdžiai grafo de Senos priimtas, Velaskesas paskubėjo nusilenkti Rafaelio „Šventajai Cecilijai", San Domingo bažnyčios marmurui, kurį iškalė genialiojo Mikelandželo ranka.

Grafo de Senos rūmuose jis pastebėjo puikias freskas.

— Kas jas tapė, sinjore? — paklausė maestro.

Grafas de Sena buvo patenkintas, kad garsusis dailininkas ir jo valdose surado kai ką įdomaus.

— Jų autoriai — vietiniai tapytojai Andželas Mikelė Kolona ir Agostinas Mitelis.

— Aš noriu juos pakviesti į Madridą išdekoruoti Alkazarą, jūsų šviesybe.

Kitą dieną, pakeitę arklius, jie išsiruošė į kelionę. Modenoje dailininkas ir Chuanas sustojo tiktai vienai dienai — pailsėti. Greitosiomis apžiūrėję Parmoje Koredžo ir Macuolio (pavadinto Parmidžaninu — mažuoju parmiečiu) paveikslus, jie išskubėjo į Florenciją.

Prie kelio į Arno slėnį jie sutiko kokių dvylikos metų berniuką. Jo pinta kraitelė buvo pilna gelsvai baltų, su geltonais viduriukais Florencijos kalnų gėlių.

Maestro išlipo iš ekipažo.

— Kur tu jas neši, berniuk?

— Sinjoras — svetimšalis ir, matyt, nežino, kad tai kalnų narcizai,— skubiai pagyrė savo prekę jaunasis pardavėjas.— Narcizai — mūsų madonos, Florencijos globėjos gėlės.

Nebuvo galima nesišypsoti, klausantis jo aiškinimų. Kiekvienas miestas madoną laiko savo globėja.

— Parduok jas mums,— pasiūlė Velaskesas.

— O!.. — iš nuostabos mažasis florentietis negalėjo ištarti nė žodžio. Toks pasisekimas — parduoti kvepiančią prekę urmu.

— Aš jas nunešiu madonai, nuo tavęs ir nuo savęs,— užtikrino berniuką maestro.

Chuanas atsargiai perdėjo gėles. Berniuko rankoje jau blizgėjo auksinis pinigas, o jis vis dar stovėjo, netikėdamas įvykusiu stebuklu.

Ekipažas pajudėjo. Velaskesas pamojavo berniukui ranka.

— Sinjore! — sušuko jis taip jausmingai, kad vežėjas pristabdė arklius. Berniukas pribėgo ir užšoko ant pakojos.

— Kas jūs toks, gerbiamas sinjore? Pasakykite, sinjore, kad aš žinočiau, už ką pasimelsti madonai.

Keliautojai nusišypsojo.

— Mes iš Ispanijos, mažyli. O senjoras vardu donas Diegas, jis garsus dailininkas,— atsakė Chuanas.

— Maestro? Aš melsiuos už jus, sinjore,— sušnabždėjo berniukas savo švelnia, nuostabiai daininga kalba.— Jūs dar ne kartą stebinsite pasaulį, maestro, garbės žodis. Patikėkite manimi.

Likusį kelią jie važiavo tylėdami. Tiktai prie pat miesto vežėjas atsisuko į sėdinčiuosius.

— Viskas, ką sakė berniukas, gerbiamas pone, būtinai įvyks. Vaikų lūpomis dažnai kalba madona.

Pirmąją gegužės mėnesio dieną Florencijoje pagal protėvių papročius buvo švenčiamas pavasario sugrįžimas.

Atrodė, kad čia į savo šventę susirinko gėlės iš viso pasaulio. Nuo jų aromato maloniai svaigo galva. Visame mieste puikavo gėlės, ne veltui Florencijos emblema buvo grakšti gražuolė — raudonoji lelija.

Tačiau keliautojams reikėjo skubėti. Maestro laukė Roma.

Mieste Velaskesą pažinojo. Kol jis, palikęs tarnus iškraustyti bagažą, skubėjo pasisveikinti su Amžinuoju miestu, keli vietiniai aristokratai suspėjo padaryti jam vizitus. Tačiau dailininką visų mažiausiai domino Romos aukštuomenė. Jis norėjo daugiau sužinoti apie tuos, kurių dėka Italija tapo meno pasaulio valdove.

Su kokiu susižavėjimu žiūrėjo maestro iš savo karietos į abipus slenkančias taisyklingų namų eiles, į mažas bažnytėles ir koplytėles, kuriose prieš madoną degė lempelės su amžina ugnimi. Saulė negalėjo varžytis su jomis šviesa, nes jose švietė didesnė jėga — žmonių viltis. Prie vienos bažnyčios Velaskesas paprašė sustoti. Bažnytėlės viduje buvo vėsu ir drėgna. Vieniša klūpanti moteris — ir daugiau nieko. Maestro atsiklaupė. Jo mintyse *Ave* skambėjo kaip padėka gyvenimui už išsipildžiusią svajonę.

Per pirmąsias tris dienas donas Diegas ir Chuanas apėjo visą Romą.

Ketvirtą dieną grafo Onjatės, Neapolio vicekaraliaus, žygūnas perdavė maestro raštą, kuriame grafas primygtinai prašė jį atvykti į miestą. Nieko kito neliko, kaip atidėti visus reikalus ir skubėti į Neapolį.

Neapolis sutiko maestro tyla. Važiuodamas per miestą, jis ieškojo nors kokių neseniai praūžusių audringų įvykių pėdsakų, tačiau jų nesimatė. O juk vos prieš dvejus metus drąsusis Neapolis buvo sukilęs. Amatininkai, žvejai, prekiautojai vieningai siekė išsivaduoti iš užkariautojų. Maža saujelė drąsuolių ragino liaudį išvyti nekenčiamą vyriausybę. Susirinkusių prie užtakio oratorių kalbas gūdžiai kartojo jūra. Ir štai, apsiginklavę kuo pakliuvo, vedami puikaus karvedžio — troškimo būti laisvais,— jie puolė šturmuoti vicekaraliaus rūmus. Atsirado ir vadas — žvejys Mazanijelas, sukilėlių paskelbtas generolu kapitonu. Provincija audringai pritarė įvykiams. Per kelias dienas į miestą atvyko valstiečių pastiprinimas. Tačiau Ispanijos monarchija nė negalvojo netekti savo mažosios karalystės. Kartą naktį miestą prižadino patrankų griausmas. Užtakyje stovėjo ispanų eskadra. Neapolio gatvėse kasdien vyko kruvini susirėmimai. Tačiau gerai ginkluoti ispanai negalėjo įveikti tų, kurie pajuto, kas yra laisvė. Virš buvusių vicekaraliaus Arkoso rūmų suplevėsavo respublikos vėliava. Bet sukilėlių jėgos seko. Tuomet Neapolio respublikos vadas — narsusis Dženaras Anezė, muškietų dirbtuvės savininkas, pasiuntė žmogų pas prancūzų hercogą Gizą prašyti pagalbos. Žygūnas nespėjo pranešti Neapoliui apie skubančią pagalbą. Sukilimas buvo numalšintas, nepriklausoma respublika žlugo.

Susidorojimas buvo trumpas — drąsuolius nužudė. Miestas pasidarė niūrus, nugalėtojai jo bijojo. Dažnai gatvėse tamsoje ai-

dėjo šūviai, o rytą sargybiniai rasdavo negyvą kokį nors garnizono kareivį. Todėl naujasis vicekaralius Onjatė įsakė ispanams po vieną gatvėse nesirodyti. Miestas apmirė. Iš dalies atrodė, kad stojo taika. Tiktai labai patyrusi akis galėjo pastebėti, jog tai tyla prieš audrą.

Ribera ir Velaskesas kartu pamatė vienas kitą. Jie ilgai stovėjo tylėdami, laimingi vėl susitikę Neapolio karaliaus rūmų dailininkas buvo gerokai susenęs. Tačiau nedidelės, gyvos Spanjoleto akys išsaugojo jaunystės blizgesį. Kaip jis džiaugėsi svečiu iš Madrido! Visus tuos metus Ribera su džiaugsmu prisimindavo dienas, kai Velaskesas viešėjo Neapolyje. Ir dabar, vėl susitikę, jie tęsė savo pašnekesius apie meną, tarytum juos vakar būtų nutraukę. Ištisas dienas leido kartu.

— Taip, mūsų Karavadžas garsus,— neskubėdamas pasakojo Ribera,— jo biografija pilna netikėtumų. Paprasto mūrininko sūnus, jis tapo Maltos riteriu, nuolat dalyvavo dvikovose ir kartu piešė. Tačiau per savo keturiasdešimt metų jis suspėjo padaryti tiek, kad kitiems būtų prireikę šimto metų. Beatodairiškai drąsus, jis pripažino tiktai vienintelį mokytoją — gamtą. Užtat kiek pats turi mokinių! Jūs, maestro, taip pat atidavėte jam duoklę,— nusišypsojo jis Velaskesui.

— Tai buvo jaunystės metais, brangusis donai Chusepe. O ką jūs pasakysite apie Salvatorą Rozą? Šneka, kad Romoje jis labai populiarus?

— Drįstu tvirtinti, kad Roza yra Karavadžo mokinys, nors ir gimė praslinkus šešeriems metams po jo mirties. Roza dar jaunas, bet labai talentingas. Jis bandė savo jėgas muzikoje, teatre, kūrė eiles, net satyras. Pati didžiausia jo aistra — keliauti. Net sunkiomis Neapoliui dienomis,— Ribera prislopino balsą,— jis buvo čia, mieste. Manau, jūs supratote, kieno pusėje buvo jo simpatijos? Jo kūryba nepaprastai ryški, tai kažkokia... plėšikiška poezija. Tapo jis plačiai, laisvai, visada iš natūros. Bet ir čia turi savo keistenybių. Gamta jį domina ne linksma ir saulėta, o pikta, rūsti. Įsižiūrėkite į jo darbus — visur rūsčios ir nykios vietovės, tamsūs tonai.

Jie atėjo prie pat jūros. Bekrašte dangaus mėlyne vėjas ginė baltas klusnių ėriukų kaimenes. Dailininkai susėdo ant akmenų. Už jų sudžeržgėjo ginklai. Prisėdo pailsėti ir kariai, kurie vicekaraliaus įsakymu visur neatsilikdami paskui juos sekiojo.

Didžiulis ryškiai oranžinis, karščiu alsuojantis rutulys pamažu leidosi už linijos, kur be atvangos skubėjo ir baltos kaimenės.

— Romoje jūsų laukia daug netikėtumų, maestro,— nutraukė tylą donas Chusepė,— be liepsningo Salvatoro Rozos, ten dabar šlovės viršūnėje Klodas Lorenas, Nikola Pusenas, Pjetras da Kortona, Alesandras Algardis ir Lorencas Berninis. Tai vis įžymūs dailininkai, tikri menininkai.

— Aš daugelį jų pažįstu iš kūrinių.

— Bet ten jums teks susipažinti su jais pačiais. Visi jie labai savīti.

— Kas per vienas yra Lorenas?

— Tai pats subtiliausias iš man pažįstamų dailininkų. Beje, jis mokėsi Neapolyje pas Gotfridą Valesą. Paskui trumpam buvo išvažiavęs į savąją Šampanės pilį gimtojoje Prancūzijoje, o po to visam laikui pasiliko mūsų Romoje. Apie jį kalba, kad jis atvažiavo į Amžinąjį miestą dailininkų globėjo — šventojo Luko — dieną, todėl jam viskas taip sekasi. Aš jį mėgstu už tai, kad jo paveikslai nekopijuoja gamtos, bet perteikia tą susižavėjimą, kuris apima žmogų, matant grožį.

Velaskesas buvo matęs Loreno drobes — „Sabos karalienę", „Dieną", „Rytą", „Vakarą", „Naktį". Jo peizažai jam patiko saulėtos šviesos gausumu ir gamtos didybės aukštinimu. Daugelis iki jo bandė piešti saulę. Bet taip, kaip jis, niekas saulės nenutapė. Lorenas tarytum pirmą kartą pažvelgė į jos spinduliuojantį diską. Drąsuolis neišsigando šviečiančio dievo, bet išdrįso paprastais dažais jį nutapyti. Labiausiai jis mėgdavo tapyti pavakare: žemai nusileidusią saulę, pasiruošusią nuskęsti okeane, paskutinius saulėlydžio spindulius; saulė pamažu leidžiasi į savo spinduliuojantį ugninį rūmą, kad išnyktų bendrame gaisre. Donas Diegas mėgo Loreną už jo saules.

Visą kelią iki vicekaraliaus rūmų maestro be perstojo galvojo apie Klodą Loreną. Kampanjos piemenys tikriausiai ankstyvą rytą dažnai mato judrų liesą žmogų, stovintį ant kalvos ir stebintį naujos dienos gimimo stebuklą. Jis, dailininkas, kaip sargybinis priešakiniame meno poste, mato, kaip virpčioja žemė, kaip bunda gamta tekant saulei. Bekraštis dangaus skliautas traukia jo žvilgsnį.

Kartą Klodas Lorenas vaikštinėjo Romos apylinkėse ir sutiko kitą dailininką, kuris piešė medžius galiūnus, pavėnes iš vynuo-

gienojų ir visur kur mokėjo įžvelgti klasikinį kilnumą. Šis dailininkas — tai Nikola Pusenas. Didingų istorinių peizažų meistras nusivedė naująjį draugą į savo dirbtuvę. Nuo tada jie dažnai dirbdavo kartu, vienodai įsimylėję gamtos poeziją, tačiau taip skirtingai ją vaizduojantys. Vieno peizažai buvo su taurių kalnų viršūnėmis, didžiuliais medžiais ir kaip krištolas skaidriais ežerais, prie kurių stūkso didingi antikinių pastatų griuvėsiai, kito — himnas saulei, saulės nutvieksti Kankardijos šventyklos arba senovės romėnų forumo griuvėsiai.

Grafas Onjatė sutiko maestro labai maloniai. Jis pasakė, jog pavedė savo žmonėms padėti dailininkui įsigyti antikos lipdinių ir perdavė jam pinigus, atsiųstus iš Ispanijos specialiai šiam tikslui.

Ribera nekantriai laukė Velaskeso apsilankymo jo dirbtuvėje. Jis norėjo išgirsti įžymaus tėvynainio nuomonę apie savo paveikslus. Jis pats prie jų buvo pripratęs, pamilo juos kaip vaikus. O argi tėvai turi blogų vaikų?

Svečias iš Ispanijos ilgiau sustojo ties „Šventąja Inesa". Didžiulės drobės centre buvo nutapyta klūpančios mergaitės figūra. Ilgi, iki žemės krintantys plaukai dengė jos nuogumą nuo pašalinių akių. Didelės gražios akys truputį sudrėkusios. Jų žvilgsnyje, įsmeigtame į dangų, tikėjimas. Beveik vaikiškame veidelyje gilaus liūdesio pėdsakai, ir vis dėlto visa Inesos esybė — tarytum šviesus triumfuojančio gėrio simbolis.

— Yra sena krikščionių legenda,— paaiškino Ribera.— Trečiajame mūsų eros amžiuje kilmingoje Romos šeimoje augo graži mergaitė. Slapta nuo tėvų ji pasikrikštijo. Dievas pasiuntė jai išbandymą — ją pamilo pagonis prefektas. Tačiau jaunoji krikščionė negalėjo atsisakyti savo tikėjimo. Tada budeliai jai sugalvojo gėdingą ir žiaurią bausmę. Čia,— Ribera mostelėjo į paveikslą,— ją nuogą tempia iš kalėjimo. Inesa paskutinį kartą sudėjo rankas maldai. Ir staiga įvyko stebuklas: jos plaukai ėmė taip greitai augti, kad apgaubė ją visą. Paskui pasirodė angelas, nešantis maršką pridengti gėdai išstatytą jos kūną.

Ribera baigė pasakoti. Maestro nejučiomis pajuto, kaip iš paveikslo, tarytum iš tamsaus rūsio, iš mažosios kalinės kalėjimo, padvelkė kapų šalčiu. Mažoji romietė, atrodo, taip pat jautė besiartinančią mirtį. Tačiau ji meldė ne pasigailėjimo. Kaip subtiliai sugebėjo dailininkas perteikti senąją legendą! Sunku patikėti, jog mirtingojo ranka galėjo sukurti tokį šedevrą!

Maloniai blizgėjo ir mainėsi švelnūs kaštoniniai mergaitės plaukai. Švietė, tvaskėjo angelo nešamas audinys. Ir oras aplink mažąją mergaitę virpejo, nutviekstas saulės spindulių.

Dirbtuvės durys staiga atsivėrė, ir ant slenksčio pasirodė... gyva Inesa. Velaskesas krūptelėjo. Jis žiūrėjo tai į įėjusią, tai į paveikslą.

— Leiskite pristatyti jums savo dukterį, donai Diegai. Ji buvo man Inesos modeliu

Į Velaskesą, išplėtusi didžiules akis, žiūrėjo daili mergaitė. Maestro priėjo prie jos arčiau.

— Jūs, sinjorina, įrodymas, kad ne tik jūsų gerbiamo tėvo paveiksluose, bet ir ant žemės yra savų žvaigždžių.

— Ne,— atsakė ji.— Jums, dailininkams, daugiau tinka toks palyginimas — žemės žvaigždės.

Susitikimas su Romos dailininkais turėjo įvykti rytoj. Maestro namuose buvo kruopščiai pasiruošta sutikti svečius. Jis pats, užsimetęs tradicinį ispanišką apsiaustą, vaikštinėjo senovinio miesto gatvėmis.

Borgezės vila buvo retas savo rinkiniais muziejus. Maestro gavo leidimą apžiūrėti jos lobius. Išvydus jau vien tik sodą apie vilą, iš susižavėjimo jam suplastėjo širdis. Aukšti medžiai buvo suglaudę viršūnes virš baseino su žaliu vandeniu. Pavėsyje, tarytum vengdama saulės, stovėjo marmurinė Venera. Ji, atrodo, ruošėsi pasinerti į šią žalsvą gelmę, tačiau išgirdo šlamesį. Išsigandusi prisidengė ranka krūtinę ir taip suklususi sustingo vietoje. Dailininkas perėjo pievelę ir tiktai dabar pamatė, kad Venera ne vienintelė šio ramaus kampelio gyventoja Prie pavėsinės stovėjo ginkluotas Marsas. Ar ne jo išsigando gražioji deivė?

Įvairių epochų žmonės stengėsi išreikšti pasauliui savąjį grožio supratimą. Čia jiems padėjo meilė. Ji vedžiojo Rafaelio ranką, piešiančią žavingąją Fornariną. Ji valdė nežinomo meistro skaptą, kuriant marmurinę deivę. Gal šitoji moteris kada nors gyveno? Laikas, galingasis laikas šluoja nuo žemės paviršiaus ištisas tautas. Tačiau meilė nemirtinga, ją iš kartos į kartą perduoda, palieka didieji menininkai — skulptūrose, knygose, eilėse, paveiksluose. Kas gali būti gražesnio už žmogaus kūną? Tai iš tikrųjų neišsenkantis grožio šaltinis.

Ispanija, griežta katalikiškoji Ispanija, negalėjo leisti, kad būtų garbinamas nuogas kūnas. Drabužiai, dorybės sargai, deng-

davo moterų figūras gyvenime ir paveiksluose. O švelnios odos švytintis baltumas, žavinčios liemens linijos, jaudinanti savo tobulybe krūtinė prašyte prašėsi perkeliamos į drobę. Griežto bažnyčios draudimo nė vienas dailininkas nesiryžo pažeisti. Palikdavo šį pasaulį moterys, kurių grožis buvo vertas didžiųjų dailininkų teptuko.

Maestro staiga taip panoro nutapyti paprastą moterį, jog net pajuto skausmą sąnariuose, kad ji stovėtų šitaip nesigėdydama, būsimoji jo Venera-svajonė. Jo poetinių paveikslų pasaulyje ji gyveno seniai. Bet jis matė ją visuomet iš tolo. Dabar deivė įgavo kūną, tačiau maestro niekaip nesisekė pažvelgti jai į veidą.

Ne, dabar jis neprivalo galvoti apie savo Venerą. Kam ieškoti deivių Italijoje, jeigu ji tikriausiai gyvena kažkur Andaluzijoje?!.

...Lorencas Berninis buvo beveik vienmetis su Velaskesu. Iš pirmo žvilgsnio galėjo pasirodyti, jog jis labai šalto temperamento žmogus. Bet užteko jį pamatyti draugų būryje, ir visi „atrodo" netekdavo prasmės. Staigus, judrus, jis būdavo draugijos siela. Romoje Berninis garsėjo kaip maestro virtuozas. Architektas ir skulptorius, tapytojas ir rašytojas, aktorius ir puikus pasakotojas, jis pavergdavo visus, kas turėdavo garbės būti su juo pažįstamas. Sinjoras Lorencas turėjo dar vieną talentą — buvo stebėtinai darbštus. Borgezės viloje Velaskesas matė jo „Apoloną ir Dafnę", puikius personažus, kupinus patetikos ir aistros. Ilgoje ir siauroje Navonos aikštėje jį sužavėjo nuostabus savo sumanymu Keturių upių fontanas. Nejaugi Šventoji Teresė, hercogas d'Estė, Dovydas ir Karališkieji laiptai Vatikane yra vienų ir tų pačių judraus Bernino rankų kūriniai? Nuo pirmo susitikimo su ispanų maestro sinjoras Lorencas pajuto jam simpatiją. Tačiau juos suartino, suvedė į draugystę ne vien simpatija, o bendras požiūris į meną. Uždaviniai, kuriuos sau kėlė dailininkai, buvo panašūs užmojų platumu.

Chuanas Parecha Romoje nė vienos dienos nesijautė ramiai. Dabar jis vėl jaudinosi, klausydamasis dono Diego pokalbio su garsiaisiais italų meistrais. Apie ką tik jie nesikalbėjo!

— Ką pasakysite apie mūsų Rafaelį, maestro? — kreipėsi į doną Diegą Salvatoras Roza.— Jūs, žinoma, laikote jį geriausiu mūsų maestro po to, kai pamatėte Italijoje visus jo šedevrus.

Velaskesas truputį palenkė galvą,— girdi, aš supratau.

— O ne, gerbiamas sinjore, turiu prisipažinti, kad jis man nepatinka.

— Tuomet tikriausiai,— sinjoro Salvatoro balsas buvo kiek nervingas,— nė vienas dailininkas Italijoje nenusipelno jūsų pagyrimo. Mes pirmenybės laurus atiduodame Rafaeliui.

Ką gi, jeigu jie to nori, jis pasakys savo nuomonę apie meną ir tai, kas jo širdžiai mieliausia Italijoje.

— Mano manymu,— pradėjo iš lėto Velaskesas,— pirmoji vieta kitų įžymių meistrų tarpe priklauso Venecijos dailininkams. Venecijos tapybos vėliavnešys — Ticianas. Pažiūrėkite į jo paveikslus. Ticiano Večelio kūriniuose pavaizduoti gražiausi ir kilniausi jo epochos žmonės. Jis tapė savo paveikslus taip, kad juose kuo labiau išryškėtų grožis, jėga, žmogiškasis kilnumas. Poetiniams jo sumanymams nėra ribų. Didžiojo Ticiano spalvos byloja apie meilę gyvenimui — štai ko turi siekti kiekvienas dailininkas.

Tai, apie ką kalbėjo ispanų maestro, negalėjo įtikinti jo draugų dailininkų, įpratusių prie savojo Rafaelio švelnumo ir atmetusių Ticiano griežtumą.

Vis dėlto jo kalboje buvo tiek vidinės jėgos, kad jie nedrįso prieštarauti. Dar pažiūrėsime, nusprendė Roza, o vėliau gyvenimas pats mus įvertins.

ROMOS UŽKARIAVIMAS

Virš Romos kilo saulė. Aušo nauja diena, kuri nešė daugybę naujų rūpesčių ir nerimo. Velaskesas seniai nebemiegojo. Jis girdėjo, kaip atsargusis Chuanas buvo kelis kartus įėjęs į kambarį dar kartą patikrinti, ar tvarkoje jo mokytojo ir šeimininko rūbai. Vargšas jaudinosi labiau už patį maestro. Bet ar galima nesijaudinti? Patsai šventasis tėvas, visagalinčio dievo vietininkas žemėje popiežius Inocentas X panoro matyti dailininką, kurio vardą jau keli mėnesiai mini visa Roma.

Jis, Chuanas de Parecha, kurį įžymus dailininkas pasiėmė kartu į tolimą kelionę, didžiavosi savo mokytoju. Koks tai nuostabus žmogus! Vakar, kai prelatas perdavė jam popiežiaus kvietimą, dailininkas priėmė jį kaip niekur nieko. O vakare, užuot galvojęs apie būsimą vizitą, pasakojo savo Chuanui apie tėvynę, jų brangią Ispaniją, kuri liko toli už jūros. Matyt, labai ilgėjosi savo mylimos tėvynės kalvų, jos dangaus ir saulės, jos žmonių. Jis kalbėjo be perstojo, ir kaip būtų nustebę tie, kurie jį pažinojo ramų ir nešnekų.

— Gyvenimas susideda iš spalvų, Chuanai. Kai žmogus laimingas ir linksmas, jis mato jį tokiomis spalvomis, kurios uždega ir duoda pasauliui saulę. Nelaimė sukuria kitas spalvas — jos panašios į naktį. Dailininkas privalo pažinti ir vienas, ir kitas, kad galėtų tapyti gyvenimą.

Tą vakarą Velaskesas dirbo ilgiau, negu paprastai — iš atminties piešė Ispaniją. Štai ji drobėje, apgaubta sidabrinio rūko-svajonės, su kalvomis, panašiomis į atslūgusias jūros bangas, apšviesta nuostabia šviesa — dailininko meilės savo tėvynei šviesa.

Donas Diegas atsikėlė — metas ruoštis. Iš ilgamečio įpratimo jis visų pirma užėjo į dirbtuvę žvilgterti į vakarykštį darbą. Iš drobės ant molberto į jį žiūrėjo Kastilija, o už langų triukšmavo

Roma — didysis cezarių, popiežių miestas, Amžinasis miestas, sugebėjęs du kartus užkariauti pasaulį.

Dabar šį miestą užkariauti reikėjo jam — Velaskesui.

Maestro ėjo Tibro pakrante palei sienas su daugybe bokštų. Toli už šių statinių kilo didingos Švento Petro bazilikos kupolas. Ten ir traukė dailininkas. Jis perėjo aikštę.

Milžiniškas statinys iškilo prieš jį visu savo didingumu. Visur viešpatavo kažkokia klusi tyla: tokį ankstų metą aikštėje nieko nebuvo. Pasirodžius Velaskesui, bronzinės durys tyliai atsivėrė, kad, praleidusios jį, tuoj pat užsidarytų.

Ispaną sutiko nebejaunas prelatas šviesia sutana.

— Ramybė šiems namams ir visiems, kas juose gyvena,— Velaskesas ištarė tradicinę frazę.

— Amen! — atsakė baltoji sutana.— Jo šventybė laukia jūsų. Sekite paskui mane.

Prie didžiųjų laiptų, vos vos apšviestų baikščia laibų žvakių šviesa, dailininkas atidavė durininkui špagą, skrybėlę ir apsiaustą. Jiems teko pereiti didžiulį tuščio baltais akmenimis iškloto kiemo kvadratą. Dešinėje jo pusėje matėsi įėjimas — keturi pilki laipteliai vedė į popiežiaus apartamentus. Po niūriais Vatikano skliautais viešpatavo kapų tyla. Vienoje salėje dailininkas sulėtino žingsnius. Nuo silpnai apšviestų sienų į jį žiūrėjo beveik dviejų šimtų popiežių portretai. Šios žemės valdovai seniai atsisveikino su nuodėmingu pasauliu, jų geri darbai buvo užrašyti Vatikano kronikose. Liaudyje jie garsėjo visai kuo kitu.

Žmonės tai irgi saugojo, tikėdamiesi, kad blogis daugiau nebepasikartos.

Prelatas ir Velaskesas įėjo į gobelenų salę — laukiamąjį. Prie aukštų sienų stovėjo mediniai suolai, grindys buvo išklotos didžiuliu kilimu, gilumoje juodavo nukryžiuotasis. Truputį atokiau buvo galima įeiti į garbės laukiamąjį, iš kurio durys vedė į Sosto salę ir Mažojo sosto salę.

Pirmojoje vykdavo viešos popiežiaus audiencijos, antrojoje, kuri buvo maža pirmosios kopija, jis priiminėdavo ypatingos pagarbos vertus asmenis. Velaskesas tai žinojo ir buvo nustebintas, kad jį lydintis Vatikano tarnautojas davė ženklą sustoti ir palaukti prie Mažojo sosto salės durų. Jį priima kaip karalių? — šmėkštelėjo galvoje mintis. Na, ką gi, vadinasi, jis jiems reikalingas! Netikėtai durys atsivėrė, ir prelatas mostu pakvietė įeiti. Velaskesas pirmą kartą pamatė Inocentą X.

Pastabi ispano dailininko akis iš karto pamatė viską. Pačiame gale kambario, kurio sienos buvo išmuštos raudona medžiaga, stovėjo paauksuotas sostas — šventojo Petro sostas. Virš jo buvo raudonas baldakimas. Septyniasdešimt šešerių metų dievo išrinktasis sėdėjo soste. Tai jo nuožmų vardą išgirdę, virpėjo žmonės, tai jis siuntė į inkvizicijos laužus šimtus neklusniųjų, išdrįsusių protestuoti prieš bažnyčios priespaudą arba sukilti prieš begėdiškiausius įsakymus, draudžiančius žmogui mąstyti. Jo, popiežiaus, vardu buvo pridengiamos baisios piktadarybės, tačiau jis pats buvo laikomas neklaidingu.

Nuo Inocento X nebuvo galima atitraukti akių, nes visa jo išvaizda darė kažkokį nejaukų įspūdį. Sniego baltumo sutana, apsiūta ploniausiais mezginiais, kurių būtų pavydėjusi bet kuri puošeiva, krito nuo jo kelių. Ant jos buvo užmesta aviečių spalvos atlasinė pelerina, kurios minkštos klostės gaubė seniokiškus pečius ir rankas. Ant galvos puikavosi raudona kepuraitė — popiežiaus galvos apdangalas. Bet ypač stebino veidas. Glebus, jis dabar atrodė blyškiai pilkas nuo gausybės jį supančių raudonų tonų. Retutė barzdelė ir ūsai, plati burna su plonomis lūpomis, mėsinga stambi nosis, truputį pakumpusi, ir visai ne seniokiškos, giliai įdubusios, nedidelės, ryškiai mėlynos akys veriančiu, nukreiptu į įėjusį dailininką žvilgsniu.

Velaskesas nusilenkęs pagarbiai tylėjo. Prabilo popiežius. Jis pasiteiravo, koks dailininko vizito į Italiją tikslas, kaip laikosi karališkoji šeima, kokį įspūdį padarė Roma, ir perėjo prie svarbiausio dalyko — jam reikia portreto. Žinoma, jis negalės ilgai pozuoti dailininkui, bažnyčios reikalai atima labai daug laiko. Tegul meistras pats suranda galimybę jį matyti.

Audiencija buvo trumpa. Per visą pokalbį Inocentas X beveik nekeitė pozos. Jo išpuoselėtos, žiedais apmaustytos rankos ilsėjosi ant krėslo atramų. Jis nedarė jokių staigių judesių ir tiktai retkarčiais pakeldavo balsą, kas galėjo išduoti, kad ne toks jau ramus popiežiaus charakteris.

Ir vėl ėjo Velaskesas tuščiomis salėmis. Nuo jų aukštų lubų raudonu sienų aksomu liejosi viską migdanti tyla. Ramybė tvirtai viešpatavo šitoje šventovėje. Tačiau miestas jį pasitiko judriu gausmu, trykštančių fontanų šnaresiu, visu savo įvairiabalsiu gyvenimu. Koks kontrastas! Jis vėl prisiminė dienos ir nakties, gyvenimo ir mirties spalvas. Norint ryškiau parodyti gy-

venimo džiaugsmą, reikėjo pabrėžti niūrumą ir rūstumą: palyginimas gimdo tiesą.

Vakare pas dailininką susirinko svečiai — meno pasišventėliai, italų meno atstovai, tapytojai, skulptoriai, su kuriais Velaskesas susidraugavo, jo talento gerbėjai ir kai kas iš Romos aristokratijos. Visi kalbėjo apie šios dienos vizitą pas popiežių. Visų nuomonė buvo vieninga: donui Diegui parodyta didžiulė garbė. O maestro tuo tarpu galvojo, kad vizitas ir popiežiaus užsakytas portretas jam davė lyg ir „apsauginį raštą" nuo bažnyčios tėvų klastų jo tėvynėje, Ispanijoje. Gal būt, dabar jie mažiau kibs prie „sevilijiečio", kuris visiškai netapo paveikslų bažnytiniais siužetais ir iš viso per daug sau leidžia, pasirinkdamas temas.

Velaskesas suprato, kokie jam iškils sunkumai. Kaip popiežiaus portrete atsisakyti tradicinių kanonų, oficialaus paradiškumo? Buvo parašytos dešimtys knygų apie sąlygas, kurių reikia laikytis, vaizduojant katalikų bažnyčios galvą. Didieji teptuko meistrai ne kartą tapė popiežių, bet ir jiems atrodė neįmanoma nukrypti nuo nusistovėjusių taisyklių. Valdovas turi būti pavaizduotas sėdintis soste — jis prieš nieką neatsistoja. Jo aprangą sudaro būtinai balta sutana ir raudona pelerina, raudona kepuraitė. Iš dailininkų buvo reikalaujama, kad paveikslas būtų didingas, kad kiekvienas matytų, jog tai bažnyčios galva — švenčiausias žmogus iš visų gyvenančių žemėje.

Šitomis dienomis Velaskesas visai nedirbo, daug skaitė, o dar daugiau klausėsi. Romoje buvo galima visko išgirsti. Jeigu Ispanijai tolimas katalikų valdovas buvo nepasiekiamas, tai Romoje jį žinojo kitokį. Žmonės pasakojo apie nepaprastą popiežiaus gobšumą: esą, vakarais, kai miestą apgaubia naktis, jis užsirakina savo miegamajame, atsidaro apkaustytą skrynią ir valandų valandas apžiūrinėja savo sukauptus lobius. Vadinasi, neklaidingajam taip pat būdingos žmogiškos silpnybės?

Prieš savo ganomuosius jis pasirodydavo kaip valdingas popiežiaus tiaros nešiotojas, o artimųjų tarpe buvo silpnas, bevalis žmogus, kurį jie laikė tik priemone pinigams kaupti. Jo gerklinga brolienė sukeldavo tokias isterijas, kad jos galėjo būti išgirstos ir danguje. Po šitokių scenų senis ilgai neįstengdavo atsigauti.

Ar privalo ir ar išdrįs dailininkas parodyti vidinį popiežiaus pasaulį? Velaskesui atrodė, kad privalo.

Jis matė daugelio popiežių portretus, kuriuos tapė Rafaelis, Karavadžas ir kiti didieji meistrai. Tačiau jautėsi, kad juose ne viskas pasakyta, kartais net vien idealizuojama. Ir tiktai Ticianas Večelis, jo mėgiamas maestro, galėjo, atmetęs primestą nuomonę, parodyti Povilą III plėšriu seniu, vertu gyventi Vatikane.

Reikia dar kartą pamatyti Inocentą X.

Antrą kartą Velaskesas pamatė popiežių atsitiktinai. Dailininkui buvo leista lankytis Vatikane, kad galėtų susipažinti su rūmuose saugomais paveikslais. Ten jis prabūdavo ištisas dienas. Kartą donas Diegas, nuvargęs bekopijuodamas, priėjo prie lango. Už kelių žingsnių nuo lango sodo alėja ėjo popiežius. Plaikstėsi baltos gelumbės sutana, balta pelerina už nugaros plevėsavo ir buvo panaši į sparnus, didžiulės juostos galai su išsiuvinėtais auksiniais raktais daužėsi į kelius, ant raudono aksomo batukų blykčiojo tokie pat raktai.

Kaip pasikeitė senio veidas ir figūra! Jis buvo vienas ir prieš nieką nereikėjo vaidinti. Kur dingo žiaurumas ir šaltumas, įtarumas ir žvilgsnio aštrumas! Kažkas jį slėgė ir gniuždė: matyt, jį jaudino pasaulietiški reikalai. Gal jis prisiminė, kaip kažkada, tuomet dar paprasčiausias Džovanis Batista Pamfilis, buvo šventuoju legatu Madride, kaip paskui nesvyruodamas kopė per savo bendražygių galvas ir pagaliau prisiartino prie aukščiausio iš visų sostų. Kaip lemtingais 1644 metais jis vos sulaikė džiaugsmą, stovėdamas tarp kardinolų, prelatų ir kitų dvasiškių prie savo pirmtako mirties patalo, kai išgirdo: „Popiežius mirė!" O gal senis jautė: greitai baigsis jo žemiškasis viešpatavimas, ir, su baime žvelgdamas į rytojų, nematė ten kitos viešpatystės? Ką gali žinoti?

Dvejopą įspūdį dabar kėlė Velaskesui popiežius. Kai Inocentas X laimindavo žmones, jis būdavo garbstomas stabas, žemiškoji dievybė be amžiaus žymių, valdingas ir stiprus. Likęs vienas, jis tapdavo seniu, bejėgiškai laukiančiu savo gyvenimo galo.

Velaskesas jau galėjo tapyti. Dirbtuvėje viskas buvo paruošta darbui.

— Chuanai, tu man reikalingas! — pašaukė Velaskesas mulatą.

Parecha negalėjo atsistebėti. Donas Diegas mostelėjo jam teptuku, kad liptų ant paaukštinimo, kur paprastai sėdėdavo modeliai.

— Jūs mane piešite, mokytojau? — suabejojo jis.

Nekantriu rankos mostu dailininkas pakartojo įsakymą. Reikėjo paklusti. Velaskesas pradėjo eskizą. Tris dienas stebėjosi Chuanas. Kodėl gi donas Diegas tapo jį, kai reikia vykdyti popiežiaus užsakymą? Tačiau dailininkas tylėjo, ir jį klausinėti buvo beprasmiška.

Kol džiūvo portretas, meistras buvojo galerijose, daug kopijavo ir, vykdydamas karaliaus įsakymą, užpirkinėjo paveikslus Ispanijos rūmams. O vieną rytą portretas buvo išvežtas ir išstatytas Agripos Panteone. Vaizdingumo dėlei Chuanui tekdavo po keletą valandų per dieną išstovėti Panteone šalia portreto, kad lankytojai galėtų palyginti kopiją su originalu.

Didingas Panteonas buvo pastatytas prieš du tūkstančius metų ir skirtas pagonių dievams. Daug kartų patvinęs Tibras plukdė savo viską griaunančias bangas prie jo sienų, barbarai, užplūdę Romą, grobė ir degino Panteoną, o krikščionys ėmė iš čia akmenis savo bažnyčių statybai, plėšė gražiausius papuošimus, grobė viską, ką tik galėjo išsinešti. Ir vis dėlto pastatas liko stovėti didžiulis ir išdidus, pavergiantis savo didybe, kol žmonės atsitokėjo. Tada žilasis Panteonas ėmė tarnauti menui. Čia sau amžiną poilsį surado liepsninga didžiojo dailininko Rafaelio širdis.

Ispanų maestro buvo parodyta didelė garbė — Panteone savo drobes eksponuodavo tik didieji ir pripažinti dailininkai. Roma jį pripažino. Miestas šlovino dailininką, gyrė jo meną, jo sugebėjimą ir meistriškumą. Prie portreto stoviniuodavo minios žmonių. Chuanui teko išgirsti daug gerų žodžių. Velaskeso teptukas sujaudino net abejingus, kurie tik iš smalsumo ateidavo pažiūrėti jo kūrinio. O kartą vienas žiūrovas timptelėjo mulatą už rankovės ir, tartum įsitikinęs, kad jis tikras, gyvas žmogus, garsiai ištarė: „Kaip jis panašus į savo portretą!" Chuanas didžiavosi jam rodomu dėmesiu, tarytum ir jam atitekdavo dalelė tos garbės, kuri buvo skirta donui Diegui.

Kol Roma žavėjosi Parechos portretu, Velaskesas ruošė naują stebuklą — piešė popiežiaus Inocento X portretą, kuris tapo pasaulinio meno šedevru. Amžių amžiais jis rodo palikuoniams, kaip meistriškai dirbo dailininkas, kurio devizas buvo — tapyti tiktai tiesą.

Už dirbtuvės langų slinko dienos, o Velaskesas nesitraukė nuo molberto. Chuanas nespėdavo mirkyti teptukų ir ruošti da-

žų. Atrodė, kad penkiasdešimties metų dailininkui sugrįžo jaunystė.

Kartą rytą, kai auštančios dienos pirmieji spinduliai prasiskverbė į dirbtuvę, Chuanas, rinkdamas apvarvėjusias per naktį žvakes, žvilgterėjo į paveikslą — ir atšoko: iš drobės į jį žiūrėjo gyvas žmogus! Tiktai didžiulis, originalus, nepriklausomas didžiojo ispano talentas galėjo sukurti tokį šedevrą! Chuanas, pirmasis žiūrovas ir pirmasis savo mokytojo kūrinių vertintojas, buvo sukrėstas. Portretas stebino ne tiktai formos išbaigtumu, bet ir nepaprastu tikroviškumu. Nuo šiol prie šio kūrinio, kaip nusilenkti šventoms vietoms, važiuos į Romą įvairiausių šalių dailininkai, kad ten, nedidelėje salėje, išdrapiruotoje raudonu aksomu, pagerbtų atminimą žmogaus, kurio kūryba įkvėpė ne vieną tapytojų kartą. V. Surikovas 1884 metais apie šį portretą rašė: „Jis pasižymi visapusiškumu — kūrybiškumu, forma, koloritu, kiekvieną jų galima tyrinėti atskirai ir patirti pasitenkinimą. Tai gyvas žmogus, tai praauga senųjų meistrų tapybą. Čia nėra ko atleisti ar pateisinti. Man visos Romos galerijos — šis Velaskeso portretas. Nuo jo neįmanoma atsitraukti. Prieš išvažiuodamas iš Romos, aš su juo atsisveikinau kaip su gyvu žmogumi, atsisveikini ir vėl sugrįžti — galvoji, o gal paskutinį kartą jį matau?"

Tačiau kol kas portreto dar niekas nematė ir juo galėjo gėrėtis tiktai Chuanas. O donas Diegas, baigęs portretą, vykdė karališkuosius pavedimus. Šis tas, dėl ko karalius Pilypas IV pasiuntė jį į tolimus kraštus, jau buvo padaryta. Brangus krovinys — keletas Tintoreto ir Veronezės paveikslų, tik per laimingą atsitiktinumą nupirktų Venecijoje,— buvo saugomas pas pažįstamą bankininką, belaukiant, kol jį bus galima pasiųsti į Ispaniją. Netrukus turėjo būti baigtos ir geriausiems Genujos ir Romos meistrams užsakytos trisdešimt dvi įžymių graikų ir romėnų skulptūrų gipsinės kopijos. Tą dieną, kai Parechą apstulbino matytas portretas, jo mokytojas pagarbiai apžiūrinėjo Mikelandželo „Mozės" galvos kopiją, turėjusią papuošti karališkąją kolekciją.

Tiktai vėlai vakare Velaskesui pavykdavo grįžti į savo dirbtuvę, bet ir ten jo laukdavo žmonės. Pasikalbėjimai ir derybos su dailininkais, kuriuos svečias iš Ispanijos kvietė į Madridą ištapyti lubas ir sienas tuo metu naujai pastatytame karališkaja-

me Alkazare, užtrukdavo gerokai po vidurnakčio. Romėnai, gyvenantieji viename rajone su dailininku, jau nesistebėjo, kad jo langai šviečia iki ryto.

Jau į Ispaniją išvyko Velaskeso pakviesti tapytojai dekoratoriai Agostinas Mitelis ir Anjola Mikelė Kolonas, tačiau pavedimų sąrašas toli gražu nebuvo įvykdytas. O čia dar Šventojo Luko akademija kviečia dalyvauti posėdyje.

Šventojo Luko Dailės akademijos didžiojoje salėje susirinko kone visi Romos dailininkai. Stojusioje tyloje aiškiai ir iškilmingai skambėjo žodžiai:

— Diegas de Silva i Velaskesas, jo didenybės Ispanijos karaliaus rūmų dailininkas, nuo šios dienos ir valandos išrinktas Šventojo Luko akademijos nariu.

Doną Diegą karštai sveikino jo skaitlingi draugai. Tokia garbė Romoje buvo suteikiama tiktai retam svetimšaliui. Malonu buvo klausytis šiltų sveikinimų iš Klodo Loreno lūpų, nuoširdūs ir karšti buvo santūraus Salvatoro Rozos ir Pietro da Kortonos rankų paspaudimai. Tačiau didžiajam maestro sieloje buvo sunku. Kodėl čia, saulėtoje Italijoje, kur žmonės taip mažai matė jo darbų, jį pripažino ir suprato iš karto? O gimtojoje Ispanijoje, kuri viena viešpatavo Velaskeso širdyje, kiekvieną valandą reikėdavo įrodinėti, kad ne veltui rodoma pagarba jo teptukui?

Po kelių dienų jau visa Roma kalbėjo apie naują ispano kūrinį. Meno žinovai ir vertintojai vienu balsu tvirtino: „Visa, kas buvo sukurta praeityje ir šiuo metu, tėra kopijavimas, ir tiktai šis kūrinys tikra tiesa." Portrete Inocentas X buvo nutapytas toks, kokį jį Velaskesas pamatė pirmąjį kartą. Vyravo raudonai avietinės spalvos. Sunku buvo įsivaizduoti, kad egzistuoja tiek daug raudonų spalvų, tokia begalinė jų atspalvių gausybė. Nors raudonos spalvos neerzino ir nevargino akių, vis dėlto toji kraupi gama kėlė nerimą ir baugino. Ryškūs saulės spinduliai, stipriu srautu apšviesdami figūrą, vertė blizgėti spalvas ir didino gyvybingumo iliuziją. O šviesotamsa, kai kur švelnindama bendrą paveikslo foną, darė erdvės, atmosferos įspūdį. Klaikiai išsiskyrė negražus, grubių bruožų šventojo Petro sosto įpėdinio veidas. Baisūs raudoni atspindžiai žaidė jame, peršviesdami retutę barzdelę. Šalia raudonų tonų ryškiai išsiskyrė sutanos, apy-

kaklės, rankogalių baltumas. O kairėje popiežiaus rankoje baltavo laiškas su užrašu:

*„Alla Santa di Nro Sigre Innocencio X Per Diego de Silva Velazquez de la Camera di S. Mta Cattca".**

Koks jis, šitas žmogus, kurio mėlynos akys įdėmiai, piktai ir su nepasitikėjimu žiūri į pasaulį? Ar jis gali tikėti žmonėmis, jeigu jo paties brolienė, vyresniojo brolio našlė, Olimpija Modalčini, negailestingai ir įžūliai jį apvaginėja ir apgaudinėja? O gal jis prisiminė savo kelią į sostą — piktadarybių ir apgavysčių grandinę? Kuo tada tikėti? Vienu dievu? Įtarus, jis paika ir griežta veikla išvaikė ir atgrasė savo šalininkus ir draugus ir liko visiškai vienas soste, neapkenčiantis ir neapkenčiamas. Šitam senam žmogui, kurio visos veiklos rezultatas — tik naujas kalėjimas Romai, buvo lemta likti vienišam. Tačiau ne vien senatvė jį palaužė. Popiežiaus bejėgiškumas turi gilias socialines šaknis. Portretas vertė susimąstyti apie perspektyvos neturėjimą, senatvišką karšatį, nereikalingumą pačios katalikybės sistemos, kuri jau atgyveno ir turi paskęsti Letoje kartu su savo istorija — baisia, kruvina, piktadariška viduramžių istorija.

Gal būt, pats Velaskesas ir nesuvokė šito, tačiau kokia didelė buvo jo talento jėga, jo realizmo jėga, sugebėjusi pasiūlyti dailininkui teisingą šito sudėtingo uždavinio sprendimą!

Kas galėjo išgelbėti Inocentą X nuo negailestingos laiko tėkmės, nuo naujo artėjančio rytojaus be jokios ateities jam? Jis artėjo ir kėlė tuo tarpu dar giliai paslėptą baimę.

Portretas tarytum skelbė nuosprendį, kurį netrukus patvirtino gyvenimas: šventasis tėvas nešlovingai mirė ir pigiausiame Romoje karste, paskui kurį nėjo nė vienas žmogus, buvo palaidotas šeimyniniame Pamfilių rūsyje. Toksai buvo šis demaskuojantis portretas, kuriame jungėsi viskas — praeitis, dabartis ir ateitis.

Dailininkas užkariavo italų širdis. Ispanas pavergė Romą. Antonijaus Palomino žodžiais tariant, Velaskeso kūriniai „nustebino Romą, daugelis jį kopijavo, kad galėtų mokytis ir gėrėtis juo kaip stebuklu".

Kai Inocentas X pamatė savo portretą, jis ilgai tylėdamas žiūrėjo į jį, o paskui ištarė du žodžius: „*Troppo vero*" — „Per-

* Švenčiausiajam popiežiui Inocentui X Diegas de Silva Velaskesas, jo didenybės katalikų karaliaus rūmų dailininkas *(it.)*.

daug tikroviška". Kas juose slypėjo: kartėlis ir apgailestavimas ar susižavėjimas dailininko meistriškumu, sugebėjimu pamatyti, kas nematoma? Apie tai mes galime tiktai spėlioti, istorija daugiau nieko neišsaugojo. Kitą dieną, kai portretas buvo padovanotas popiežiui, Velaskesas gavo neįprastai dosnų atpildą — masyvią auksinę grandinėlę ant kaklo su miniatiūriniu Inocento X portretu medalione, išpuoštame pusiaubrangiais akmenimis.

Kai kurias Romos vietas donas Diegas buvo pamėgęs dar nuo pirmojo apsilankymo. Visų pirma, Medičių vilą. Jis vėl vaikštinėjo jos ištuštėjusiomis alėjomis, tikėdamasis atgaivinti dieviškai didingos nepažįstamosios vaizdą. Tačiau apleistą vilą pamiršo net vaiduokliai. Čia pasiliko tiktai grožis ir liūdesys, pasislėpę pavėsingose alėjose. Tai jautėsi net šviesų vidurdienį. Maestro nusprendė tuoj pat, neatidėliodamas nutapyti tuos puikius kažkada nuostabaus Medičių parko kampelius.

Beveik per kelias dienas dailininkas nutapė keletą puikių peizažų, sukurtų, rodos, laisvais, lengvais teptuko prisilietimais prie drobės: „Medičių vilos parkas", dar žinomas pavadinimu „Vidurdienis", „Medičių vila Romoje" („Vakaras"). Juose nėra nei audrų, nei ryškių saulėlydžio spalvų. Ispano akis, apsipratusi su savo tėvynės spalvų gama, šį kartą nepanoro matyti svetimoje šalyje kitų spalvų. Vieno paveikslo viršuje pro platanų alėjos žalumą šviečiasi švelniais sidabriškai pilkais tonais dangus, blykčioja pastato baltumas. Kiparisų žalumoje — antikinė Ariadnės statula. Pirmame plane dvi tamsiai apsirengusios figūros; vienos kostiumas pagyvintas balta apykakle ir rankogaliais. Kitame paveiksle — dideli tamsiai žali ąžuolai kyla virš pilkos baliustrados — vėl šaltas marmuras ir juodos su balta spalvos siluetai. Arba štai dar: beveik užleistas parkas su baltomis antikinėmis statulomis, mirguliuojantis blyškus dangus, tamsūs siluetai. Nedidelio formato peizažams būdingas tikras monumentalumas. Dailininkas sugebėjo perduoti juose neišsenkančias gamtos jėgas, nemirtingumą ir didybę.

Sugrįžęs į tėvynę, maestro toliau tapo peizažų seriją. Jis tapo „Karališkojo sodo alėją", „Fontaną karaliaus sode". Matyt, pirmieji peizažai, nežiūrint itališkų siužetų, buvo jo tėvynės ilgesys, o Ispanijos spalvų grožybė ypatingai karštai buvo pripažinta kaip tik svetur.

Atėjo metas atsisveikinti su Roma. Karalius Pilypas nuolat primindavo savo rūmų dailininkui jo pareigas, ragino didįjį maestro grįžti — esą, jis laukiąs jo ir niekam neleidžiąs savęs tapyti. Vienas iš Velaskeso draugų pranešė, kad karalius didžiai sunerimęs. Reikėjo paklusti. Teko grįžti namo, po Madrido rūmų skliautais, nepabuvojus Prancūzijoje, į kurią taip troško nuvažiuoti. Sudie, Roma, sudie, Italija, dabar jau, tikriausiai, amžinai!

INFANTĖ IR KURTIZANĖ

Karalius skubino užbaigti Eskorialą. Niūriems Pilypo II namams reikėjo nuolatinio dėmesio. Po didžiule Eskorialo bažnyčia, kurios durys atviros tik karališkojo rango asmenims, buvo statomas Karalių mauzoliejus. Laidojimo rūsys kasamas kaip tik po didžiosios koplyčios altoriumi. Laikinai marmuriniai karstai su mirusiųjų palaikais buvo pastatyti tiesiog bažnyčioje. Kartą per savaitę karalius Pilypas, laikydamasis rūmų reglamento, aplankydavo mirusiuosius. Ir taip visas šešiasdešimt tris dienas. Velaskesas dažnai matydavo, kaip jo didenybė eidavo Karalių kiemu, kur iškilmingai eilėmis stovėjo statulos. Apie ką galvoja jis, likęs vienas su pirmtakų palaikais?

Į Eskorialą traukia vilkstinės vežimų su juodu gedulingu marmuru, jaspiu. Triūsia žmonės, vykdydami karaliaus valią. O dailininkui, kuris turi prižiūrėti darbus, nelieka laiko tapyti.

Retkarčiais jam vis dėlto pavykdavo ištrūkti keletui valandų į savo tylųjį Brangenybių Bokštą. Ten pustuštėje dirbtuvėje jo kantriai laukė nebaigtos drobės. Ant žemo arabiško staliuko gulėjo vėduoklė. Susimąstymo valandėlėmis maestro paimdavo ją į rankas ir ilgai gėrėdavosi subtiliu menišku darbu. Vėduoklė turėjo nuostabią galią atgaivinti atmintyje praėjusius laikus. Regis, visai neseniai donas Diegas ją pirmą kartą pamatė paslaptingosios juodakės gražuolės rankose — kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo hercogienė. Marija mirė, palikusi atminimui šį mažą daiktelį. Ne, tai netiesa. Ji paliko daugiau — priesaką mylėti gyvenimą. Jis nematė jos mirusios, todėl niekuomet negalėjo įsivaizduoti, kad jos nėra.

Bėgo metai, tačiau širdis atkakliai laukė. Širdis nenorėjo senti.

Kartą, suradęs truputį laiko, Velaskesas pradėjo tapyti jaunos karalienės Marijanos portretą. Į dailininko dirbtuvę kara-

lienė ateidavo su savo podukra — Marija Tereza. Jos abi buvo Ferdinando II ir Henriko IV anūkės. Kai karalius Pilypas vedė savo giminaitę Marijaną, sesuo infantei tapo dar ir pamote. Metų skirtumas tarp jų buvo nedidelis, ir mergaitė nusileido iki draugystės su jauna karaliene. Nuo vaikystės Marija Tereza įprato laikyti save Ispanijos sosto įpėdine.

Ji pavyzdingai mokėsi, mokėjo daug kalbų. Per rūmų šventes jai būdavo skiriamas pirmosios damos vaidmuo. Ir mergaitė, jausdama savo vertę, tai vykdė labai atsakingai. Protinga, grakšti, infantė buvo žymiai pranašesnė už savo pamotę. Karalius savo vienintelei dukrai buvo švelniai dėmesingas. Tačiau, laikui bėgant, infantės padėtis pasikeitė. Prieš metus karalienė pagimdė dukterį Margaritą, ir visas tėvų dėmesys nukrypo į ją. Pradžioje Marija Tereza išsigando tos permainos, bet pasvarsčiusi nusprendė, jog šioje situacijoje jai užvis geriausia būti mažytės sesutės šefe. Dabar per visas šventes Marijana ir Marija Tereza būdavo kartu.

Karalienė, atėjusi į eilinį seansą, patogiai įsitaisė krėsle. Tomis dienomis ji vilkėjo tamsiai žalia suknia, kurios sijonas buvo panašus į didžiulį varpą. Griežtoje katalikiškoje Ispanijoje, ypač rūmuose, moterims nebuvo leidžiama dėvėti suknelių su giliomis iškirptėmis. Atrodė, jog tos epochos žmonės darė viską, kad atimtų iš moterų jų natūralų grakštumą ir įgimtą grožį. Istorijoje sunku rasti kitą tokį laikotarpį, kad kostiumas taip iškraipytų natūralų linijų grožį. Iš pradžių moterų mados Ispanijoje idealas buvo sijonas, panašus į apverstą raidę U. Virš sijono — laiba ilga talija ir išpūstos rankovės. Pamažu, pradedant šeštuoju dešimtmečiu, kostiumo linija pasikeitė, praplatėjo. Krinolino varpas suapvalėjo ir pasidarė panašus į statinę. Ilgas kietas korsetas slėpė formas ir žalojo liemenį. Sijonas neduodavo moterims rankų nuleisti, todėl jas tekdavo laikyti kabančias, o geriausiu atveju jos, kartu su laikrodžiais, brangenybėmis ir kitais papuošalais, ilsėdavosi ant to gana nepatogaus įrenginio. Velaskesą tiesiog erzino tokia apranga. Bet tai dar ne viskas! Žmonės nebuvo abejingi ir plaukams. Visai neseniai jie buvo natūralūs — melsvai juodi arba, blogiausiu atveju, juos dažydavo rudai. Šukuosena palikdavo kaktą atvirą. Dabar Madrido madų sekėjos tiek prisigalvojo, kad virš gausiai raudoniu nuteptо veido padarydavo tikrą bokštą iš plunksnų, kaspinų ir visokiausių papuošalų. Be to, ant galvos ėmė maukšlinti perukus iš

šilkinių siūlų su įpintais mezginiais ir perlais. Rūmų damos skendo savo parėduose. Kaip jas tokias buvo galima tapyti? Todėl maestro, piešdamas tas išsidarkiusias figūras, stengėsi bent surasti naują tonų kombinaciją. Šviesos efektai padėjo išskirti modelio veidą, tačiau figūros išgelbėti niekas negalėjo. Tada Velaskesas surado išeitį: jis nupiešė karalienę raitą ant arklio, bent jau nereikėjo tapyti biaurios suknios.

Karalienė ir infantė buvo labai panašios, nes buvo gimusios iš nepaprastai artimų giminaičių santuokų. Jų veidus ženklino išsigimimo atspaudas. Tuo akis vaizdžiai gali įsitikinti Habsburgų portretų galerijoje. Portretai atrodė panašūs ne dėl tradicinės pozos, bet dėl neišraiškingų veidų blyškumo, juos vienijo ne bendri bruožai, bet ilgesys ir liūdesys plačiai atmerktose akyse. Maestro negailėjo spalvų jų portretams. Damų tualetų medžiaga atrodydavo tokia natūrali, jog norėdavai ją pačiupinėti. Tačiau atgaivinti blyškiai rausvų, tarytum porcelianinių modelių veidų negalėjo net genialaus dailininko ranka. Teptukas buvo klusnus genijaus valiai, meluoti jis nemokėjo. Velaskesas tapė savo karalius ir infantus tokius, kokius matė.

Darbai Eskoriale ėjo į pabaigą. Atėjo eilė perstatyti Alkazarą. Karalius, kaip ir anksčiau, skubino maestro. Juk ne veltui jis, rodydamas ypatingą palankumą, net nepaisė visų Karaliaus tarybos narių nuomonės ir dar 1652 metų vasario 16 dieną paskyrė Velaskesą hofmaršalu.

Donas Diegas visai nebūdavo namuose. Chuanas Parecha, nuolat lydėdavęs jį visur, stebėjosi, iš kur šeimininkas semiasi jėgų tapyti. Velaskesas nepaprastai daug dirbo. Neūžaugų ir rūmų juokdarių serija, kurią jis pradėjo prieš kelionę į Italiją, buvo baigta. Šalia šlubo senio Chuano Austrijiečio savo vietą ilgoje portretų eilėje užėmė Antonijas Angliškasis. Jis buvo nutapytas su paradiniu anglų munduru, rankoje laikė skrybėlę, papuoštą vešliu baltu pliumažu. Šalia jo stovėjo didžiulis dogas. Toliau buvo kvailučio El Bobo del Korijos portretas. Apgailėtinas idiotas įsispraudė į patį kambario kampą. Visoje jo bejėgiškoje kampuotoje figūroje jautėsi suglumimas. Šypsena, labiau primenanti nervinį tiką, iškreipė ir taip jau kreivą išsigimusį veidą. Žvairos akys tarytum bando apsistoti ties kuriuo nors daiktu, tačiau pakrikęs protas nepajėgia suprasti, kas vyksta aplinkui. Visoje El Bobo išvaizdoje jaučiamas nebylus maldavimas palikti nelaimingąjį ramybėje. Panašius jausmus kėlė

ir išsigimėlis iš Valjekaso — Fransiskas Leskanas, buvęs kažkada princo Baltazaro žaisliuku. Išdidžiai išpūtęs krūtinę, stovėjo karaliaus juokdarys Kristabelis de Pernija. Itin komiškas jis būdavo per bulių kautynes. Išbėgęs į *plaza de toros* — aikštelę, kur vykdavo bulių kautynės, jis su muleta erzindavo ir taip jau įsiutusį gyvulį. Kai bulius jį puldavo, Kristabelis staiga pasisukdavo ir savo kraupių akių grąžteliais įsistebeilydavo į persekiotojo akis. Šis sustodavo tarytum užhipnotizuotas, o paskui bėgdavo į šalį nuo pasiutusio juokdario, lydimas nepaprasto tribūnų švilpesio. Neūžaugų portretų rinkinys buvo ne tiktai savotiškas, bet ir unikalus. Vienas Chuanas ir donas Fuensalida, tikriausiai, težinojo, kiek prie jų kamavosi maestro. Didysis humanistas norėjo papasakoti visų laikų žmonėms apie pasibaisėtiną graudžių luošių dalią, apie didžiulę nelaimingųjų skriaudą. Jis, mėgęs pasaulyje vien tik grožį ir nusilenkdamas jam, būsimosioms kartoms pamokyti kūrė visiškai priešingus paveikslus. Paprasčiausia būtų buvę prieš viską užmerkti akis, tačiau tada jis nebūtų buvęs Velaskesas.

„Įdomu, kiek spalvų yra saulėlydžio gaisuose?" — galvojo maestro, žiūrėdamas į rubino spalvos rožes pilkų šaltų debesų fone. Jo nedidelis ekipažas važiavo tolimomis Madrido apylinkėmis. Vežėjas neragino arklių, ir pavargęs Velaskesas galėjo ramiai gėrėtis besiruošiančios ilsėtis dienos spalvomis. Už ekipažo pasigirdo kanopų dundesys, ir netrukus su maestro susilygino du raiteliai. Markizas de Aras žemai nulenkė galvą, sveikindamas Velaskesą.

Markizas, atsiprašęs, kad sutrukdė vienatvės ramybę, ėmė kalbėti, jog jis su donja Ana maestro ekipažą pamatė dar tik išjojęs iš miesto. Pagunda buvusi didelė, ir jie nušuoliavę jam iš paskos. Dėl visko esanti kalta jo bendrakeleivė, juokais užbaigė markizas. Velaskesas jiems nusišypsojo. Jis visai nepykstąs, greičiau esąs laimingas, matydamas markizą. O kaip bausmę už pokštą prašąs pristatyti jį damai.

Senjora nusilenkė maestro iš balno taip žemai, kad šis pajuto švelnų jos drabužių kvapą.

— Maestro Velaskesai, prieš jus Ana Damiani.

Dieve mano! Garsioji šokėja Damiani! Maestro net kilstelėjo iš vietos. O ji vėl sėdėjo tiesi balne ir šypsojosi, pameilinta jo nustebimo.

Į donją Aną, truputį prisimerkusios, žvelgė įdėmios gilios akys. Nežiūrint amžiaus, vis dar juodos Velaskeso garbanos krito ant griežtos baltos apykaklės. Aktorė staiga pajuto norą užsivynioti jas ant piršto... Garsiai ji pasakė, jog laikytų garbe, jeigu maestro aplankytų kuklius jų namus.

Markizas de Aras karštai jai pritarė.

Jie vieni kitiems dar kartą nusilenkė, ir po akimirkos kanopų dundesys nutilo už kelio posūkio.

Aplinkui, tikriausiai, niekas nepasikeitė. Rūpestingas vėjelis siaustė maestro į apsiaustą. Truputį pritemo. Velaskesas nepajuto, kaip arkliai pasileido šuoliais.

Iki to vakaro jam nė karto nebuvo tekę matyti senjoros Damiani. Jis tik buvo girdėjęs apie nepaprastą jos meistriškumą. Aktorė daug kuo skyrėsi iš savo aplinkos moterų. Pirmiausia, ji nevaidino kuklios, ką taip mėgdavo vaizduoti rūmų damos. Ši nesilaikanti prietarų moteris jas erzindavo, keldavo jų pavydą, o neretai ir neapykantą. Jos keršijo jai už tobulą grožį, už nepaprastą talentą, už išdidumą. Visur ją persekiojo niekinantis žodis „kurtizanė". Tačiau reikėjo būti donja Ana, kad pakiltum virš viso šito šnypščiančio gyvatyno, peržengtum per šmeižtų balą ir pasiliktum tokia išdidi, nepriklausoma ir linksma. Maestro girdėjo apie ją daug pasakojimų, tačiau pakako jam vieną kartą ją pamatyti, ir jis iškart suprato visų tų prasimanymų nepagrįstumą. Tokioms, kaip donja Ana, šmeižtai nelipo. Jis prisiminė jos puikius, truputį vėjo sutaršytus plaukus. Širdį užliejo šilto jausmo banga. Ana nenešiojo peruko. Vešlūs plaukai buvo susukti ant pakaušio į paprastą graikišką mazgą, ir tas teikė jos veidui griežtumo, būdingo tik senovės deivėms.

Šventoji madona! Kaip jis iš karto nepastebėjo, ji iš tikro panaši į mitologinę Venerą, tiktai su tikros ispanės bruožais.

Aktorės namuose, kurie stovėjo prie pat upės, Velaskesas sutiko markizą Gasifą de Arą. Markizas, prieš išvažiuodamas į Andaluziją, skubėjo atlikti vizitus, todėl jie greitai liko dviese. Donja Ana pakvietė dailininką į mažytį vidinį kiemelį, žavingą *patio,* taip primenantį jam vaikystę. Paprastai nekalbus maestro ir dabar tiesiog nežinojo, nuo ko pradėti pokalbį su mažai pažįstama moterimi. O ji, regis, nė trupučio nesidrovėjo, jausdama įdėmų ir ilgą žvilgsnį.

— Aš seniai norėjau susipažinti su jumis, donai Diegai. Kartą, kai jūsų nebuvo,— ji pajuto ne taip išsireiškusi,— kai jūs buvote išvykęs, aš buvau jūsų dirbtuvėje.

— Ką gi jūs ten radote? — maestro balse girdėjosi ironija.

— Nieko aš ten ir neieškojau,— greitai pertraukė ji. Jos antakiai suvirpėjo, išsilenkė kaip įtemptas lankas, paskui iš karto nusileido, tarytum paleidus strėlę.— Aš aktorė, ir man buvo įdomu pamatyti, kas slypi užkulisiuose tų drobių, kurios mane sujaudino. Kai aš esu scenoje, publika mane mato tiktai kaip aktorę. Bet niekas nemato manyje žmogaus, kuris, siekdamas tobulybės šokyje, pergyveno didelę kūrybos kančią. Aš norėjau be jūsų pažvelgti į jūsų kančias.

— Man taip pat norėtųsi pažvelgti į jūsų dirbtuvę, donja Ana...

Ji sutiko be jokio koketavimo.

— Aš pašoksiu specialiai jums.

Ji suplojo delnais. Kažkur anapus jazmino krūmų suskambėjo gitara. Senjora pakilo. Akimirka — ir šilkinis rytietiškas chalatas, kuriuo apsivilkusi priiminėjo svečią, šiugždėdamas nukrito prie jos kojų.

Pradžioje ji šoko lėtai, tarytum plaukte plaukė. Po truputį šokio ritmas greitėjo. Prieš užburtą maestro siautėjo audringa, liepsninga „ola". Šis šokis nuo iki šiol matytų skyrėsi tuo, kad jį šoko tikra artistė...

O ji jau vėl sėdėjo priešais jį, supstydamasi į savo chalatą, kai maestro atsipeikėjo. Kalbėtis nesinorėjo. Bet ar reikalingi žodžiai dviem menininkams, kad jie suprastų vienas kitą.

Paskui visas dienas Velaskesą persekiojo mintis nutapyti donją Aną. Ji, rodos, prašyte prašėsi perkeliama į drobę. Bet ar galima šventeiviškoje jų Ispanijoje tapyti nuogą moterį! Jau ne vieną kartą dailininkai buvo kreipęsi į bažnyčią, prašydami leidimo. Tačiau bažnyčia, šitoji valstybė valstybėje, neleisdavo. Nuodėmingas ir pasmerktas žmogaus kūnas jokiu būdu negali būti atkuriamas teptuku, skelbė rūstūs krikščioniškojo asketizmo principai.

Kad ir kaip ten buvo iki šiol, tačiau maestro nusprendė pasiekti savo. Ilgoje kalboje, kurią specialiai paruošė jo didenybei, dailininkas papasakojo Pilypui IV apie Europos dailininkų darbus, vaizduojančius Venerą. Maestro jau tvirtai žinojo, kad tapys būtent Venerą. Karalius netikėtai lengvai sutiko su šia

tema ir pasisiūlė pats sutvarkyti reikalą, jeigu šventajai inkvizicijai staiga tai nepatiktų.

Mėgiamos venecijiečių temos Velaskesas ėmėsi ne todėl, kad norėjo parungtyniauti su dailininkais, tapiusiais iki jo. Jis nė negalvojo tapyti Venerą taip, kaip Ticianas ir Rubensas. Jį pirmiausia viliojo galimybė pirmam iš amžininkų ispanų nutapyti draudžiamą nuogumą. Jis buvo didelis dailininkas ir nebijojo, kad jį apkaltins mėgdžiojimu. Jo Venera bus nepaprasta moteris, ne Ticiano italė, ne Rubenso olandė, bet, visų pirma, ispanė.

Nei donja Ana, nei maestro, kuriam tarytum vėl grįžo jaunystė, nejautė slenkančio laiko. Chuanas, kuris seansų metu nebuvo įleidžiamas į dirbtuvę, tiktai sielvartingai lingavo galvą. Visa širdimi atsidavęs savo genialiajam ponui, jis pergyveno dėl jo. O jeigu staiga pasikartos toji praeitis, kuri dabar balta vėduokle guli ant arabiško staliuko dirbtuvėje?

Paveikslas buvo beveik baigtas. Į jį dailininkas įdėjo tiek darbo, vidinės šilumos ir meistriškumo, kad mitologinė Venera atgijo, tapusi paprasta jauna nuoga moterimi. Jos lankstus kūnas, meistriškai nutapytas pailgoje paveikslo drobėje, buvo pavaizduotas laisva poza, nugara į žiūrovą. Grakščios ir švelnios, puikios kūno porporcijos, nors ir nepaprastai žavios, nebuvo idealizuotos. Jaunam kūnui žavesio teikė natūralus ir sveikas grakštumas. Nutapydamas Venerą nugara į žiūrovą, maestro tarytum siūlė patiems įspėti, koks jos veidas.

Tačiau nežinia, kokios akys žiūrės į jo Venerą. Ar sugebės žiūrovai įsivaizduoti jos veidą tokį tobulą, kokį matė jis?

Tada dailininkas pastatė prieš Venerą veidrodį. Iš blausaus veidrodžio į maestro žiūrėjo pailgas mielas ispanės (jo ispanės!) veidas svajingomis akimis.

Nepaprastai švelnios paveikslo spalvos dainavo meilią dainą deivės grožiui. Iškilmingai ir kartu prislopintai skambėjo raudona drapiruotė, kurios fone ryškėjo rausvai baltas, mielas ir trapus amūras, laikantis prieš Venerą veidrodį. Maloni akiai, auksinio atspalvio šilta moters odos spalva nepaprastai derinosi su žalia antklode, ant kurios ji gulėjo. Sidabru blizgėjo po antklode matoma sniego baltumo paklodė ir baltas perlamutrinis šydo audinys, baltuojantis prie jos klubų.

Išdidi galvutė ir į graikišką mazgą ant pakaušio susukti plaukai ilsėjosi ant sulenktos rankos. Tamsiai rudi su blizgančiu auksiniu atspalviu plaukai, rodos, kas akimirką galėjo išsiskleisti

ir nuvilnyti per ranką bangų kaskadomis. Geriau nutapyti buvo neįmanoma.

...Draugai, kuriuos maestro pakvietė pasižiūrėti savo naujojo paveikslo, ilgai sėdėjo tylėdami. O, „Venera" dar sukels triukšmo! Kiekvienas iš jų puikiai žinojo, kaip bus atsiliepta apie paveikslą rūmuose. Nerūpestingas maestro dabar taip susižavėjęs donja Ana, kad net negalvoja, ką kalbės žmonės.

Bet kurgi jis pats?

Parecha buvo aiškiai sumišęs.

— Jis išvažiavo su donja Ana į kalnus... Ji išvyksta iš Ispanijos.

Žodžiai „ji išvyksta" niekaip netilpo Velaskeso galvoje. Dar prieš kelias dienas Ana kūrė kelionės į Seviliją planus. Jis įsivaizdavo, kaip jie vaikščios jaunystės miesto gatvėmis...

Dabar iš to nieko neliko. Viskas neteko bet kokios prasmės, kai jis ėmė galvoti — „ji išvyksta". Likimas jam buvo žiaurus, pasiuntęs meilę tokiame amžiuje, iš kurio nuolaidžiai šaiposi jaunimas. Bet kas gali sustabdyti žmogų, kuris per daug ilgai ieškojo? Ar jis kaltas, kad ji atėjo saulėlydyje, nors buvo laukiama aušroje?

Sunku patikėti tokių dalykų realumu net pačiam, ne tik tave supantiems žmonėms. Tačiau kodėl nenori sutikti, kad tavo širdis renkasi ją vieną iš visų ne tik todėl, kad ji jauna? Ji išeina. Kas ją galės pakeisti gyvenime?

„Šventoji madona! Aš dėkoju tau už ją. Jaunystė būna žiauri mums, ilgai gyvenusiems. Atleisk jai. Vieno maldauju tave — prailgink šią dieną..." Tikriausiai taip karštai donas Diegas niekada nesimeldė. Teisus buvo tėvas Salasaras — besimeldžiantiems bažnyčios nereikalingos.

Ana turėjo išvažiuoti rytoj. Liko viskas, išskyrus ją: kiek kartų gyvenime jam teko tarti šitą žodį — „sudie"?

— Maestro! — skambėjo donjos Anos balsas. Ji stovėjo nuo jo per žingsnį. Su balta suknele buvo panaši į mergaitę, o užmestas ant pečių apsiaustas atrodė kaip didžiuliai suglausti sparnai.— Maestro, jūsų kurtizanė išvažiuoja...

Jis žengė prie jos. Jos rankos pasitiko jį ir apglėbė pečius. Lankstūs pirštai pakilo virš standžių apykaklės mezginių ir įsipynė į jo plaukų garbanas. Velaskesas paėmė jos ranką ir pabučiavo. Ant delno nukrito ašara, panaši į rasos lašą. Vienintelė.

— Aš negalėjau nieko tau pažadėti, mergaitė...

Delnas užspaudė jo lūpas.

— Jūs davėte man viską, ir aš laiminga. Madona mato, aš bijau ne dėl savęs. Išeitis viena — išvažiuoti. Rytoj viskas, kas susiję su manimi, jums taps praeitimi. Šiandien jūs privalote jausti, kad aš čia.

Džiaugsmas, kaip ir skausmas — visa apimantys jausmai. Kaip jiems sutilpti širdyje, mažame gyvame kamuolėlyje?

Atėjo užvis baisiausia — dailininkui užgeso spalvos. Jis prisiminė čigonės Milagros žodžius — „tu dar ne kartą liesi meilės skausmo ašaras". Tapyti nesinorėjo. Jis atrodė ligonis ir iš karto susenęs. Vakarais su Chuanu išeidavo pasivaikščioti. Abejingas viskam, jis klaidžiodavo mėgstamais takeliais prie upės. Ten, atsisėdęs ant aukšto plataus akmens, ištisas valandas žiūrėdavo į vandenį.

Būgštavimai buvo be pagrindo, „Venera" patiko visiems, ypač ji patiko jo didenybei, kuris iš savo senelio buvo paveldėjęs pomėgį mitologiniams siužetams.

Kai šis paveikslas buvo pakabintas Madrido Alkazaro Veidrodžių salėje, pats didysis inkvizitorius Diegas Arsė i Reinosas panoro jį pamatyti. Pasakoja, kad senis ilgai išbuvęs vienas prie paveikslo, o paskui nuėjęs į karaliaus kambarius. Apie ką kalbėjosi Pilypas ir didysis inkvizitorius, niekam nežinoma, tačiau paveikslas liko kabėti Veidrodžių salėje. Tiktai senjoras Reinosas tenai daugiau niekada nebepasirodė.

Kaip žemė po ilgos žiemos Velaskesas pamažu grįžo į gyvenimą. Jo saulute tapo mažoji infantė, mylimiausia karaliaus Pilypo duktė.

Mažoji baltaplaukė Margarita buvo žavingas vaikas. Tačiau motina su ja elgėsi santūriai. Ji laukė sūnaus, įpėdinio, mergaitė nebuvo numatyta jos planuose. Gausinga rūmų svita greitai pastebėjo karalienės motinos elgesį, ir nuo pat lopšio mažoji negavo daugiau nieko, kaip atidų abejingumą. Mažytė, pablyškusi, varžoma griozdiškų drabužių, būtinų princesei nuo to laiko, kai tik ji atsistoja ant kojų, Margarita vaikštinėdavo liūdna po didžiules tuščias rūmų sales.

Donas Diegas kartą jau tapė mergaitę. Tuomet jai sukako vos treji metukai. Infantė stovėjo prie stalo ant didžiulio rytietiško kilimo. Margo kilimo spalvos ir sidabrinio atspalvio rausva suknelė raibuliavo ir džiugino akis. Džiūgavo ir maestro širdis. Ša-

lia buvo donja Ana, ir Velaskeso siela nebenorėjo priimti nieko kito, tiktai grožį. Dabar ji išvažiavo. Sielvartas ir staigus nuovargis kaustė rankas.

Aplankęs atvirą galeriją, maestro ėjo į savo dirbtuvę. Po daugelio dienų, praleistų absoliučiai nieko nedirbant, vėl kilo karštas noras imtis teptuko. Staiga donas Diegas sustojo. Anapus baliustrados, už kelių žingsnių, jis pastebėjo karalių. Pilypas sėdėjo ant suolo, vienišas, senstantis. Priešais jį stovėjo mergaitė. Jos rausva, sidabru austa suknelė, paryškinta juodais mezginiais ir tamsiais brangakmeniais, labai derinosi su karaliaus kostiumo griežtu juodumu. Velaskesas tai pastebėjo iš karto. Juk jis buvo dailininkas. Kaip pasikeitė karalius, likęs vienas su dukra! Dabar jis atrodė paprastas žmogus, kuriam piktas likimas uždėjo nepakeliamą valdžios naštą. Iš išdidumo net pats sau jis to neprisipažindavo, nors jautė, kaip, metams bėgant, menkėja jėgos. Prieš infantę nereikėjo dangstytis, prieš ją karalius galėjo jaustis žmogumi. Dvi iš tiesų nelaimingos būtybės taikiai kalbėjosi apie kažkokius reikalus, liečiančius tiktai juos abu. Gyvenimo pamokytas tėvas patarinėjo dukrai, o toji klausėsi patarimų kaip mylintis patiklus vaikas.

Velaskesas norėjo nueiti nepastebėtas, tačiau karalius atsisuko ir pašaukė jį.

— Aš norėčiau infantę matyti tokią visada,— pasakė Pilypas maestro.— Ji greitai auga, todėl nutapyk ją tokią, kaip šiandien. Prabėgs metai. Margarita užsidės karūną, jai tiks bet kuri Europoje, tačiau aš noriu ją atsiminti mielu vaiku.

Infantė pas maestro jautėsi laisvai. Įvairiomis dingstimis iš dirbtuvės buvo išsiunčiamos duenjos — griežtos damos auklėtojos, sekančios kiekvieną mergaitės žingsnį. Meninos* netrukdė. Merginos, susėdusios minkštasuolyje, be perstojo plepėjo. Palikta viena, infantė galėjo ilgai kalbėtis su nuoširdžiu ir maloniu maestro.

Iš veiduko mergaitė buvo labai panaši į tėvą ir motiną. Tai buvo visų Habsburgų panašumas. Tačiau kartu joje buvo kažkas saviška, ypatinga. Infantė augdama neturėjo vaikystės. Pirmas žodis, kurį ji pradėjo suprasti, vos pramokusi kalbėti, buvo žodis „negalima". Greitai bėgioti draudžiama, garsiai juoktis —

* Meninos *(portug.)* — jaunos merginos aristokratės, infantės freilinos.

nemandagu. Dvaro etiketas, kaip ir varginanti suknelė, varžė visus norus, slopino smalsumo kibirkštėlę. Maestro kaip galėdamas linksmino mergaitę. Jis buvo jai nuoširdus, sekė pasakas apie riterius ir gerąsias fėjas, ir Margarita už tai jį labai mylėjo.

Kartą eilinį seansą pertraukė atėjęs donas Velela. Gerai nusiteikusį Velaskesą nustebino niūri draugo išvaizda.

— Aš nenorėčiau tau sugadinti dienos, Diegai,— pradėjo iš tolo Chuanas,— bet geriau, jei tai sužinosi iš manęs... Tavo „draugai" negali nusiraminti. Per rūmus dabar keliauja epigrama apie „Venerą". Kaip man pasisekė nustatyti, jos autorius — Gabrielis Bokanchela.

— Kas joje rašoma? — nepertraukdamas darbo, paklausė maestro.

— Mano manymu, ji menkavertė, net prasmė nelabai aiški, tačiau ją kartoja visi.

Tu Anos išdidžios akis
Mokėjai nutapyti taip gyvai,
Kad mus visus tu sužavėjai.
Grožybę nepasiekiamą pažeminai,
Kad, žemiškąją pakartojęs,
Dar vieną deivę tu sukūrei.

— Ir viskas? — nusišypsojo Velaskesas.— Man parodyta didžiausia garbė, įsiklausyk tiktai į žodžių skambesį... kaip ten? „Dar vieną deivę tu sukūrei." Puiku!

SANTJAGO ORDINO RITERIS

Jie ne ėjo, bet kone bėgo. Alkazaro vartininkai nustebę žiūrėjo į paprastai ramaus maestro plevėsuojantį apsiaustą. Į klausiamus jų žvilgsnius Parecha tiktai ranka numojo — nėra kada. Pagaliau jie pasiekė dirbtuvę. Už durų girdėjosi triukšmas. „Na, žinoma, jis pavėlavo. Jo didenybė šiandien ruošėsi jam pozuoti. Karalius su karaliene jau laukia, o jis vaikštinėja po miestą!"

Vaizdas, kurį jis išvydo, peržengęs slenkstį, jį apstulbino. Net labai prityręs maestro nebūtų galėjęs sukurti tokios puikios klasikinės kompozicijos.

Ant žemučio minkštasuolio prie sienos buvo įsitaisiusi karališkoji pora. Prieš juos, pačiame dirbtuvės centre, stovėjo mažoji infantė. Jos meninos triūsė šalimais. Meilaus veido, išblyškusi, dailaus profilio donja Marija Agostina Sarmiento davė mergaitei vandens stiklinę. Grafienė Isabela Velasko, įsikūnijęs grakštumas, taisė jos suknelės kaspiną. Šios grupės dešinėje buvo įsitaisiusi luošė, didžiagalvė neūžauga Marija Barbola ir Nikolazitas Petrusatas. Prie jų kojų gulėjo didžiulis dogas, kurį neūžauga iš visų jėgų stengėsi pajudinti iš vietos. Kambario gilumoje ori, griežta Marija Marsela de Uloe kažką tyliai sakė rūmų kavalieriui, lydinčiam rūmų damas.

Durys priešingame kambario kampe atsivėrė, ir, prilaikydamas užuolaidą, tarpduryje pasirodė karalienės hofmaršalas donas Chose Nietas. Šventoji madona! Kaip pasikeitė vaizdas! Naujas šviesos šaltinis jį pakeitė. Įsiliejusi į kambarį šviesa nuskaidrino spalvas.

Dabar Velaskesas žinojo, kokį paveikslą pastaruoju metu norėjo nutapyti. Jam jau seniai įkyrėjo tapyti paradinius portretus, kuriuose žmonės, etiketo varžomi, stengėsi būti panašūs į nepaprastus ir didelius. Dabar jis nutapys paveikslą, kuris praskleis užuolaidą, parodydamas intymų karališkosios šeimos gyvenimą. Čia ir bus jo būsimo paveikslo prasmė.

Visas kitas dienas Velaskesas tapė savo „Meninas". Pirmasis sumanymas buvo truputį pakeistas. Maestro karalių ir karalienę paliko už paveikslo ribų. Prie durų šalia hofmaršalo figūros nupiešė veidrodį. Jo blizgančiame paviršiuje vos atsispindėjo jų didenybių atvaizdai. Tai buvo atradimas! Dailininkas surado būdą susieti paveikslo veiksmą su realybe taip, kad kiekvienas, kas žiūrėjo į šią drobę, nejučiomis jautėsi esąs vienas iš personažų. Šalia infantės maestro nutapė savo portretą. Tapybos priemonėmis buvo sudaryta gyvenimiškumo iliuzija. Spalvos, užteptos ant drobės lengvai ir laisvai, darė erdvės ir gilumos įspūdį.

Daug rūpesčių sukėlė maestro jo mylimos Margaritos figūrėlė, kurią jis stengėsi pavaizduoti kaip galima gyvybiškiau. Puošni varpo pavidalo suknelė darė ją nejudrią. Kaip perduoti tą švelnumo, poetiškumo įspūdį, kuris apimdavo jį kiekvieną kartą, kai jis pažvelgdavo į princesę? Ir čia ištikimi draugai buvo spalvos: pasitelkus jas, permatoma švelnaus infantės veidelio oda truputį parausvėjo, šviesūs plaukai sublizgo, įgavo lengvumo, tarytum juos būtų sujudinęs staiga į kambarį pūstelėjęs vėjelis. Subtilūs spalvų deriniai padarė Margaritą žavingą.

Paveikslas jau buvo nutapytas, o maestro vis dar dirbo prie jo. Nedavė ramybės dar vienas paveikslo personažas — jis pats.

Iš pradžių maestro visai nė nemanė tapyti savęs. Tačiau aplinkybės taip susiklostė, kad jis, ryžtingai patraukęs į šalį infantės būrelį, ėmė tapyti save. Priežasčių tam buvo daugiau, negu reikėjo.

Paskutiniu metu Velaskesas vis aiškiau pastebėdavo, kad rūmuose, kuriuos, kaip jam atrodė, vis dėlto pasisekė užkariauti savo meistriškumu, su juo elgiamasi nepakankamai pagarbiai.

Dvariškiai, girdami jo talentą, nepamiršdavo, nuolaidžiai šypsodamiesi, priminti: jo didenybė gali daryti ką tinkamas, bet mes nelaikome tavęs aristokratu. Kaip ir prieš daugelį metų, jo savigarba buvo įžeista. Apgailėtini veidmainiai, neverti plauti jo paletės, skleidė absurdiškus prasimanymus, nesąmones apie žemą maestro kilmę. Paskalos, plepalai, smulkus pavydas labai jį skaudino. Reikėjo rasti išeitį ir priversti liežuvautojus nutilti, šį kartą — visiems laikams.

Draugai patarė maestro prašyti karaliaus patarpininkauti, kad jis būtų priimtas nariu į garbingą Santjago riterių ordiną. Mintis buvo puiki. Ordino kavalieriumi pagal įstatus galėjo būti tik-

tai bajoras, kurio giminės genealoginis medis siekia gilią senovę. Dar Sevilijoje donas Diegas atmintinai žinojo savo genealogiją. Jo protėviai buvo narsūs riteriai — tikri bajorai. Gal, lyginant su kitais vardais, jo vardas ir ne toks garsus, vis dėlto jis buvo bajoras. Burtai buvo mesti. Draugai paprašė karalių, ir dokumentai buvo pasiųsti Santjago ordino kapitulai.

Slinko dienos, mėnesiai, o atsakymo vis nebuvo. Nors iš pažiūros maestro atrodė ramus, bet iš tiesų nebeteko ramybės, net užmigt negalėjo. Pagaliau vieną dieną žmogus juoda sutana atnešė į Brangenybių Bokštą didžiulį voką su ordino antspaudais. Ordino komisija, remdamasi Santjago ordino Nuostatais, nusprendė: donas Diegas de Silva i Velaskesas negali būti ordino kavalieriumi. Toliau buvo aiškinama kodėl ir išvardijami punktai, kurių neatitiko atsiųsti dokumentai.

Donas Velela gerai žinojo visus priėmimo Nuostatus, dar 1560 metais patvirtintus Tolede. Nė vieno Nuostatų punkto nebuvo galima apeiti. Tada jis nutarė pasiūlyti Velaskesui pradėti viską iš pat pradžių.

Ar tai buvo prasminga? Be abejonės, prasmė buvo ta, kad vis dėlto jis įrodytų savo teisumą išpuikusiai aristokratijai.

Jie reikalavo įrodyti savo kilmės grynumą, ir dar Ispanijoje, kur seniai susimaišė iberų, baskų ir keltų, finikiečių, romėnų ir vandalų, judėjų, gotų, arabų ir berberų kraujas. Donas Velela pasiūlė draugui padaryti išrašus iš bažnytinių knygų ir jų pagrindu sudaryti genealogijos medį. Jis nesusilaikė nepajuokavęs, kad viską reikia pradėti nuo Adomo.

Velaskesas nesutiko. Tam reikėjo daug pinigų, o jų nebuvo. Kaip visada, ir šią sunkią valandą jį išgelbėjo donas Fuensalida. Jis pasiūlė reikalingą sumą.

Draugai pradėjo veikti. Pirmiausia reikėjo išsklaidyti abejones dėl Velaskeso bobutės iš motinos pusės, garbingosios donjos Katalinos Velaskes i Buen Rostro i de Saijas kilmės ir įrodyti, kad šis vardas pakankamai aristokratiškas... Toliau reikalai buvo sudėtingesni.

Nuostatų V punktas skelbė, kad negalima laikyti tikrais idalgais „žemesnio rango" asmenų, tai yra žmonių, kurie dirba „žemesnį ir mechaninį darbą".

Kapitulos rašte buvo frazė: „Bet koks juvelyras arba tapytojas, kuris tuo užsiiminėja kaip savo profesija, bet koks siu-

vinėtojas, akmenkalys (tai yra skulptorius)... ir kiti panašūs į juos, kas gyvena iš savo rankų darbo..."

Būtinai reikėjo įrodyti, jog tai donui Diegui netaikytina.

Draugai tarėsi iki vėlaus vakaro. Veikimo planas buvo paruoštas.

Pirmiausia maestro parašė komisijai prie ordino kapitulos išsamų laišką su paaiškinimais. Jis prisiekdamas įtikinėjo, kad jo darbas nėra jam pragyvenimo šaltinis. Toliau teko prisipažinti, kad tapyba, užpildanti iš esmės jo gyvenimą, „tiesiog pramoga", o paveikslai, nutapyti iš visos širdies, tėra „piešimas tik pradžiuginti jo didenybę". Karti likimo ironija! Laiške Velaskesas atkreipė aukštų teisėjų dėmesį, kad tiktai garbinga kilmė atvėrė jam duris į karaliaus rūmus, o visuomenėj aukštą padėtį pasiekė tik dėl asmeninių savybių. Maestro siūlė iškviesti liudininkus iš Sevilijos ir net Portugalijos, kurie įrodytų jo kilmę. Jų tarpe buvo minimi draugų — Fransisko Surbarano ir Alonso Kano — vardai. Prie laiško buvo pridėta pažyma iš rūmų kanceliarijos, kur buvo pažymėta, jog donas Diegas Velaskesas gaudavo atlyginimą pagal užimamas rūmuose pareigas ir savo paveikslų nepardavinėjo.

Donas Velela patarė dar kartą kreiptis paramos į karalių. Juk jo didenybė sakė, kad Santjago ordino kavalieriaus apdaras labai tiktų Diegui. Gerasis draugas, saugodamas Velaskesą nuo bereikalingo jaudinimosi, neprasitarė jam apie kažkokio jėzuito laišką, atsitiktinai ar tyčiomis pasiųstą Tarybai. Ten buvo tokios eilutės: „Velaskesas tikisi, kad ir jam, kaip Ticianui Karolis V, karalius suteiks grafo arba markizo titulą..." Apgailėtini intrigantai naudojosi galimybe užgauti maestro savimeilę. Tačiau šį kartą jų strėlės praskriejo pro šalį.

Kol ordino kapitula vėl iš naujo ėmėsi tyrinėti Velaskeso kilmės klausimą, dailininkas dirbo. Jis tapė grupinį karališkosios šeimos narių portretą. Truputį pagalvojęs, Velaskesas nusprendė drobėje patalpinti ir savo autoportretą. Tai buvo savotiškas iššūkis visuomenei. Kas kitas galėtų tai išdrįsti, jei ne artimas jo didenybei žmogus?

Metai mažai tepakeitė maestro išvaizdą. Jis buvo toks pat tiesus, liesokas, gražus. Gal tik kampučiuose prie akių, kurias slėpė tankios juodos blakstienos, glūdėjo nuovargis. Velaskesas nutapė save visu ūgiu. Drobėje jis stovėjo apsirengęs griežtų linijų rūmininko kostiumu. Su tokiais rūbais sunku dirbti, jie

varžo judesius, bet negalėjo maestro tapyti savęs su darbine palaidine, kuomet visi aplinkui tik ir stengėsi išaiškinti, kas gi jis pagaliau: idalgas, vertas garbės nešioti Santjago kryžių, ar tiesiog dailininkas? Ką tik maestro tomis dienomis darė, visur jį persekiojo žodžiai iš juokingos Servanteso dainelės, kurią šis parašė, kai šalyje buvo priimti „Švaros nuostatai".

Limpieza, limpieza
*Gran burrada y torpeza.**

Gal jis iš tikrųjų be reikalo pradėjo visą tą istoriją su ordinu. Ne, sykį pradėjus, reikia baigti iki galo.

Alkazare Velaskesas stengėsi buvoti kaip galima rečiau. Rūmuose, kur visi įdėmiai sekė maestro priėmimo į ordino kavalierius eigą, įkyrėjo jam apsimestinės užuojautos. Be to, jis turėjo pagrindo nesirodyti rūmuose ir priėmimuose. Karališkajai bibliotekai reikėjo parašyti pranešimą ir Eskorialui nupirktų paveikslų aprašymą. Tam darbui reikėjo daug laiko. Rūpestingai tyrinėdamas paveikslus, maestro aprašinėjo jų privalumus ir meninę vertę.

Prie tokio darbo jį ir surado Brangenybių Bokšte karalienės hofmaršalas donas Chose Nietas.

— Aš mačiau „Meninas", maestro. Tu žinai, man dažnai tarnybiniais reikalais tenka buvoti kilimų ir gobelenų dirbtuvėje. Mūsų nagingos moterys siuvinėja dekoracijas teatrui. Kad tu pamatytum, kas tai per menas! Medžiai ir gėlės visai kaip tikrovėje. Bet kai aš žvilgtelėjau į „Meninas", buvau nugalėtas. Šilkas ir sidabras — niekis, lyginant su tavo spalvomis — skaidriomis ir nepermatomomis, tirštomis ir skystomis, taip nepakartojamai meistriškai nutapytomis drobėje. Visai kaip gyvenime žvilga paradinių drabužių atlasas! Visiška realybės iliuzija! Kaip visa tai gali sukurti žmogus?

Jis nutilo, tylėjo ir sujaudintas maestro.

— Noriu tau pasiūlyti nedidelį pasivaikščiojimą,— pagaliau prabilo donas Nietas,— neseniai rūmų manufaktūroje Atočo ir Santa Isabelės gatvėje atvežė iš karališkosios kolekcijos restauruoti naują partiją gobelenų. Negali atsistebėti, žiūrėdamas į garsios „Metamorfozių" serijos kilimus. Tau, rūmų maršalui, reikėtų apžiūrėti šitą ūkį.

---

* Apsivalyk, apsivalyk.
Visi asilai to siekia *(isp.)*.

Manufaktūra Santa Isabelės gatvėje buvo neseniai pastatyta. Jai vadovavo olandas Goetensas. Pastatas stulbino savo didumu. Dar prie įėjimo Velaskesą ir doną Nietą sutiko būdingas garsas — lengvas šimtų verpimo ratelių dūzgimas.

Ieškodami Chuano Alvareso, restauracinių darbų vadovo, jie perėjo keletą didelių kambarių, verste užverstų kilimais. Gobelenai vaizdingai kūpsojo didžiulėmis šūsnimis prie sienų. Kai kurie jau buvo ištempti ant porėmių. Flamandų meistrų darbo kilimai skyrėsi dailumu ir dideliu skoniu, ispaniški stulbino spalvų gyvumu ir siužetų dinamiškumu. Viskas kartu sudarė retą kolekciją. Ne veltui žinovai mano, kad Ispanijos karalių kolekcija turtingiausia pasaulyje. Iš kilimų į triūsiančius prie jų meistrus žiūrėjo senovės dievai ir didvyriai. Plevėsuojantys deivių drabužiai buvo tokie nepanašūs į kuklias plušančių su kamuoliais siūlų darbininkių sukneles... Šita darbo atmosfera priminė Velaskesui kažką primirštą. Jis vėl atsiminė Seviliją.

Žmonės, gyvenę jo jaunystės mieste, daugiausia buvo štai tokie paprasti ispanai. Senasis Rodrigas, šokėja Marianela, liūdnas korsikietis — vandens pardavėjas... Bėgdamas laikas paliko jų paveikslus toli praeityje. Dabar jie vėl atgijo, tiktai kitaip atrodė.

Vienoje tamsokoje salėje donas Nietas pamatė prie gobeleno susispietusiame būryje meistrą Alvaresą.

— Donai Chuanai,— kreipėsi jis į meistrą iš tolo,— jūsų beieškodami, mes sugaišome pusę dienos. Šitoje nimfų ir fėjų karalystėje be palydovo lengva pasiklysti.

— Gerbiami senjorai turi man atleisti. Šiandien pas mus atvyks jos didenybės freilinos. Viename dirbtuvės kambaryje mes surengėme kilimų parodą. Pasiruošimas atėmė daug laiko, donai Chose. Jos tuojau turi atvykti. Prašau sekti paskui mane.

Jie perėjo koridorių ir įėjo į didžiulę salę. Jos priekinėje silpnai apšviestoje dalyje buvo dirbtuvė. Čia virė įprastas darbas. Ant plūktos molio aslos, užgriozdę praėjimus, gulėjo įvairiausių siūlų kamuoliai ir krūvos vilnos. Visoje dirbtuvėje labai netvarkingai buvo išdėlioti lentiniai suolai, ant kurių sėdėjo darbininkės. Įnikusios į savo darbą, jos nekreipė dėmesio į įėjusius. Matyt, tokie apsilankymai būdavo dažni. Kiekviena moteris dirbo savo darbą. Pagyvenusi verpėja verpė. Iš po jos pirštų slydo nesibaigiantis plonas siūlas.

Jauna mergina, stengdamasi padaryti tvarką šitame chaose, dėliojo prie sienos sruogas. Dvi moterys vyniojo paruoštus siūlus ant stovo.

Maestro pasižiūrėjo į kambario gilumą. Ten buvo kažkas panašaus į sceną. Ryškiai apšviesta, tarytum šviesos užlieta, toji kambario dalis, lyginant su visa dirbtuve, atrodė kaip pasakų šalis. Tokį įspūdį dar didino ant sienų iškabinti kilimai.

Vienas iš jų buvo ypač gražus. Jis maestro patiko dar iš tolo — sidabriniu pilkšvai melsvu fonu. Šviesiai mėlyname danguje, kuris sudarė viršutinę kilimo dalį, plaukiojo balti debesėliai ir sparčiai kažkur skubėjo blyškiai rožiniai amūrai. Žemiau iki horizonto tyvuliavo jūra. Skrosdamas bangas, jūra plaukė plačiaragis jautis su moterimi ant nugaros.

Vis dar netikėdamas, Velaskesas žengė keletą žingsnių į priekį. Taip ir yra, Ticiano „Europos pagrobimas". Baltasis jautis, be abejo, Jupiteris, plukdantis pas save finikiečių valdovo dukrą — gražiąją Europą. Išgąsdinta moteris viena ranka įsikibusi į jaučio ragą, o kita bando prilaikyti vėjo išpūstą rausvą apsiaustą. Jos vešlūs, rusvi, baltu kaspinu surišti plaukai susitaršė, garbanos išsidraikė. Tik dabar, ganėtinai atsižiūrėjęs į kilime išaustą Ticiano kūrinį, jis atkreipė dėmesį į pirmą planą. Čia viena prieš kitą stovėjo dvi moterys. Antikiniai drabužiai rodė, kad tai mitologinės herojės.

— Senjorai, tur būt, žino mitą apie Arachnę, kurią taip meistriškai pavaizdavo Ovidijus savo „Metamorfozėse",— ėmė aiškinti Alvaresas.— Kilime pavaizduota deivė Atėnė ir jos žemiškoji varžovė Arachnė; foną sudaro Arachnės sukurtas kilimas,— meistras gudriai nusišypsojo,— mes jį pasiskolinome iš Ticiano. Kažin, ar mūsų herojė, net varžydamasi su dievais, būtų sukūrusi ką nors geresnio.

Puikus buvo kilimų audėjų darbas. Velaskesas įdėmiai apžiūrinėjo retą spalvų derinių gausumą. Siūlai, meniškai persipindami, sudarė vientisą paveikslą.

Arachnę, puikiąją audėją, maestro žino iš savo mėgstamo Ariosto poemos, iš Dantės, Taso, Šekspyro eilėraščių. Tačiau audėjų sukurtame paveiksle buvo kažkas ir saviško, ypatingo. Gal audėjos matė joje savo pranokėją, išdidžią, neklusnią dangui žemiškąją Geriausiąją Audėją? Kad ir kaip ten būtų, Arachnė buvo nepaprasta.

Jos apdarą sudarė laisvas baltas drabužis su mėlyna juosta per petį ir klostėmis krintantis rusvai žalsvas apsiaustas. Prie juostos matėsi iš po apsiausto išlindusio rausvai oranžinio audeklo kraštas. Prieš Arachnę stovinčios Atėnės išvaizdoje jautėsi natūralus pyktis. Blizgantis deivės šalmas nuslydęs nuo kaktos, pakelta ranka atmetusi apsiaustą. Tuojau pasigirs prakeikimo žodžiai... „Reikės perskaityti mitą",— pagalvojo donas Diegas. Tą akimirką dešinėje prie pakylos atsivėrė durys, ir į kambarį suėjo damos. Į trykštančios šviesos srautą įsiliejusios spalvos suraibuliavo, sužėrėjo.

Pati gamta dovanojo dailininkui siužetą, ir dar tokį gyvenimišką. Likimo valia du pasauliai susitiko šioje manufaktūroje.

Čia buvo Ispanija, tiktai griežtai atribota. Viena iš jų pasiėmė sau viską: šviesius Alkazarus ir muziką, rafinuotus apdarus ir švarą, kvepiančias gėles ir patogius baldus, kilimus. Skurdo ir darbo Ispanijai liko grubūs suolai ir vargingi pustamsiai namai, štai tie nerūpestingai išdrožti stovai siūlams vynioti ir kryžiokai kuodeliams... puikybė ir paprastumas stovėjo šalimais vienas prieš kitą. Bet juk tie žmonės iš pasakų pasaulio atėjo čionai nusilenkti nuostabiam menui, kurį tarsi kokį stebuklą sukūrė paprastų audėjų rankos? Vadinasi, yra kažkas, ko jie negali atimti? Tai darbas, prilygstąs meno aukštumoms!

Gaila, nėra po ranka dažų. Tuoj pat pradėtų tapyti šį rūmų buities gabalėlį, priešpastatydamas puošnumą skurdui pustamsėje dirbtuvėje, vilnos, besidraikančių siūlų chaose... Jis jau aiškiai įsivaizdavo šį paveikslą. Tikriausiai, jo kompozicija primins raidę „U", kaip „Bredoje" ir „Meninose". Jis nutapys... keturis paveikslus vienoje drobėje. Fonu bus kilimas su Paladės Atėnės ir Arachnės varžybų scena. Tai nuspręsta. Figūrų išsidėstymą, tikriausiai, šiek tiek pakeis, kitaip traktuos personažus. Tiktai jis nemėgdžios Rubenso „Paladės ir Arachnės", kuri kabo senojo Alkazaro dirbtuvėje. „Europos pagrobimą" reikia nukopijuoti tiksliau, juk jis yra Prade. Šiuolaikinio Olimpo pasaulį jis nutapys puošnų, šventišką. Tokį, kokį jį matė. Ten, ant savotiško paaukštinimo, jis surinks idealią draugiją — karališkąsias freilinas. Viskas, kas jas sups, turės tiesioginį ryšį su menu — puikaus darbo gobelenai ir baldai, suknelės ir net viola. Paskui jis nutapys dirbtuvę. Paveikslas apie darbą! Ar gali būti geresnis atkirtis svaičiojimams apie „kraujo grynumą" ir kil-

mingumą! Tegul tada dvasiškieji ordino kavalieriai paisto apie kilnumą visų tų, kurių rankų nevargina darbas. Kokia neteisybė! Audėjų darbininkių rankomis sukurti pasakiški kilimai. Ar verta skubėti atsisakyti darbo pasaulio, suteikiančio žmonijai visą gėrį, amatininkų pasaulio, kuriančio Meną? Maestro žinojo, kad jo būsimas paveikslas pareikalaus milžiniško jėgų įtempimo ir darbo. Dabar dėl jo jis būtų ryžęsis viskam.

Namuose Velaskesas susirado lentynoje tomelį „Metamorfozių". Šeštoje knygoje jis rado mitą apie Arachnę.

...Toli už Meonijos — nedidelės Lidijos žemės — ribų pasklido garsas apie paprastos mergaitės Arachnės audimo meną. Labai vargingi buvo jų namai, labai menki tėvų ištekliai. Šeima triūsė nuo ryto iki vakaro, tėvas dažė dukrai vilnas, motina ruošėsi ūkyje. O jų namų durys neužsidarydavo. Seni ir jauni ateidavo nors žvilgterėti į kilimus. Atbėgdavo ir nimfos pasigėrėti nuostabiu meistriškumu. Arachnės menas buvo toks tobulas, kad Meonijoje pradėta kalbėti: pas pačią Atėnę Paladę mokėsi mūsų audėja. Mergina juokėsi, girdėdama tokius žodžius. Savo atkakliu darbu jį pasiekė tobulumo. O kai dėl deivės, tai dar nežinia, kokia ji audėja,— tegul ateina parungtyniauti. Išgirdo tokias kalbas deivė, supyko. Nusileido iš Olimpo į žemę ir pareikalavo, kad Arachnė nusilenktų ir atsiprašytų už įžūlius žodžius. Išdidi audėja atsisakė. Deivė nebeištvėrė — ryžosi rungtyniauti. Pastatė šalia dvejas stakles, atnešė vienodų vilnų, šaudykles...

Gražiai audė Atėnė. Štai jau galima numanyti ir siužetą: ginčas tarp Neptūno ir jos pačios, kam valdyti Atėnus. Kad įbaugintų savo varžovę, Atėnė kilimo kampuose išaudė keturias scenas. Kiekviena iš jų pasakojo apie bausmę, kurią nusipelnė didvyriški žmonės, išdrįsę lygintis su dievais.

Įsigilinusi į darbą, Arachnė nieko nematė. Ji audė pasitikėdama. Juk ne amatininkė buvo, o tikra menininkė. Atstovavo žmonėms ir privalėjo įrodyti, jog žmonių menas pranoksta dieviškąjį.

Kilime Arachnė išaudė Jupiterį, deivės tėvą, pagrobiantį Europą. Tai buvo priekaištas dievams, kurie, užmiršę savo pareigą ir didybę, nusileisdavo į žemę pasilinksminti. Negarbingi buvo jų nuotykiai ir meilingos pramogos, nešusios žmonėms kančias ir ašaras.

Audėjos baigė darbą. Ir be teisėjų buvo aišku — nugalėjo Arachnė. Įpykusi deivė suplėšė jos kilimą, pagriebė šaudyklę ir trenkė merginai į kaktą. Nepagrįstai įžeista, Arachnė pasikorė. Liaudis ėmė murmėti, nepatenkinti buvo ir dievai. Tuomet Paladė grąžino savo varžovei gyvybę. Tačiau, bausdama už išdidumą, pavertė ją voru: tegul Arachnė ir visa jos giminė be atilsio audžia ploniausius siūlus.

Nuo to laiko gyvena žemėje kuklus darbininkas voras, kurio menu stebisi žmonės, pamatę vaiskų jo kilimą. Liko vorui ir merginos vardas — Arachnė graikiškai „voras".

Maestro padėjo knygą. Taip, ginčas tarp dievų ir žmonių nebaigtas. Maestro jau žinojo, kad nutapys himną darbui, drobę, kuri bus verta ir legendinės audėjos iš senovės pasaulio, ir nagingų liaudies meistrių.

Infantė Margarita šį kartą atėjo į dirbtuvę pas maestro viena. Ji buvo apsivilkusi šviesia gelsvai pilkšva suknele su juodais ir raudonais kaspinais. Pastaraisiais metais mergaitė gerokai paūgėjo. Jos veidas pasidarė patrauklus, blyškius skruostus nuskaidrino švelnus raudonis, o aukso spalvos plaukai, madingai sušukuoti, darė ją panašią į suaugusią damą.

— Mano draugė kažko nuliūdusi? — paklausė dailininkas mergaitę, kuri sėdėjo nejudėdama, įsmeigusi plačiai atmerktas akis į „Meninų" paveikslą.

Galiojo slaptas Velaskeso ir infantės susitarimas: jie pasižadėjo vienas kitam visuomet sakyti tiesą.

Paaiškėjo, kad Mariją Terezą išleidžia už Liudviko XIV. Velaskesas jau žinojo, kad karalienė Ana, Pilypo IV sesuo ir prancūzų sosto regentė, tik primygtinai prašant Mazariniui, sutiko su šiomis vedybomis.

Paskutiniaisiais visiems įkyrėjusio karo metais prancūzų armija triuškino ispanų kariuomenę. Buvo užgrobtos Mardiko, Gravelino, Diunkerko tvirtovės. Pagaliau princo Kondės vadovaujama ispanų armija buvo galutinai sutriuškinta Diunų mūšyje. Tačiau ir nugalėtojai nesijautė visiškai tvirtai. Abiem valstybėm beliko kuo greičiau sudaryti taiką. Mazarinis, Rišelje vertas įpėdinis, pasiūlė Ispanijai derybas. Tris ilgus mėnesius Faizameso saloje tęsėsi varžytinės — kitaip nebuvo galima pavadinti tų derybų. Prancūzų premjeras norėjo iš savo sumušto priešo išlupti kaip galima daugiau. Donas Luisas de Aras, atsto-

vavęs Ispanijai, stengėsi apginti savo šalį nuo visiško apiplėšimo. Jeigu būtų buvusi Mazarinio valia, jis paprasčiausiai būtų įjungęs Ispaniją į Prancūzijos karalystę ir baigęs reikalą. Bet tai jis paliko ateičiai, o kol kas reikalavo iš Pilypo IV perduoti Prancūzijai Rusiljono provinciją, Sardinijos salas, Artua ir Liuksemburgo grafystes ir daug kitų Flandrijos miestų. Pagaliau iš pasienio salos Madridą pasiekė žinia, kad ilgai laukta taika pasirašyta.

Pirėnų taika Ispanijai buvo nelabai džiaugsminga. Atidavus šiaurės provincijas, Pirėnai tapo pietine Prancūzijos siena. Be to, sutartis numatė Liudviko XIV ir Marijos Terezos vedybas. Princesei buvo skiriamas didžiulis kraitis — 500 tūkstančių auksinių eskudų už tai, kad ji atsisako teisių į Ispanijos sostą. Dabar abu karališkieji dvarai ruošėsi būsimoms vestuvėms. Tačiau nuotaikos Madrido Alkazare nebuvo galima pavadinti šventiška. Štai ir mažoji infantė apie sesers vedybas kalba su sielvartu.

Staiga atsivėrė durys, ir į dirbtuvę skubia sujaudinto žmogaus eisena įėjo karalius.

— Nuo kurio laiko,— pradėjo jis iš karto, nekreipdamas dėmesio į maestro nusilenkimą ir infantės reveransą,— karaliaus nuomonė nieko nereiškia valstybėje?

Pilypo IV sekretorius, pabalęs iš sutrikimo, bandė kažką aiškinti, tačiau karalius nesiklausė:

— Atsiminkite jūs visi,— sviedė jis pro petį sugužėjusiai į dirbtuvę svitai,— man žinoma, ko jis vertas. Ispanija tiek nusigyveno, jog net patsai Romos popiežius turėjo įsikišti ir padaryti tvarką.

Velaskesas nieko nesuprato, nors donas Velela nuo durų rodė jam kažkokius paslaptingus ženklus.

Jo didenybė priėjo prie maestro ir paėmė iš jo rankų teptuką. Jis susirado raudonų dažų ir įmerkė į juos teptuką. Dar akimirka — ir nustebusių dvariškių akyse jis greitai paveiksle „Meninos" ant maestro liemenės nutapė liepsnojantį Santjago ordino kryžių.

Po tiek pažeminimų, kuriuos jam teko patirti, Velaskesas nepajuto net džiaugsmo. Nepajuto jis jo ir vėliau, kai Kapitulos posėdyje pagaliau gavo iš dono Gasparo Chuano Alfonso Pereso de Gusmano el Bueno grafo Nieblos ordino riterio rūbus. Jo

„krikšto tėvas" markizas de Malpikas karaliaus vardu pakvietė maestro po visos ceremonijos atvykti į priėmimą Alkazare. Stovėdamas rūmuose dvariškių tarpe su riterių ordino kryžiumi ant krūtinės, Velaskesas troško kuo greičiau palikti paradinius apartamentus ir atsidurti dirbtuvėje. Ten, tylumoje, tarp paveikslų, jis galės išanalizuoti įvykius. Iš tikrųjų, kam jam reikalingas šis ordinas — oficialus jo aristokratiškos kilmės pripažinimas? Kaip įkyrėjo per ilgus metus šis išorinis blizgesys!

PIRĖNAI

Maestro buvo nepatenkintas. Iš jo sumanymo peržiūrėti visa, kas sukurta Madride, nieko gero neišėjo. Velaskesas liepė tarnams pernešti į Brangenybių Bokšto dirbtuvę keletą paveikslų. Paskui ilgai juos apžiūrinėjo, lyg būtų matęs pirmą kartą. Chuanas Parecha iš anksto galėjo pasakyti, kuo visa tai baigsis. Maestro vėl ims juos tapyti. Pataisas, vadinamuosius „pentimentus", paveiksluose jis darydavo nuolatos. Bet to jam atrodė per maža. Neretai senuose paveiksluose jam staiga nebepatikdavo peizažas arba kieno nors poza. Tada paklusnus teptukas ir dažai padarydavo savo, ir paveikslas pradėdavo kitą gyvenimą. Pažindamas doną Diegą ne blogiau už save, Chuanas neapsiriko. Maestro nepaliko ramybėje net „Bakcho"! Paskui jis netikėtai paprašė ištempti jam naują drobę.

Per keletą dienų ant dirbtuvės sienos atsirado naujas paveikslas „Merkurijus ir Argus". Matyt, gerasis Bakchas įkvėpė dailininkui mintį nutapyti ką nors iš antikinės mitologijos. Bet kaip šitie abu paveikslai skyrėsi vienas nuo kito! Naujojo paveikslo personažai irgi buvo nelabai panašūs į mitologinius herojus, bet užtat koks nepalyginamai turtingesnis buvo jo koloritas! Nutapytas melsvais ir žalsvais tonais, jis žavėjo savo spalvinių dėmių kontrastais. Lyginant su pirmuoju, antrasis paveikslas atrodė labiau eskiziškas. Potėpiai čia buvo šiek tiek platesni ir lengvesni.

Dono Velelos nė kiek nenustebino maestro pakvietimas nueiti su juo į Santa Isabelės manufaktūrą. Jis jau matė būsimo paveikslo apmatus ir iš visos širdies pritarė draugo sumanymui. Nuodėmė būtų nepasinaudoti tokiu siužetu.

Patsai sumanymas išaukštinti darbą buvo gana rizikingas dalykas. Dar nežinia, kaip bus priimtas naujas paveikslas rūmuose. Tačiau Velaskesas, nieko nepaisydamas, nuo ryto iki vakaro tik ir kalbėjo donui Chuanui bei Fuensalidai apie sudė-

tingą sąveiką „dviejų pasaulių", kuriuos jis norėjo sugretinti paveiksle.

Visą gyvenimą pašventęs menui, jis apgailestavo, kad praregi tiktai senatvėje, o juk galėjo ir nepamatyti paprastų verpėjų kūrybos. Tik dabar, anot dailininko, jis suprato, koks įvairus gali būti įkvėpimas ir koks neišsenkamai turtingas talentų jį supantis pasaulis.

Valdytojas Goetensas svetingai sutiko maestro ir doną Velelą, panorusius užeiti į manufaktūrą.

Donui Diegui jis turėjo naujieną. Karaliaus paliepimu, Goetensas ir Velaskesas greitu laiku išvyksią į Faizameso salą. Maestro ir Velela nustebę susižvalgė. Jie, aišku, žinojo, kas dedasi saloje tolimame Prancūzijos pasienyje. Bet kuo čia dėtas Velaskesas?

— Daugiau nieko negaliu pasakyti, senjorai,— beveik sušnibždėjo Goetensas, matydamas jų suglumusius žvilgsnius, ir pasistengė nukreipti kalbą: — Donas Diegas, žinoma, nori užeiti į dirbtuvę? Prašau.

Negaišdami laiko, jie patraukė pas „paslaptingąsias Velaskeso parkas", kaip pavadino verpėjas Velela.

Netrukus jis atsidūrė skliautuotame dirbtuvės kambaryje. Penkios moterys, kaip ir praeitą kartą per maestro apsilankymą, buvo užsiėmusios savo darbu. Pro langą kairėje sklido tyli neryški šviesa, pripildydama kambarį melsvo švytėjimo.

Ant žemo suoliuko prie ratelio sėdėjo pagyvenusi moteris tamsia suknele ir balta šerpe ant galvos. Jos ilgi vikrūs pirštai traukė iš kuodelio ir suko sniego baltumo siūlą. Moters judesiai buvo tikslūs ir laisvi. Matėsi, kad verpėja dirba virtuoziškai. Kitos keturios moterys buvo žymiai jaunesnės. Graži tamsiaplaukė mergina su kupeta tankių plaukų, supintų į kasą ir sudėtų ant pakaušio, vis lankstėsi prie šalia stovinčios pintinės. Ten truputį panaršiusi, ji ištraukdavo įvairiaspalves sruogas. Donas Velela matė, kaip Velaskesas nesusilaikė ir priėjo arčiau.

— Sakyk, mergaite, kokį darbą tu atlieki?

Ji pasuko į dailininką galvą. Visiškai nesuglumusi, prašneko žemu krūtininiu balsu.

— Aš parenku kilimui siūlus,— mergina parodė ranka į kambarį — sceną. Ten ant sienos kabėjo gobelenas, matyt, atneštas restauruoti.

Velaskesas buvo apstulbintas.

— Iš tokio nuotolio tu skiri spalvas?

Ji atlaidžiai linktelėjo. Taip, tikriausiai, būtų pasielgusi ir Arachnė, jei kas būtų suabejojęs jos meistriškumu.

— Ir kiek spalvų taip galima parinkti?

— Kiek reikia.

Jau išeidamas iš dirbtuvės, maestro nesusilaikė ir dar kartą pažiūrėjo į savo verpėją. Ji, ištiesusi į priekį ranką su užnertais ant pirštų siūlais, lygino jų spalvas. Kiek gracijos ir natūralaus grožio buvo visoje jos figūroje, truputį atloštos galvos profilyje. Velaskesas stengėsi įsiminti viską: jauno kūno stangrumą, stiprų grakštų liemenį, suveržtą aukšto kikliko, lanksčią nugarą. Jis jau mintyse įkomponavo į savo drobę draugišką tų bevardžių darbininkių penketą. Išsinešė širdyje jų paveikslus, kad rytoj įkūnytų juos naujoje drobėje.

Damiano Goetenso pranašavimas greitai paaiškėjo. Karalius oficialiai pranešė Velaskesui, kad jam pavesta netolimoje ateityje papuošti Faizameso salą. Apytikriai ateinančių metų birželio mėnesį infantė Marija Tereza turi tapti Pranzūzijos karaliene. Ten, saloje, ji pirmą kartą susitiks su Liudviku XIV. Pilypas IV nedviprasmiškai užsiminė, jog pageidautina, kad dailininkas ten nuvyktų kuo anksčiau.

Į šią santuoką abi valstybės dėjo daug vilčių. Kaip tik dėl to Valstybės taryboje buvo nuspręsta ispanų infantės perdavimo ceremoniją atlikti nepaprastai iškilmingai. Saloje buvo numatoma pastatyti specialias patalpas, turtingai išpuoštas baldais ir kilimais. Kartu su Velaskesu ten turėjo vykti visas būrys meistrų. Numatoma kelionė buvo ne iš lengvųjų. Ji nelabai džiugino per pastaruosius metus susenusį Velaskesą. Jis taip troško užbaigti savo „Verpėjas", prie kurių paskutiniu metu dirbo su dideliu užsidegimu. Apskaičiavęs likusį laiką beveik valandomis, maestro įsitikino, kad jo vis dėlto užteks net savo numylėtosios infantės Margaritos portretui nutapyti.

Jis paprašė infantę papozuoti dirbtuvėje. Ji sutikdama linktelėjo savo auksinę galvutę. Velaskesas, negaišdamas laiko, pradėjo portreto apmatus.

Šiame paveiksle infantė atrodė truputį kitokia, negu anksčiau tapytuose portretuose. Dailininkas įžiūrėjo joje tai, ko veltui ieškojo modeliuose anksčiau: poetiškumą ir tyrumą. Genialiai rankai paklusęs teptukas tapė mergaitę lyg specialiai jai vienai sukurtomis spalvomis: lengvomis ir švelniomis.

Paslaptinga šviesa, kurios pavaizduoti, atkurti nepasisekė niekam nei iki Velaskeso, nei po jo, švelniai sruveno infantės figūrėle, mesdama ant jos vaiskų auksinės spalvos šešėlį. Portrete buvo matomas net oras, taip tikroviškai tapė dailininko teptukas. Rankoje mergaitė laikė rožę, atsisveikinimo su besibaigiančia vasara gėlę. Pati infantė buvo dar neišsiskleidęs pumpuras. „Tegul padeda jam išsiskleisti malonūs žmogiško gerumo spinduliai,— mąstė dirbdamas maestro.— Kad tik ji netaptų bejėgiška puošmena, laikinai reikalinga gėle."

Donas Fuensalida buvo nepaprastai sužavėtas.

— Dabar aš supratau, kur slypi viena iš tavo meistriškumo paslapčių, Diegai. Jo viršūnė — šviesos pavaizdavimas. Šviesa tavo paveiksluose įgauna nepaprastą savybę — ji padaro orą apčiuopiamą. Oro supami daiktai įgauna natūralią spalvą, suteikiančią tavo paveikslams gyvybiškumo iliuziją. Viešpatie, koks tobulumas! Tavo kūryba nepakartojama!

— Tu, drauguži, verčiau pataupytum savo žodžius gedulo kalbai,— bandė juokais atsikirsti Velaskesas,— manau, kad nebeilgai teks laukti. Dabar kelia nerimą kelionė į Pirėnus.

— Tavo Pirėnai čia,— plačiu mostu parodė Fuensalida į „Verpėjas", jau įstatytas į sunkius paauksuotus rėmus.

Džiaugdamasis vykusiu palyginimu, jis pakartojo:

— Tai ir yra tavo Pirėnai. Tapyti taip, kaip tu, gali tik labai mylintis gyvenimą ir pasiekęs savo meistriškumo aukštumas žmogus. Tu pats neįtari, koks tu didis!

Po kelių dienų eikliu šešetu kinkyta karieta išgabeno Velaskesą ir jo palydovus į šiaurę nuo Madrido.

Ispanijos žeme žengė balandis. Švelnios žalumos kilimai dengė paprastai pilką plynaukštę.

— Mūsų keliai gėlėmis kloti,— juokavo ta proga Damianas Geotensas.

Klausydamasis ilgesingos mulų varovų dainos, maestro užsnūdo. Paslaptinga toji sapnų karalystė. Nežinia iš kur jie aplanko žmogų ištisom virtinėm. Sapnuose nieko nėra negalimo. Jie prikelia mums seniai mirusius, grąžina vaikystę, leidžia susitikti su gyvenančiais už tūkstančių varstų.

Velaskesas sapnuodavo ilgus ir būtinai spalvotus sapnus. Atsibudęs rytais, jis analizuodavo, ką sapnavęs, ir kartais sapnuose rasdavo spalvinius sprendimus savo drobėms.

Šiandien jam prisisapnavo donja Ana. Ji buvo be galo graži su savo baltu lengvu chitonu. Visa ji buvo — šviesa, švytėjimas. Netikėtas vėjo gūsis pagavo ją ir nusinešė. Maestro staiga šoko vytis. Širdį tarytum žnyplėm gniaužė bukas maudžiantis skausmas. Šaltis sukaustė judesius. Jis norėjo surikti — ir negalėjo.

Atsibudo Velaskesas nuo atkaklaus šnabždesio.

— Maestro, maestro...— žadino jį kažkieno neramus balsas.

Karieta stovėjo kažkokioje stoginėje. Aplink buvo tamsu.

— Mes atvažiavome, donai Diegai,— prašneko Chose de Viljarealis, vyresnysis karališkųjų statybų meistras.— Kalnai mus sutiko nelabai maloniai. Įsismarkavo vėjas, bus audra.

Priėjęs Bautistas padėjo Velaskesui atsikelti. Jis rūpestingai įsisiautė į juodą Santjago kavalieriaus apsiaustą (nors čia pravertė tas garbingas apdaras!..) ir, užuot ėjęs į šiltą pastogę, žengė prie aptvaro.

Vėjas šėlo. Savo galingais sparnais jis beldėsi į akmeninę kalnų krūtinę, o šie dusliai gaudė. Štai kažkur vėjui pavyko išjudinti akmenį. Kalnai suriaumojo. Sudrebėjo žemė po kojomis. Kalnų riaumojimo aidas atsimušė į dangų. Dangus atsakė griausmingu, netikėtai skambiu ir aiškiu dundėjimu.

Velaskesas pasijuto sustiręs. Sunkia našta slegiantys pečius metai neleido jam pasižiūrėti iki galo tos kalnų ir vėjo dvikovos...

Visas likusias kelionės dienas maestro įdėmiai stebėjo kalnus. Iš tolo jie atrodė kaip milžiniškas monolitas. Tačiau atidžiai įsižiūrėjęs, galėjai įžvelgti daugelio metų kovos su vėju žymes — žaizdų randus. Net ramiomis dienomis jis, šiltas ir švelnus, nenutraukdavo savo griaunamojo darbo. „Teisybę sakė senovės žmonės,— galvojo Velaskesas,— gyvenimas — amžina kova."

Fuenterabijoje keleivių laukė burlaiviai, pasiruošę perkelti juos per Bidasoa į salą. Baronas de Batevilja, kuris nekantriai laukė atvažiuojančio maestro, jau prieplaukoje pranešė, kad statyboms viskas paruošta.

Dirbant laikas bėga nepastebimai. Artėjo infantės perdavimo Prancūzijos karaliui ceremonialo diena. Šventė buvo paskirta šeštadienį, birželio 7 dieną.

Diena prasidėjo tuo, kad maestro pažadino susijaudinęs Chuanas Parecha.

— Maestro! Greičiau pabuskite, maestro! Jūsų laukia asmeninis karaliaus Liudviko XIV pasiuntinys.

Prancūzų karalius buvo labai gražus ir elegantiškas. Baltas auksu siuvinėtas kostiumas gulėjo kaip nulietas ant jo lanksčios figūros.

— Aš noriu prašyti jūsų vienos paslaugos,— pradėjo jis iš karto po pasisveikinimo ceremonijos.— Mano uošvis, karalius Pilypas, buvo man nepaprastai dosnus. Dosnumą sunku atmokėti. Bet aš prašyčiau jus perduoti jam mano vardu keletą daiktų atminčiai.

— Malonu tarnauti jūsų didenybei,— nusilenkė Velaskesas.

Karalius atidarė baltą drožinėtą skrynutę, ir iš jos tarytum veržte išsiveržė šimtai įvairiaspalvių kibirkščių — tai žėrėjo brangakmeniai. Liudvikas XIV padavė maestro miniatiūrinę dėžutę su nepaprastai meniškai padarytu auksiniu laikrodžiu ir dviem žiedais — į juos buvo įstatyti didžiuliai briliantai.

Rytojaus dieną po ceremonialo Velaskesas išvyko iš salos. Į Madridą jis planavo grįžti apie birželio dvidešimt šeštą, taip ir rašė laiške savo draugui dailininkui Diegui Valentinui Diasui. Velaskesas skundėsi, kad „labai pavargo nuo naktinių kelionių ir darbų dienomis, tačiau sveikas". Tas laiškas datuotas birželio 3 dieną, kai maestro buvo likę gyventi truputį daugiau kaip mėnesį.

Septyniasdešimt dvi Faizameso saloje praleistos dienos labai išvargino Velaskesą. Skaudėjo širdį, kurios jis nejautė visus šešiasdešimt pragyventų metų, ji prašė poilsio.

Tačiau sostinėje pailsėti neteko. Karalius stačiai nukamavo maestro, beklausinėdamas apie kiekvieną saloje matytą smulkmeną. Kasdien Pilypas IV versdavo jį kartoti savo pasakojimą. Liepos 31 dieną maestro staiga pasijuto labai blogai. Nuovargis ir karštis privertė jį atsigulti. Jis gulėjo savo namuose, ramioje aplinkoje, savo ištikimos, jau susenusios donjos Chuanos de Mirandos prieglobstyje.

Karalius, susirūpinęs, kad rytinio priėmimo metu nematė dono Diego, nusiuntė pas jį savo asmeninius gydytojus. Tačiau net tokios medicinos įžymybės, kaip Migelis de Alba ir Pedras de Čavaris, tik bejėgiškai skėsčiojo rankas. Organizmas atsisakė priešintis ligai. Tada ligonį pavedė viešpačiui — prie jo patalo atskubėjo (jo didenybės įsakymu!) donas Alfonsas Peresas de Gusmanas el Bueno, Tiro arkivyskupas, abiejų Indijų patriarchas.

1660 metų rugpiūčio 6, penktadienį, antrą valandą dienos maestro mirė. Ispanijai tai buvo skaudus smūgis.

Karalius įsakė palaidoti maestro su visomis Santjago ordino kavalieriui derančiomis iškilmėmis. Tačiau ir dabar ordino kapitulos nariai neatsispyrė pagundai paskutinį kartą įžeisti jau maestro atminimą: nė vienas iš jų nėjo gedulo eisenoje paskui karstą su dono Diego palaikais.

Velaskesą palaidojo jo ištikimo draugo dono Gasparo de Fuensalidos šeimos rūsyje po kuklios San Chuan Bautisto parapijos bažnyčia.

Pasitraukė iš gyvenimo didis dailininkas, o jo dirbtuvėje, senajame Alkazaro bokšte, maestro teptuko laukė nebaigtas paveikslas. Ant molberto prie pat lango, auksinių šviesos spindulių nutviekstas, stovėjo infantės portretas.

Praslinkus aštuonioms dienoms po vyro mirties, iš sielvarto nežymiai, tyliai, kaip ir gyveno, užgeso donja Chuana de Miranda.

Donas Fuensalida vienišas klaidžiojo po ištuštėjusius kambarius, neseniai buvusį tokį jaukų maestro būstą. Kažkokie žmonės, namo valdytojo vadovaujami, surašinėjo turtą.

— Šeši pilni kostiumai,— skaičiavo monotoniškas balsas,— vienuolika skrybėlių, tualeto reikmenys...

Ilgiau neištvėręs, Fuensalida išbėgo lauk. Gyvenimas Madride ėjo sena vaga. „Niekas nė neprisimena didžiulio Ispanijos dailininko,— su kartėliu galvojo jis,— o juk mirė vos prieš kelias dienas. Nejaugi žmonės iš karto jį užmiršo? O šitokia meile jiems alsavo visos jo drobės."

Vis dėlto dailininką prisiminė, bet kaip! Valdžia nutarė, kad tūkstantis dukatų, kurie buvo išduoti Velaskesui dar gyvam esant kaip užmokestis už Alkazaro perstatymo priežiūrą, turi būti kuo greičiau sugrąžintas. Ryšium su tuo buvo pasiūlyta išparduoti visus jo daiktus, namą, dirbtuvę...

* * *

Prabėgo ištisi šimtmečiai virš Ispanijos. Ir kartą kažkas, kurio vardo neįmanoma nustatyti, susižavėjes genialiais kūriniais, vėl prikėlė Velaskesą pasauliui. Jis vėl atgimė gyventi savo paveiksluose. Menotyrininkai ėmė atidžiai tyrinėti jo drobes, surasdami vis naujų nepaprastų savybių. Biografai ėmė raustis archyvuose, norėdami atkurti jo biografiją. Laikas suspėjo daug

išdildyti. Bažnyčia, po kuria buvo Fuensalidos giminės šeimyninis rūsys, vieno karo metu buvo sugriauta. 1846 metais grupė dailininkų, kuriems vadovavo broliai Madrasai, nutarė atlikti kasinėjimus nugriautos bažnyčios vietoje, tikėdamiesi rasti Velaskeso palaikus. Tačiau jų sumanymas liko neįvykdytas. Kartu su bažnyčia buvo sugriauti ir rūsiai; nustatyti didžiojo maestro kapo vietą nepasisekė. Sugriautos bažnyčios vietoje žaliavo jaunas sodas. Praslinko dar šimtmetis... Pavėsingame sode buvo pastatyta nedidelė balta marmurinė lenta, kurioje parašytas Velaskeso vardas ir jo gimimo bei mirimo datos.

Ispanijoje yra dar vienas paminklas maestro garbei. Jo pjedestale galima perskaityti tiktai du žodžius: „Tiesos tapytojui". Argi šis kuklus užrašas nėra geriausia ir išsamiausia Velaskeso charakteristika?

Daugelis žymių pasaulio dailininkų net po šimtmečių matė Velaskeso tapyboje įkūnytą gilią mintį, didžiulį jausmą.

Rusijoje visada buvo labai vertinama Velaskeso kūryba. Čia ji buvo reikiamai įvertinta demokratinės krypties dailininkų. Kritikai savo straipsniuose nemaža vietos skyrė didžiojo maestro kūrinių nagrinėjimui, kviesdami dailininkus perimti geriausių Europos tapytojų tradicijas.

Prieš Velaskeso talentą lenkė galvą ir I. Repinas, vadindamas jo kūrinius „amžinais šedevrais". Repinas rašė, kad Velaskesas — tai „gilios žinios, originalumas, puikus talentas", kad visa jo kūryba nuspalvinta „didžiule meile menui, kiekviename jo kūrinyje virstančia net ekstaze". Rusijos dailininkas vertino ispanų maestro mokėjimą lakoniškai perduoti kuriamo paveikslo esmę. Ypač jam patiko portretai. Kai Repinas apsilankė Madride, jis valandų valandas praleisdavo Prado muziejuje, kopijuodamas „Meninas".

Visarionas Belinskis, kurį apskritai labai viliojo Ispanija, toji *terra incognita* — paslaptinga žemė,— rašė, kad Velaskeso portretais žmonija visada didžiuosis.

Studijuoti didžiojo ispano kūrybą kvietė Rusijos dailininkus V. Stasovas. Jeigu jis norėdavo pabrėžti rusų dailės mokyklos meistriškumą, visada lygindavo ją su ispanų meistriškumu, rėmėsi ispanų galerijomis, kur Velaskeso arba Muriljo (ypač pirmojo) paveiksluose įkūnyti nepakartojamo meistriškumo pavyzdžiai. Straipsnyje „Estetikos širdgėla" Stasovas negailestingai išjuokė tuos kritikus, kurie sąmoningai užmiršo vardus tokių

dailininkų, kaip Rembrantas ir Velaskesas. Charakterizuodamas jų kūrybą, Stasovas su jam būdingu raiškingumu pabrėždavo, kad „Rembrantas ir Velaskesas aukščiausi iš aukščiausių, didūs pasauliui ir neįkainojami žmonijai". Velaskeso vardą jis stato į vieną gretą su tais dailininkais, kurių devizas buvo vaizduoti tiesą, kurių paveikslai tapo šventenybe ateinančioms kartoms. Jie parodė pasauliui, „kaip reikia tapyti", o dabartinių meistrų uždavinys — dar aukščiau iškelti jų vėliavą.

Apgailestaudamas, kad Europoje smunka menas, kad, esant tobulai technikai, daugeliui dailininkų trūksta nuoširdaus jausmo, Kramskojus rašė laiške Stasovui, jog, „teisybę sakant, mes dar tik lemename. Štai senieji meistrai — Velaskesas, Rembrantas — kalbėjo".

Velaskesas buvo rūmų dailininkas, ir vis dėlto savo kūrybos turiniu buvo artimas demokratinei Ispanijos kultūrai. Prancūzų dailininkas Polis Gogenas pripažino, kad maestro teptukas didingai realistinis. Velaskeso paveikslai Gogenui buvo intymus paties dailininko vaizduojamojo dalyko supratimas.

Olandų tapytojas Van Gogas lenkė galvą prieš Velaskesą už meistrišką tonų derinimą, o prancūzas Eduaras Mane kėlė jį meno pasaulyje net ant aukščiausio pjedestalo: „Visų mokyklų tapytojai, puikiausiai atstovaujami Madrido muziejuje, lyginant su juo — tikri rutinieriai. Jis — tapytojų tapytojas. Jis žymiai mažiau mane apstulbino, negu sužavėjo."

Mane žavėjosi „Verpėjomis" ir „Filosofais", „Meninomis" ir Alfonso Kano portretu.

Egzistuoja amžina problema, su kuria susiduria kiekvienas, panorėjęs ir pabandęs dažais užfiksuoti savą grožio pajautimą. Problema yra tokia — kaip tapyti savo paveikslą, kad jis išliktų amžiams. Štai kodėl, praėjus trims šimtmečiams nuo Velaskeso mirties, kitas andaluzietis — Pablas Pikasas — jau kitoje epochoje, kitoje aplinkoje ėmėsi išanalizuoti „Meninų" sukūrimo principus. Jis sukūrė daugiau kaip penkiasdešimt drobių to kūrinio temomis!

Iš Velaskeso dailininkai nesiliauja mokytis.

Savo straipsniuose Pikasas ne kartą pabrėžė, už ką mes vertiname Velaskesą: „...Šiandien Velaskesas padeda mums įsivaizduoti jo laikmečio žmones... Mes negalime įsivaizduoti Pilypo IV kitokio, negu sukūrė Velaskesas... dailininkas įtikina mus, kad tikrasis karalius — jo sukurtas Pilypas."

Apie Velaskeso kūrybą parašyta nemaža darbų — nuo mažų apybraižų iki didelių studijų. Kai kurie jo biografijos puslapiai, kai kurių paveikslų traktavimas iki šiol tebėra ginčytini. Dėl vieno dalyko tyrinėtojai sutaria. Velaskeso vardas meno istorijoje neatsiejamai susijęs su realistine, humanistine kryptimi. Jo kūriniai praturtino pasaulį nuostabiais, labai pilietiškai skambančiais tapybos pavyzdžiais. Juk maestro visa savo talento jėga kūrė paveikslus, kuriuose pagrindinę vietą skyrė ŽMOGUI, tobuliausiam iš gamtos kūrinių! Ne, ne veltui ant jo paminklo įrašyti šie žodžiai: „TIESOS TAPYTOJUI".

Kijevas—Sviatogorskas—Kijevas
1960—1965 m.

SVARBIAUSIOS DIEGO VELASKESO GYVENIMO IR VEIKLOS DATOS

1599 m. birželio 6 — Ispanijoje, Sevilijos mieste, bajorų šeimoje gimė Diegas Rodrigesas de Silva i Velaskesas.

1610 — 1617 — Velaskesas mokosi pas dailininką Fransiską Ererą Vyresnįjį, o paskui Sevilijos tapytojo, poeto ir meno teoretiko Fransisko Pačeko dirbtuvėje. Tam laikotarpiui priskirtini pirmieji savarankiški Velaskeso mokymosi metų darbai.

1617 — Velaskesui išduodamas meno meistro dokumentas. Jis davė teisę savarankiškai dirbti ir atidaryti savo dirbtuvę. Jaunasis maestro įstoja į Sevilijos dailininkų korporaciją — šv. Luko gildiją.

1618 — Veda Chuaną de Mirandą, Fransisko Pačeko dukterį.

1617 — 1622 — Nutapė paveikslus liaudies siužetais: „Sena virėja", „Tarnaitė", „Vandens pardavėjas", „Pusryčiai", „Du valgantys jaunuoliai", „Nekaltas prasidėjimas", „Kristus Mortos ir Marijos namuose", „Nežinomojo portretas", „Kūdikėlio pagarbinimas" ir kt.

1623 m. spalis — Velaskesas paskiriamas Ispanijos karaliaus Pilypo IV rūmų dailininku. Nuo šiol jis gyvena Madride.

1627 — Velaskesas tampa nugalėtoju rūmų dailininkų konkurse, nutapęs paveikslą istorine tema „Moriskų išvijimas iš Ispanijos 1609 m."

1628 — Velaskesas susipažįsta ir susidraugauja Madride su įžymiu flamandų tapytoju Piteriu Pauliu Rubensu. Paveikslas „Bakchas".

1629 — Pirmoji Velaskeso kelionė į Italiją. Apsilankymas Romoje, pažintis su Ribera.

1630 — Paveikslas „Vulkano kalvė".

1631 — Velaskesas sugrįžta iš Italijos į tėvynę.

1634 — 1635 — Paveikslas „Bredos pasidavimas".

1638 — 1643 — Grafo Olivareso portretas.

1629 — 1643 — Pradėta karaliaus neūžaugų ir juokdarių portretų serija.

1642 — 1644 — Kelionė su karaliaus svita į Kataloniją ir Aragoną. Pilypo IV portretas („La Fraga").

1644 — 1648 — „Damos su vėduokle" portretas.

1648 — 1651 — Antroji Velaskeso kelionė į Italiją nupirkti naujų paveikslų karališkajam Alkazarui ir paruošti Madrido Dailės akademijos projektą.

1649 — Chuano Parechos portretas.

1650 — Romos popiežiaus Inocento X portretas.

1650 — 1660 — Infantės Margaritos portretai.

1656 — Baigtas „Meninų" paveikslas.

1657 — Baigti paveikslai „Venera su veidrodžiu", „Verpėjos".

1659 — Kelionė į Faizameso salą, kur Velaskesas vadovavo paruošiamiesiems darbams Liudviko XIV ir Marijos Terezos jungtuvių ceremonijai.

1660 m. rugpiūčio 6 mirė Diegas Velaskesas.

TURINYS

МАРИЯ ФЕДОРОВНА ДМИТРИЕНКО

ВЕЛАСКЕС

На литовском языке

Перевел с русского Викторас Буфас

Издательство «Вага», Вильнюс, пр. Ленина 50

MARIJA DMITRIJENKO

VELASKESAS

Redaktorė M. Subatavičienė ☐ Dailininkė J. Stauskaitė-Bičiūnienė ☐ Techn. redaktorė B. Šlivinskienė ☐ Korektorė N. Gražulytė ☐ Duota rinkti 1974.VI.20. Pasirašyta spaudai 1974.IX.11. Leidinio Nr. 7751. Popierius giliaspaudinis, formatas 84×108$^{1}/_{32}$ — 3,25 pop. l. = 10,9 sp. l. + 1,7 (įkl.) sp. l.; 13,1 leid. l. 28 000 egz. Užsak. Nr. 900. Kaina 62 kp

„Vagos" leidykla, Vilnius, Lenino pr. 50
Spaudė K. Poželos spaustuvė, Kaunas, Gedimino 10

D $\frac{0763—283}{M\ 852(10)-74}$ 210-74

75 U
Dm=13